

anadolum
e K a m p ü s
ve
anadolu mobil
dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders
Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Mobi
Kitap

Sesli Kitap

Canlı Ders

Video

Ünite
Özeti

Sesli Özet

Sorularla
Öğrenelim

Alıştırma

Çözümlü
Sorular

Deneme
Sınavı

Tartışma
Forumu

Çıkmış Sınav
Soruları

Sınav Giriş
Bilgisi

Sınav
Sonuçları

Öğrenci
Toplulukları

AOS DESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

**Açıköğretim Sistemi ile ilgili
merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...**

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum

/Anadolu_Univ

instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 3924
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 2719

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

Yazarlar

Doç.Dr. Vahap COŞKUN (Ünite 1, 2)

Prof.Dr. İhsan DAĞI (Ünite 3)

Doç.Dr. Bican ŞAHİN (Ünite 4)

Prof.Dr. Kıvanç ULUSOY (Ünite 5)

Prof.Dr. Atilla YAYLA (Ünite 6)

Editörler

Prof.Dr. İhsan DAĞI

Doç.Dr. Emre GÖKALP

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2019 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Öğretim Tasarımcısı

Prof.Dr. Murat Ataizi
Dr.Öğr.Üyesi Mestan Küçük

Dil ve Yazım Danışmanı

Emine Erdir Koyuncu

Kapak Düzeni

Prof.Dr. Halit Turgay Ünalın

Dizgi ve Yayına Hazırlama

Kitap Hazırlama Grubu

İnsan Hakları ve Demokratikleşme Süreci

E-ISBN
978-975-06-3611-0

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
ESKİŞEHİR, Ekim 2019
2738-0-0-0-1909-V01

İçindekiler

Önsöz	vi
-------------	----

İnsan Hakları: Kaynağı, Felsefi Temelleri ve Gelişimi.....	2
İNSAN HAKLARI KAVRAMI.....	3
İNSAN HAKLARININ KAYNAKLARI	5
Doğal Hukuk	5
İnsan Doğası	6
İnsanın Değeri	6
İNSAN HAKLARININ KAPSAMI.....	8
İnsan Haklarının Öznesi	8
İNSAN HAKLARININ NİTELİKLERİ	9
İNSAN HAKLARININ DÜŞÜNSEL ÖNCÜLLERİ	11
Eski Çağ'da İnsan Hakları Düşüncesi	11
Orta Çağ'da İnsan Hakları Düşüncesi	13
Yeni Çağ'da İnsan Hakları Düşüncesi	15
İNSAN HAKLARININ HUKUKİ GELİŞİM SÜRECİ	16
İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ	20
Özet	24
Kendimizi Sınavalım.....	26
Yaşamın İçinden	27
Okuma Parçası.....	28
Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı	29
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	29
Yararlanılan Kaynaklar	30

1. ÜNİTE

İnsan Haklarının Kategorileri	32
İNSAN HAKLARININ SINIFLANDIRILMASI	33
İNSAN HAKLARINDA İKİLİ AYRIM.....	36
Sivil ve Siyasi Haklar	36
Ekonomik ve Sosyal Haklar	37
Ekonomik ve Sosyal Hakların Statüsü.....	39
İkili Ayrımın Değerlendirilmesi.....	40
KOLEKTİF HAKLAR.....	41
İki Tür Kolektif Hak.....	43
Uygulamada Kolektif Haklar	44
KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI (SELF-DETERMİNASYON HAKKI)	45
Kendi Kaderini Tayin Hakkının Üç Boyutu	47
Kendi Kaderini Tayin Hakkının Niteliği.....	47
Kendi Kaderini Tayin Hakkının Öznesi	48
GRUP HAKLARI	49
Yeni Trendler ve Talepler.....	51
Özet	53
Kendimizi Sınavalım.....	55
Yaşamın İçinden	56
Okuma Parçası.....	58
Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı	59
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı.....	60
Yararlanılan Kaynaklar	61

2. ÜNİTE

3. ÜNİTE

Küresel Siyaset ve İnsan Hakları.....	62
GİRİŞ	63
İNSAN HAKLARININ KÜRESELLEŞMESİ	64
DIŞ POLİTİKADA İNSAN HAKLARI SORUNSALI.....	76
İNSAN HAKLARI DİPLOMASİSİ VE ARAÇLARI.....	81
ULUSLARARASI GÜVENLİK VE İNSAN HAKLARI.....	85
Özet	91
Kendimizi Sınayalım	93
Okuma Parçası	94
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	94
Yararlanılan Kaynaklar	94

4. ÜNİTE

Tarihsel Süreçte Demokrasi Fikri ve Pratiğinin Oluşumu	96
GİRİŞ	97
ANTİK DÜNYADA DEMOKRASİ	97
Klasik Demokrasi Tecrübesi: Atina Demokrasisi	99
MODERN DÖNEMDE DEMOKRASİ	101
17. ve 18. Yüzyıl İngiltere Tecrübesi	102
Amerikan ve Fransız Devrimlerinin Demokrasi Fikri ve	106
Pratiğinin Gelişimine Etkileri	106
GÜNÜMÜZDE DEMOKRASİ	110
Liberal Demokrasi	110
Özet	115
Kendimizi Sınayalım	117
Yaşamın İçinden	118
Okuma Parçası 1	119
Okuma Parçası 2	119
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	120
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	120
Yararlanılan Kaynaklar	120

5. ÜNİTE

Demokrasi Kuramları ve Modelleri	122
GİRİŞ	123
LİBERAL DEMOKRASİ VE TEMSİLİ DEMOKRASİ	126
SOSYAL DEMOKRASİ VE REFAH DEVLETİ	128
OYDAŞMACI DEMOKRASİ: DEMOKRASİ VE SİYASAL KÜLTÜR	129
DEMOKRATİKLEŞME: DEMOKRASİYE GEÇİŞ VE DEMOKRASİNİN YERLEŞMESİ	130
RADİKAL DEMOKRASİ, KATILIMCI DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ	133
Habermas ve Müzakereci Demokrasi: Bir İdeal Tip	136
Mouffe ve Agnostik Demokrasi	138
Özet	140
Kendimizi Sınayalım	142
Okuma Parçası	143
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	144
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	144
Yararlanılan Kaynaklar	145

Demokrasinin Kavramsal ve Kurumsal Temelleri 148**6. ÜNİTE**

EGEMENLİK VE ÖZGÜRLÜK	149
KATILIM VE TEMSİL	152
ÇOĞUNLUK YÖNETİMİ VE ÇOĞULCULUK	156
SİYASİ PARTİLER VE SEÇİMLER	159
HUKUK DEVLETİ	165
Özet	167
Kendimizi Sınavalım	168
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	169
Okuma Parçası	169
Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı	169
Yararlanılan Kaynaklar	170

Önsöz

İnsan Hakları ve Demokratikleşme Süreci kitabı başta Uluslararası İlişkiler olmak üzere sosyal bilimler alanında lisans ve ön lisans düzeyinde eğitim alan öğrencilere yönelik olarak hazırlanmıştır. İnsan Hakları ve Demokrasi konusunu tarihsel süreçte tüm boyutlarıyla, farklı yaklaşımlar ve güncel tartışmalar çerçevesinde ele alan bu kitap -uzaktan eğitim alan öğrenciler dışında- konuyla ilgili örgün üniversite öğrencileriyle birlikte, İnsan Hakları ve Demokrasi konularına duyarlı tüm okuyuculara da hitap etmektedir.

İnsan hakları ve demokrasi günümüz politik tartışmalarında en çok atıfta bulunulan kavramlar arasındadır. Ancak bu kavramların bu kadar sık kullanılması onların “içinin boşalması”, belirgin bir yüzeysellikte algılanması ve anlamlandırılması tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bu kitap hem insan hakları ve demokrasinin kavramsal, kuramsal ve tarihsel zenginliğini ve derinliğini öğrencilere aktarmayı, hem de insan hakları ve demokrasinin sadece genel kabul gören bir ‘değer’ olarak benimsenmekle kalmayıp ayrıca içselleştirilmesine ve kurumsallaştırılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Kitabın birinci ünitesinde insan haklarının kaynağı, felsefi temelleri ve gelişimi değerlendirilmiştir. İnsan haklarının düşünsel öncüllerinin ele alındığı bu ünite aynı zamanda insan haklarının hukuki gelişimi ile birlikte insan haklarının evrenselliği de açıklanmıştır. İnsan hakları kategorilerinin ele alındığı ikinci ünite, insan haklarının hangi ölçütlere göre sınıflandırıldığı, insan haklarındaki ikili ayrım, kendi kaderini tayin hakkı, kolektif haklar ve grup hakları konuları tartışılmıştır. Üçüncü ünite ise insan haklarının uluslararasılaşması ve insan haklarının dış politika yapımına dahil edilmesi süreci ele alınmıştır. İnsan hakları diplomasisinin araçlarının neler olduğu, insan hakları ihlallerinin uluslararası güvenlik ve barış için neden ve nasıl bir tehdit teşkil ettiği de yine bu ünite değerlendirilmiştir. İnsan haklarının korunması rejimlerinin ele alındığı dördüncü ünite, ülkesel ve bölgesel düzeyde insan haklarının korunmasının önemi vurgulanarak bu konuyla ilgili kurumların görev, yetki ve yapıları tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletlerin dünyada insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunmasında oynadığı rolün açıklandığı bu ünite ayrıca Birleşmiş Milletlerce kurulan komitelerin insan haklarını korurken kullandığı yöntemler de açıklanmıştır. Tarihsel süreçte demokrasi fikri ve pratiği oluşumunun ele alındığı beşinci ünite Antik Yunan’dan 17. ve 18. yüzyıl İngiltere’sine demokrasinin ortaya çıkış süreci öncelikle özetlenmiştir. Amerikan ve Fransız Devrimlerinin demokrasi fikri ve pratiğinin gelişimine etkilerinin de değerlendirildiği bu ünite, liberal demokrasinin işleyişi açıklanarak, klasik demokrasi ile liberal demokrasi arasındaki farklar da ortaya konmuştur. Kitabın altıncı ünitesinde ise farklı demokrasi kuramları ve modelleri ele alınarak demokratikleşme tartışmalarına yer verilmiştir. Demokrasinin 20. yüzyılda gösterdiği tarihsel seyrin açıklandığı bu ünite liberal demokrasi ile sosyal demokrasinin temel özellikleri açıklanmış ve müzakereci demokrasi ile radikal demokrasi tartışmaları değerlendirilmiştir. Demokrasinin kavramsal ve kurumsal temellerinin açıklandığı yedinci ünite egemenlik ve özgürlük kavramları, çoğunluk yönetimi ve ço-ğulculuk arasındaki fark ile birlikte hukuk devletinin tanımı, gerekleri ve demokrasideki yeri açıklanmıştır. Ulus Devlet, Küreselleşme ve Demokratikleşme arasındaki ilişkinin masaya yatırıldığı kitabın sekizinci ve son ünitesinde ise öncelikle küreselleşme sürecinin özellikleri ve aktörleri değerlendirilmiş ve küreselleşme ile demokratikleşme süreçlerinin birbiriyle olan ilişkisi anlatılmıştır. Demokratikleşme sürecindeki iç ve dış dinamikler ile demokratikleşme teorileri de yine bu ünite açıklanmıştır.

İnsan Hakları Demokratikleşme Süreci kitabı çok sayıda kişinin kayda değer emekleri ve katkılarıyla hazırlanmıştır. İnsan Hakları ve Demokrasi konusuyla ilgili Türkçe sosyal bilim literatürüne önemli bir katkı sunan bu kitap, öncelikle, her biri konusunda uzman olan değerli yazarlarımızın eseridir. Ünite sırasıyla Doç.Dr. Vahap Coşkun (Dicle Üniversitesi-Hukuk Fakültesi), Prof.Dr. İhsan Dağı (Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler Bölümü), Doç.Dr. Nezir Akyeşilmen (Selçuk Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler Bölümü), Doç.Dr. Bican Şahin (Hacettepe Üniversitesi- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü), Prof.Dr. Kıvanç Ulusoy (İstanbul Üniversitesi-Kamu Yönetimi Bölümü) ve Prof. Dr. Atilla Yayla'ya (İstanbul Ticaret Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler Bölümü) çok değerli katkıları için bir kez daha çok teşekkür ederiz. Kitabın tasarımını gerçekleştiren öğretim tasarımcısı Doç.Dr. Murat Ataizi'ye, metindeki Türkçe dil ve yazım hatalarını düzelten Emine Erdir Koyuncu'ya, kitabın dizgi ve basım işlerindeki emeklerinden dolayı başta Mehmet Emin Yüksel ve Ufuk Önce olmak üzere A.Ö.F. dizgi birimi çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederiz.

Editörler
Prof.Dr. İhsan DAĞI
Doç.Dr. Emre GÖKALP

1

Amaçlarımız

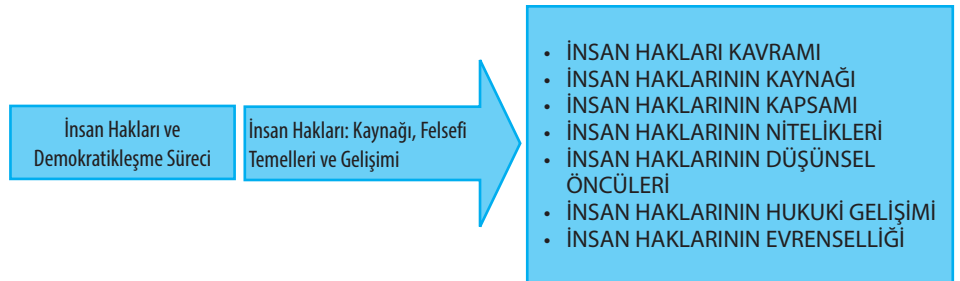
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İnsan hakları kavramını tanımlayabilecek,
- İnsan haklarının kaynaklarını ve kapsamını açıklayabilecek,
- İnsan haklarının niteliklerini tanımlayabilecek,
- İnsan haklarının düşünsel öncüllerini açıklayabilecek,
- İnsan haklarının hukuki gelişimini özetleyebilecek,
- İnsan haklarının evrenselliğini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İnsan Hakları
- Doğal Hukuk
- Doğal Haklar
- Özgürlük
- Meşruluk
- Evrensellik

İçindekiler

İnsan Hakları: Kaynağı, Felsefi Temelleri ve Gelişimi

İNSAN HAKLARI KAVRAMI

İnsan hakları kavramını tanımlamak

İnsan hakları -kelime anlamı olarak- bir kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar demektir. Buna göre insan, insan olmak sıfatıyla, yapısı gereği vazgeçilmez, devredilmez, zaman aşımına uğramaz haklara sahiptir. Bir insanın bu haklara sahip olması, belli bir kimliğin üyesi olmasına, belirli bir işi yapmasına, bazı özellikler taşımasına ve birtakım görevleri yerine getirmesine bağlı değildir; bu haklar sadece insan olmasından dolayı ona aittir. İnsan haklarının tanınması ve korunması, demokratik bir sistemin temel esaslarından. İnsan hakları doktrininin felsefi ve ahlaki temelleri vardır ancak bu doktrin -hem geçmişte hem de bugün- asıl olarak siyasi açıdan iki önemli işlev görür:

İlki, insan haklarının siyasal iktidarı sınırlandırmasıdır. Bu haklar, devletin hareket alanını kısıtlamayı ve böylelikle insanlara dokunulmaz **özgürlük** alanları sağlamayı amaçlar. Bu nedenle insan haklarına dayanan iddia ve talepler doğru- dan doğruya devlete karşı ileri sürülür. Bu iddia ve taleplerin hedefi, devletin insan haklarına dayandırılması ve her türlü uygulamasında insan hakları duyarlılığı ile hareket etmesini sağlamaktır.

İkincisi, insan haklarının, insanların pozitif hak taleplerini temin etmek için devletin etkinlik alanını genişletmeye yönelik talep ve iddiaların dayanağını teşkil etmesidir. Sanayi Devrimi ile birlikte insan hakları talepleri yeni bir boyut kazandı. Buna göre sadece **negatif hakların** tanınması insanları gerçek manada özgür kılamazdı. Gerçek bir özgürlük için insanların **pozitif haklarla** da donatılması ve bu hakların da devlet tarafından tanınması gerekiyordu. Bu görevle yükümlü kılınmasının bir sonucu olarak devlet, zaman içerisinde sosyal, siyasal ve hukuki alana daha fazla müdahale edebilir bir konum kazandı.

Bu iki işlevi nedeniyle insan hakları, gerek devlet iktidarının sınırlandırılmasında ve gerek sosyal devlet anlayışının idareye hâkim kılınmasında belirleyici önem taşır. İnsan haklarının muhatabı olan devlet ve onun temsilcisi olarak hükümet, hem insan haklarına müdahale etmemekle hem de bazı hakların kullanılması için uygun koşulları ve zemini hazırlamakla yükümlüdür. Devletler bu yükümlülüklerini insan haklarını anayasal güvence altına alarak yerine getirirler. Zaten anayasala-

Özgürlük: En geniş manada, bir kimsenin dilediği gibi düşünebilmesini, davranabilmesini ve hayatını kendi tercihlerine göre kurma çabasının başkaları tarafından keyfi olarak engellenmemesini ifade eder.

Hak: Bir kişi, bir kurum veya bir şey üzerinde gerekçelendirilmiş bir iddia veya talebi ifade eder.

Negatif haklar: Bireyin devlet tarafından dokunulamayacak haklarıdır. Bu haklar, herkese tanınır.

Pozitif haklar: Bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet veya bir yardım isteme imkânı tanıyan haklardır.

Meşruiyet: Bir siyasi düzenin tanınma ve kabul görme ehliyetidir. Daha açık bir anlatımla, yönetilenlerin, yönetenlere itaat edilmesi ve onun koyduğu kurallara uyulması gerektiğine olan inancı, toplumun yönetime rıza göstermesidir.

Resim 1.1

Günümüzün en etkili düşünürlerden biri olan Jürgen Habermas (1929-), bilhassa modernite, kamusal alan ve müzakereci demokrasi kavramları üzerindeki yoğun çalışmaları ile tanınır. Habermas'a göre, insan aklını ön plana çıkararak Aydınlanma bitmemiş bir süreçtir; bu süreci bir kenara atmak değil, bu süreci düzeltmek ve tartışmak gerekir. Habermas, daha adil, daha eşit ve daha insani bir yaşamın ancak insanın akli gizilgücünü kullanması ve ahlaki tartışma yürütmesiyle mümkün olabileceğini düşünür.

Kaynak: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:JuergenHabermas.jpg>

rın temel görevi de insanların hak ve özgürlüklerini güvence altına almak ve devlet yetkilerini sınırlandırmaktır.

Günümüz dünyasında insan hakları, hukuki ve siyasi taleplerin ve tartışmaların odağında yer almaktadır. İnsan haklarına saygı gösterilmesi talebi, çağımızın en etkili ve en yaygın siyasi ahlak çağrısıdır ve devletlerin meşruluğunun dayanaklarından biridir. Alman filozof Jürgen Habermas'a (1929-) göre, modern demokrasilerde meşruiyetin iki kaynağı vardır: Biri ulusal iradedir, diğeri ise insan haklarıdır.

İnsanların hayatını ve özel özgürlüğünü -yani kişisel hayat planlarını izlerken ihtiyaç duydukları hareket alanlarını- güvence altına alan ve bizatihi **meşruiyet** ifade eden bir yasa egemenliğini temellendiren insan hakları, ulusal iradeye paralel olarak **meşruiyetin** ikiz kaynaklarından birini teşkil eder. İnsan hakları, siyasal rejim-

lerin meşruluğunun temelidir; yönetimler ve onların uygulamaları ancak insan haklarına riayet ettikleri nispette meşru addedilirler.

Dolayısıyla insan haklarına karşı bir sosyo-politik önerinin iç ve dış politika-da ciddiye alınabilmesi mümkün değildir. Bugün devletler hem içyapılarını insan haklarına dayandırmak hem de dış politikalarında insan haklarına hassasiyet göstermek mecburiyetindedirler. Aksi takdirde ciddi bir meşruiyet sorgulamasına tabi tutulurlar. Zira ulusal ve uluslararası alanda her geçen gün büyüyen kapsamı ve artan güvence mekanizmalarıyla insan hakları toplumsal ve siyasal sistemlerin iyileştirilmesine yönelik ahlaki taleplerin dayanağı olmuştur. Artık evrensel insan haklarına uyum sağlamayan rejimlerin meşru sayılmaları mümkün değildir.

“İnsan bir kişi, bir bütün, kendisinin veya kendi eylemlerinin bir efendisi olması dolayısıyla haklara sahiptir ve sonuç olarak insan, basitçe, bir amaca yönelik bir araç değildir fakat bir amaçtır. İnsan kişi saygı gösterilme hakkına sahiptir, hakların konusudur, haklara sahiptir. Bunlar insanın insan olması yüksek gerçeği dolayısıyla insana borçlu olunan şeylerdir.” Jacques Martin

Kaynak: Maurice Cranston, *İnsan Hakları Nelerdir?* (2003), Çeviri: Atilla Yayla, b.y: Sosyal ve Siyasal Teori, Ankara: Siyasal Kitapevi, s. 254.

SIRA SİZDE

Özgürlük neden önemlidir?

DİKKAT

İnsan haklarına herkes sahiptir; bu haklara sahip olmada ayırım gözetilemez. İnsan haklarının öncelikli muhatabı devlettir; dolayısıyla bu haklar devleti sınırlandırır ve insanların özgürlük alanlarını genişletir.

İNSAN HAKLARININ KAYNAKLARI

İnsan haklarının kaynaklarını ve kapsamını açıklamak

İnsan haklarının nereden kaynaklandığını ve hangi nedene dayanarak bu hakların en üstün ahlaki iddialar olduklarını açıklamak için birçok kavrama başvurulur. Bu kavramların önde gelenleri doğal hukuk, insan doğası ve insan değeri kavramlarıdır.

Doğal Hukuk

Doğal hukuk, belli bir ülkede ve zamanda uygulanan değil fakat uygulanması gereken ve sosyal ihtiyaçları adalete en uygun biçimde karşılayacağı düşünülen hukuktur. Doğal hukuk, “ideal hukuk”u ifade eder. Toplumsal ve siyasal kurumlara daima egemen olması gereken birtakım evrensel ilkelerin bulunduğunu ve bu ilkelerin akıl yoluyla bilinebileceklerini savunur. İnsanoğlunun adaletin mutlak bir standardını aramasının ürünü olan doğal hukuk, olan ile olması gereken arasında -mutlak bir zıtlık olmasa da- belli bir mesafenin bulunduğunu peşin olarak kabul eder ve olanı, olması gerekene atıfla değerlendirir. Doğal hukuk, hukuku ahlakın bir parçası olarak düşünür; bu itibarla hem hukuki hem de ahlaki bir karakter taşır.

Doğal hukukun kaynağını insan (birey) oluşturur. İnsanı “tek gerçek gerçeklik” olarak gören doğal hukuk için insan, diğer şeyler için de tek ölçü ve tek kurucu durumundadır. İnsanın bu denli yüce bir konuma oturtulması modern toplumun hukuk kuramının temelini oluşturmuş ve insan haklarını güvence altına almayı talep ederek siyasette insan haklarının etkin olmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Doğal hukuk, evrenselci bir öze sahiptir. Doğal hukuk terimiyle kastedilen, doğru ve yanlışın evrensel ilkeleri oldukları kabul edilen bir dizi normatif önermenin bulunduğuudur. Doğal hukukun **normatif** olmasının anlamı ise onun bütün insanlara diğer bütün insanlara karşı birtakım ödevler yüklemesidir. Bu ödevlerin bir kısmı haklara denk düşer. Bu bağlamda doğal hakların genel olarak şu özellikleri taşıdığı söylenebilir:

1. Doğal haklar doğuştan sahip olduğumuz devredilmez ve vazgeçilmez haklardır. İnsanlar doğal haklarla birlikte doğarlar, bu haklar insan olarak varoluşumuzun ayrılmaz bir parçasıdır.
2. Doğal haklar toplum-öncesidir ve toplumun varlığından bağımsızdır. Doğal haklar, herhangi bir toplumsal yapının, gelişmenin veya siyasal düzenlemenin eseri değildir. Aksine bunlar, toplumsal-siyasal yapının meşruluk temelidir.
3. Doğal haklar mutlakdır; hiçbir düşünceyle geçersiz kılınamaz, uygulamadan alıkonulamaz, kapsamı daraltılamaz ve pazarlık konusu yapılamaz.
4. Doğal haklar evrenseldir; zaman ve mekâna bağlı olmaksızın bütün insanlar doğal haklara sahiptirler.

İnsanlar her devirde kendilerine hükmeden kuvveti sınırlandırmak ihtiyacı hissetmişlerdir. Bunun için önceleri ilahi veya tabii bir kuvvete dayanmışlar, daha sonra ise “insan olarak sahip oldukları” doğal haklar düşüncesini öne çıkarmışlardır. Orta Çağ'da Tanrı'nın başışı olduğu düşünülen doğal haklar, Yeni Çağ'da dinsel olmaktan çıkarılıp politikleştirilmiştir. Günümüzde doğal haklar, ulusal ve uluslararası hukuka yol gösteren üstün ilkeler ve her koşulda siyasi otoriteye karşı ileri

Norm: Kural, ilke, kanun, model anlamlarına gelir. Hukuk normu, belirli bir insan davranışını emreden, ya belli bir davranışı yasaklayan ya da belirli bir davranışa yetki veren ve insan iradesinin ürünü olan önermedir.

sürülebilir tartışılmaz yetkiler olarak kabul edilir. Bu itibarla doğal hukuk ve doğal haklar, insanları yönetimlere karşı korumanın en etkili yoludur.

DİKKAT

Doğal hukuk, her yerde geçerli olan ve geçerliliği için herhangi bir makamın veya merciinin onayına ihtiyaç duymayan, pozitif hukuktan farklı ve ona üstün bir hukuk anlayışını yansıtır.

İnsan Doğası

Bazı insan hakları teorisyenleri insan haklarının kökeninde “insan doğası”nın bulunduğunu belirtirler. İnsan doğası, bazı düşünürlerce insanların ihtiyaçları göz önünde tutularak tanımlanmak istenmiştir. Ancak “ihtiyaç” kavramı kişiden kişiye ve kültürden kültüre değişir. Dolayısıyla insan ihtiyaçlarının neler olduğunu veya hangi ihtiyaçların “gerçek ihtiyaç” kategorisine gireceğini mutlak olarak belirleyebilmenin imkânı yoktur. Bu nedenle insan doğası, bilimsel bir gerçeklik veya objektif bir veri olmaktan ziyade ahlaki anlayışla ilgilidir. Yani insan haklarının kaynağı olarak insan doğasından bahsedildiğinde, gerçekte kast edilen insanın ahlaki doğasıdır. İnsanın ahlaki doğasının ne olduğu noktasında ise farklı görüşler mevcuttur. Ayn Rand, insan doğasının iki temel özelliğinin bulunduğunu söyler: Bunlar, zorlamadan kaçınma ve rasyonelliktir. İnsan doğası, zorlama altında başarılı bir etkinliği gerçekleştirmeye elverişli olmadığından insanın özgür bırakılmasını gerekli kılar. Rasyonellik de -yani akıl sahibi olması da- insanın doğasındandır. İnsanın akıl sahibi bir varlık türü olması, onun amaçlı bir varlık olmasının ve tercihler yapabilmesinin de temelidir. İşte insan hakları, insanın bu kendine özgü doğasının, bu özel varoluş tarzının zorunlu bir şartıdır.

İnsan haklarının kökeninde insanlık veya insan doğasının yattığını söyleyen Jack Donnelly ise insanın ahlaki doğasını ahlaki bir **postüla** olarak kabul eder. Bu anlamda insan doğasının, bilimsel olarak araştırılan ihtiyaçlara dayanan “insan doğası ile” ilişkisi çok zayıftır. İnsan doğası, insan olarak var olabilmek ve onurlu bir hayat

sürelebilmek için zorunlu olan etkinlikleri gerçekleştirebilme potansiyelini ifade eder. İnsan doğası her insanın temelde aynı ve eşit derecede ahlaki erdemlere sahip olduğu düşüncesine dayanır. İnsan hakları ise insani imkânların kaynağını oluşturan bu ahlaki görüşü hayata geçirmek için belli kurum ve uygulamaların gerekliliğini gösterir.

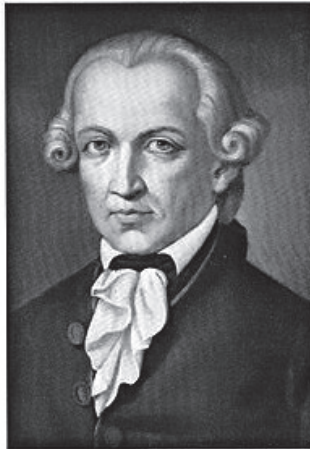
İnsanın Değeri

İnsan haklarına ilişkin anlayışların çoğu, bütün insanların sırf insan olmak itibarıyla kişiliklerine bağlı bir değeri olduğu inancını baz alır. Bu inanç bazen “insan onuru”, bazen “kişilere saygı” ve bazen de insanlara “sırf araç olarak değil” fakat “bizatihi amaçlar” olarak muamele edilmesine ilişkin Kantçı fikir yoluyla ifade edilir.

Postüla: İspat edilmeye gerek duyulmadan doğru kabul edilen önerme.

Resim 1.2

Immanuel Kant (1724-1804), Alman felsefesinin kurucularından biridir. Kant'ın düşüncesinde ahlak merkezi bir öneme sahiptir. Kant'a göre akıl, herkesin uyması gereken birtakım kesin buyrukları (kategorik emperatifleri) bulabilir. Bu buyrukların başında, diğer kişilere asla “araçlar” olarak değil de “amaç” olarak muamele etmeyi gerektiğini belirten buyruk gelir.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant

İNTERNET

Immanuel Kant hakkında daha ayrıntılı bilgiye <http://plato.stanford.edu/entries/kant/> adresinden ulaşabilirsiniz.

Hangi kavramla izah edilirse edilsin “insanın değeri” derken anlatılmak istenen şudur: Taşındıkları özellikler ve meziyetlerden bağımsız olarak bütün insanlar -sırf insan bireyleri oldukları için- bir değere sahiptirler. İnsanlara değer vermek, aynı zamanda onlar için önemli olan şeylere de (mesela özgürlük ve iyiliklerine) değer vermeyi zorunlu kılar. Değer, insanlara eşit olarak atfedilir ve bu nedenle de insan bireylerine eşit haklar atfetmenin de temelini oluşturur. Kaynağını insanın değerinden/onurundan alan insan hakları, herkeste eşit olarak var olduğu düşünülen bu değere/onura uygun bir hayatın sağlanması için gerekenlerin temin edilmesine yönelik bir pratik özelliği taşır. Bunun yanında insanın değeri/onuru hukuk kurallarının adaletle uygunluğunu ve alınan kararlarının doğruluğunu ölçmede de önemli bir araçtır. İnsanın değerini/onurunu güvence altına alan bütün kuralların insan hakları kapsamına girdiği söylenebilir. Ancak bu kapsam insan hakları için sınırlayıcı nitelikte değildir, insan hakları açık uçlu bir dizge olarak düşünülmelidir.

Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise insanın kendi aklını başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımını olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini göstermeyen insanda aramalıdır. Sapare aude! Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Sözü imdi Aydınlanma'nın parolası olmaktadır.

... Aydınlanma için özgürlükten başka bir şey gerekmez ve bunun için gerekli olan özgürlüklerin en zararsızdır: Akli her yönüyle ve her bakımdan kitlenin önünde apaçık olarak kullanma özgürlüğü... Kendi aklının kitle önünde, kamuoyu önünde ve hizmetinde serbestçe ve açık biçimde kullanılması her zaman özgürce olmalıdır ve yalnızca bu tutum insanlara ışık ve aydınlanma getirebilir.

... İnsan soyunun gelecekteki her yeni aydınlanmasına engel olacak bir antlaşma kesin olarak bir hiçtir, mutlak olarak boş ve gelecekte yoksunudur; kaldı ki böyle bir sözleşme en üstün yetke ya da parlamentolar veya en gösterişli ve görkemli barış antlaşmaları tarafından onanmış olsa bile. Çünkü hiçbir çağ bir yemine dayanarak kendisinden sonra gelen dönemlerin, hem de pek önemli konularda bilgilerini genişletmemesi ve yanlışlarını düzeltmemesi ya da aydınlanmada ileri gitmemesi için herhangi bir anlaşmaya yönelemez. Böyle bir şey insan doğasına karşı işlenmiş bir kırım olur çünkü sözü geçen bu durum, insan doğasının köktenci amacı ve belirlenim ilkelerinden biri olan ilerlemeye aykırıdır ve bundan dolayı daha sonra ki kuşaklar da bu gibi anlaşmaları yetkisiz ve suçlu bularak bir kenara bırakmakta tamamıyla haklıdır.

... özgür düşünme ve eyleme, yönetimlerin -yani hükümetlerin- ilkelerini de etkileyecek ve kendilerine göre insanı kullanarak onu sömürebilecekleri ya da ondan yararlanabilecekleri düşüncesi, makineden fazla bir şey olan insanın insansal onuruna uygun davranma düşüncesine dönüşecektir.

Kaynak: Immanuel Kant, *Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt?* (1984), b.y: Seçilmiş Yazılar, Çeviri: Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.213-221.

İNSAN HAKLARININ KAPSAMI

İnsan haklarının kapsamı hakkında konuşurken üç noktanın altı özellikle çizilmelidir: Birincisi, insan haklarının, diğer haklardan farklı bir kapsayıcılığı vardır. Sözleşmeden veya hukuktan kaynaklanan herhangi bir haktan sözleşmeye veya olaya taraf olanların yararlanması söz konusu iken insan haklarından -insan olma sıfatından dolayı- herkes yararlanır. İnsan hakları bağlamında insan, içinde yaşadığı toplumdan ve mekândan bağımsız hak sahibi bir varlık olarak kabul edilir.

İkincisi, insan haklarının varlığı devletlerin tanımına bağlı değildir. Devletlerin insan haklarını tanıması veya tanımaması, hukuki güvence altına alması veya almaması insan haklarına bir halel getirmez. Bir devletin, insan haklarından herhangi birini (mesela ifade özgürlüğünü) tanımaması, o hakkı insan hakkı olmaktan çıkarmaz. İnsan hakları, tüm insanları kapsayacak şekilde vardır; devletlere düşen bu hakları tanımak ve bu hakların hayata geçirilmesi için azami çaba göstermektedir.

Üçüncüsü insan haklarının, üzerinde mutabakata varılmış, mutlak ve değişmez bir kapsamı yoktur; insan haklarının kapsamı sürekli olarak genişler ve değişir. Toplumsal hayat içinde şartların ve imkânların değişmesine, insan onuru hakkındaki düşüncelerin farklılaşmasına, yeni siyasi güçlerin ve teknolojilerin ortaya çıkmasına ve hatta geçmişteki insan hakları alanında elde edilmiş başarılarla bağlı olarak insan haklarının kapsamı genişlemiş ve gelişmiştir; bundan sonra da böyle olacaktır.

Tüm bu hususlar dikkate alındığında, insan haklarının kapsamı konusunda bugün geline noktanın nihai bir nokta olmadığını söylemek mümkündür. İnsan ve içinde yaşadığı ortam değişim geçirdikçe insanın talep ettiği hakların değişmesi ve bu bağlamda insan haklarının da kapsamının genişlemesi kaçınılmazdır.

DİKKAT

İnsan haklarının sahipleri bütün insanlardır ve bu hakların varlığı devletin onları tanımına bağlı değildir.

İnsan Haklarının Öznesi

Eğer insan hakları, bir kişinin salt insan olmasından kaynaklanan haklar ise bu takdirde sadece insanların insan hakları vardır; eğer birisi insan değilse o tanımlı gereği insan haklarına sahip olamaz. Yalnızca bireyler, insan oldukları için insan haklarına sahiptirler. Birey olarak insanın dışında herhangi bir toplumsal-kolektif yapının insan haklarına sahip olduğu düşünülemez. İnsan hakları, maddi ve manevi boyutlarıyla tam olarak bireye tanınmıştır; dolayısıyla insan haklarının öznesi de -topluluklar değil- bireylerdir. Bunun nedeni; sadece bireylerin seçebilme ve tercih edebilmesidir. Çünkü seçmek, bir seçeneği diğerlerinden ayırt etmeyi gerektiren nedenleri düşünebilme yeteneği gerektirir; bu ise sadece bireylerde olan bir yetenektir. Gruplar, topluluklar, sınıflar ve uluslar mecazi anlamda dahi olsa düşünemezler, değerlendirmelerde bulunamazlar. Kolektif yapıların haklarından (dernek kurma, toplantı ve gösteri yapma vb.) bahsederken gerçekte o kolektif yapıyı oluşturan bireylerin haklarından söz etmiş oluruz. Bu itibarla özgürlük -dolayısıyla insan hakları- sadece birey olarak insanlar için anlamlı olan bir kavramdır.

Hakkın öznesinin birey olduğunu söylemek, bireyin bir toplum içinde yaşadığını ve topluluklara üye olduğunu yadsımayı gerektirmez. Bireylerin temelde ikili bir kimliği vardır: Onlar hem bağımsız bir kişiliktirler hem de bir topluluğun üyesidirler. İnsan onuru, toplum üyeliğini de büyük ölçüde içermelidir; insanların

insan olmaya değer bir hayat sürebilmeleri için onların sosyal gruplara da üye olmaları gerekir. Tek tek insanlar hem bağımsız bireyler olarak hem de bir topluluğun üyeleri olarak insan haklarına sahiptirler. Mesela kültürel haklara belli bir kültürel grubun üyeleri sahiptirler ama bu gibi haklara yine de korunan sosyal gruplara mensup olmak sıfatıyla bireyler sahiptirler. Bunlar grupların hakları veya grubun sahip olabileceği ve bireylere karşı kullanabileceği haklar değildir.

Hakların sahibinin birey olması demek, bu haklara sahip olmanın belli bir topluma veya kolektif gruba mensubiyet şartına bağlı olmaması demektir. Bu haklar, bireyin ahlaki doğasından kaynaklanan ve doğrudan doğruya onun kişiliğine bağlı haklardır. İnsan haklarının, bir kolektif yapının üyesi olmaktan tamamen bağımsız olması aynı zamanda zorunludur. Çünkü insan hakları çoğu kez topluma ve onun adına hareket eden siyasi otoriteye karşı ileri sürülürler. Gerçekte insan hakları çok kere topluluklara ve kolektif kimliklere karşı tanımlanması gereken haklardır; kolektif yapıntıların bireyin tercihlerini bastırabildiği yerde insan haklarından söz edilemez.

Bütün insan hakları toplumsal bir ortamda var olup, önemli toplumsal boyutlar taşırlar. Bir siyasal toplum ortamı olmadan adil yargılanma ve eşit korunma hakları anlamsızdır; ifade çalışma ve siyaset ancak topluluklarda gerçekleşir, aynı şekilde işkence ve sosyal güvence de ancak bir toplumsal ortamda söz konusu olur. İnsan haklarına saygı gösterme ve onları ihlal etme fikirlerinin kendisi, daha büyük bir topluluk veya toplumsal girişimin parçası olarak birey fikrine dayanır. Hatta Locke gibi klasik toplumsal sözleşme teorisyenleri bile, devlet ve toplumun amacının -toplum dışında, en iyi ihtimalle yararsız olan- doğal hakların korunması olduğu görüşündeydi. İnsan haklarının temel işlevlerinden biri de toplumsal ilişkileri biçimlendirmektir. İnsan haklarının, toplumun veya bir başka topluluğun hakları niteliğinde bir özel bölümü yoktur. Aslında toplulukların hakları olamaz. Toplumun bireylere karşı meşru iddiaları da yoktur. Topluma ilişkin olarak bireylerin birtakım ödevleri vardır ama toplumun hakları insan hakları değildir ve insan haklarını yeniden tanımlamadığımız sürece de insan hakları olamazlar.

Kaynak: Jack Donnelly, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları* (1995); Çeviri: Mustafa Erdoğan- Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 31

İNSAN HAKLARININ NİTELİKLERİ

İnsan haklarının niteliklerini tanımlamak

İnsan hakları, hakların özel bir grubudur; bu nedenle onu diğer haklardan ayırt edebilmek için belli başlı niteliklerinin üzerinde durulmalıdır. İnsan hakları, insanı merkeze alan bir düşünceden hareket eder, bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle bu haklara sahip olduklarını savunur ve her şeyden önce insanının onurunu koruyup maddi ve manevi gelişimini sağlamayı amaçlar. *İnsan hakları, en üstün ahlaki talepleri ifade eder*; bunun anlamı bu haklara dayanan iddia ve taleplerin başka bütün hak iddiaları karşısında önceliğe ve üstünlüğe sahip olmasıdır.

İnsan hakları doğuştandır. İnsanların doğdukları andan itibaren sahip oldukları bu haklar, insan kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan haklarının doğuştan olmasının mantıki sonucu, bu hakların “toplum öncesi” olmasıdır. Buradaki öncelik hem zaman açısından önceliği ifade eder hem de meşruluk sorunuyla yakından ilgilidir. Zamansal öncelikten kastedilen, birey olarak insanın varlığının toplum, devlet, sınıf, halk, millet ve cemaat gibi sosyal bütünlerden daha önce, daha somut ve daha gerçek olmasıdır. Birey, insan toplumlarının tüm kurum ve yapılarının temelini oluşturur ve onların üzerinde durur.

Topluma önceliğin meşruluk sorunuyla bağlantısı ise şöyle açıklanabilir: Birey, toplumdan önce var olduğuna göre bireyin hakları da toplumdan -yani siyasal yönetimden- önce var olmuştur. Bunun manası, bireyin birincil (kendinde) değer olması ve bireye -herhangi bir kolektif bütünden- daha yüksek bir ahlaki değer atfedilmesidir. Böylece toplumun kendisi ve toplumda var olan bütün siyasi organizasyonlar ancak birey insanın haklarına saygı duyduğu ve onun kendini gerçekleştirmesine olanak tanıdığı ölçüde değer kazanır ve meşru addedilirler.

İnsan hakları mutlaktır. Mutlak olması, insan haklarının varlığının herhangi bir kayda ve şarta bağlı olmamasını, hiçbir düşünceyle varlıklarının inkâr edilemeyeceğini ve geçersiz kılınmayacağını anlatır. Mutlaklık özelliği, insan haklarının temel haklar olduğunu ve egemenin iradesinden bağımsız bir varlığa sahip bulunduğunu da gösterir. Mutlak olan haklar topluma karşı olan ödevlerin yerine getirilmesine bağlanamaz, müzakere konusu edilemez ve bu hakların kapsamı daraltılamaz.

İnsan hakları vazgeçilmez ve devredilmezdir. İnsan hakları doğrudan doğruya kişiliğimize bağlı olduklarından insanlar gönüllü olarak bile bu haklardan vazgeçemezler, sözleşme yaparak bu hakları ortadan kaldıramazlar veya başkasına devredemezler, haklardan feragat edemezler. İnsan haklarının vazgeçilmezliğini salt bir teorik ilke olarak düşünmemek gerekir; bir devletin anayasal demokratik bir düzen kurabilmesi için bu ilkeyi resmîleştirmesi gerekir. Zira insan haklarına yer vermeyen ve bu hakları garanti altına almayan bir anayasanın gerçek anlamda bir anayasa sayılması mümkün değildir.

SIRA SİZDE

2

İnsanlar isterlerse köle olabilir mi?

İnsan hakları devlete karşıdır. Esas hedefi kişileri devlet baskısından korumak olan insan hakları devlete karşı ileri sürülür. Bu meyanda devletin insan haklarına ilişkin tanıma, karışmama, koruma ve temin-tedarik etme olmak üzere dört önemli görevi bulunur:

- **Tanıma:** Devletin insan olarak değerimizi ve değerimizden kaynaklanan hakları tanımak zorunda olmasıdır.
- **Karışmama:** Devletin, sivil, kamusal ve siyasal alanda insan hakları kullanımlarına prensip olarak karışmaması, ancak insan haklarının ve sivil barışın korunmasını sağlamak amacıyla insan haklarına müdahale edebilmesidir.
- **Koruma:** Devletin insan haklarını koruma ödevi iki yönlüdür. Devlet, bir yandan insan haklarını ihlal etmemekle yükümlüdür. Diğer yandan ise devlet, bireylerin canlarına, mallarına, kişiliklerine, bireysel veya toplu olarak kendilerini ifade etmelerine yönelik kendisi dışındaki kişi ve gruplardan gelecek saldırıları bertaraf etmekle yükümlüdür.
- **Temin-tedarik:** Toplumsal bir kurum özelliği taşımasından dolayı devletin, toplum içinde kendi geçimlerini ve bakımlarını sağlayamayanlar için gerekli tedbirleri (sosyal güvenlik düzenlemeleri) almasıdır.

En üstün ahlaki talepleri ifade eden insan hakları; doğuştandır, mutlaktır, vazgeçilemezdir, evrenseldir ve devredilemezdir.

DİKKAT

İNSAN HAKLARININ DÜŞÜNSEL ÖNCÜLLERİ

İnsan haklarının düşünsel öncüllerini açıklamak

Hukuki ve siyasi değer taşıyan bir kavram olarak insan haklarının ortaya çıkışı ve gelişimi uzun bir tarihi tecrübeye dayanır. İnsanlar, haklarına sahip olmak için hem teoride hem de pratikte çok uzun ve yoğun bir mücadele verdiler. İnsan hakları düşüncesi de ancak bu mücadelenin sonucunda toplumsal değerler alanında merkezi bir noktaya taşındı ve bütün insanlığın paylaştığı ortak bir değere dönüştü. Bir başka ifadeyle bugün insan haklarının bu denli güç ve itibar kazanmış olmasının nedeni, bu kavramın çok geniş bir tarihsel ve düşünsel arka plana sahip olmasıdır.

Eski Çağ'da İnsan Hakları Düşüncesi

İnsan haklarının düşünsel nüveleri Eski Yunan'da bulunabilir. İnsan hakları, özünde, siyasi iktidarı sınırlandırmayı ve iktidarın elinde bulundurduğu gücü keyfi bir şekilde kullanmasını engellemeyi amaçlayan bir düşüncedir. Bu itibarla insanların siyasal iktidara karşı mutlaka korunması gerektiğinin belirtildiği, insanların siyasal iktidarlar karşısında dokunulamaz, vazgeçilemez ve devredilemez haklara sahip olduğunun ifade edildiği andan itibaren insan hakları düşüncesinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu düşüncenin ilk izlerine ise Eski Yunan'da rastlanır.

Hemen ifade etmek gerekir ki siyasal iktidarın sınırlanması ile insan hak ve özgürlükleri gibi ilkeler Eski Yunan'da uygulamayı belirleme kudretinden mahrumdu. Birey, hak, özgürlük gibi değerler Eski Çağ anlayışında hâkim konumda değillerdi. Bununla birlikte özgürlüğün pratiği değilse bile özgür düşünüşün ve hümanizmanın kökeni Yunan uygarlıklarına dayanır.

Eski Yunan düşüncesi insana, insanın sorunlarına ve taleplerine uzun bir süre kayıtsız kalmış ve bütün ilgisini doğa üzerinde yoğunlaştırmıştır. Felsefi düşünce önceleri doğanın nasıl meydana geldiği ve varlığın ilk maddesinin ne olduğu gibi sorulara cevap bulmaya çalışmıştır. Ancak MÖ 5. yüzyılda Atina'da, insana yönelen, insanı siyasal ve sosyal ortamı içinde değerlendiren ve adına **Sofizm** denilen bir düşünce akımı ortaya çıkmıştır. Sofistler, evrenin nasıl ve neden oluştuğuna dair bitmez tükenmez spekülasyonlarla uğraşmanın gereksizliğine inanıyorlardı, bu nedenle düşüncelerinin odağına insanı yerleştirdiler ve insan ve toplum sorunları üzerine eğildiler. Sofistlere göre, insanın dışında ve ötesinde gerçek, doğru ve iyi yoktu, tüm değer ve yargılar insana bağlıydı. "*Metron antropon panton* = *İnsan her şeyin ölçüsüdür*" sözü Sofistlerin mottosu idi.

Sofistler, devletin insanlar tarafından kurulduğunu, bu nedenle devletin ve yasaların varlık nedeninin insan yararı olduğunu savunuyorlardı. Sofistlere göre devlet insanın mutluluğunu gerçekleştirmeye yönelik bir araçtı; yasalar ise insanların yararları doğrultusunda ve toplumsal mutabakat sonucunda saptanıp ortaya konmuş kurallardı. Eğer toplum ve toplumsal irade değişirse devlet ve yasalar da kaçınılmaz olarak değişecekti.

Sofistler, bilginin öğretilbilir olduğunu savunuyorlardı. Onlara göre, bilgi ve erdem aristokratların doğuştan sahip oldukları bir özellik değildi, siyasal bilgi ve

Sofizm: Yunanca "bilgi" anlamına gelen "sophos (sophia)" sözcüğünden türemiştir. Asıl anlamı "bilen, bilgili" kişi demektir. Sonraki dönemlerde bu sözcük yeni anlamlar kazanmış, "siyasette yararlı olmayı öğreten kimse", "söz ve hitabet ustası" ve "safsatıcı kişi, bilgi şarlatanı" gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

Aristokrat: Bir toplumda seçkin bir yere sahip olan ve soy itibarıyla diğer insanlardan farklı ve ayrıcalıklı özellikleri taşıdığı varsayılan kişilere verilen addır.

Aristokrasi: Bir toplumda ekonomik, sosyal ve siyasi gücün imtiyazlı ve genellikle soyca üstün sayılan bir sınıfın elinde bulunduğu tarihi bir yönetim biçimidir.

Polis: Çoğunlukla “kent-devleti” kavramının karşılığı olarak kullanılan “polis”, Antik Yunan’ın toplumsal ve siyasal örgütleniş biçimini ifade eder. Ancak Yunan düşüncesinde polis, bundan daha öte bir anlama da sahiptir. Buna göre polis, sadece toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimi değil, aynı zamanda dinsel, ekonomik ve askeri bir bütündür.

Demagog: Yunanca “demos (halk)” ve “agogos (liderlik yapmak)” kelimelerinin birleşiminden türemiştir. “Bir halkın lideri” anlamına gelir. Güçlü bir hitabet ve propaganda yeteneğiyle halkın hislerini (korkularını, ön yargılarını, isteklerini) okşayan ve halkı olmaması gerektiği hâlde eyleme iterek siyasal iktidarı ele geçirmeye çalışan kişiyi belirtmek için kullanılır.

Tiranlık: Hiçbir yasa tanımayan, aşırı şiddette cezalandırmaya başvuran, zorba ve keyfi bir yönetim biçimidir. Diktatörlük.

siyasal erdemin salt aristokratlarda bulunduğu bir safsata idi, bilgi herkese öğretililebilirdi. Bu şekilde Sofistler, **aristokratik** düşüncenin temelini saldırmışlar ve demokratik düşüncenin kapsamı açmışlardır. Sofistlerden Protogaros, devlet bilgisinin belirli bir sınıfta değil, tüm vatandaşlarda bulunması gerektiğini savunmuştur. Antiphon, aristokrat-avam ayırımına karşı çıkmış ve insanların doğuştan eşit olduklarını öne sürmüştür. Alkidamas “*Tanrı herkese özgürlük vermiştir, doğa kimseyi köle yapmamıştır*” diyerek efendi-köle ayırımını reddetmiştir.

İnsan hakları bağlamında Sofist düşüncenin iki vurgusu önemlidir: a) İnsan en önemli amaçtır; insanların amaçları doğrultusunda devlet sınırlandırılabilir. b) Tüm insanlar eşit ve özgürdürler; insanlar arasında bir ayırım yapmak doğru değildir. Yüksek sesle dillendirdikleri bu düşünceleri nedeniyle Sofistler insan hakları mücadelesinde önemli bir kavşakı temsil ederler. Ancak insan hakları için değer taşıyan bu düşünceler, Eski Yunan’daki kurulu düzen için bir tehdide işaret ediyordu. İnsana yönelen Sofist düşünce, sert bir biçimde eleştirildi, nefretle karşılandı ve ona karşı devlet otoritesini kutsayan yeni bir düşünce akımı doğdu. Bu düşüncede, insanın öncelikli konumunun yerini devlet, demokratik değerlerin yerini aristokratik değerler ve özgürlük arayışının yerini otorite aldı. Sofistlerin sarstığı devlet otoritesini yeniden tesis etmeyi amaçlayan bu düşüncenin önde gelenleri Sokrates, Platon (Eflatun) ve Aristo’du.

Sokrates’in temel değeri “**polis**”ti. Polisi kutsal organik bir varlık ve yeryüzündeki en büyük iyilik olarak gören Sokrates, toplumdaki adaletsizliklerle ve kötülüklerle mücadele ederken bile polise zarar gelmemesine özen gösterilmesi gerektiğinin altını çiziyordu. Sokrates, polisin yaptıkları haksız da olsa ona uyulmasını salık veriyor ve bireyi polisi karşısında tamamen savunmasız bırakıyordu; dolaşıyla onun düşüncesinde insan haklarını korumaya yönelik bir siyasi duruş yoktu.

Platon, insanların doğal olarak farklı yeteneklerle doğduğunu söyler ve toplumu üç temel sınıfa ayırır: Çalışanlar, savaşımlar ve yöneticiler. Çalışanlar toplum için üretecekler, savaşımlar toplumu korumakla yükümlü olacaklar, en üste yer alan yöneticiler ise toplumun yönetimini üstleneceklerdir. Her bir sınıfın hareket alanı, görevleri, yetkileri ve hakları bellidir; hiçbir sınıfın kendine tanınan alanın dışına taşması mümkün değildir. Platon, toplum gibi devleti de doğal bir varlık görür ve canlı bir organizmaya benzetir. Bu organizma bir bütündür ancak bütünlüğünü koruduğu ölçüde varlığını devam ettirebilir. Toplumdaki farklı sınıflar ve meslek grupları, devletin organları olarak görev yapan ve onun buyruklarını uygulayan zorunlu araçlardır.

Mükemmel bir yönetimin ancak doğal olarak yönetme yeteneğini taşıyanların (bilgelerin, filozofların) işbaşında olmasıyla gerçekleşebileceğini savunan Platon, demokrasiye karşıdır. Platon’a göre, demokratik rejim halkı aydınlatan bir rejim olmaktan ziyade, halka yaltaklanan bir rejimdir. Bu rejimde **demagoglar** türemekte ve bu demagoglar halkın kolaya kaçma isteğini sömürmektedirler. Bu nedenle demokrasi dayanaklı ve sürekli olmayan bir rejimdir; demokrasinin muhtemel sonucu ise **tiranlıktır**.

Platon, “adil” olanın “devletin çıkarına en uygun olan” olduğunu belirtir. Devletin çıkarına uygun olan ise katı bir sınıf bölünmesi yaratmak ve sınıf yönetimi oluşturmaktır. Platon’a göre katı kast sistemindeki bir gevşeme devletin yıkılmasına yol açacağından statükoyu bozacak her türlü değişime karşı durulmalıdır. Siyaset düşüncesinin temelinde devlet bulunan Platon, adalet ile devleti özdeşleştirir; devlete zararı dokunan her şeyi ahlakça kötü ve adalete aykırı, devlete yararı dokunan her şeyi ise adaletli olarak nitelendirir. Platon’da adalet, insanlar arasında

herhangi bir ayrımcılığın olmaması demek değildir; aksine Platon, sınıf ayrıcalığını adil olarak görür.

Aristo da -Platon gibi- bireye oranla devlete üstünlük ve öncelik tanır. O “siyasal bir hayvan olan insanın” bir polis içinde yaşamak üzere yaratıldığını söyler ve insanı diğer canlılardan ayıran özelliğin, onun bir polise bağlı bulunması olduğunu ifade eder. İnsanın ulaşabileceği uygarlığın son aşaması olan polis, hem aileye hem de herhangi bir bireye karşı önceliğe sahiptir. Çünkü “*Bütün parçadan önce gelmelidir. El ya da ayağı bütün bedenden ayırın, artık el ya da ayak olmaz. Böyle bir eylem sonucunda, onu o yapan güç ve işlevini yitirmiş olacağı için ortadan kalkacaktır. Öyleyse devletin hem doğal, hem de bireyden önce olduğu apaçıktır.*”

Aristo, toplumdaki eşitsizlikçi düzeni doğal bir durum olarak kabul eder ve kölelik kurumuna karşı çıkmaz. Ona göre, kölelik doğal bir durumdur; zira doğadan bazıları özgür bazıları ise köle olarak doğmuştur ve bunlar için kölelik etmek hem doğru hem de uygundur. Aynı şekilde ırk ve cinsiyet ayrımcılığı Aristodâ içkindir. Aristo, kadını erkeğe tabi ve aşağılık bir varlık olarak görür, bazı ırkların üstün, bazıların ise daha düşük olduğunu ifade eder. Özetle gerek Platon'da ve gerek Aristodâ insana insan olarak değer veren bir düşünce bulunmaz. Her iki düşünür de toplumda daha bilgili, daha uzman, daha erdemli ve daha yetenekli olan insanların böyle olmayanları yönetmesinin doğru olduğu savunmuş ve buradan hareketle koruyucu ve kısıtlayıcı siyasal sistemler üretmişlerdir.

Sofistler, her şeyin ölçüsü olarak insanı kabul ediyorlardı; onlara göre devlet de, devleti oluşturan kurumlar ve kurallar da insan yaratusıydı. Sofistlerin insanı önceleyen düşüncelerine karşı Sokrates, Platon ve Aristo ise devleti önceleyen bir düşüncenin savunucularıydı.

D İ K K A T

Stoisizm, devleti her şeyin üstünde tutan bu düşünceden tamamıyla ayrılarak insan hakları düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunan akımlardan biridir. Doğal hukuk anlayışını sistemleştiren Stoisyenlere göre, devletin kanunları üzerinde evrensel bir kanun vardır. İnsanların akıl yoluyla ulaşabildikleri bu evrensel doğal kanun, bütün insanların birbirlerini sevmelerini emreder. Aralarında sınıfsal ve ırksal hiçbir ayrım bulunmayan insanların hepsi aynı yasaya boyun eğen kardeşlerdir. Eşit ve kardeş olan insanlar, artık belli bir devletin değil, tek bir dünya devletin (*kosmopolis*) yurttaşları (*kosmopolites*) olarak kabul edilirler.

Stoisizm, insan devlet dışında manevi bir değer tanır, dünya devleti ve dünya yurttaşlığını yüksek bir ahlaki ideal olarak dile getirir, sınıf ve ırk ayrımlarına cephe olarak bütün insanların kardeşliğini ve eşitliğini savunur. Stoacıların doğal hukuk anlayışları, siyasi hayatta etkin bir şekilde uygulanma imkânı bulamamıştır ama savunduğu bu görüşlerle modern insan hakları teorisinin temelini oluşturmuştur.

Stoisizm: Kıbrıslı Zenon tarafından kurulan ve dönemim Atina'sının en önemli felsefe okullarından biri olan Stoa Okulu, insan bağımsızlığını ve yetkinliğini amaçlar. Bireysel mutluluğu büyük ölçüde toplumsal yaşamın içine yerleştiren Stoacılık, bireycilik ve evrenselciliği uzlaştırmaya çalışır. Stoacılık, polis ulusçuluğunu aşar ve insanlar arasında hiçbir fark gözetmeksizin onları tek bir devlet altında birleştirmeye yönelir.

Antik Yunan'da siyasal düzen ve hak tasavvuru hakkında daha ayrıntılı bilgiyi Mehmet Ali Ağaoğulları'nın *Kent Devletinden İmparatorluğa* (Ankara: İmge Kitabevi, 2009) başlıklı kitabında bulabilirsiniz.

K İ T A P

Orta Çağ'da İnsan Hakları Düşüncesi

Orta Çağ'da, devlet kudretinin sınırlandırılmasını ve bireyin devlet karşısında güçlü kılınmasını sağlayan iki önemli gelişme vardır. Biri *Hristiyanlıktır*. Siyasal otorite ile dinsel otoriteyi birbirinden ayıran ve böylelikle insanın vicdanını devletin tahakkümünden kurtarmayı amaçlayan Hristiyanlık, insanın kişiliğine değer

Feodalizm: İnsanlar arasında katı bir hiyerarşik yapılanma öngören ve tarımsal üretime dayanan bir sistemdir. Feodalizmde, merkezi olarak örgütlenmiş bir devlet yoktur; büyük toprak sahipleri yerel düzeyde bir çeşit hükümet görevini yerine getirirler.

kazandırmıştır. Ayrıca, her insanın Tanrı'nın bir benzeri olarak yaratılmış olması dolayısıyla yüksek bir haysiyet taşıdığını ve bu haysiyet gereğince de kişiliğine bağlı bazı haklara sahip bulunduğunu ortaya koymuştur. Hristiyanlık düşüncesi, insanın devlet karşısında bir hiç olduğu yolundaki Eski Çağ anlayışından uzaklaşmış, insan denen varlığı ön plana çıkartmıştır.

Diğer gelişme ise *feodalizm*dir. **Feodalizm**, merkezi otoriteyi parçalayan ve yerel otoritelerin hâkim olduğu bir örgütlenmeyi ifade ediyordu; bu nedenle feodal yapıda mutlak ve sınırsız bir iktidara sahip olunabilmesinin imkânı yoktu. Ayrıca, feodalizm karşılıklılık esasına dayanıyordu; feodalizmde hiç kimse tam egemen değildi, herkes birbirine bir sözleşme ile bağlanıyordu. Sözleşme, yönetilenler ile yöneticilerin karşılıklı hak ve sorumluluklarını belirliyordu; yönetilenler yöneticilere karşı hizmet ve sadakatle borçlu, yöneticiler de onların can ve mal güvenliklerini korumakla yükümlüydü. Eğer sözleşme ihlal edilirse karşılıklı hak ve ödevler sona ermekteydi. Bu durum sık sık karışıklıklara neden olmuşsa da, sonraki dönemlerin “anayasal hükümet” anlayışı, feodalizmin bu sözleşmeye dayanan niteliğinden doğacaktı.

Orta Çağ'da fikir hayatına yön veren en önemli isimlerden biri St. Thomas Aquinas'tı. “Orta Çağ'ın Aristosu” olarak adlandırılan St. Aquinas'a göre siyasal iktidar, toplumsal huzuru, düzeni, güveni ve iyiliği gözetmek ve ortak yararı gerçekleştirmekle yükümlü olan güçtür. Bu iktidarın kaynağı Tanrı'da olsa da, iktidarın kullanılışı yeryüzündeki iktidara aittir. Yasaları yapma ve uygulama hakkı halkındır; fakat halk bu yetkisini kendi içinden birilerine devredebilir. Bu noktada her yönetimin bir meşruluk ölçütüne ihtiyacı vardır. St. Aquinas iki ölçüt belirler. Yönetimin adalete uygun olarak ele geçirilmiş olması ve adalete uygun olarak ele geçirilen iktidarın toplumsal çıkarlara uygun bir şekilde kullanılmasıdır. Bu iki ölçüte aykırı davranılması durumunda yönetim meşruluğunu kaybeder ve meşruluğunu kaybeden yönetime karşı halkın direnme hakkı doğar. St. Aquinas, bu hakkın doğal bir hak olduğunu ve zulme yönelen bir iktidardan kurtulabilmenin tek yolunun halkın direnişi olduğunu söyler. Ancak bu direniş, aktif bir şekilde değil, pasif bir şekilde olmalıdır St. Aquinas'a göre.

St. Aquinas'ın bazı konularda insan haklarıyla bağdaştırılması mümkün olmayan görüşleri de vardır. Mesela, köleliği eşyanın tabiatına uygun bir hal olarak tanımlar ve bu kurumu savunur. Kilise otoritesinin toplumdaki bütün değerlerin üzerinde yer aldığına ve bütün vicdanların mutlak egemeni olduğuna inanır ve bu nedenle Kilise'ye ters düşen bir vicdanın özgürlüğünden bahsedilmeyeceğini belirtir. Yani o, katıksız bir insan hakları savunucusu değildir, ama insan hakları mücadelesinde önemli bir yeri bulunur. Onun önemi; iktidarın kaynağının halkta olması gerektiğini belirterek modern demokratik fikirlerle kapı aralamasında, yönetimlerin meşru olmasının önemini belirtmesinde ve özgür bir toplumsal yaşamın uzantısı olan direnme hakkının teorisini yapmasındadır.

Bir diğer önemli Orta Çağ'da düşünürü de Padova'lı Marsilius'tur. *Barişın Korumucusu* adını taşıyan 1324 tarihli eserinde Marsilius, devletin amacının insanların iyi yaşayabilmelerini temin etmek olduğunu söyler. Bir yönetimin “iyi” veya “hastalıklı” olduğunu belirleyecek iki kıstas vardır: İlki, bir yönetimin yönetilenlerin rızasına dayanıp dayanmadığıdır. İkincisi ise yönetimin ortak çıkarlar için oluşturulmuş bulunan yasaya uygun davranıp davranmadığıdır. Buna göre, rıza üzerinde yükselen ve yasayı ihlal etmeyen yönetim “iyi-uyumlu”, rızaya dayanmayan ve yasaya göre değil kendi yargılarına göre hareket eden bir yönetim ise “kötü-uyumsuz-hastalıklı”dır.

Marsilius'a göre halkın rızasını yansıtan bir yönetim üç özelliği ihtiva etmelidir: Birincisi, yasama yetkisinin halkta toplanmasıdır. Halk yasayı, ya doğrudan kendisi yasa koyarak ya da birilerini aracı kılarak yapabilir. İkincisi, yürütme organının yasama organı tarafından tayin edilmesidir. Yürütme, yasamadan aldığı yetkiyle ve onun belirlediği usuller dâhilinde yönetimi gerçekleştiren organdır. Ve üçüncüsü, yasamanın yürütmeyi her zaman kontrol ederek görevini iyi yapmadığı zaman onu cezalandırması ve iktidardan uzaklaştırabilmesidir.

Marsilius'un fikirlerinden bazılarını St. Aquinas'ta da rastlanır ancak iki düşünür arasında önemli farklar vardır. Marsilius, Aquinas'ın aksine, Kilise otoritesine sert eleştiriler yöneltir ve vicdan hürriyetini güçlü bir biçimde savunur. Siyasal iktidarın halktan geldiğini, halkın sahip olduğu bu iktidarı kimseye devretmediğini, yasaların yaratıcısının toplum olduğunu ve bireylerin vicdanının Kilise'nin baskısından kurtarılması gerektiğini belirten Marsilius, kendi çağının değer yargılarının üzerine çıkan özgürlükçü görüşler ortaya koymuştur.

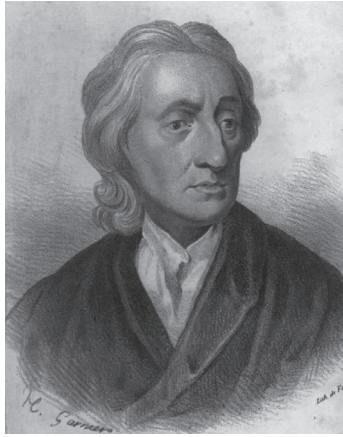
Yeni Çağ'da İnsan Hakları Düşüncesi

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Orta Çağ'da insan onuruna değer verme noktasında Eski Çağ'a oranla önemli düzeyde gelişme kaydedildiği söylenebilir. Ama bu nispi bir gelişmedir; yoksa Orta Çağ'da mutlak anlamda özgürlükçü bir felsefenin ve insan hakları doktrinin doğduğunu söylemenin olanağı yoktur. Çağdaş manada bir insan hakları düşüncesi-nin ortaya çıkması modern bir olaydır ve bunda en büyük katkı John Locke'undur.

Locke, doğal haklarla teçhiz edilmiş bir birey ve bu bireyin haklarını korumakla yükümlü bir devlet düşüncesinin teorisyenidir. Locke; insanların doğadan hak sahibi oldukları, özgür ve eşit yaşadıkları bir doğa durumu tasviri yapar. Doğal yaşamda eşitlik ve özgürlük vardı ama herkes doğal cezalandırma hakkını kendisi kullanıyordu. Yani herhangi bir ihtilafta mağdur olan kişi, kendi davasının hem savcısı hem de yargıcı oluyordu. Bu sakıncalı bir durumdu; zira insanlar kendi davalarında genellikle kin ve intikam duygularından arınarak hareket edemezler, kendilerinin ve yakınlarının menfaatlerini daha çok kollarlar ve tarafsız davranamazlar. Bunun sonucu, suç ile ceza arasındaki dengenin ortadan kalkması, adil bir cezanın verilmesinin imkânsızlaşmasıyla toplumda kargaşa ve düzensizliğin baş göstermesidir.

Locke, bu kaos durumundan kurtulmak için aynı değere ve haklara sahip olan insanların bu değerleri ve hakları koruyacak ve temin edecek bir devleti ve siyasal yapıyı teşkil etmek üzere -eşit olarak- bir **toplumsal sözleşme** yaptıklarını savunur. Böylece, doğal toplumdan siyasal topluma geçilir; siyasal toplumda kişilerin suçlarını yargılama ve cezalandırma hakkı topluma devredilir. Toplum yasaları yapar, yasaları uygulayacak olan iktidarı belirler ve bu iktidar, insanlar arasında bir anlaşmazlık belirdiğinde bu anlaşmazlıkları yasanın öngördüğü biçimde çözüme kavuşturur.

Resim 1.3

Liberal siyasal teorinin ilk kuramcısı olarak kabul edilen John Locke (1632-1704), zor kullanma tekeline sahip devlete karşı insan haklarının muhafaza edilmesinin teorisini oluşturdu. Locke, devletin hakları ihlal etmesini önlemek için, bir yandan temel haklara dokunamayacak olan sınırlı bir devletin yaratılmasını, diğer taraftan da kuvvetler ayrılığı yoluna giderek siyasal otoritenin gücünü dağıtıp dengelenmesini savunuyordu. Locke'un görüşleri, anayasacılık ilkelerinin temelini oluşturdu.

Kaynak: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Locke-John-LOC.jpg>

Toplumsal Sözleşme:

Bilinmeyen bir tarihte bireyler arasında yapılan ve örgütlenmiş toplumu ya da devleti ortaya çıkaran gönüllü anlaşmayı ifade eder. Bu kavram, genellikle siyasi toplumun oluşumunu açıklamak üzere teorik bir araç olarak kullanılır. Sosyal sözleşme teorisinin asıl değeri ve önemi, geçmişten geleceğe yön vermeyi amaçlamasıdır.

İnsanların rızasıyla meydana gelen toplumda iktidar çoğunluk tarafından belirlenir. Kendi arzularıyla topluma katılan herkes çoğunluğun kararına uymayı da kabul eder. Çoğunluk tarafından oluşturulan iktidar ise her bir bireyin yaşam, özgürlük ve servetlerini karşılıklı olarak güvence altına almakla mükelleftir. İktidar; iç ve dış güvenliği sağlayacak, bireylerin vücut bütünlüklerine zarar gelmesini önleyecek, mallarını ve özgürlüklerini koruyacak, sahip olduğu tüm yetkiyi halkın iyiliğini gerçekleştirmek için kullanacaktır. İktidar, bu şekilde davrandığı müddetçe meşrudur ve halkın onun kurallarına uyması gerekir.

Fakat iktidar, keyfi bir yönetime kayar ve yapmak zorunda olduklarının dışına çıkarsa meşruiyetini kaybeder; bu durumda halkın iktidara uyma zorunluluğu ortadan kalkar. Zira gayrimeşru bir yönetime karşı halkın direnme hakkı vardır. Locke'cu direnme hakkı, insanların ancak zincire vuruldukları zaman eyleme geçebileceklerini savunan eski direniş hakkı teorilerinden farklı olarak insanların zincirlenmeyi önleme haklarının bulunduğunu ifade eder.

Bir bütün olarak Locke'un düşüncesi, insan ve özgürlük eksenlidir. İnsan doğuştan hak sahibidir ve devlet de hak sahibi insanlarca kurulmuştur. Devletin varlık nedeni, kendini kuran insanların doğuştan sahip oldukları hakları ve özgürlükleri korumaktır. İnsanın değere yönelmesi, sorumluluk üstlenmesi ve evrene katkıda bulunması ancak özgür bir toplumsal yapıda söz konusu olabilir. Bu nedenle insanlar yaşam tarzlarını belirlemede, yöneticilerini seçmede ve hayatlarını sürdürmede diğer bireylerle eşit ve özgür olmalı, herhangi bir otoritenin baskıcı ve keyfi müdahalesiyle karşılaşmamalıdır. Devlet bunun için vardır.

Locke'da devletin amacını, kapsamını ve sınırlarını belirleyen insan haklarıdır. Locke; insan haklarının zor kullanma tekeli elinde bulunduran devlete karşı muhafaza etmek için temel haklara dokunamayacak olan sınırlı devleti öngördü. Locke, anayasacılık ilkelerinin temelini oluşturarak ve kuvvetler ayrılığı yoluyla siyasi iktidarın gücünü dağıtarak, devletin eylem alanını sınırladı. Locke'un görüşleri kısa süre zarfında uygulamaya aktarıldı ve 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Beyannamesinin, 1787 tarihli Amerikan Anayasası'nın ve 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinin ruhunu oluşturdu. Hatta 1948 Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ile 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin de kaynağında Locke'un doğal hukuk anlayışı yatar.

K İ T A P

Locke'un düşünceleri üzerine daha ayrıntılı bilgi edinmek için John Locke'un *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* (Babil Yayınları, 2004) ve *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* (Ankara: Liberte Yayınları, 1995) başlıklı kitaplarına bakınız.

SIRA SİZDE

3

İnsan hakları ile demokrasi arasında nasıl bir ilişki vardır?

İNSAN HAKLARININ HUKUKİ GELİŞİM SÜRECİ

İnsan haklarının hukuki gelişimini özetlemek.

Tarihsel süreç içerisinde insan hakları felsefi alanda tartışılan bir konu olmaktan çıkarak ulusal ve uluslararası hukuk belgelerinde tanınmaya başlanmıştır. İnsan haklarının hukuki koruma altına alınmasında ve siyasal düzenlerin dayanak noktalarından biri haline gelmesinde, toplumsal grupların siyasal iktidarlara karşı baskıdan korunma ve hak arayışı için yaptıkları mücadelelerin önemli bir payı vardır.

Eski Yunan'da ilk kez Sofistler ve Stoacıların dile getirdikleri *insanların doğuştan hak sahibi oldukları* anlayışı, ilk önemli yansımasını İngiltere'de 1215 tarihli **Magna Carta Libertatum**'da (Büyük Özgürlük Şartı) bulmuştur. Bu İngiliz belgesinin en önemli özelliği, siyasal iktidarı sınırlandırılmasıdır. Buna göre; kral halkın onayı olmadan vergi toplayamayacak, mahkemeler halka açık yapılacaktır, haksız yere kimse tutuklanmayacak ve sürgün edilmeyecekti. Soylulardan oluşan bir kurul, kralın Magna Carta'ya uygun hareket edip etmeyeceğini kontrol edecekti.

Resim 1.4

Magna Carta Libertatum, İngiliz Kralı Yurtsuz John, Papa III. Innocent ve baronlar arasında kralın yetkilerini sınırlandırmak amacıyla imzalanmıştır. Şartın en önemli maddelerinden biri olan 39. maddesinde şu şekildedir: “Özgür hiç kimse kendi benzerleri tarafından ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak, kanun dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarar uğratılmayacaktır”.

Modern dönemde insan hakları alanındaki ilk önemli hukuki gelişme 1688'de İngiliz Parlamentosu tarafından *Haklar Bildirisi*'nin (*Bill of Rights*) kabul edilmesidir. İngiltere'de **Büyük Devrim** sonrasında kabul edilen bu bildiri; adli yargılamayı, olağan olmayan cezaya çarptırılmamayı, seçimlerin serbest yapılmasını, parlamento görüşmelerin halka açık olmasını, parlamentonun onayı olmadan yasaların yürürlükten kaldırılamamasını ve vergi toplanamamasını kayıt altına alıyordu. Bildiri, kral ve kraliçeyi sembolik bir konuma getiriyor, yönetime parlamento iradesini hâkim kılıyordu.

Haklar Bildirisi ve Locke'un doğal haklar teorisi, Batı'da anayasal düzenin kurumsallaşmasına büyük oranda tesir etti. 1776'da Amerika'da Temsilciler Meclisi, Locke'un doğal haklar anlayışına dayanan *Virginia Haklar Bildirgesi*'ni kabul etti. Bildirgede insanların yaşam ve mülkiyet haklarını kayıt altına alınıyor, kişilik ve mutluluklarını kendi iradeleriyle özgürce geliştirebilecekleri belirtiliyordu. Devletin görevi ise, kişilerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almakla ve bunların gerçekleştirilmesi için elverişli ortamı hazırlamakla sınırlı tutuluyordu.

Virginia Haklar Bildirisi'nden sonra Haziran 1776'da on üç Amerikan devleti Thomas Jefforson tarafından kaleme alınan Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'ni kabul etti. İnsan haysiyetini ve yaşama hakkını bütün hak ve özgürlüklerin odağına yerleştiren bu bildiri, bütün insanların eşit yaratıldığını ve yaratanın onlara devredilmez ve vazgeçilmez haklar tanıdığını ifade ediyordu. Yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı bu niteliğe sahip haklar arasındaydı. Bildiri, yaşama hakkına özel bir önem veriyor ve evrensel değeri haiz bu hakkın ulusal ve uluslararası hukuktan bağımsız olduğunu belirtiyordu.

Büyük Devrim: 1685'te İngiltere'de tahta oturan II. James, katı mutlakiyetçi bir yapı kurmaya ve İngiltere'yi Katolik bir ülke yapmaya çalıştı. Parlamentosun buna direnmesi üzerine II. James 1688'de İngiltere'den kaçmak zorunda kaldı. Parlamento kendi isteği doğrultusunda bir hükümdar seçti ve bu İngiliz tarihinde bir dönem noktası oldu. “Şanlı Devrim” ve “Kansız Devrim” olarak tarihe geçen bu olaydan sonra kabul edilen Haklar Bildirisi ile hükümdar parlamentosun denetimi altına alındı. Buna göre, parlamentosun onayı olmadan bir hükümdar vergi koyamayacak ve ordu kuramayacaktı. Ayrıca hiçbir Katolik kral olamayacaktı. 1688 Büyük Devrim'i, günümüz İngiliz parlamenter sisteminin temelini oluşturur.

DİKKAT

Yaşama hakkı, hukuktan önce gelir ve hukuka üstündür.

1791 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Anayasaya yapılan bir ekle temel haklar listesi anayasallaştırıldı. Bu bağlamda; ifade, toplanma, basın, din, konut dokunulmazlığı, jürili bir mahkemede adil yargılanma, aşırı ve olağandışı cezaya çarptırılmama gibi haklar anayasal güvence altına alındı. Amerikan Yüksek Mahkemesi de 18. yüzyılın sonundan itibaren verdiği kararlarla hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine ciddi katkılar da bulundu.

1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi insan hakları anlayışının yaygınlaşmasında mühim bir rol oynadı. "Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik"i (*liberte, egalite, fraternite*) şiar edinen Fransız Devrimi'nin eseri olan ünlü *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*; büyük ölçüde Anglosakson dünyadaki devrimlerden ve hak bildirilerinden esinlenilerek kaleme alınmıştı. Bildiri, insanların doğal hukuktan kaynaklanan evrensel, değişmez ve devredilmez haklara sahip olduğunu vurguluyor, ayrıca "güvenlik" ve "baskıya karşı direnme" haklarını da buna dahil ediyordu. Bildiri, "başkalarının haklarını ihlal etmemek şartıyla istediğini yapmakta serbest olma" şeklinde bir özgürlük tanımı getiriyordu.

İNTERNET

1789 Fransız Devrimi ile ilgili daha geniş bilgiye http://history-world.org/french_revolution1.htm adresinden ulaşabilirsiniz.

Fransız Bildirisi'nin başlığının "insan ve vatandaş hakları" olarak kullanılmasının mantığı vardı. Çünkü bu bildiride sadece insanların doğuştan gelen doğal hakları bulunmuyor, bunun yanı sıra bireyin devlet yönetime katılmasını sağlayan siyasi haklara da yer veriliyordu. Yani bildiri insanı, hem insan hem de vatandaş sıfatıyla değerlendiriyor ve buna uygun bir hak kataloğunu içeriyordu. Üçüncü Cumhuriyet Anayasası dışında Devrim'den sonra yapılan Fransız anayasaları bu hakları ihtiva ediyordu. Fakat bildirinin etkisi yalnızca Fransa'yla sınırlı kalmadı; bildiri bir evrensel insan hakları anlayışının yerleşmesini de sağladı. Nitekim Fransız Devrimi'nin izleyen dönemde 1830'lu yıllara kadar, tümü Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nin etkisiyle 70 kadar anayasa ilan edildi.

1800'lü yıllardan sonra insan hakları mücadelesi farklı boyutlar kazanmaya başladı. Bir taraftan milliyetçilik ideolojisinin güç kazanmasıyla birlikte siyasi arenada bireysel insan haklarının yerine "ulusların hakları" talepleri yükseldi. Diğer taraftan ise, Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan işçi sınıfının "pozitif haklar" talebi insan hakları mücadelesinin gündemini belirledi. İyi ve onurlu bir hayat için devletin müdahil olmamasını deyimleyen negatif hakların yeterli olmadığını belirten işçiler, yaşam koşullarının düzeltilmesi için pozitif hakların da tanınmasını ve devletin buna uygun olarak birtakım sorumluluklar üstlenmesini talep ediyorlardı. Bu talepler hem hak alanlarının genişlemesini hem de hakların daha fazla hukuki güvenceye kavuşturulmasını -anayasalara ve yasalara girmesini- sağladı.

Denilebilir ki 19. yüzyılda, milliyetçiliğin gelişmesi ve işçi sınıfının büyüyüp güçlenmesiyle beraber- toplumsal, ekonomik ve siyasi haklar ile sosyal adalet talebi geniş bir taban bulmuştur. Buna göre devletten beklenen artık sadece hakları sınırlandırmaması ve/veya ortadan kaldırmaması değildir; devlet bunlara ek olarak bazı hakların kişiler açısından geçerlilik kazanmasının sorumluluğunu da yüklenmelidir. Taleplerin değişmesine paralel olarak devlet algısı da değişime uğramıştır. 19. yüzyılda devlete yüklenen misyon, yalnızca klasik hakları koruyan pa-

sif bir devlet değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal hakların gerçekleşmesinden de sorumlu olan aktif bir devlet olmasıdır.

İşçi sınıfının doğması ve güçlenmesi, devletin haklar alanındaki sorumluluklarında değişim meydana getirmiştir. Devletten beklenen artık sadece hakları tanımakla yetinmesi değildir. Devletten beklenen, bu hakların yaşama geçirilmesini temin etmek için daha fazla sorumluluk almasıdır.

DİKKAT

20. yüzyılda insan hakları sahasında birbirine tezat iki gelişme olmuştur: Bir yanda, insan hakları yoğun bir şekilde anayasalara girmiş ve devletlerin hukuksal düzenlerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir. Ama diğer yandan da, insan haklarına yönelik en büyük kitlesel kısımlar bu yüzyılda gerçekleşmiştir. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, büyük insan dramlarına ve yıkıcı sonuçlara yol açmıştır. 20. yüzyıl boyunca savaşların yarattığı küresel tahribat ile totaliter yönetimlerin sebebiyet verdiği şiddet ve yıkım, insan haklarının ne denli değerli olduğunu göstermiş ve insanlığı haklarını korumak için yeni mekanizmalar geliştirmeye zorlamıştır.

Bugün gelinen noktada, insan haklarının üç düzeyde korunmasından bahsetmek mümkündür: *Birincisi, ulusal düzeydir.* Her devletten öncelikli olarak beklenen, insan hak ve özgürlüklerini tanıması ve korumasıdır. İnsan haklarını referans almayan bir devletin demokratik ve meşru bir devlet sayılması mümkün değildir. Devletler, hukuki yapılarını insan hakları anlayışı üzerine inşa etmeli, siyasal ve sosyal bütün eylem ve işlemlerinde insan haklarını koruma ve geliştirme hassasiyeti ile hareket etmelidir.

İkincisi, bölgesel düzeydir. Dünyanın birçok bölgesinde, insan haklarını kapsayan sözleşmeler kabul edilmiştir. Bu sözleşmelerin bir kısmı genel insan hakları belgeleri niteliğindeyken (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan Kıtası İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi), bazıları ise belli bir insan hakkı alanına yönelmiş (Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme) belgelerdir. Bu sözleşmelerden bazıları (özelikle AIHS) oluşturdukları güçlü denetleme mekanizmalarıyla, sözleşmeye taraf olan devletlerin insan haklarını tanımada ve korumasında çok etkin bir rol oynar.

Üçüncüsü ise evrensel düzeydir. Bunu Birleşmiş Milletler (BM) ve onun tarafından hazırlanan İnsan Hakları Bildirgeleri temsil eder. BM'nin 1948 yılında ilan ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi insan haklarının temel kaynaklarından biridir. Bildirge, uluslararası hukuk bakımından bir antlaşma niteliğini taşımadığından katılımcı devletler tarafından bir bağlayıcılığı yoktur, hükümleri yol gösterici niteliktedir. Ancak hukuken bağlayıcılığı olmasa da, insan hakları alanında yeni bir dönem başlatmış, kendisinden sonraki birçok uluslararası ve bölgesel insan hakları sözleşmesine esin kaynağı olmuştur.

İnsan haklarının bu şekilde uluslararasılaşmasının en mühim sonucu, insan haklarının devletlerin bir “iç” sorunu veya “ulusal” sorunu olmaktan çıkarılmasıdır. Bugün artık insan hak ve özgürlüklerin tanınması ve korunması artık salt bir ulusal sorun -her devletin kendi içinde dilediği biçimde halledebileceği bir sorun- olarak görülmez; “iç koşullar” ve benzeri argümanlar insan haklarını ihlal etmenin mazreti olarak kabul edilmez. Bölgesel ve evrensel nitelikteki sözleşmelerle oluşturulan uluslararası rejim, eşit insan haysiyeti ilkesine siyasal bakımdan bağlayıcılık kazandırmış ve bütün devletleri insan haklarını korumakla mükellef bir hâle getirmiştir.

İnsan haklarının evrensel hukuktaki gelişim süreci ve koruma mekanizmaları hakkında daha fazla bilgi edinmek için Mustafa Erdoğan'ın *İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku* (Orion Yayınları, 2006) başlıklı kitabına bakabilirsiniz.

İNSAN HAKLARININ EVRENSELLİĞİ

İnsan haklarının evrenselliğini açıklamak

İnsan haklarının en önemli niteliklerinden biri, evrenselliğidir. İnsan hakları, hiçbir istisna olmaksızın ve tam bir eşitlikle insanlık ailesinin her bir bireyinin sahip olduğu insanlık onuruna bağlı haklardır. Bu nedenle insan haklarını evrensel olarak sunmak ve savunmak gerekir. İnsan haklarının evrenselliği, üç önemli argümana dayanarak savunulabilir:

Birincisi, insan hakların ahlaki evrenselliğidir. İnsan hakları, kişinin ahlaki doğasından çıkan bir zorunluluktur; insan haklarının güvence altına alınmadığı bir yerde insani bir hayat sürmek imkân dışıdır. İnsan hakları, en üstün ahlaki değer olan insan türünün -birey olarak insanın- değerinin korunması ile ilgili taleplere kaynaklık eder. Bundan ötürü bu haklar meşruluğun ölçütü ve siyasal yaşamın düzenleyici ilkeleri olarak kabul edilir ve diğer ahlaki, siyasi ve hukuki taleplerden önce gelir. Bu, insan haklarının ahlaki evrenselliğini oluşturmaktadır. Ahlaki evrenselliğin üç boyutu vardır:

- Herhangi bir sıfatla ilişkili olmadan tüm insanlar, insan haklarına sahiptir.
- Bütün insanlar, bu hakları diğer tüm kişi ve kuruluşlara karşı ileri sürebilirler.
- Bu haklar, diğer tüm bütün ahlaki, siyasi ve hukuki taleplere oranla önceliğe sahiptir.

İkincisi, insan haklarının uluslararası normatif evrenselliğidir. İnsan hakları gerek ulusal ve gerek uluslararası mevzuatta en çok önemsenen ve benimsenen kavram hâline gelmiştir. Bilhassa Amerikan ve Fransız Devrimi'nden sonra esen rüzgârların etkisiyle insan hakları kavramı devletlerin yasa ve anayasalarına girerek hukuk düzeninin asli bir parçası hâline getirilmiştir. Bugün neredeyse bütün devletler, evrensel bildiri ve sözleşmelerde benimsenen insan haklarını güvence altına almayı -en azından sözlü olarak- onaylamışlardır. Mesela 1993'te Avusturya'nın başkenti Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı'ndaki Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı'nın 1. maddesinde 171 devlet oy birliğiyle şunu taahhüt etmiştir:

“Dünya İnsan Hakları Konferansı bütün devletlerin Birleşmiş Milletler Tüzüğü doğrultusunda bütün insan haklarına ve herkes için temel özgürlüklere, insan hakları ve uluslararası hukuka ilişkin diğer enstrümanlara saygı, riayet ve onları muhafazayı teşvik ve destek yönünde kendi yükümlülüklerini yerine getirmeyi ciddi bir şekilde taahhüt ettiğini tasdik ve tasvip eder. Bu hak ve özgürlüklerin evrensel insan doğası şüphe götürmez bir gerçektir.”

İnsan hakları üzerinde gerçekleşen bu normatif uzlaşısı, insan haklarının evrenselliğini güçlü kılmaktadır. Bu ortak erdem anlayışı o kadar yaygın ve etkindir ki, gerçekte insan haklarına sempatiyle bakmayan ve hatta sürekli olarak insan haklarını ihlal eden devletler bile -insan haklarının ahlaki zorlayıcılığı ve gücü karşısın-

da- insan haklarını tasvip ediyormuş gibi görünmeye ve buna dikkat eden bir dil kullanmaya çaba gösterirler.

Üçüncüsü, evrensel insan haklarının, insan onurunu korumak için özellikle uygun bir mekanizma işlevi görmesidir. Bugünün dünyasında insan hayatının onurlu bir şekilde sürdürülmesi için tüm dünya için geçerli olan yasal düzenlemelere ve yönetimlerin bu düzenlemelere uymasını sağlayacak ulusal ve uluslararası yapılara ihtiyaç vardır.

Eğer insan haklarının evrenselliği yadsınırsa, insan hakları geleneklerin, kültürlerin ve devletlerin insafına terk edilir. İnsan hakları, insanın ahlaki doğasından koparılır ve siyasal düzenin belirleyici ilkesi olmaktan çıkarılırsa siyasal düzen sınıf, kültür, gelenek, dinî inanış vb. temeller üzerine kurulur. Bu durumda insanın korunmasını ve onurlu bir hayat sürmesini sağlayacak hiçbir sağlam dayanak kalmaz. İnsan haklarının evrenselliği reddedildiğinde, “dinin emri”, “kültürün devamı”, “gelenğin korunması”, “sınıfın çıkarı”, “devletin bekası” ve “milletin menfaati” gibi meşruluk gerekçeleri yaratılarak insan hakları büyük bir kıyıma uğratılabilir. İktidarların, “evrensel insan doğası” ve bundan kaynaklanan “evrensel insan haklarına” saygı yükümlülüğünden kurtulmaları hâlinde, kendi belirledikleri ölçütlere göre davranmaları ve bunun sonucu olarak da kendileri ve yandaşları dışındaki tüm insanların insan haklarını ortadan kaldırmaları kaçınılmaz olur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının evrenselliği konusunda gerek hukuksal ve gerek siyasal alanda önemli aşamalar kat edildi. Ancak insan haklarının evrenselliği iddiasına çeşitli nedenlerle karşı çıkan gruplar vardı. Mesela muhafazakârlar, insan haklarına toplumu parçaladığı ve geleneği yok ettiği gerekçesiyle itiraz ediyorlardı. Sosyalistler, sahip oldukları kolektivist düşüncelerden dolayı insan haklarının liberal kökenine ve bireyci özünü eleştiriyorlardı.

1960'ların sonlarından itibaren ise insan haklarını Batı kültürünün bir dayatması olarak gören ve bu nedenle bu hakların evrenselliğine karşı çıkan kültürel rölativist görüşler güç kazanmaya başladı. **Kültürel rölativizm**, özü itibarıyla, kültürel ve ahlaki kuralların ancak belli bir kültürel ve ahlaki topluluk içinde gelişeceğini savunur. Rölativistlere göre, insan toplulukları, farklı coğrafyalarda ve farklı koşullar altında yaşamlarını sürdürdüklerinden farklı kültürlere ve ahlaki taleplere sahiptirler. Bir kültür çevresi için yaşamsal derecede önem arz eden bir konu, diğer bir kültür çevresi içinde önemsenmeyebilir. Keza bazı kültürler bireye dayanırken, diğer bazı kültürler ise kolektif yapıları baş tacı edebilir. Ayrıca kültürlerin belli bir değeri üretmesi ve içtenlikle sahiplenmesi zaman alır. Bu durumda evrensel olduğu düşünülen bazı değerlerin bu değerlere yabancı toplumlarda da sahiplenilmesini ve yürürlük kazanmasını beklemek gerçekliğe ters düşer.

Kültürel rölativistler, insan haklarının da bu bağlamda düşünülmesi gerektiğini belirtirler. Onlara göre; insan hakları “Batı buluşu”dur; Batı kültürünün içerisinde doğmuş ve gelişmiştir. Dolayısıyla Batı'nın kültürel havzasına ait olan bu kavramın diğer bütün toplumlar için geçerli olduğu söylenemez. Çünkü Batı icadı olan insan hakları kavramının evrensel olduğunu iddia etmek, Batı kültürünün diğer kültürlere üstün olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Oysa bu kabul edilemez. Batılı olmayan toplumların Batı'nın bir ürünü olan insan hakları dayatmasını kabul etmek gibi bir zorunluluğu yoktur. Bu görüşlere karşı iki şekilde cevap verilebilir:

İlk olarak insan haklarının Batı buluşu olduğu doğrudur. Gerçi başka kültürlerin hem geçmişinde hem de bugününde insan onuruna dayanan düşünce ve pratikler mevcut olmuştur ama bu türden anlayışların hiçbiri bir insan hakları düşüncesine temel oluşturmamıştır. Modern anlamda insan hakları düşüncesi ancak

Kültürel Rölativizm

(Görecelik): Bir kültürün içinde bulunan ahlaki ve toplumsal farklılıklarının, o kültürün dışındaki kişilerce eleştirilemeyeceğini, böyle bir eleştirinin meşru bir temelini bulunmadığını savunan bir teoridir.

Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkmış ve Batı toplumlarını şekillendiren önemli dinamiklerinden biri olmuştur. Böyle olmakla beraber, insan hakları, mutlaka belli bir kültürün zorunlu bir sonucu olarak düşünölmek durumunda değildir. İnsan haklarına kültürel köken açısından değil bugün ifade ettiğı anlam bakımından bakmak daha doğru olur. Böyle bakıldığında görölecek olan şudur: İnsan hakları öğretisi, doğduğı kültür ortamından bağımsız olarak, insan onurunun korunmasıyla, insanın hayati zararlardan muhafaza edilmesiyle ilgilidir. Bu zararların başında ise siyasal baskı gelmektedir; siyasal baskıya karşı direnme ise hemen bütün kültürlerin ortak temasıdır.

İkinci olarak, insan haklarının Batı orjinli olmasını gerekçe göstererek bu hakların evrensel olamayacaklarını iddia edenler, "Özellikle Batılı olup da evrensel bir bildirgenin parçası olmaması gereken bir şey var mıdır, varsa nedir?" sorusunu yanıtlamalıdır. Yaşama hakkı, vicdan özgürlüğü, din özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, baskıya karşı korunma hakkı, tüm insanların eşitliği, insanlık dışı uygulamalara karşı çıkma hakkı gibi haklar ve özgürlüklerin, sırf Batı kaynaklı oldukları için evrensel olamayacağı söylenebilir mi? Hayır.

Bugüne kadar hiçbir kültür çevresi, evrensel oldukları düşünölen insan haklarından herhangi birisinin neden kendi kültürlerinde yer almaması gerektiğini açıklayabilmiş değildir. Aynı şekilde yine hiçbir kültür çevresi, kendisinde var olan ve evrensel insan haklarına açık bir karşıtlık içeren bir kültürel özelliğın neden geçerli olması ve korunması gerektiğı noktasında da insanları ikna edebilmiş değildir.

SIRA SİZDE

Bir kültürdeki insan haklarına aykırı bir öğeyi haklılaştırmak mümkün müdür?

İnsan hakları kavramının Batı'da doğmuş olması, insan haklarının evrenselliğine gölge düşürmez. İnsan hakları, kültürel farklılıkları aşan ve bütün kültürlerin ihtiva ettiğı düşünölen bir değerin -insan onurunun- korunmasına yönelik taleplerin ortak adıdır. Bu nedenle insan hakları öğretisinin tarihsel süreç içerisinde hangi kültürde doğmuş olduğunun bugün için pek fazla bir önemi yoktur.

K İ T A P

İnsan hakları ile kültürel rölativizm tartışması hakkında ayrıntılı bir okuma için Jack Donnelly'nin *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları* (Yetkin Yayınları, 1995) başlıklı kitabının özellikle üçüncü bölümüne bakabilirsiniz.

D İ K K A T

İnsan haklarının evrensel olması; hem herkesin bu haklara sahip olmasını, hem de hak sahibi bireyin bu hakları herkese karşı ileri sürebilmesini anlatır.

Resim 1.5

Çağdaş İngiliz filozof Isaiah Berlin (1909-1997), temelde ahlaki çoğulculuğı savunur. Her toplumun kendi içerisinde farklı tercihleri ve normları geliştirebileceğini belirten Berlin; bu nedenle toplumda değerlerin çatışmasının olağan görülmesi gerektiğı kanaatindedir. Berlin, toplumların salt akıl ile tek bir doğruya yönlendirilmelerinin büyük bir yanlış olduğunun altını çizmiş ve liberal bir çoğulculuk geliştirmiştir.

Kaynak: http://www.age-of-the-sage.org/history/historian/Isaiah_Berlin.html

Isaiah Berlin: İnsan hakları düşüncesi, bütün insanların şu ya da bu millete, dine, mesleğe, karaktere mensup oldukları için değil, sadece insan olmaları nedeniyle menfaatine olan özgürlük, adalet, mutluluk peşinde olma, dürüstlük, sevgi gibi belli değerlerin var olduğu yönündeki doğru inanca dayanır. Bu taleplerin karşılanması doğrudur ve bunları ihmal veya inkâr edenlere karşı insanlar korunmalıdır. Belli şeyler vardır ki, insanlar sırf insan oldukları için -Fransız, Alman veya ortaçağ bilgini veya bakkal oldukları için değil, ancak erkek ve kadın olarak insan hayatı yaşadıkları için- onlara ihtiyaç duyarlar.

Ramin Jahanbegloo: Fakat bu prensiplerin milletlerin ruhuyla tezat içinde olabileceğini düşünmüyor musunuz?

Isaiah Berlin: Düşünmüyorum. Var olmuş her kültürün böyle hakların varlığını -veya en azında bunların asgari miktarda varlığını- varsaydığını düşünüyorum. Bu asgari hakların -kölelere, Yahudilere, ateistlere, düşmanlara, komşu kabilelerin mensuplarına, barbarlara, münkirlere- ne oranda uygulanacağı konusunda uzlaşmazlık olabilir, fakat böyle haklar vardır ve tam insan hayatı sürdürebilmenin ampirik ön şartlarıdır. Bu, her kültür tarafından fark edilmiştir. Belli insan gruplarının insanlığını inkâr bazen pratikte olur, fakat teoride daha azdır.

Kaynak: Ramin Jahanbegloo, Isaiah Berlin'le Konuşmalar, Çeviri: Zeynel Kılınç, YKY Yayınları, İstanbul, 2008, s. 54.

Özet

1 İnsan hakları kavramını tanımlamak.

İnsan hakları kavramı, bir kişinin sadece insan olduğu için sahip olduğu hakları ifade eder. Bir insan, taşıdığı özelliklerden bağımsız olarak bu haklara sahiptir. Yani bir insanın haklara sahip olması, belli bir kimliğe sahip olmasına, belirli bir işi yapmasına, bazı özellikler taşımasına ve birtakım görevleri yerine getirmesine bağlı değildir. Bu haklar sadece insan olmasından dolayı ona aittir. İnsan hakları, devlet iktidarını sınırlandırır. İnsan haklarının öncelikli muhatabı devlettir. Devlet, hem insan haklarına müdahale etmemek hem de bu hakların gerçek hayatta uygulanabilmesi için gerekli koşulları sağlamakla mükelleftir. Devletler bu sorumluluklarını insan haklarını anayasalarda garanti altına alarak yerine getirirler.

2 İnsan haklarının kaynaklarını ve kapsamını açıklamak.

İnsan haklarının kaynağını açıklamak için doğal hukuk, insan doğası ve insan değeri kavramlarına başvurulur. *Doğal hukuk* düşüncesinin odağında insan vardır; bu insan doğduğu andan itibaren ihlal edilemez nitelikteki haklara sahiptir. *İnsan doğasından* söz edildiğinde anlatılmak istenen insanın ahlaki doğasıdır. Bir devletin ve hukuk düzenin yapması gereken, bu haklara riayet etmektir. İnsan doğası derken anlatılmak istenen insanın ahlaki doğasıdır. Ahlaki doğaları gereği insanlar var olmak ve onurlu bir hayat sürmeyi isterler. İnsan hakları, bu ahlaki talebi karşılamak için gerekli ilke, kurum ve uygulamaları içerir. *İnsan değeri* ise insanların -meziyetlerine ve taşıdıkları özelliklerine bakılmaksızın- her insanın bir değerinin olduğunu kabul edilmesidir. İnsanlara değer vermek, onlar için önem taşıyan özgürlük, hak ve iyilik gibi kavramlara da değer vermeyi zorunlu kılar.

İnsan haklarının kapsamı hakkında da üç noktaya değinilmelidir: İlki, diğer haklardan bağımsız olarak insan haklarının herkese karşı ileri sürülebilmesidir. İkincisi, insan haklarının varlığının devlete bağlı olmamasıdır. Devlet bir hakkı tanıtmaktan imtina ederse de o hak vardır. Üçüncüsü, insan hakları dinamik bir kavramdır, kapsamında sürekli bir genişleme söz konusudur.

3 İnsan haklarının niteliklerini tanımlamak.

İnsan hakları, maddi ve manevi boyutlarıyla tam olarak bireye tanınmıştır dolayısıyla insan haklarının öznesi de -topluluklar değil- bireylerdir. İnsan hakları, *en üstün ahlaki taleplerdir*; bu nedenle insan haklarına dayanan iddia ve talepler, başka bütün iddia ve talepler karşısında önceliğe sahiptir. İnsan hakları *doğustandır*. Doğuştan olmasının zorunlu sonucu, bu hakların toplumdan önce var olması ve toplumun tanınmasına bağlı olmamasıdır. İnsan hakları *mutlaktır*; onların varlığı -herhangi bir kayda ve şarta bağlı olmadığı gibi- hiçbir gerçekçeyle de inkâr edilemez. İnsan hakları doğrudan doğruya insanın kişiliğine bağlı olduğundan insanlar gönüllü olarak dahi onlardan *vazgeçemezler* veya sözleşme ile bir başkasına *devredemezler*. İnsan haklarının esas hedefi kişileri devlet baskısından korumaktır; bu itibarla insan hakları öncelikle *devlete* karşıdır.

4 İnsan haklarının düşünsel öncüllerini açıklamak.

İnsan hakları, uzun bir tarihî arka plana sahiptir. İnsanlar, haklarına sahip çıkmak ve hak alanlarını genişletmek için gerek teoride ve gerek uygulamada çok çetin bir mücadele vermişler ve insan haklarını evrensel bir değer haline getirmişlerdir. İnsan hakları düşüncesinin köklerini çok eskilere götürebilmek mümkün olmakla birlikte bugün anlaşılan şekliyle insan hakları modern bir olgudur ve bunun gelişmesindeki en önemli katkıyı İngiliz filozof John Locke yapmıştır. Locke'un düşünceleri kısa sürede siyasi ve hukuki hayata tesir etmiş, Amerikan ve Fransız Devrimlerinden sonra yayınlanan özgürlük ve hak bildirilerinin ruhunu oluşturmuştur.

İnsan haklarının hukuki gelişimini özetlemek.

19. yüzyılda işçi sınıfının güçlenmesiyle birlikte, insan hakları anlayışında da önemli bir değişiklik olmuştur. Hakları tanımanın yeterli olmadığı, hakları hayata geçirmek için devletin üstüne düşenleri yapması gerektiğini savunan bir düşünce giderek güç kazanmış, bunun sonucunda insan haklarının kapsamı genişlemiş ve bu haklar devletlerin anayasalarında yer almaya başlamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında yaşananlar, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yalnızca ulusal düzeydeki yapıların yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine insan haklarını korumak üzere farklı mekanizmalar geliştirilmiştir. Bugün itibarıyla insan haklarını korumak ve geliştirmek için ulusal, bölgesel ve evrensel düzeyde olmak üzere üç farklı mekanizmanın oluştuğunu söylemek mümkündür.

İnsan haklarının evrenselliğini açıklamak.

Evrensellik, insan haklarının en önemli özelliklerinden biridir. İnsan hakları, hiçbir istisna olmaksızın ve tam bir eşitlikle insanlık ailesinin her bir bireyinin sahip olduğu insanlık onuruna bağlı haklardır. İnsan haklarının ahlaki evrenselliği, giderek bir hukuki evrensellik kazanmaktadır. İnsan hakları, ulusal ve uluslararası mevzuatta en çok benimsenen kavram hâline gelmiştir. Çünkü evrensel insan hakları, insan onurunu korumak için en uygun mekanizma durumundadır. Kültürel rölativistler, insan haklarının evrenselliğini kabul etmezler. Onlara göre insan hakları bir Batı buluşudur; dolayısıyla Batı dışı kültürlerde bu hakların kabul edilmesi gerekmez. Ancak bu düşüncenin birçok sorun içerdiğini belirtmek gerekir. Zira bugüne kadar hiçbir kültür, insan haklarından herhangi birinin neden kültürlerinde yer almaması gerektiğini ikna edici bir şekilde açıklamış değildir. Keza hiçbir kültür, kendilerinde var olan ve açıkça insan haklarını ihlal eden bir kültürel özelliğin veya pratiğin neden geçerli olması gerektiği konusunda tatmin edici bir cevap üretebilmiş de değildir. İnsan hakları tarihsel olarak Batı'da doğmuş olabilir, ancak bu insan haklarının evrenselliğini ortadan kaldırmaz. İnsan hakları, insan onurunu korumayı amaç edinen taleplerdir ve insan onuru bütün kültürlerin ihtiva ettiği bir değerdir.

Kendimizi Sınavalım

1. İnsan haklarına ilişkin aşağıdaki bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- İnsan hakları, bir kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklardır.
- İnsan hakları, devleti sınırlandırır.
- İnsan hakları, insanlara dokunulamaz özgürlük alanı sağlar.
- İnsan hakları, öncelikle diğer insanlara karşı ileri sürülür.
- İnsan hakları, demokratik bir sistemin temel esaslarındandır.

2. İnsan haklarını, ulusal irade ile birlikte, modern demokrasilerin iki meşruiyet kaynağından biri olarak gören düşünür aşağıdakilerden hangisidir?

- Locke
- Habermas
- Kant
- Berlin
- Platon

3. Aşağıdakilerin hangisi doğal hukukun özelliklerinden biri **değildir**?

- Evrenselci bir öze sahiptir.
- Hukuku, ahlakın bir parçası olarak düşünür.
- “Olan”ı temel alır, “olması gereken”i olana göre açıklar.
- Evrensel ilkelerin akıl yoluyla bulunabileceğini iddia eder.
- Hukukun kaynağında “insan” ve “hakları” vardır.

4. Doğal haklara ilişkin aşağıdaki bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- Devredilmez ve vazgeçilmez haklardır.
- Evrenselci, her zaman ve her yerde geçerlidir.
- Herhangi bir toplumsal yapının eseri değildir.
- Mutlaktır; kapsamı daraltılamaz.
- Geçerlilikleri topluma karşı ödevlerin yerine getirilmesine bağlıdır.

5. “İnsan doğasının iki temel özelliği bulunur: Bunlar, zorlamadan kaçınma ve rasyonelliktir.” İnsan doğası hakkında bu görüşler, aşağıdaki düşünürlerden hangisine aittir?

- Rand
- Donnelly
- Cranston
- Martin
- Kant

6.

- İnsan haklarından herkes yararlanır.
 - İnsan haklarının varlığı devletin tanımına bağlıdır.
 - İnsan haklarının neleri kapsadığı konusunda mutlak bir uzlaşma vardır.
 - İnsan hakları, zamanaşımına uğramaz.
 - İnsan hakları herkese karşı ileri sürülebilir.
- Yukarıda bilgilerden hangisi/hangileri doğrudur?

- Sadece V
- I, III ve V
- IV ve V
- II, III ve IV
- I, IV ve V

7. İnsan doğuştan hak sahibidir. Devlet, hak sahibi olan bu insanlar tarafından kurulmuştur. Devletin varlık nedeni, kendisini kuran insanların doğuştan sahip oldukları hakları ve özgürlükleri korumaktır. İktidardan beklenen, kendisine verilen yetkileri halkın iyiliğini gerçekleştirmek için kullanmaktır. Bu şekilde davranıldığı müddetçe iktidar meşrudur. Fakat iktidar, keyfi bir yönetime kayarsa meşruiyetini kaybeder; gayrimeşru bir yönetime karşı ise halkın direnme hakkı vardır. Yukarıda görüşlerinden bahsedilen filozof hangisidir?

- Hobbes
- Locke
- Aristo
- Machiavelli
- Platon

8. Aşağıdakilerden hangisi kültürel rölativist tezlerden biri **değildir**?

- İnsanlar farklı koşullarda yaşadıklarından farklı kültürlere ve ahlaki taleplere sahiptirler.
- Kültürel ve ahlaki kurallar ancak belli bir kültürel ve ahlaki topluluk içinde gelişir.
- Herkes için geçerli bazı değerler vardır ve bunlar her yerde geçerlilik kazanabilir.
- İnsan hakları Batı kültürünün bir icadıdır.
- Kültürlerin belli bir değeri üretmesi ve kabul edilmesi zaman alır.

Yaşamın İçinden

9. “İnsan eksenli bir düşünceyi yansıtır. İnsana yönelir; insanı sosyal ve siyasal ortamı içerisinde ele alır. İnsan her şeyin ölçüsüdür; bu nedenle insanın dışında bir gerçek, doğru veya iyi yoktur. Tüm değer ve yargılar insan bağlıdır.”

Bu düşünceler aşağıdakilerden hangisine aittir?

- a. Sofizm
- b. Platon
- c. Stoisizm
- d. Aristo
- e. Epikürcülük

10. İnsan hakları alanındaki ilk önemli hukuki gelişme olarak kabul edilir. Bu belge ile siyasal iktidar açıkça sınırlandırılmış ve adil yargılanma, olağan olmayan cezaya çarptırılmama, haksız yere tutuklanmama ve sürgün edilmeme gibi haklar kayıt altına almıştır.

Sözü edilen belge aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Bill of Right
- b. Virginia Haklar Bildirgesi
- c. Fransız İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirisi
- d. Magna Carta Libertatum
- e. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi

Ramin Jahanbegloo: Peki demokrasiyi başka bir rejime tercih etmenin nedeni nedir?

Isaiah Berlin: Çünkü demokrasi insan haklarına duyulan inanca dayanır.

R.J: Aslında bu evrensel bir inançtır.

I.B: Elbette, fakat bu, rasyonel algıya dayanmaz. Eğer neden insan haklarına inandığımızı sorarsanız, insanların birbiriyle yaşayabilmesinin uygun, hatta katlanabilir tek yolu bu olduğu için diyebilirim ve eğer “uygun” nedir diye sorarsanız, şunu söyleyebilirim: Şayet insanlar birbirlerini yok etmek istemiyorlarsa, demokrasi, onların benimsemesini düşündüğümüz tek hayat biçimidir. Bunlar genel doğrulardır, fakat bazı değiştirilemez şeyler var, demek değildir. Değişime karşı hiçbir garanti veremem.

R.J: Fakat insan hakları hakkında konuştuğumuzda, *a priori* olan doğal haklar hakkında konuşuyorsunuz.

I.B: Elbette, zaten bu yüzden reddediyorum.

R.J: Fakat insan haklarını reddetmiyorsunuz.

I.B: Hayır, *a priori* doğal haklar listesini reddediyorum. İnsan haklarına hararetle inanıyorum; bu, bizim hepimizin kabul ettiği daha başka birçok şeyin sonucudur; fakat *a priori* ispat edilebilir değildir. Elbette, davranış ve insan faaliyetinin genel ilkelerinin var olduğunu, onlar olmaksızın asgari düzeyde düzgün bir toplum olamayacağını inkâr etmiyorum. Bana düzgünden neyi kastettiğimi sorma. Düzgünden düzgünü kastediyorum. Hepimiz bunun ne olduğunu biliyoruz. Fakat eğer bana bir gün farklı bir kültüre sahip olacağımızı söylerseniz, aksini ispatlayamam.

J.R: Bu nedenle mi hiçbir siyaset felsefesinin “mükemmel akıl” gibi bir şeye yaklaşamayacağını düşünüyorsunuz?

I.B: Doğrudan amprik olmayan bilgi, sezgi, ebedi ilkelerin araştırılması gibi bir şeyin olduğunu sanmıyorum. Sadece evrensel beşeri inançlar vardır.

Kaynak: Ramin Jahanbegloo, *Isaiah Berlin’le Konuşmalar*, Çeviri: Zeynel Kılınç, YKY Yayınları, İstanbul, 2008, s. 121-122

Okuma Parçası

Kast ve Kültürel Rölativizm

Kast ile insan haklarının esasta bağdaşmaz oldukları açıktır... İnsan haklarının eşitlikçiliği ile kast sisteminin statüye dayanan yapısı arasındaki -insan olmanın ahlaki önemine ilişkin- temelde farklı bir anlayışı yansıtan bir uzlaşmazlık vardır. Bir kere daha uluslararası insan hakları sözleşmelerinden aktarırsak, insan hakları “insan kişinin özündeki onurdan kaynaklanır.” Herkesin sırf insan olmasından kaynaklanan asli bir onuru ve değeri vardır. Bu nedenle herkesin temel onuru aynıdır; herkes insan haklarına eşit olarak sahiptir. İnsanın değer ve onurunun diğer yaratıklarındakinden temelden farklı olması da bundan önemsiz değildir; insan hakları, temelde diğer bütün varlıkların haklarından farklıdır.

Kast sistemi ise, tersine, bütün insanların eşit değerde olduğu düşüncesini reddeder. O, farklı kastlardan insanlar arasında katı ve niteliğe ilişkin ahlaki ayrımlar yapar ve insanları diğer yaratıklardan da kesin bir biçimde ayırmaz. İnsan ruhu, hayvanın, hatta bitkinin ruhundan nitelik bakımından farklı değildir; insan sadece biraz daha evrimleşmiş (kendinin farkında olan bir canlı) örneğidir. Gerçekten de üst kastlarla aşağıdaki kastlar arasındaki mesafe, birçok bakımlardan aşağı kastlarla hayvanlar arasındaki mesafeden daha büyüktür. Örneğin Manu Yasasına göre, ister kedi, mongoz, ala karga, kurbağa, köpek, iguana, baykuş veya karga gibi bir hayvanı, isterse bir Shudra'yı öldürsün, bir Brahman'ın bunun için ödeyeceği kefarettir aynıdır; ayrıca bir ineği öldürmek bir Shudra'yı öldürmekten daha büyük bir suçtur...

İnsan olmanın ne anlama geldiğine ilişkin geleneksel Hindu anlayışı karşısında insan hakları düşüncesi, doğal düzene ve adalet ahlaki bir saldırı, bir hakaret, bir tecavüz olmaktadır. Kast, insan doğasına ilişkin bu anlayışın en önemli toplumsal yansıması olarak, insan haklarına ebediyen zıt olmak zorundadır. Kast sisteminin savunan bir kişi yine de, bu çatışmayı çözmek için ille de yabancı bir unsur olan insan haklarını işe karıştırmanın niçin gerekli olduğunu açıklamam gerektiğini iddia edebilir... Kasta karşı evrensel insan hakları düşüncesinde ısrar etmek için iyi nedenlerimiz vardır. Bir toplumun standartlarına dayanan “içsel yargılar” ile dıştan bir değerlendiricinin standartlarına dayanan “dışsal yargılar” arasında bir ayrım yapmıştık. Kast sistemi hakkında insan haklarına dayanan dışsal yargının her bakımdan olumsuz olduğunu görmüştük. Kast sis-

teminin uzun bir tarihinin bulunması ve bunun Hint toplumunun köklerine işlemiş olması nedeniyle, sırf bu nedenle, bu dışsal yargıyı terk etmeli miyiz? Eğer uygulamada saklı hak ihlallerinin büyük dışsal önemi var ise, çok önemli ve geçmiş uzun olan yerleşik bir kültürel uygulamanın bile olumsuz dışsal değerlendirmesinde ısrar etmek uygun olabilir. Elbette, çok önemli olan içsel ahlaki ilkelerle çelişen dışsal ahlaki yargılardan kaçınılmalıyız; ama halkın büyük bir grubu-kast sisteminde olduğu gibi- tam olarak insan sayılıp öyle muamele görmedikleri zaman, çeşitlilik ve kendi kaderini tayin ilkesine gereken saygının sınırlarını aşmışız demektir.

...Hint kast sistemi, uluslararası düzeyde tanınan insan haklarının -bu hakların herhangi bir makul yorumu açısından- hemen hemen tamamını ihlal etmektedir. Bu uluslararası mutabakat, sadece Hint hükümetlerinin politikalarında değil, fakat aynı zamanda kast sistemin mağdurlarının siyasal etkinliklerinde de önemli bir iç desteğe sahiptir.

Kast artık “hegemonik” de değildir; özellikle sitemin alt tabakasındakiler tarafından meşru görülmemektedir; bunlar gitgide artan ölçüde, kendilerini baskı ve sömürünün mağdurları olarak görmektedirler. Bu şartlar altında uluslararası insan hakları standartlarına karşı ileri sürülen kültürel rölativist iddialar en iyi ihtimalle yanlış, en kötü ihtimalle ise üst kastın/sınıfın ideolojik saptırmaları olarak görülüp kesin olarak reddedilmelidirler. Uluslararası düzeyde kabul edilen insan hakları gerçekleştirilirken, Hindistan'da süregelen kastla ilgili tutum ve uygulamaları göz önünde bulundurmak gerekli, hatta arzuya şayan olabilir; ama kast sisteminin ve kasta dayanan egemenliğin insan haklarının taleplerine teslim olmasında -çağdaş Hindistan'da bizzat sistemin mağdurları bunu gitgide daha çok talep ettikçe- ısrar etmeliyiz.

Kaynak: Jack Donnely, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çeviri: Mustafa Erdoğan- Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s.145-148.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “İnsan Hakları Kavramı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise “İnsan Hakları Kavramı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Kaynağı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Kaynağı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Kaynağı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Kapsamı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Düşünsel Öncüleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Evrenselliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Düşünsel Öncüleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Hukuki Gelişim Süreci” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Özgürlük, bireyi kendi hayatının efendisi yapar. Ancak özgür bir birey, nerede yaşayacağına, kiminle birlikte olacağına, hangi faaliyetlere katılacağına kendisi karar verebilir. Başkalarının haklarını ihlal etmediği sürece özgür bir kişi dilediğini yapabilir; kimse onu durdurmaz veya yapmayı arzu etmediği şeyleri ona yaptırmaz. Kimse, özgür birine “doğru bir hayat”ı dayatamaz. Birey kendisi için hangi hayatın iyi ve doğru olduğuna kendisi karar verir. Çünkü isteklerinin, tercihlerinin, hayattaki amaçlarının ve dolayısıyla çıkarlarının ne olduğunu en iyi kendisi bilir.

Özgürlük, herkesin çıkarlarını destekler. Başka insanların fikirlerini, konuşmalarını ve faaliyetlerini yanlış bulabiliriz, bunları benimsemeyebiliriz. Ancak bunların özgür bir biçimde kendilerini gösterebilmeleri, toplumsal bilgiyi artırır, toplumdaki rahatsızlıkları belirler ve sorunların çözümü için farklı alternatiflerin ortaya çıkmasını sağlar. Bu itibarla özgürlük hem birey, hem de toplum yaşamı açısından son derece önemlidir.

Sıra Sizde 2

İnsan hakları, doğrudan doğruya insanın kişiliğine bağlı haklardır. Bu nedenle insanlar gönüllü olarak bile bu haklardan vazgeçemezler veya bir sözleşme yapıp bu haklarını başkalarına devredemezler. Bir hakkın, insan hakkı olarak nitelendirilmesi için onun başkalarına geri verilemez ve ondan vazgeçilmez olması gerekir. Bu itibarla, kişinin kendini köle olarak satması mümkün olmaz.

Sıra Sizde 3

İnsan hakları ile demokrasi arasında bir “karşılıklı birbirine bağlılık” ve karşılıklı birbirini destekleyicilik” olarak nitelendirilebilecek bir ilişki vardır. Bu karşılıklı ilişkiyi kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Bir taraftan insan hakları, ancak demokratik prensiplere uyulduğu müddetçe gelişir ve korunur. Dolayısıyla bir ülkenin demokrasiye bağlılık oranı, insan haklarını doğrudan etkiler; demokrasiye yaklaştıkça insan hakları güçlenir, demokrasiden uzaklaştıkça insan hakları zayıflar, baskı, hak ihlali ve istikrarsızlık baş gösterir. Diğer taraftan, demokrasinin iyi bir şekilde işleyebilmesi için de insan hak ve özgürlüklerinin kullanım alanının genişlemesi gerekir. İnsan haklarının kullanımı yaygınlaştıkça demokrasi daha fazla kurumsallaşır ve tahkim edilir. Bu nedenle öteden beri insan hakları ve demokrasi arasındaki yakın ilişkiye insan hakları bildirilerinde dikkat çekilir ve demokratik devletlere destek verilir.

Sıra Sizde 4

Bir kültürde, insan haklarına açıkça aykırılık teşkil eden bir pratik veya öge bulunabilir. Bu kültürel öge ve pratik, o kültür çevresi için işlevsel de olabilir. Ancak bundan yola çıkarak söz konusu kültürel pratik veya öge haklı kılınmaz. Zira kültürel yapı içindeki tüm uygulamaları mutlaklaştırmak, insan haklarının tüm değerlerini inkârâ kadar varabilir. Mesela bir kültürde kırbaçlama, organ/uzuv iptali, kadınların sünnet edilmesi, kan davası, namus cinayeti gibi uygulamalar veya cinsiyete, inanca, etnik kimliğe, sosyal statüye dayanan ayrımcı uygulamalar kurumsallaştırılmış olabilir. Bu tür aşağılayıcı ve gayri-insani bedeni cezaların, kişinin beden bütünlüğünü hedef alan veya ayrımcılık içeren uygulamaların, sırf bir kültür çevresinden üretildiğinden hareketle haklı veya meşru olarak görülmesi mümkün değildir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Ağaogulları, Mehmet Ali (1994). **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Beetham David, Boyle Kevin (1998). **Demokrasinin Temelleri**, Çeviri: Vahit Bıçak, Ankara: Liberte Yayınları.
- Berlin, Isaiah (2009). **Isaiah Berlin’le Konuşmalar**, Çeviri: Zeynel Kılınç, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Coşkun, Vahap (2006). **İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Cranston, Maurice (1993). **İnsan Hakları Nelerdir**, Atilla Yayla, b.y: Sosyal&Siyasal Teori, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çağiran, Mehmet Emin (2006). **Uluslararası Alanda İnsan Hakları**, Ankara: Platin Yayınları.
- Donnelly, Jack (1995). **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çeviri: Mustafa Erdoğan- Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa (2007). **İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku**, Ankara: Orion Yayınları.
- Gözler, Kemal (2006). **Hukuka Giriş**, Bursa: Ekin Yayınları.
- Habermas, Jürgen (1998). “Meşruiyet Dayanağı Olarak İnsan Hakları,” Çeviri: Tanıl Bora, **Birikim**, Sayı 118.
- Heywood, Andrew (2006). **Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Kant, Immanuel (1984). **Seçilmiş Yazılar**, Çeviri: Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Locke, John (2004). **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, Çeviri: Fahri Bakırcı, Ankara: Babil Yayıncılık.
- Rand, Ayn (1993). **İnsan(ın) Hakları**, Çeviri: Atilla Yayla, b.y: Sosyal&Siyasal Teori, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Tezcan, Durmuş, Erdem Mustafa Ruhan, Sancakdar Oğuz, Önok Rifat Murat (2011). **İnsan Hakları El Kitabı**, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ünal, Şeref (1997). **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yayla, Atilla (2005). **Siyasi Düşünceler Sözlüğü**, Ankara: Adres Yayınları.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İnsan haklarının hangi ölçütlere göre sınıflandırıldığını açıklayabilecek,
- İnsan haklarındaki ikili ayrımın nedenlerini kavrayabilecek,
- Kolektif haklar kavramını tanımlayabilecek,
- Kendi kaderini tayin hakkı kavramını değerlendirebilecek,
- Grup hakları kavramını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sivil ve Siyasi Haklar
- Ekonomik ve Sosyal Haklar
- Hürriyetin Monizmi (Tekliği)
- Kolektif Haklar
- Kendi Kaderini Tayin Hakkı
- Grup Hakları

İçindekiler

İnsan Haklarının Kategorileri

İNSAN HAKLARININ SINIFLANDIRILMASI

İnsan haklarının hangi ölçütlere göre sınıflandırıldığını açıklamak

İnsan hakları; sınırları mutlak bir şekilde çizilmiş ve kesinleşmiş bir kavram değildir. Aksine, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi gelişmelere bağlı olarak insan haklarının içeriği değişir ve zenginleşir. İnsan hakları için verilen mücadelenin her geçen gün yeni bir boyut kazanması sayesinde insan hakları şemsiyesi altına giren hakların sayısı artar ve bu hakların kapsama alanı genişler.

Sürekli bir gelişim içinde olan insan hakları birtakım ölçütlere dayanılarak sınıflandırmalara tabi tutulur. Mesela;

- İnsan hak ve özgürlüklerinin, birey ile devlet arasında meydana getirdiği farklı statülere dayanılarak yapılan üçlü (pozitif statü hakları, negatif statü hakları ve aktif statü hakları) ayırım,
- İnsan hak ve özgürlüklerinin, farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkmasını dikkate alarak yapılan üçlü (birinci kuşak haklar, ikinci kuşak haklar ve üçüncü kuşak haklar) ayırım,
- İnsan hak ve özgürlüklerinin konularına göre yapılan üçlü (kişinin fizik hürriyetleri, düşünce hürriyetleri ve kolektif hürriyetleri) ayırım,
- İnsan hak ve özgürlüklerinin kullanış biçimlerine göre yapılan ikili (bireysel haklar ve kolektif haklar) ayırım vb. gibi sınıflandırmalar söz konusudur.

İnsan hakları konusunda en bilinen ayırımlardan biri Alman hukukçu Georges Jellinek'e aittir. Jellinek, insan haklarının birey ile devlet arasında farklı statü ilişkileri doğurduğunu söyler ve bu farklı statüleri temel alarak insan haklarını negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olmak üzere üç başlık altında ele alır.

Negatif statü hakları (koruyucu haklar), kişinin devlet tarafından dokunulamaz olan haklarını ifade eder. Kişi dokunulmazlığı, zorla çalıştırma yasağı, mülkiyet hakkı, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, yerleşme özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü gibi hak ve özgürlükler bu kapsamda ele alınır. Buna göre, insan hak ve özgürlükleri bireye devlet tarafından bağışlanan haklar değil, devletten önce var olan haklardır. Devletin görevi, bu hak ve özgürlüklere dokunmamak, bunları tanımak ve güvence altına almaktır. Devlet yalnızca toplumun sürekli değişen ya-

pısı çerçevesinde bu hakların sınırlarını çizme ve çatışmaları önleme yetkisine sahiptir; insan hak ve özgürlüklerinin özü, muhtevası ve bunlardan yararlanma tarzı devletin müdahale ve düzenleme yetkisinin dışındadır. Negatif statü hakları, insan hakları konusunda devlete negatif bir yükümlük (yapmama/dokunmama) yükler. Mesela “din ve vicdan özgürlüğü” söz konusu olduğunda devletten beklenen, bu özgürlüğü herkes için tanınması ve bu özgürlüğünü kullanılmasının önündeki -devletten ve üçüncü kişilerden kaynaklanacak- engelleri kaldırmasıdır. Bu özgürlüğünü kullanıp kullanmayacağına veya nasıl kullanacağına birey kendisi karar verir.

Pozitif statü hakları (isteme hakları), insanlara devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânını tanıyan haklardır. Eğitim ve öğrenim hakkı, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, çalışma hakkı, dinlenme hakkı, sağlık hakkı, grev hakkı, konut hakkı vb. hak ve özgürlükler pozitif statü hakları içinde sayılır. Buna göre, devletin bir hakkı tanımakla yetinmesi yeterli değildir; hakların sözde kalmaması için devlet söz konusu hakkın gerçekleştirilmesi için gerekli koşulları hazırlamak ve ortamı yaratmakla yükümlüdür. Mesela eğitim veya sağlık hakkının gerçekten yaşama geçirilebilmesi, bu hakların sadece anayasalara yazılması ve devlet tarafından tanınmasıyla sağlanamaz. Bu hakların gerçekten bir anlam ifade edebilmesi, devletin lazım gelen (eğitimi ve sağlığı ücretsiz yapmak, okullar ve hastaneler açmak, bu alanlarda çalışacak personeli yetiştirmek ve istihdam etmek gibi) tedbirleri almasına bağlıdır.

Negatif statü hakları ile pozitif statü hakları arasında çok net bir farklılık söz konusudur: Negatif statü hakları devlete “yapmama/dokunmama” yükümlülüğü getirir, pozitif statü hakları ise bir hakkın kullanılmasını sağlamak amacıyla devlete bir “yapma” görevi verir. Negatif statü haklarında devletin pasif kalması talep edilir, pozitif statü haklarında ise devletin sürece müdahil olması istenir ve devlet görevini yapmaya davet edilir.

Aktif statü hakları (katılma hakları), insanların aktif olarak siyasi yaşama katılmalarını sağlayan haklardır. Seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, siyasi faaliyette bulunma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı vb. hak ve özgürlükler aktif statü haklarına örnek gösterilebilir.

Hürriyetin Monizmi (Hürriyetin Tekliği)

Bu üç gruba dâhil olan haklar hürriyetin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olan yönlerini oluştururlar. Bunlardan her biri diğerleri ile tamamlanmadıkça hürriyet de tam olmaz. Negatif haklar, pozitif statü haklar (sosyal haklar) ile tanınmadığı sürece belli başlı hürriyetleri sağlamaya, büyük kitleleri ondan yararlandırmaya yeterli değildir. Sadece pozitif statü haklarının tanınması ise, belki geniş ölçüde sosyal güvenliği sağlayabilir, fakat herhalde kişiyi gerçek anlamda “hür” kılmaz. Öte yandan bu iki kategori hak da siyasal katılma hakları (aktif statü hakları) olmazsa, iktidar tarafından her zaman geri alınabilecek bir bağış niteliğinde, tamamen desteksiz ve güvencesiz kalır. Kişi hak ve hürriyetlerini siyasal iktidarın sataşmalarına karşı korumanın en etkili yolu, hiç şüphesiz kişiyi iktidarın kuruluşuna katılmaya çağırmak ve onun kullanılmasını denetleme imkânlarını kendisine sağlamaktır. Ancak, şurası da bir gerçektir ki, siyasal haklar diğer hak ve hürriyetlerle desteklenmedikçe başlı başına bir anlam ifade etmez. Tam bir seçim hürriyeti, her şeyden önce düşüncenin açıklanması, haberleşme, basın, toplanma, vs. gibi kamuoyunu oluşturan hürriyetlerin bulunmasına bağlıdır. Görülüyor ki, çeşitli yönleriyle hürriyet aslında bir bütündür. Bu bütünü parçalara ayırmak, onu -bazen yapılmak istendiği gibi- değişik görünümlerinden sadece birine indirgemek mümkün değildir. Özünde ve cevherinde tek olan hürriyetin bu monizmi, onun başlıca niteliğini oluşturur.

Kaynak: Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri* (1981), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 6-7.

İnsan haklarının sınıflandırılması hususunda yaygın bir eğilim de insan haklarını tarihsel olarak ortaya çıkış sıralarını gözeterek sınıflandırmaktır. *Birinci kuşak haklar*, insanlığın tarihsel gelişimi içerisinde ilk olarak kazandığı haklardır. Modern dönemde **burjuvazi** ile aristokrasi arasındaki mücadeleden doğan bu haklar, hem kişisel hakları (kişi güvenliği, konut dokunulmazlığı, zorla çalıştırma yasağı, vb.) ve hem de siyasi hakları (seçme ve seçilme, siyasi faaliyette bulunma, vb.) içerir.

İkinci kuşak haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara karşılık gelir. Bilhassa 1800'lü yıllarda Sanayi Devrimi sonucunda İngiltere'de ortaya çıkan işçi sınıfının mücadelesinin sonucu olarak kazanılan bu haklarda amaç; sosyal eşitsizlikleri gidermek ve sosyal adaleti sağlamaktır. Ekonomik ve sosyal nitelikli haklara; sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, adil ücret, asgari ücret ve sendikal haklar örnek verilebilir. Bilim, eğitim ve sanat hakkı ise kültürel haklar bağlamında değerlendirilebilir.

Burjuvazi: "Bourg" (şehir, kent) kelimesinden türemiştir; kelime anlamı "kent-soylu"dur. 18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan burjuvazi; kent ve kasabalarda oturan ve geçimini zanaat ve ticaret ile sağlayan bağımsız toplumsal grupları tarif eder.

Resim 2.1

Sanayi Devrimi, 18. ve 19. yüzyıllarda yeni buluşların üretimi etkilemesiyle makineleşmiş endüstrinin doğması ve bunun Avrupa'daki sermaye birikimini artırmasıdır. Önce İngiltere'de başlayan bu devrim, kısa sürede Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'ya sıçramış ve ardından bütün dünyaya yayılmıştır. Doğurduğu sonuçlar itibarıyla tüm dünyayı derinden etkileyen bu devrimin simgesi fabrika sistemiydi. Artan talebi karşılamak fabrikalarda erkek işçilerle birlikte -hata bazen onların yerine- çocuklar ve kadınlar çalıştırılıyordu.

Üçüncü kuşak haklar ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelen haklardır. Savaştan sonra bağımsızlıklarını kazanan devletlerin insanca yaşayabilmek için ortaklaşa hareket etmelerinden ve taleplerinden doğan bu haklar, geleneksel insan haklarının yatay bir genişlemesi olmayıp onların yeni bir yorumudur. Zira bu haklar, bireylere ait olmaktan ziyade doğrudan halklara tanınır. Dünya ülkelerinin içinde bulunduğu şartlar dikkate alınarak formüle edilen ve *Dayanışma Hakları* da denilen bu haklar, insani değerleri evrensel düzeyde ele alır ve açıklamaya çalışır. Bu kuşakta yer alan haklara örnek olarak barış hakkı, yiyecek hakkı, haberleşme hakkı, kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkı, insani yardım alma hakkı ve çevre hakkı gösterilebilir.

İnsan hakları daha birçok açıdan tasnif edilebilir. Ancak bunu yaparken, insan haklarının karşılıklı bağımlılığı ve bölünmezliği ilkesini daima akılda tutmak gerekir. Gerçekten de bu hakları sınıflandırmanın sebebi her bir hakkın farklı bir içeriğe, işleve ve sınırlama sebebine tabi olmasıdır. Buna karşılık bu haklar birbiriyle yarışma ve çatışma içinde değildir. Tam aksine bu hakların toplamı insan haklarını meydana getirir.

DİKKAT

İnsan haklarını çeşitli bakımlardan sınıflandırırken, bu hakların bütünlüğü ilkesi unutulmamalıdır. Çünkü insan hakların her biri bütünün unsurlarını oluşturur ve nihai olarak insan onurunu korumaya yönelir.

İNSAN HAKLARINDA İKİLİ AYRIM

İnsan haklarındaki ikili ayrımın nedenlerini kavramak

İlk ortaya çıktığı dönemlerde insan haklarının başlıca hedefi, devleti ahlaki bir ilkeyle sınırlandırmak ve böylelikle bireylere devletin dokunamayacağı bir özgürlük alanı yaratmaktır. 17. ve 18. yüzyılda temel amaç, devletin haksız ve gayri meşru icraatlarına karşı bireyi korumak olduğundan, insan haklarını kategorilere ayırma ihtiyacı söz konusu değildi. Fakat daha sonraki dönemlerde işçi sınıfının doğması ve oy hakkının genişlemesi gibi yeni siyasi gelişmeler baş gösterdiğinden bu anlayış değişime uğradı. İnsan haklarının sadece devleti sınırlandırmasının yeterli olmayacağından bahisle pozitif hak arayışı yoluyla devletin etkinlik alanını genişletmeye yönelik talepler de insan hakları olarak adlandırılmaya başlandı. Böylece insan hakları literatüründe, bir tarafında sivil ve siyasi hakların diğer tarafında ise ekonomik ve sosyal hakların bulunduğu geleneksel ikili ayrım doğmuş oldu.

Sivil ve Siyasi Haklar

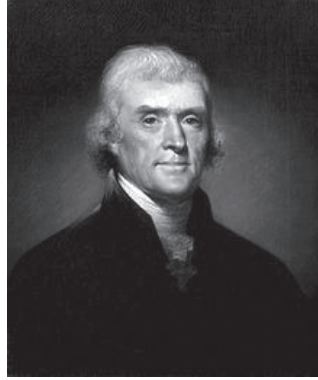
17. ve 18. yüzyılda insan hakları, “doğal haklar” ve insanın hakları” adı altında siyasi düşünce dünyasına girdiğinde, o dönemdeki hakim siyasal yapıya ve o yapının meşruluk ilkelerine kesin ve sert bir başkaldırıyı temsil ediyordu. Zira insan haklarına kaynaklık eden doğal haklar düşüncesine göre bütün insanlar doğdukları andan itibaren varlığı toplum öncesine dayanan, mutlak, devredilmez ve vazgeçilmez evrensel haklara sahiptiler. Tüm insanların, iktidarların üzerinde tasarrufta bulunamayacakları haklara sahip oldukları düşüncesi, o dönemin neredeyse bütün hükûmetlerinin temelden haksız ve gayri meşru olduklarının kabul edilmesini gerektiriyordu.

Bu düşünce, ekonomik hayatı büyük ölçüde kontrolü altında tutan ama siyasi olarak bir ağırlığı bulunmayan burjuva sınıfı tarafından temsil ediliyordu. Burjuva ideologları, özetle şu düşünceleri savunuyorlardı:

- Bütün insanlar eşit ve birtakım doğal haklara sahiptirler.
- İnsanlar, devleti ve diğer sosyal kurumları sahip oldukları bu haklar dâhilinde kurmuşlardır.
- Dolayısıyla devlet, mutlak ve sınırsız bir varlık değildir; devlet, insanlar tarafından kendilerine hizmet etmesi amacıyla yaratılmış sınırlı bir varlıktır.
- Fakat mevcut hükûmetler insanlar üzerinde büyük bir tahakküm kurmuşlardır ve bu nedenle ehlileştirilmeleri gerekir.
- Bütün insanlar adil yargılanma hakkına sahiptirler.

Bu düşünceler üzerinden etkili bir şekilde savunulan insan hakları söylemi, mevcut devletlerin egemenliğine karşı koyan ve iktidarı ele geçirmeye çalışan burjuva sınıfının siyasal muhalefet aracı hâline geldi. Bu söylem, baskıcı yönetimler altında ezilen geniş halk kesimlerden büyük destek gördü ve devletlerin demokratikleşmesine giden yolu açtı.

Bu dönemde doğal hakların niteliğine ilişkin bir tartışmadan söz edilebilse de insan haklarının neler olduğu konusunda bir tartışma bulunmuyordu. Hiç şüphesiz Locke'un, Jefferson'un veya Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin hak listeleri arasında birtakım farklılıklar vardı ama insan haklarının kategorilere ayrılması mevzu bahis değildi. İnsan hakları denildiğinde, bugün "Sivil ve Siyasi Haklar" veya "Klasik Haklar" olarak nitelendirilen haklar akla geliyordu.

Resim 2.2

Thomas Jefferson (1743-1826), Amerika Birleşik Devletleri'nin üçüncü başkanıdır. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin asıl yazarı olarak bilinir ve Amerika'nın kurucu babaları içinde en etkili olanlardan biri olarak kabul edilir.

Thomas Jefferson hakkında geniş bilgi için http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Jefferson adresine bakabilirsiniz.

INTERNET

Sivil ve siyasi hakların iki önemli işlevi vardı: Birincisi, insanın devlete karşı sahip olduğu bir özgürlük alanını belirlemesiydi. İkincisi, devletin bu alana müdahale etmemesini öngörmesiydi. Buna göre devlet; insanların fiziki bütünlüklerine dokunmayacak, onları keyfi olarak tutuklamayacak, hukuki ihtilaflarını adil bir yargı mekanizması vasıtasıyla çözmelerini engellemeyecek, özel hayatlarına karışmayacak, toplantı yapma, dernek kurma ve kamuyla ilgili bütün faaliyetlere katılmalarına mani olmayacaktı.

Bugün uluslararası düzenlemelerle garanti altına alınan sivil ve siyasi hakları temelde dokuz genel başlık altında toplamak mümkündür:

- Ayrımcılık yasağı
- Kişinin fiziki ve manevi bütünlüğüne saygı (Hayat hakkı, işkence yasağı, insanlık dışı ve aşağılayıcı ceza ve muamele yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, vb.)
- Kişi özgürlükleri (özgürlük ve güvenlik hakkı, serbest dolaşım hürriyeti)
- Yargılamayla ilgili haklar (Adil yargılanma hakkı, etkili başvuru hakkı, suçların ve cezaların kanuniliği ilkesi, vb.)
- Özel hayat ve aile hayatının korunması
- Düşünce özgürlüğü hürriyeti (düşünce, vicdan ve din hürriyeti, ebeveynin çocuklarının eğitim ve öğretimini kendi inançlarına göre yapılmasını isteme hakkı, vb.)
- Toplumsal ve siyasi faaliyetlerle ilgili özgürlükler (toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı, vb.)
- Mülkiyet hakkı
- Yabancıların hakları

Ekonomik ve Sosyal Haklar

19. yüzyılda siyasi mücadeleyi şekillendiren iki önemli faktör vardı: Biri, aristokratlara karşı muhalefet ederken demokratik değerlerin taşıyıcılığını yapan ve sosyopolitik değişimlerin önünü açan burjuvaların iktidar olduktan sonra sahip olduğu birtakım hakları sosyo-politik değişimi engellemek için kullanmaya başlamasıydı. Diğeri ise Sanayi Devrimi'nin doğurduğu sonuçlardı. Sanayi Devrimi, büyük kitlelerin kırsal bölgelerden kopup kentlere akın etmesine ve kentlerde bir işçi sınıfının

doğmasına neden oldu. İşçi sınıfı, yaşam koşullarını düzeltmek ve refahtan pay almak istiyordu; bunun için ekonomik ve siyasal taleplerle hakim sınıf olan burjuvaların karşısına çıkıyordu.

Sosyal adalet arayışı içinde olan işçi sınıfının, ekonomik ve sosyal taleplerini dayandırdıkları argümanlar şunlardı: Sivil ve siyasal haklar, devletin sınırlandırılması ve bireyin sadece kendisinin egemen olduğu mahfuz bir sahasının yaratılmasında olumlu bir işlev görmüşlerdir. Ancak insan haklarını salt bu haklarla sınırlamak doğru değildir. Zira sivil ve siyasal haklar, hem bazı noktalarda yetersiz kalırlar hem de pratik olarak bazı koşulları yerine getirmezler. Mesela bu haklar herkese eşitlik ve özgürlük tanır ama sadece küçük bir zümre bu eşitlik ve özgürlükten istifade eder. Toplumun çok büyük bir bölümünün -özellikle de içinde bulunduğu sefalet nedeniyle işçi sınıfının- içinde bulunduğu bu haklardan yararlanması imkân dışıdır. Bundan ötürü, insan hakları salt sivil ve siyasal haklardan ibaret görülmemeli, ekonomik ve sosyal haklar da insan hakları içinde görülmelidir.

Bu temelde başlayan hak mücadelesinde; seçme, seçilme ve siyasal örgütlenme hakları, iş olanaklarının yaratılması, sosyal adaletin ve güvenliğin sağlanması, sendika ve grev hakları gibi talepler ön plana çıktı ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu noktalarda önemli kazanımlar elde edildi. Ekonomik olarak güçsüz konumda bulunan sınıfların siyasal ve toplumsal eşitsizliklere karşı bir tepkisini ifade eden bu hareket, ekonomik ve sosyal hakların tanınmasını ve hukuksal metinlere girmesini sağladı.

Ekonomik ve sosyal hak anlayışında birey, tek başına ve çevresinden soyutlanmış bir varlık olarak ele alınmaz, toplumsal bir varlık olarak düşünülür. Keza devletin de pasif durması değil, hakların temini için ekonomik ve siyasal hayata aktif katılımı istenir. Ekonomik ve sosyal haklar yaklaşımı, bireyin daha iyi ve daha rahat şartlarda yaşayabilmesi bazı hizmetlerin devlet tarafından sağlanmasını veya en azından bu yönde gayret sarf edilmesini devletten talep etme hakkının bulunduğunu kabul eder. Bu bağlamda talep konusu olabilecek haklar üç başlık altında ele alınabilir:

- Çalışma hakkı (iş sahibi olma, iş seçme serbestliği, eşit şartlarda çalışma, dinlenme ve tatil hakkı, sendikal haklar, vb.)
- Sosyal güvenlik hakkı (beslenme, giyim, barınma hakkı, açlıktan korunma hakkı, sağlık hakkı)
- Kültürel haklar (eğitim hakkı, kültürel hayata katılma hakkı, bilgiye ulaşma hakkı, vb.)

Ekonomik ve sosyal haklara -konularından ötürü- program haklar da denilir. Çünkü sivil ve siyasal haklar -konuları gereği- dolaysız ve hemen talep edilebilir haklardır; devletin yapması gereken bu hakları tanımak ve garanti altına almaktır. Yani, sivil ve siyasal haklar, devletin -maddi imkânlarından çok- hukuk ve siyasal düzenleme yapma iradesiyle ilgilidir. Buna mukabil ekonomik, sosyal ve kültürel haklar söz konusu olduğunda, devletin yalnızca bu hakları tanınması kâfi gelemeyen, bireylerin bu haklardan faydalanabilmeleri için devletin yeterli mali kaynaklara sahip olması ve somut tedbirler alması da gerekir.

DİKKAT

Ekonomik ve sosyal haklar, devletin maddi imkânlarına bağlı bir şekilde kademeli olarak hayata geçirilebilirler.

Bu durum, ekonomik ve sosyal hakları -sivil ve siyasal haklara oranla- görece hale getirir. Bu nedenle bu hakların korunmasını amaçlayan uluslararası düzenlemelerde devletlere geniş bir takdir yetkisi tanınır ve yeterli garanti mekanizmaları oluşturulamaz. Ancak bu handikabına rağmen söz konusu haklar uluslararası insan hakları hukukunun bir parçasını teşkil eder.

Ekonomik ve Sosyal Hakların Statüsü

Bazı yazarlar sivil ve siyasal haklar ile ekonomik ve sosyal haklar arasında ayrımın sadece tarihsel gelişmeyle ilgisi bulunmadığını ve bu hak grupları arasında bir nitelik farkı bulunduğunu belirtirler. Örneğin Cranston, sivil ve siyasal hakların evrensel, üstün ve mutlak ahlaki haklar olduklarını, aynı nitelikleri haiz bulunmayan ekonomik ve sosyal hakların ise farklı bir kategoriye ait olduklarını söyler. Daha net bir anlatımla Cranston, sivil ve siyasal hakları “insan hakkı” olarak niteler ama “ekonomik ve sosyal haklar” adı altındaki taleplerin ise bir hak değil bir “ideal” olduğunu belirtir.

Haklar ve idealler farklı kategorilere ait kavramlardır. Cranston, hakkın bazı özellikleri olduğunu söyler. Bir kere hak, hiçbir kimsenin hiçbir yerde, adalete açıkça aykırılık teşkil etmeksizin, mahrum edilemeyeceği bir şeydir. Hak, saygı gösterilmesi ve hemen yerine getirilmesi gereken bir şeydir. İnsan hakları da bu bağlamda ele alınmalıdır; eğer insan haklarından söz edilecekse hiçbir şekilde ihlal edilmeyecek ve derhal yerine getirilmesi gereken haklar -yani sivil ve siyasal haklar- söz konusu olmalıdır.

Her insan hakkının üç kıstası karşılaması gereklidir. İlk olarak hakkın evrensel, tüm insanlar için her zaman geçerli olması gerekir. Bunlar sadece belli kişilere verilen özel haklar olmamalıdır. İkinci olarak, hakkın somut olması gerekir. Kamu yararı ya da kamu maliyeti türünden talepler ile kanuni yoldan sınırlandırılmamalıdır. İnsan hakları ancak birbiriyle çatıştıklarında sınırlandırılabilirler... Üçüncü olarak hakkın geri verilemez olması gerekir. Söz konusu haktan vazgeçmek mümkün değildir. Örneğin kişinin kendisini köle olarak satması mümkün olamaz.

Kaynak: Nigel Ashford, *Özgür Toplumun İlkeleri*, (Çeviri: Can Madenci,) Ankara: Liberte Yayınları, 2009, s. 68.

İdeal ise varılmak istenen bir hedeftir ve tanım gereği derhal gerçekleştirilmez. Mesela ücretli tatil ve sosyal güvenlik gibi talepler, ideal olarak hayranlığa layıktır. İnsanların, grupların ve devletlerin bu idealleri gerçekleştirmek için çaba sarfetmeleri de takdire değerdir. Ama bunlar bir “insan hakkı” değil, birer idealdirler.

Cranston’a göre, ekonomik ve sosyal talepleri -Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nde olduğu gibi- insan hakkı olarak kabul etmek, insan haklarının geleceği açısından tehlikelidir. Her şeyden önce, hakların ideallerin seviyesine indirgenmesi durumunda insan haklarının alanı belirsizleşir. İkincisi, bu tür bir düzenleme iktidarların sivil ve siyasal haklara uyma zorunluluğunu ortadan kaldıracak, böylece zorlu mücadelelerin ardından kazanılan insan haklarının korunması güçleşecektir. Üçüncüsü ise sivil ve siyasal haklardan farklı olarak ekonomik ve sosyal hakları pozitif haklara dönüştürmek çok zor ve hatta bazı ülkeler açısından imkânsızdır. Bunlardan ötürü Cranston, ideal niteliğindeki ekonomik ve sosyal taleplerin, insan hakları alanına dâhil edilmemesi gerektiğini belirtir.

Ekonomik ve sosyal hakların statüsü hakkında daha ayrıntılı bir tartışma için Maurice Cranston’un *İnsan Hakları Nelerdir?* adlı makalesine (Çev: Atilla Yayla, *Sosyal ve Siyasal Teori* içinde, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1993) bakabilirsiniz.

K İ T A P

Buna karşılık Donnely, “insan onuru” kavramından hareketle ekonomik ve sosyal taleplerin de bir insan hakkı olduğunu savunur. Donnely’e göre, ücretli tatil hakkı gibi ekonomik ve sosyal bir hak, sözleşmelerde tanınmış olan herhangi bir

sivil ve siyasi haktan daha az önemli değildir. Ücretli tatil hakkı, tam olarak, “dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçüde sınırlanması ve ücretli periyodik tatil” hakkıdır. Böyle bir hakkın reddedilmesi insan onuruna ciddi bir hakaret olurdu. Nitekim 19. yüzyıl kapitalizmi böyle bir hakkı içermediği için son derece baskıcı bir niteliğe sahipti.

Donnelly, sivil ve siyasi hakların, ekonomik ve sosyal haklara nispetle daha üstün ve daha önemli olduğunu da kabul etmez. İçinde bulunulan şartlara bağlı olarak ekonomik ve sosyal bir hak, sivil ve siyasi nitelikteki bir hak kadar -ve hatta belki ondan daha fazla- önem taşıyabilir. Mesela, çalışma hakkının, en temel sivil ve siyasi haklar kadar önemli olduğu iddia edilebilir. Uzun süren zoraki bir işsizliğin psikolojik, fiziki ve ahlaki etkileri, örneğin ifade özgürlüğünün tanınmamasının doğurduğu etkiler kadar şiddetli olabilir. Yiyecek ve sağlık hakları, hayatın idamesi için sivil ve siyasal hayat hakkı için değer taşıyabilir.

Donnelly’ye göre, ekonomik ve sosyal haklara aleyhine ileri sürülen görüşlerden en önemlisi, bu hakların gerçekleştirilmesinin -sivil ve siyasi haklara kıyasla- daha zor olmasıdır. Ancak fiiliyatta bu hakları temin etmenin güç olması, bu hakların kavramsal ve ahlaki önemini ortadan kaldırmaz.

SIRA SİZDE

1

Ekonomik ve sosyal hakların demokrasiye katkısı nedir?

İkili Ayrımın Değerlendirilmesi

Sivil ve siyasi hakların, devlete herhangi bir pozitif edim mükellefiyeti yüklemeyen ve sadece keyfi müdahaleden kaçınma yükümlülüğünü getiren negatif haklar olduğu kabul edilir. Buna karşılık ekonomik ve sosyal hakların da devletin pozitif edimine ihtiyaç duyan ve gerçekleştirilmesi devletin bu konularda bazı hizmetler sağlamasına bağlı olan pozitif haklar olduğu kabul edilir. Ancak bu klasik ikili ayrım birçok yönden eleştiriye açıktır:

İlk olarak, insan haklarının bu şekilde ikiye ayrılmasının felsefi bir temelini bulunmadığı, bunun tamamen Batıdaki toplumsal ve siyasal tarihin kendine özgü şartlarından doğmuş olduğu ifade edilir. Buna göre, mevcut **monarşik** iktidarlara sınırlamak amacını taşıyan doğal haklar düşüncesi, 17. ve 18. yüzyıllarda sistemde radikal değişiklikler yarattı. Daha sonra işçi sınıfının taleplerinin yükselmesi ve oy tabanının genişlemesiyle birlikte sosyal ve ekonomik haklar da insan hakkı olarak kabul edildi. Yani sosyal ve ekonomik haklar, insan hakları alanındaki doğal bir gelişmenin sonucudur; dolayısıyla bu ayrımı sürdürmenin manası yoktur.

İkincisi, sivil ve siyasi haklar ile ekonomik ve sosyal hakları iki ayrı sınıfta değerlendirmek pratik bazı kolaylıklar sağlar, ama unutulmamalıdır ki, bu ayrım, hakları kesin çizgilerle belirlenmiş mutlak bir ayrım değildir. Bazı haklar nitelikleri itibarıyla her iki sınıfta da yer alabilirler, böylesi bir hakkı belirli bir sınıfa koymak sadece bir tercih meselesidir. Hem sivil-siyasi, hem de ekonomik-sosyal boyutu bulunduğundan mülkiyet hakkını her iki sınıfa sokmak mümkün olduğu gibi sadece bir sınıfın içinde mütalaa etmek de mümkündür. Sendika hakkı, genelde ekonomik ve sosyal haklar içinde sayılır, ama bu hak aynı zamanda sivil ve siyasi hak içeriğine de sahiptir. Dolayısıyla hakları kompartımanlara ayırmak ve her bir hakkın ancak bir kompartımanda yer alabileceğini ve bunun dışına çıkmayacağını savunmak doğru değildir.

Üçüncüsü, siyasi ve sivil hakların devletin sadece “negatif”, ekonomik ve sosyal hakların ise devletin sadece “pozitif” edimine ihtiyaç duyduğu görüşü de gerçeği yansıtmaz. Bütün insan hakları, hem devletin sınırlanmasını, hem de devletin pozitif

Monarşi: Fransızca “Monarchie” kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Siyasal iktidarın, genellikle miras yoluyla bir kişinin (kral, imparator, vb.) üstünde toplandığı yönetim biçimidir. Yüzyıllar boyunca dünyadaki en yaygın yönetim biçimi olarak varlığını sürdürmüş olan bu yönetimde tüm yetkiler hükümdarın elindeydi. Ancak 18. yüzyılın son dönemlerinde meydana gelen siyasi ve toplumsal değişimlerle “meşruti monarşi” denilen yeni bir monarşi türü doğdu. Meşruti monarşide, hükümdarın yetkileri sınırlandı ve sembolik bir konuma getirilen hükümdar halk tarafından seçilen bir parlamentonun kararlarına uymak zorunda kaldı. Günümüzde Hollanda, Danimarka, İngiltere ve İsveç gibi ülkeler, meşruti monarşi ile idare edilir.

faaliyetini gerektirir. Örneğin “işkenceye karşı korunma hakkı” tipik negatif bir hak olarak ele alınır. Bu hakkın, devletin kişisel özgürlüğe ve vücut bütünlüğüne müdahalesinden kaçınmasından “daha fazla bir şey” gerektirmediği belirtilir. Oysa gerçekte, bu müdahalenin olmamasını sağlamak nerdeyse her hâlde polisin ve güvenlik güçlerinin eğitim ve denetimiyle ilgili ciddi “pozitif” programlar gerektirir. Her durumda insanları işkenceye karşı korumak devletin ciddi pozitif çabalarını zorunlu kılar. “Beslenme hakkı” ise hep pozitif bir hak olarak düşünülür ama bu hakkın gerçekleştirilmesi devletin negatif tavrını gerektirebilir. Mesela bazı devletler gıda maddelerinin iç tüketimde kullanılması yerine ihracat yoluyla dış ülkelere satılmasını teşvik eden programlar izlerler. Oysa bu devletler ekonomik alana bu şekilde müdahale etmekten kaçınırsalardı, beslenme hakkı daha iyi bir şekilde gerçekleştirilmiş olurdu.

Ayrıca bir hakkın nispeten pozitif veya negatif olup olmadığı genellikle arızî şartlara bağlıdır. Örneğin, işkenceye karşı korunma hakkı İsveç-Stokholm’de çoğunlukla negatif bir haktır, fakat 1970’ler Arjantin’inde ve 1980’ler Türkiye’sinde tamamen pozitif bir haktır. Beslenme hakkı, büyük buğday tarlalarına sahip Kansas-Amerika’da negatif haktır ama kuraklıkla cebelleşen Afrika’da pekâlâ pozitif haktır.

İkili ayırım, insan haklarının niteliğini, çeşitliliğini ve kapsamını anlamayı zorlaştırır. İnsan hakları arasında standart ikili ayırımın öngöremediği bağlantılar ve benzerlikler bulunur; çünkü insan hayatı birbirinden net bir şekilde ayrı duran iki büyük özerk siyasal ve sosyo-ekonomik alana ayrılmaz. Dolayısıyla insan haklarının mutlaka bu iki kategoriye girdiğini kabul etmek için hiçbir neden yoktur. Zaten siyasi-hukuki uygulama da bu ikili ayırımı geride bırakmıştır.

Batı’da gelişen refah devleti, ekonomik ve sosyal haklar talebi üzerindeki tartışmayı büyük ölçüde sonlandırmıştır. Bugün hemen her ülkede ekonomik ve sosyal haklar tanınmış ve hukuki düzenin bir parçası hâline gelmiş durumdadır.

DİKKAT

İnsan haklarının sınıflandırılmasına ilişkin daha ayrıntılı tartışma ve değerlendirmeler için Henry Shue’un *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1996) ve Ruth Gavison’un *Sivil ve Siyasal Haklar ile Ekonomik ve Sosyal Haklar Arasındaki İlişki Üzerine*, b.y: İnsan haklarının Küreselleşmesi (Ankara: İHAD Yayınları, 2007) kitabına bakabilirsiniz.

K İ T A P

KOLEKTİF HAKLAR

Kolektif haklar kavramını tanımlamak

İnsan haklarının temelinde, tüm insanları -içinde yer aldıkları gruplardan bağımsız olarak- birtakım haklarla donatmak ve böylece onların eşitliğini ve özgürlüğünü sağlamak düşüncesi yatar. Bu düşünceye göre insan haklarının öznesi “birey olarak insandır” ve insan sahip olduğu bu hakları diğer insanlara, içinde yer aldığı gruba ve devlete karşı ileri sürer.

Ancak insan hakları yazınında özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen bir “kolektif haklar” eğilimi vardır. Bu eğilim, insan haklarının öznesinin sadece insan olmadığını, toplumun ve toplumsal grupların da insan haklarına sahip olabileceğini savunur. *Kolektif haklar* etnik, kültürel, dilsel ve dil grupları gibi ayırt edici özellikleri bulunan azınlık grupların, söz konusu ayırt edici kolektif özelliklerinin korunması ve geliştirilmesi için başvurulacak hakları ifade eder. Kolektif haklar kimi

zaman kişilerin ancak başkalarıyla birlikte kullanabildiği haklar olarak tanımlanır; bazen ise, kolektif bir yarar ya da topluluk için yarar elde etme adına kullanılan haklar olarak görülür.

İnsan hakları doktrininde kolektif haklara ilişkin iki temel çizgiden bahsedilebilir: Birincisi, klasik liberal çizgidir. Buna göre insan hakları, düşünme ve amaçlı etkinlikte bulunma yeteneğine sahip tek varlık olan “birey olarak insan”ın hakkıdır. Grupların ve toplulukların onları oluşturan bireylerden bağımsız bir ahlaki statüleri olmadığından hakları da söz konusu olamaz. Klasik liberal anlayış, ahlaki bakımdan kabul edilebilir grup ve topluluk haklarının ancak bireysel olarak temellendirilebilen haklar olduğunu söyler. Grupların üyelerinin çıkar ve tercihlerinden türetilmeyen, onlardan bağımsız bir kolektif haktan söz edilemez. Çünkü herhangi bir grubun üyelerinden bağımsız olarak doğrudan doğruya kendisinin sahip olduğu bir ahlaki statüsü yoktur.

Kolektif hak anlayışına bu denli keskin karşı çıkışın başlıca iki nedeni vardır: Birincisi, kolektif hak kavramının -bireylerin haklarından çok- bireyin topluma karşı ödevleri fikrini genelleştirmesi ve öne çıkarmasıdır. İkincisi ise kolektivist yaklaşımların anti-demokratik yönetimlere yol açma ihtimalinden ve potansiyelinden duyulan endişedir. Klasik liberal düşünce, kolektif haklar anlayışının, bireyin belirleyiciliğini ortadan kaldırdığını, onun yerine bireyin hayatını mistik bir bütünlüğe ait saydığını ve grubun çıkarı adına bireyi her an feda edebilecek bir toplumsal yapılanmanın önünü açtığını söyler. Kolektif bütünlüğe verilen ad ne olursa olsun (grup, sınıf, toplum, halk, millet, vb.) daima o kolektif bütün adına iş gören azınlık, çoğunluk üzerine tahakküm kurar. Kolektif haklar, meşru bireysel insan haklarının ortadan kaldırılmasına gerekçe olabilir ve insanı daha özgür kılma yerine daha fazla baskı altına alabilir.

Prima facie: Latince olan bu kavram Türkçeye “ilk bakışta, ilk izlenim, ilk intiba üzerine” şeklinde çevrilebilir. Bir şeyin *prima facie* doğru ya da yanlış olması, onun daha ilk görüşte, hakkındaki ilk ve doğrudan bilgiler ortaya çıkar çıkmaz, titiz ve ayrıntılı bir incelemeye gerek kalmaksızın doğru veya yanlış olduğunun olduğunu anlaşılabilmektedir.

Paternalizm (Babacılık), Bir yönetim ilişkisi olarak devletin (veya yönetici gücün) bir toplumun ihtiyaçlarını, bir babanın çocuklarının ihtiyacını karşılaması gibi karşılaması veya o toplumun hayatını bir babanın çocuklarının hayatını düzenlemesi gibi düzenleme iddia ve girişimidir.

*İnsan hakları düşüncesinin kendisini yeniden tanımlamadıkça, “kolektif insan hakları” kavramsal bir tutarsızlıktan başka bir şey değildir. Şimdiye kadar anlaşıldığı şekliyle insan hakları, toplumla ve özellikle devletle ilişkisi bakımından bağımsız olan ve vazgeçilmez hakları bulunduğu kabul edilen “birey olarak kişi” anlayışına dayanır. Bu hakların tanımladığı alan içinde bireyin toplumsal amaç ve çıkarlar üstünde **prima facie** bir üstünlüğü vardır.*

Kolektif insan hakları düşüncesi, en iyi ihtimalle kafa karıştırıcı büyük bir kavramsal sapmayı ifade etmektedir. Gruplar -uluslar dâhil- çeşitli haklara sahip olabilirler, sahiptirler de; ama bunlar insan hakları değildir. Her birinin nispi önemi ne olursa olsun (bireysel) insan hakları ile halkların (kolektif) hakları tür itibarıyla farklı olup, bunların ayrı tutulmaları gerekir. Bütün bireysel hakların kullanılmasının meşru sınırları vardır. Toplumun, birçok insan hakkının kullanılmasını meşru olarak sınırlayan bazı hakları veya en azından sorumlulukları vardır; doğru olarak düzenlenmiş bir toplumun, (topluma karşı olan) bireysel haklar ile (topluma olan) bireysel ödevleri dengelemesi gerekir. Her ne olursa olsun, bugün çoğu yerdeki gerçek tehlike, bireysel insan haklarının aşırı vurgulanması değildir. Çoğu ülkede bireysel insan hakları çok zayıf korunmaktadır. Kolektif insan hakları kavramında saklı olan kavramsal karışıklık, sırf toplumsal ödevler üstünde daha da aşırı bir vurgu yapılmasına yol açabilir. Halkın kolektif olarak haklarına yapılan atıflar, çok sık olarak, baskıcı ve paternalistik rejimlerde gerçek, somut insanların haklarını reddetmek veya bunların isteklerini ihmal etmek yahut bastırmak için yapılmaktadır. Halkların ya da kitlelerin hakları retoriklerinin de, çoğu zaman, pek çok insanın en belirli (insan haklarının veya başka türden) haklarının reddini haklı göstermekten başka pek bir amacı yok gibidir.

Kaynak: Jack Donnelly, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, (Çeviri: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut,) Ankara: Yetkin Yayınları, 1995, s. 154-155.

Bu bireyci hak anlayışına karşı ikinci çizgiyi kolektivistler temsil ederler. Kolektivistler, bir cemaatin, bir grubun çıkarlarının onu oluşturan üyelerin çıkarlarına indirgenebileceğini kabul etmezler. Onlar, kolektif hakları bireyin haklarıyla eşit görürler ve bu hakları da aynı şekilde savunurlar. Bireysel hakların teorisyenleri işe bireyin ne olduğunu, birey olarak hangi çıkarlarının bulunduğunu açıklayarak başlar ve ardından birçok bireysel hak türetirler. Aynı şekilde kolektivist de bir cemaatin ne olduğunu ve cemaat olarak hangi çıkarlarının bulunduğunu açıklayarak yola çıkar ve buradan birçok hak üretir. Tıpkı bireysel hakların her bireyin kişisel özgürlükten çıkarı olmasından doğması gibi, kolektif haklar da her kolektif yapının kendini korumasında çıkarı olmasından doğar. Dolayısıyla kolektif haklar, kolektif yapıyı meydana getiren bireylerin haklarından önce gelmelidir.

Bireysel haklar ve kolektif hakların derinlemesine bir değerlendirmesi için Erol Kuyurtar'ın "Haklar" adlı makalesini (Liberal Düşünce, Sayı 35, s. 163-174, 2004) okuyabilirsiniz.

MAKALE

Özetle kolektif haklara ilişkin tartışmanın düğüm noktası hak sahibinin kim olduğudur. Bireyciler ve kolektivistler bu konuda farklı noktalarda dururlar. Bireyciler, hak sahibi tek öznenin birey olduğunu savunurken, kolektivistler ise kolektif kimliklerin de hak sahibi olabileceklerinde ısrar ederler.

İki Tür Kolektif Hak

Teoride bu tartışma devam ederken, pratik alanda kolektif hak anlayışı giderek daha fazla itibar kazanıyor ve etkinliğini artırıyor. Buna bağlı olarak kolektif haklara ilişkin kavramsal çerçeve de zenginleşiyor. Peter Jones, kolektif hakları bir bütün olarak düşünmektense iki tür kolektif hak arasında ayırım yapmanın daha doğru olacağını savunuyor:

İlk tür kolektif haklar, söz konusu grubun ortak çıkarını koruyan haklardır. Burada bütün grup üyelerinin paylaştığı bir çıkardan ve bireylerin ayrı ayrı değil ama birleşik olarak sahip olduğu haklardan bahsedilir. Bu gibi örneklerde, gruba, onun mensubu olan bireylerin dışında ve üstünde bir varlık atfedilmez. Dolayısıyla kolektif haklar, grup üyelerine rağmen ve onlara karşı var olan haklar niteliğinde olmadığından, insan hakkı anlayışıyla da çelişmez.

İkinci tür kolektif haklar ise, öznesi doğrudan doğruya grup - grubun bağımsız kimliği- olan ve grup üyelerinin haklarından türetilmeyen haklardır. Bir başka ifadeyle bir hak ancak eğer grubun ayrı ayrı üyelerinin değil de bizzat grubun sahip olduğu bir hak ise o bir grup hakkıdır. Bu anlayış açısından hakkı tanımlayan çıkar, grubu oluşturan üyelerinin ayrı ayrı çıkarlarının bir toplamı olarak değil de tek bir varlık olarak düşünülen grubun kendi çıkarı şeklinde anlaşılır. Burada bir grup kendi üyelerinden ayrı bir kimlik veya ahlaki statü olarak ortaya çıktığı için, kendi üyelerine karşı ve onların üstünde haklara sahip sayılır. Bu anlayış, hem bir grubun kendi üyelerine karşı haklar ileri sürmesine imkân verir hem de gruba bireylerin önünde bir ahlaki statü tanır. Bu itibarla sakıncalı görülür ve insan hakkı olarak kabul edilmezler.

Mustafa Erdoğan'ın "Kolektif Haklar Tartışması ve Kürt Sorunu" başlıklı makalesi, hem iki farklı kolektif hak anlayışını, hem de kolektif hakların Türkiye'de nasıl uygulandığını açıklığa kavuşturuyor. Bu makaleyi <http://www.hurfikirler.org/akademik-yazilar/140-mustafa-erdoan-kollektif-haklar-tartmas-ve-kuert-sorunu> adresinden temin edebilirsiniz.

İNTERNET

Bireysel haklar ile kolektif haklar tartışmasında -bu haklar arasında derin bir ayırım bulunduğunu ileri süren iki ana çizgi dışında- bir üçüncü çizgi daha vardır. Bu çizgi, bireysel ve kolektif haklar arasında derin bir çelişki ve gerilimin bulunduğu görüşüne katılmaz. Bu çizgiye göre, bazı kolektif haklar ile bireysel haklar arasında bir çatışma bulunmaz, aksine kolektif haklar bireysel hakların gereği gibi tanınması ve uygulanabilmesi için uygun zemin yaratır. Mesela, dilin ve dil haklarının hem bireysel hem de kolektif boyutları vardır. Eğitim hakkı, dilsel kimliğin korunması hakkı ve buna bağlı olarak özyönetim hakkı -belli sayıda kişinin varlığını gerektirdiğinden- dilin kolektif boyutlarını içerir. Buna karşılık dilin kullanılması, ifade hürriyeti ve yargılama süreçlerinde kişinin anladığı dilde bilgilendirilme hakkı gibi haklardan ise bireysel olarak yararlanır. Ancak kişinin anladığı dilde bilgilendirme hakkı dışındaki hakları genelde grubun diğer üyeleri ile olan ilişkileri çerçevesinde kullanılır.

Topluluk hakları açısından, bireysel haklar mücadelesi ile halkların hakları mücadelesi birbirini tamamlar. Özne ve toplumsal aktör olarak bireylerin varlığının, kolektif kimliklerin tanınmasına bağlı olduğu durumlar vardır. Kolektif haklar bireysel hakların kullanılmasını sağlar. Birey, toplumsal ilişkiler süreci ve kolektif kimliği göz önüne alınmadığında soyutlamadan başka bir şey değildir... (İnsan hakları mücadelesinde) evrim, bireysel özgürlüklerin kolektif özgürlüklerle derinleştirilmesi yönündedir. Toplum içinde genel olarak özgürlük, kişisel ve kolektif gelişme amacına yöneliktir. Bu bakımdan farklı özgürlükleri karşılıklı olarak güçlendirme gereği açıktır. Şu halde bireysel özgürlükler ile kolektif özgürlükler arasında yapılan ayırım, iki hukuksal gerçeklik olarak birbirine ters düşmez. Bireysel özgürlük, kolektif hakların kullanılması için zorunlu olduğu kadar, bunun tersi de tamamen doğrudur. Gerçekten kolektif özgürlükler, ancak bireysel özgürlüklerin varlığı ve kullanılmasıyla mevcut olabilir. Buna karşılık kolektif özgürlükler de ötekilerin, dolaylı olarak somutlaştırılma ve gerçekleştirilme aracıdır. Her iki özgürlük kategorisinin birbirini tamamlayıcılığı hakkın kullanılması, hakkın muhatabı ve grup hakları bakımından açıktır.

Kaynak: İbrahim Ö. Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989, s. 180-181.

Uygulamada Kolektif Haklar

İnsanlar için önem taşıyan şeylerin bir kısmı onların ancak başkalarıyla yapabilecekleri etkinliklerle ilgilidir. İnsanlar için -bireysel iyilerin yanında- kolektif iyiler de vardır ve insanlar bu kolektif iyileri korumak ve geliştirmek isterler. Bu nedenle uluslararası insan hakları belgelerinde ve ülkelerin anayasalarında -bireysel haklara ek olarak- birçok kolektif hakka da yer verildiği görülüyor.

Ulusal ve uluslararası hukuki metinlerde bulunan kolektif hakları iki düzlemde ele almak mümkündür. Birinci düzlemde, grubun doğrudan doğruya kendisine ait haklar olmaktan ziyade ya grup üyelerinin ortaklaşa kullanabildikleri haklar veya üyelerin ortak çıkarını temsil eden haklar bulunur. Bu anlamda da bireysel insan haklarına aykırı düşmezler. Örneğin Birleşmiş Milletler Sivil ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 27. maddesinde yer verilen hak, görünüşte kolektif bir özellik taşımasına rağmen aslında bireysel bir kültürel hak anlayışını yansıtır niteliktedir. Zira bu madde, hak sahibi olarak sahibi olarak "azınlıklara mensup bireyleri" işaret eder. Keza Avrupa Konseyi tarafından hazırlanıp yürürlüğe konulan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ve Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nda esas olarak bireysel kültürel haklar düzenlenir.

BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi Madde 27: Azınlıkların Korunması

Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadet etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.

AK Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Madde 3.2:

Ulusal azınlıklara mensup fertler, bireysel olduğu gibi başkalarıyla topluca, işbu Çerçeve Sözleşmesinde belirtilen ilkelerden doğan hak ve özgürlükleri kullanabilirler.

İkinci düzlemde ise hakkın sahibinin kolektif kimlik olduğunu belirten haklar yer alır. Mesela “ikiz sözleşmeler” olarak bilinen BM’nin Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 1. maddesinde halklara tanınan “kendi kaderini tayin hakkı” kolektif hakların tipik bir örneğidir. “Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.” Burada hakkın öznesi bireyler değil, doğrudan doğruya halklar veya uluslardır.

Resim 2.3

1949'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Avrupa Konseyi, Avrupa'da demokratik ve uzlaşmacı değerlerin yerleşmesini sağlamaya çalışır. Avrupa kıtasının neredeyse tamamını kapsayan 47 üyesi bulunan Konsey'in amacı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve bireyleri korumaya yönelik diğer referans metinleri temel alan ortak demokratik ve yasal ilkelerin geliştirilmesidir.

Kaynak: <http://www.avrupakonseyi.org.tr>

Ötekilere, farklı kimliklere saygı duymak devlete hangi somut yükümlülükleri getirir?

SIRA SİZDE

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI (SELF-DETERMİNASYON HAKKI)

Kendi kaderini tayin hakkı kavramını değerlendirmek

Kendi kaderini tayin hakkı, bazı gruplar için birleştirici bir ilke olması bakımından olumlu bir manaya sahipken, bazıları için ise -ayrılma ile eş anlamlı olarak kullanıldığından- olumsuz çağrışımlar taşır. Kendi kaderini tayin, sözlük anlamı itibarıyla, “diğerlerinin etkisi ve müdahalesi olmadan kendi kararlarını alması” veya “bireylerin hayatlarını kontrol etmeleri, kendi kendilerine belirledikleri amaçlara ulaşmaları ve topluma tam olarak katılmalarını” ifade eder.

Etnik kimliklerin yükselmesi ve kolektivist taleplerin artmasıyla birlikte kendi kaderini tayin hakkı da insan hakları dairesi içinde düşünülmeye başlanmıştır. Mesela Cindy Holder'a göre, kendi kolektif hayatlarının nasıl gelişeceğini ve nasıl bir şekil alması gerektiğini kendileri için belirlemek bakımından hayatları birbiriyle

bütünleşmiş olan kişilerden oluşan gruplar için bu hakkın varlığı esaslı bir şarttır. Kendi kaderini tayin, bir grubun hayatın ortak yönlerine hâkim olacak şartlar hakkında birlikte ve kendileri için karar alma hakkıdır.

Resim 2.4

Amerikan Başkanı Thomas Woodrow Wilson (1856-1924), 8 Ocak 1918'de Kongre'de yaptığı konuşmada, Amerika'nın 1. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin 14 madde sıraladı. Bu maddeler "Wilson İlkeleri" olarak kabul edildi. Ulusların kendi geleceklerini belirleyebilmelerini ifade eden "kendi kaderini tayin hakkı" da, ilk defa "Wilson İlkeleri"nde yer aldı.

Kendi kaderinin tayinin uluslararası hukuka konu olması Birleşmiş Milletler Şartı ile başlar. BM Şartı'nda kendi kaderini tayin bir "hak" olarak değil, bir "ilke" olarak düzenlenmiştir. Şartın 1(2) maddesinde halkların hak eşitliği ve self-determinasyon ilkesine saygı gösterilmesinin, BM amaçları arasında yer alan uluslararası dostluk ve barışın geliştirilmesinde bir ön koşul olduğu belirtilir. Şartın 55. maddesi ise halkların self-determinasyon ilkesine saygı üzerine kurulu barışçıl ve dostça ilişkilerin gerçekleştirilmesi için, insan hak ve hürriyetlerinin ayırım yapılmaksızın korunmasını ve ekonomik, kültürel ve sosyal iş birliğini öngörür.

BM Şartında yer alan bu ilkeyi hakka dönüştüren ilk metin, BM'nin 14 Aralık 1960 tarihli "Sömürge Ülkeler ve Halklarının Bağımsızlıklarının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Bildirge'dir. Bildirge'nin 2. maddesi self-determinasyon hakkını "tüm halklara" tanıır. Ancak 1. madde bu "tüm halklar" ifadesini sınırlar. 1. madde; "halkların yabancı baskı, egemenlik ve sömürüye tabi olmalarının" temel insan haklarına, BM Şartı'na ve uluslararası barış ve iş birliğine aykırılığını vurgular ve self-determinasyon hakkının öznesini "**sömürge halkları**" ile sınırlı tutar. Buna göre, "halkların siyasi statülerini serbestçe belirleme ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri serbestçe sürdürebilme hakkı" olarak tanınan self-determinasyon hakkının kullanıcısı sömürge halkların tümüdür ve sömürge ülke sınırları kurulan bağımsız devletin de sınırları olacaktır.

Kendi kaderini tayin hakkının sömürge halkları kapsamını aşır evrensel bir hak olmasını sağlayan ise BM'nin 1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Halklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Halklar Sözleşmesidir. İkiz sözleşmelerin 1. maddesinde yer alan self-determinasyon hakkı, bu kez insan hakları ile bağlantılı olarak anlam kazanır.

BM Genel Kurulu 24 Ekim 1970'de 2625 sayılı kararı ile kabul ettiği "Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğiyle İlgili Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesi", self-determinasyon hakkını uluslararası hukukun temel ilkeleri arasında sayar. Bununla beraber, Bildirge ülke birliğinin korunması şartına vurgu yapar ve self-determinasyon hakkının, ırk, inanç veya renk ayırımı yapmaksızın ülkenin tüm halkını temsil eden bir yönetime sahip egemen ve bağımsız bir devletin ülke bütünlüğünü veya siyasi birliğini kısmen veya tamamen bozacak şekilde yorumlanamayacağı kuralını getirir.

Sömürge: Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ve ekonomik ve siyasi çıkarlar sağladığı ülke. Sömürülen ülke, koloni, müstemleke.

Kendi kaderinin tayin hakkının evrensel bir hak olmasını sağlayan BM'nin 1966 tarihli ikiz sözleşmeleridir.

DİKKAT

Kendi Kaderini Tayin Hakkının Üç Boyutu

Kendi kaderini tayin hakkının üç boyutu vardır: Bunlar: Siyasi boyut, ekonomik, sosyal ve kültürel boyut ve dayanışma boyutudur. Hakkın tam anlamıyla etkin olabilmesi için bu üç boyutun birlikte bulunması gerekir. Üç boyutun bir arada düzenlenmiş olması, bu üç boyutun iç içe geçmiş bir bütün olarak düşünülmelelerinden kaynaklanır. Ancak siyasi boyutun uygulanması söz konusu olmasa dahi, boyunduruk altında bulunan halkların her hâlükârda ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini sağlama hakları vardır. Siyasi kendi kaderini tayin, çoğu zaman bu tür bir gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Ekonomik boyut, halklarının kendi doğal zenginliklerinden ve kaynaklarından yararlanabilmesini içerir. Zira sahip olduğu doğal kaynaklar üzerinde hâkimiyet kuramayan bir halkın ekonomik gelişimini ve bununla bağlantılı sosyal ve kültürel gelişimini gerçekleştirebilmesi çok güç olacaktır.

Sosyal boyut, her halkın içinde yaşayacağı sosyal sistemi özgürce seçme ve bu sistem içinde yaşama hakkını deyimler. Sosyal adalet ve sosyal sağlık düzenin kurulması ve geliştirilmesi bu bağlamda ele alınabilir.

Kültürel boyut, kültürene göre yaşama, kültürünü koruma, geliştirme ve gelecek kuşaklara aktarma ve tüm bunlar için gerekli kuruluşlara sahip olmayı deyimler. Kültürel gelişim, kendi kaderini tayin hakkının siyasi boyutunun hayata geçirilmesi için de hayati önem taşır. Buna yönelik olarak BM Genel Kurulu, 1965 yılında aldığı bir kararla genç nesillerin kendi kaderini tayin hakkı ve insan hakları bilinciyle yetiştirilmesi gereğini karara bağlamıştır.

Kendi Kaderini Tayin Hakkının Niteliği

Kendi kaderini tayin hakkı, hem BM üye ve organlarınca ve hem de doktrinde, diğer insan haklarının korunup geliştirilmesi için temel şart olarak görülür. Çünkü halklar bir bütün olarak özgürlüklerine kavuşmadan bütünü oluşturan bireylerin insan hak ve özgürlüklerine tam anlamıyla sahip olamayacakları düşünülür. Böylece bireysel insan hakları, kendi kaderini tayin hakkının yanında ikincil dereceye düşer. Bu düşüncüyü zayıflatan unsur; BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde kendi kaderini tayin ilkesine değinilmemiş olmasıdır. Bununla birlikte, insan hak ve özgürlüklerinin korunup geliştirilmesi, kendi kaderini tayin hakkının kullanımını kolaylaştırır. Dolayısıyla kendi kaderini tayin hakkının varlığı, bireysel ve azınlık haklarının kullanımına engel oluşturmadığı gibi onlardan bir sapma da teşkil etmez.

Self-determinasyon hakkının, diğer haklar için temel şart olarak görülmesi nedeniyle doktrinde bazı yazarlar, bu hakkın *jus cogens* (üstün hukuk normu) olduğunu belirtirler. BM Genel Kurulu da -birçok defa kendi kaderini tayin hakkını- uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olduğunu ve devletler üzerinde bağlayıcı bir güce sahip bulunduğunu belirtmiştir. Uluslararası Adalet Divanı ise self determinasyonu *erga omnes* (üzerinde herkesin anlaşmaya vardığı norm) olarak niteler. Bu durumda, evrensel kabul görmesi ve ona aykırı bir düzenlemenin olmaması nedeniyle self determinasyon hakkının *jus cogens* ve *erga omnes* bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Kendi Kaderini Tayin Hakkının Öznesi

BM İkiz Sözleşmelerinin 1. maddesi, kendi kaderini tayin hakkına “tüm halklar”ın sahip olduğunu söyler ama bu halkların kimler olduğuna dair herhangi bir açıklama yapmaz. Bugüne kadar üzerinde uzlaşmış, açık ve net bir halk tanımına ulaşılmış değildir. Dolayısıyla bu hakkın öznesinin kim olduğu sorusuna ancak teo-rideki tartışmalar ve pratikte yaşananlar göz önüne alınarak bir cevap verilebilir:

Kendi kaderini tayin hakkını ikiye ayırmak mümkündür: Dışsal self-determinasyon ve içsel self-determinasyon. “Ayrılma Hakkı” olarak da nitelendirilen dışsal sel-determinasyon hakkının ancak;

- Sömürge yönetiminde yaşayan halkların,
- II. Dünya Savaşı’nın ertesinde yabancı bir devletin işgali nedeniyle kendi topraklarında işgalci devletin yönetimi altına sokulan halkların ve
- Bir federasyon bünyesinde bir araya gelen ve bu federasyondan anayasal ayrılma hakkı talep eden halkların kullanılabileceği belirtilmiştir.

Dışsal self-determinasyon iki yönlü kayıt altına alınır: Bir yönden ülke bütünlüğü, devletlerin egemenlik hakkı, iç işlerine müdahale yasağı ve sınırların değişmezliği ilkeleri ile sınırlanır. Diğer yönden “yeni devletlerin” uluslararası hukuk gereğince diğer devletler tarafından tanınma (recognition) şartı, bu hakkın gerçekleştirilebilmesinin siyasi yönünü ortaya çıkarır. Bu nedenle self-determinasyon hakkı artık -BM İnsan Hakları Komitesi’nin Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 1. maddesine ilişkin Genel Yorumunda belirtildiği gibi- bireysel insan haklarının tanınması ve korunmasıyla ilişkili olarak içsel boyutu temelinde değerlendirilir. Bu bağlamda iç self-determinasyon, özellikle halkın siyasi iktidarın kullanımına etkin katılımı temelinde anlamlandırılır.

Acaba **azınlıklar** self-determinasyon hakkına sahip midir? Bu konu tartışmalıdır; yaygın görüş, kendi kaderini tayin hakkının “halklar”a tanınmış olduğu ve bu nedenle azınlıkların bu hakka sahip olmadığı yönündedir. Nitekim uluslararası belgelerde de azınlık hakları ile self-determinasyon hakları ayrı maddelerde düzenlenmiştir.

Azınlık: Hukukta “azınlık” kavramı hakkında genel olarak kabul edilen tanım, BM Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capatorti’ye aittir. Capatorti, BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi’nin 27. maddesine ilişkin olarak hazırladığı raporda azınlığı şöyle tanımlar: “Azınlık; sayıca bir devletin nüfusunun geri kalanından az olan, hâkim olmayan durumda bulunan, bu devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, üstü örtülü bir biçimde de olsa kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik bir dayanışma gösteren bir gruptur.”

K İ T A P

Azınlık kavramı ve bu kavramın Türkiye’de algılanışı ve uygulanışı hakkında geniş bir inceleme için Samim Akgönül’ün *Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar* (İstanbul: BGST Yayınları, 2011) kitabına bakabilirsiniz.

Bu iki hak kategorisi arasında niteliksel bir fark vardır. Siyasi, ekonomik ve kültürel alana ilişkin bütün hakları ifade eden self determinasyon hakkı, özünde bir siyasi statüyü belirleme hakkıdır. Azınlık hakları ise “kimlik hakkı” bağlamında şekillenir. Fakat self-determinasyon, dışsal boyutunun yanında içsel boyutuyla da anlam kazandığından azınlıklar ile içsel self-determinasyon hakkı arasında bir bağlantının kurulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda içsel self-determinasyon hakkının, belli bir bölgede yoğunlaşmış, toplu olarak yaşayan azınlıklar için farklı kimliklerinin korunması ve eşit siyasi katılım hakkının ötesinde kendileri ile ilgili konularda karar verici olmalarını sağlayacak bir siyasi özerkliği gerektirdiği ileri sürülür. Bununla birlikte iç self determinasyonun âdem-i merkezîyetçi çözümlerden federasyona kadar farklı biçimlerde uygulanabileceği, kavramın hukuki bir standart geliştirmekten ziyade programatik nitelikte olduğu da kabul edilir.

Kendi kaderini tayin hakkının ayrıntılı bir incelemesi için Olgun Akbulut'un *Barış İçinde Birlikte Yaşamın Hukuki Zemini* (İstanbul, On İki Levha Yayınları., 2008) kitabını okuyabilirsiniz.

K İ T A P

KKTH ile ayrılma hakkı arasında nasıl bir ilişki vardır?

SIRA SİZDE

GRUP HAKLARI

Grup hakları kavramını açıklamak

Grup hakları, genellikle etnik, dinsel ya da dilsel azınlık gruplarının hakları olarak kabul edilirler. Bu hakların amacı, grubun fiziksel varlığını ve farklı kimliğini korumaktır. Bu nedenle de bu tür hakların ancak topluluğun kendine özgü kimliğini korumak ve geliştirmek için kendi kurumlarını oluşturması yoluyla etkili olarak kullanılabileceği ileri sürülür.

Grup hakları, çoğunlukla “kolektif hak” kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak kolektif hak alanının belirsiz olduğunu ve grup haklarının bazılarının -sadece kolektif değil- bireysel kullanıma da uygun olduğunu belirten Kymlicka gibi bazı yazarlar, bu kullanımın yanlış olduğunu altını çizerek. Kymlicka (1998), grupların taleplerini iki kısma ayırmak gerektiğini belirtir. Birincisi, bir grubun kendi üyeleri karşısında talep ettiği haklardır ki, bunlara *iç kısıtlamalar* adını verir. İkincisi ise grubun genelde toplum karşısındaki hak talepleriyle ilgilidir, bunları da *dış korumalar* olarak isimlendirir.

İç kısıtlamalar, grup içi ilişkilerle ilgilidir ve bu, grup dayanışması adına, grubu oluşturan bireylerin baskı altına alınması tehlikesini doğurur. Dış korumalar, gruplar arası ilişkilerle ilgilidir; bir grubun, toplumun kararlarının etkisini sınırlayıp kendi varlığını ve kimliğini korumayı amaçlar. Bunlar da birtakım tehlikeleri bünyesinde barındırabilir ama dış korumaların her zaman adaletsizliğe yol açması gerekmez. Hatta tam tersine, dış korumalar küçük grubu büyük grup karşısında kendini daha iyi savunabilir duruma getirerek çeşitli grupların daha eşit bir konuma gelmelerini sağlayabilir. Bu nedenle Kymlicka, grup üyelerinin geleneksel otoriteleri ve pratikleri sorgulama ve gözden geçirme haklarını sınırlayan iç kısıtlamaların reddedilmesi, ama gruplar arasında daha adil bir düzenin oluşturulmasına katkı sağlayacak dış korumaları ise desteklemesi gerektiğini belirtir.

Kymlicka'ya göre, bir toplumdaki azınlık gruplarının her biri, büyük toplumun ekonomik ve politik baskıları nedeniyle tehdit altına girebilir. Grupların birtakım haklarla kuşatılmaları, onları çaresizliğini azaltabilir ve onları maruz kaldıkları tehlikelerden koruyabilir. Kymlicka, kolektif kimlik için üç tür koruma öngörür: Bunlar; özel temsil hakları, özyönetim hakları ve çoketniklilik haklarıdır.

- *Özel temsil hakları*; ulusal veya etnik bir azınlığın ülke çapında alınan kararlarda göz ardı edilmesi ihtimalini azaltır.
- *Özyönetim hakları*, gücü daha küçük politik birimlere aktarır. Böylelikle eğitim, göç, kaynaklarının işletilmesi, dil ve aile hukuku gibi meselelerde ve kendi kültürleri için özel öneme taşıyan kararlarda bir ulusal azınlık, çoğunluk tarafından köşeye sıkıştırılmaktan kurtulabilir.

- *Çoketniklilik hakları*, piyasa aracılığıyla yeterince desteklenmeyen veya mevcut yasalar tarafından dezavantajlı konuma düşürülen özel dinsel ve kültürel pratikleri korur. (Örneğin, dinî inançlar arasında çatışma yaratan Pazar tatili ve kıyafet yönetmeliklerinden muafiyet gibi)

Kymlicka'ya göre, bu hakların her biri büyük toplumun iktisadi ve siyasi kuvveti karşısında azınlığın korunmasına hizmet edebilir; bu yönüyle de liberal özgürlük ve eşitlik idealleriyle de tutarlıdır.

K İ T A P

Bu konu hakkında daha fazla bilgi edinmek için Will Kymlicka'nın *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (Çeviri: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998) kitabını inceleyebilirsiniz.

Tok'a göre dünya çapındaki deneyimlerden çıkarılması gereken bir sonuç vardır: O da hakim çoğunluktan farklı olan grupların varlıklarını ve kültürlerini idame ettirebilmeleri sadece klasik sivil ve siyasal hakların tanınmasıyla her zaman mümkün değildir. Bu nedenle söz konusu grupların kültürel kimliğini korumak ve geliştirmek için, bu gruplara eşit vatandaşlık haklarına ek olarak bazı özel hak düzenlemelerinin yapılması gerekir. Bu düzenlemeler, Tok'a göre üç grupta toplanır:

Muafiyet Hakları: Dinî yaşam biçimlerinin gerekleri yüzünden toplumdan belli bir düzeyde ayrılık talep eden dinî grupların taleplerini karşılamaya yönelik haklardır. Bu haklar, hem kendi dinî pratiklerini gerçekleştirmek hem de genel kamusal alana katılmak isteyen dinî grupların, bazı ortak kanun ve politikalarından muaf olma taleplerini yansıtır. Muafiyet taleplerine örnek olarak; Amerika'da Amişlerin, İsrail'de Ortodoks Yahudilerin ve Müslüman Arapların askerlik hizmetinden muaf tutulmaları, Hristiyan ve Müslüman grupların çocuklarının dinî inançlarıyla çelişen bazı derslerden muaf tutulma talepleri, Pazar günü iş yeri kapatılmasına ilişkin kanunlardan muafiyet, Sihlerin motosiklete binerken veya inşaat alanında çalışırken kask giymekten muaf tutulmaları, Müslüman kadınların okullarda ve kamusal mekânlarda başörtüsü takmak istemeleri gösterilebilir.

İntibak Ettirici Tanınma Hakları: Göçmen ve/veya **otokton** etno-kültürel grupların taleplerini içeren haklardır. Çoğu kez etno-kültürel gruplar için kamusal alana dahil olmanın bedeli asimilasyondur; bu gruplara mensup bireylerden beklenen kendi kültürlerine sırt çevirip çoğunluk kültürünü kabul etmeleridir. Ancak farklılık bilincinin gelişmesiyle birlikte hem Eski hem de Yeni Dünya'daki etno-kültürel grupların asimile olmadan -yani cemaatsel ve kültürel kimliklerini koruyarak- ana topluma katılma talepleri arttı. İntibak ettirici haklarda gaye bu taleplere cevap üretilmesi ve böylelikle etno-kültürel grupların **-asimilasyonla değil-** entegrasyonla ana topluma erişiminin yolunun açılmaya çalışılmasıdır. Karar alma mekanizmalarında özel temsil politikaları, pozitif ayrımcılık programları, etnik temelli kuruluşlara (dernek, vakıf, dergi, okul, araştırma kuruluşları, vb.) kamusal destek, azınlık dilinde kamusal yayın ve anadilinde eğitim yapılması bu kapsamda değerlendirilebilir.

Statü Hakları: Belli bir bölgeyi tarihî yurtları olarak gören grupların özyönetim arayışlarını ifade eden "statü hakları"dır. İntibak ettirici tanınma hakları bu gruplar için yeterli değildir; onların amacı, kendi kamusal alanları ile kurumlarını oluşturmak ve bunlar üzerinde kontrol sağlamaktır. Bu amaçla kendi siyasal cemaatlerini tarif edecek bir statü talep ederler.

Otokton: Yerli, bir yerden başka bir yere göçmeyen/göçmemiş olan kişi ya da grup.

Asimilasyon: Sosyolojik anlamda asimilasyon; farklı kökenden gelen azınlıkları, bunların kültür birikimlerini ve kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme sürecini ifade eder.

Statü talepleri genel olarak ikiye ayrılır. Biri “tam ayrılık”tır. Bazı gruplar hiçbir şekilde ana toplumla birlikte yaşamak istemezler, onlardan ayrılıp kendi bağımsız devletlerini kurmaya çalışırlar. Bazen hakim grubun baskısından, bazen de azınlık grubundaki bağımsızlık arzusundan kaynaklanan ayrılık talebi reddedildiğinde ise bu uğurda bazı gruplar demokratik mücadele vermeye devam ederken bazıları da şiddete başvurlar.

Diğeri ise “ayrılığa varmayan özyönetim talebi”dir. Burada ayrı bir devlet kurma talep edilmez. Grup, ana siyasi toplumdan ayrılmaz ancak kendi yurdu olarak gördüğü bölgede siyasal özerkliği mümkün kılacak hukuk ve siyasi bir güç talep eder. Bu gücün boyutlarını, kapsamını ve sınırlarını ise kabul edilecek özyönetim şekli belirler. Zira çok çeşitli öz yönetim modelleri vardır; **federasyon**, bölgesel yönetim, **otonomi**, genişletilmiş âdem-i merkeziyet bu bağlam içinde düşünülebilir.

Federasyon: Tek bir federal (merkezi) devletin içinde çok sayıda küçük (federe) devletin (eyalet, bölge) varlığı esasına dayanır.

Otonomi: Bir kurumun, idari yapılanma içinde hiyerarşik olarak bağlı bulunduğu merkez kurum karşısında idari ve mali anlamda nispi bir bağımsızlığa sahip olması, faaliyetlerini ve işleyiş biçimini seçmekte, gelirlerini nasıl harcayacağını belirlemede ve iş işleyişinde kısmi bir serbestliğinin bulunmasıdır. Muhtariyet, özerklik.

Muafiyet, Tanınma ve Statü Haklarına dair daha fazla bilgi için Nafiz Tok'un, *Kültür, Kimlik ve Siyaset* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003) kitabına bakabilirsiniz.

K İ T A P

Grup haklarını tanımanın önemi nedir?

SIRA SİZDE

Yeni Trendler ve Talepler

Daha önceki bölümlerde ifade edilmişti; bugün insan haklarında geline nokta bir son nokta değildir. Toplumsal yaşamın koşulları, insanların hak ve taleplerinin değişmesine ve farklılaşmasına bağlı olarak, insan haklarının kapsamı da genişler ve daha fazla sayıda hak “insan hakları” çerçevesinde ele alınmaya başlanır.

Bilimin ve teknolojinin hızla gelişmesi insan haklarını doğrudan etkiliyor. Bil-hassa tıpta ve genetik mühendisliğinde kat edilen mesafe, insan hakları alanında birtakım sorunlara yol açıyor. İnsan organı sipariş edebilmenin ve hatta insan kopyalamanın mümkün hâle gelmesi hukukta yeni bazı düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılıyor. *Dördüncü kuşak haklar*, bilimin ve tıbbın kötüye kullanılması ihtimaline karşı insanın temel özelliğini oluşturan insan onurunu korumayı amaçlayan haklardır. Bu kuşakta yer alan haklara ilişkin ilk düzenleme örnekleri Avrupa Konseyinin insan kopyalamayı yasaklayan belgeleridir. Keza ceninin de bir hak öznesi olarak korunması gereğinden hareketle “ceninin hakkı” kavramı daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Son dönemlerde hak talebinin en çok dile getirildiği alanlardan biri de “*Cinsel kimlik hakları*” alanıdır. Farklı cinsel gruplara mensup bireyler hayatın hemen her alanında yoğun bir ayrımcılığa tabi tutuluyor. Heteroseksüel çoğunluktan farklı oldukları için bu kişilere her türlü ayrımcılık ve hatta şiddet meşru sayılıyor; bu kişiler işe girmek, ev bulmak, kamusal hizmetlerden yararlanmak, aile kurmak gibi her konuda fiili ve hukuki ayrımcılığa tabi tutuluyorlar. İnsan hakları perspektifinden bakıldığında, cinsel azınlıklara mensup bireyler, diğer insanlarla eşit hak ve özgürlüğe sahiptirler ve yasalar tarafından da eşit olarak korunurlar. Bireyin yaşam biçimi ve cinsel özellikleri ne olursa olsun haklardan mahrum edilmeleri veya hak kısıtlanmasına uğramaları düşünülemez. Zira bir kimsenin insan haklarından yoksun bırakılması, o kişinin insanlığın reddedilmesi sonucunu doğurur.

AİHM kararlarına baktığımızda, Avrupa'da cinsel azınlıkların kabul edilmesi ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması yolundaki gelişmelere paralel olarak, AİHM içtihadının da değiştiğini görüyoruz. Dudgeon/İngiltere kararında, başvurunun şikâyeti, Kuzey İrlanda'daki yasaların eşcinsel ilişkileri suç olarak kabul etmesi ve başvurunun bu nedenle polis baskısına maruz kalmasıdır. Hükûmet savunmasını, Kuzey İrlanda'da toplumun muhafazakâr, dinsel değerlerine bağlı bir toplum olduğu, bu nedenle bu yasaya gerek bulunduğu görüşü üzerine kurdu. AİHM, bunun dik-kate alınması gereken bir öge olduğunu kabul etmekle birlikte, söz konusu yasanın başvurunun özel yaşamına sürekli bir müdahale niteliği taşıdığı, bu müdahalenin demokratik bir toplumla bağdaşmadığı ve orantısız olduğu gerekçesiyle özel yaşamın ihlal edildiğine karar verdi.

Christine Goodwin/İngiltere (2002) kararında, AİHM içtihadında önemli bir değişiklik yaptı. Cinsiyetini değiştirerek kadın olan başvurunun, nüfus kaydında gerekli değişiklik yapılmaması nedeniyle karşı cinsten biriyle evlenememesini, Sözleşme'nin özel yaşam ve evlenme hakkına ilişkin maddelerini ihlal ettiği sonucuna vardı. Karar, eşcinsellerin evlenmesine de kapıyı açabilecek ifadeler taşıması bakımından önemli.

Kaynak: Rıza Türmen, Cinsel Azınlıkların Hakları, Milliyet, 13.05.2010.

Cinsel azınlıkların hakları, Türkiye'nin en geride kaldığı konu... Türkiye'nin cinsel azınlıkların hakları konusunda yürüyeceği çok uzun bir yol var. Ama hiç olmazsa asgari müştereklerde anlaşıp, "eşcinselleri" şeytanlaştıran "nefret söylemlerinden" sakınma ve eşcinsellere karşı işlenen nefret suçlarını etkili bir şekilde cezalandırma konusunda mutabakata ulaşabilmeliyiz. Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 9 Şubat 2012'de çok önemli bir karara (Vejdeland ve Diğerleri/İsveç) imza attı. Eşcinsellere yönelik yaftalayıcı ve ötekileştirici söylemlerin nefret söylemi olarak kabul edilip cezalandırılması gerektiğini söyledi AİHM.

Kaynak: Orhan Kemal Cengiz, Eşcinseller ve Nefret, Radikal, 20.02.2012.

Cinsel azınlıkların haklarının tanınması genellikle şöyle bir süreç izliyor: a. Aynı cinsten erişkinler arasında cinsel ilişkinin suç sayılmaması, b. Ayrımcılığa son veren yasal düzenlemelerin yapılması ve c. Aynı cinsten bireylerin birlikte yaşamalarına hukuksal sonuçlar bağlanması. Hiç şüphesiz hukuki düzenlemeler yapılması, cinsel azınlıkların korunması için önemli bir eşiğin aşılması anlamına geliyor. Ancak burada sorun salt yasalar düzeyinde kalmıyor; toplumsal önyargılar ve farklı cinsel kimlik mensuplarına yönelik nefret daha ağırlıklı bir sorun alanını oluşturuyor. Bu nedenle, cinsel azınlıkların haklarını kabul eden bir toplumsal kültürün oluşması için hem devlete hem de sivil toplum örgütlerine önemli sorumluluklar düşüyor.

Özet

İnsan haklarının hangi ölçütlere göre sınıflandırıldığını açıklamak.

İnsan hakları daimi bir gelişim içindedir. Bu gelişimi takip etmek ve hakların statülerini belirlemek için, insan hakları birtakım ölçütler temel alınarak sınıflandırılır. Bazı sınıflandırmalar insan hak ve özgürlüklerinin birey ve devlet arasında meydana getirdiği farklı statülere (pozitif statü hakları, negatif statü hakları ve aktif statü hakları) dayanılarak yapılır. Bazı ayrımlarda insan hak ve özgürlüklerinin tarihin farklı dönemlerinde ortaya çıkması (birinci kuşak haklar, ikinci kuşak haklar ve üçüncü kuşak haklar) dikkate alınır. Bazı ayrımlar, insan hak ve özgürlüklerinin konularına (kişinin fizik hürriyetleri, düşünce hürriyetleri ve kolektif hürriyetler) göre yapılır. Bazı ayrımlarda ise insan hak ve özgürlüklerinin kullanılış biçimi (bireysel haklar ve kolektif haklar) kriter olarak ele alınır. Ancak tüm bu sınıflandırmaları yaparken hatırdan çıkarılmaması gereken temel bir ilke vardır. O da hakların bütünlüğü ilkesidir. Zira insan hakların her biri bütünün unsurlarını oluşturur ve nihai olarak insan onurunu korumaya yöneliktir.

İnsan haklarındaki ikili ayrımın nedenlerini kavramak.

İnsan hakları, öncelikle bireyleri devlete karşı korumak ve bunun için de devleti sınıflandırmayı hedef edinmişti. 17. ve 18. yüzyılda temel amaç, devletin haksız ve gayri meşru icraatlarına karşı bireyi korumaktır, bu nedenle de insan haklarını kategorilere ayırma ihtiyacı söz konusu değildi. Fakat insan hakları anlayışı yeni bir boyut kazandı. Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak işçi sınıfının doğması ve oy hakkının genişlemesi gibi önemli toplumsal ve siyasal değişimler, insan hakları anlayışında da bir değişime sebebiyet verdi. Artık insan haklarının sadece devleti sınırlandırmasının yeterli olmayacağı savunulmaya başlandı ve iyi yaşam koşullarının yaratılması için pozitif hak talepleri gündeme taşındı. Böylelikle pozitif haklar yoluyla devletin etkinlik alanını genişletmeye yönelik talepler de insan hakları olarak adlandırılmaya başlandı. Böylece insan haklarında, bir tarafında sivil ve siyasi hakların diğer tarafında ise ekonomik ve

sosyal hakların bulunduğu geleneksel ikili ayırım doğmuş oldu. Ancak daha sonraki dönemlerde bu ikili ayırım eleştirilere uğramış; bu ayırımın insan haklarının niteliğini, çeşitliliğini ve kapsamını anlamayı zorlaştırdığı belirtilmiştir. Çünkü insan hayatı birbirinden net bir şekilde ayrı ve özerk duran siyasal ve sosyo ekonomik alana ayıramayacağından insan hakları arasında standart ikili ayrımın öngöremediği bağlantılar ve benzerlikler söz konusudur. Bugün hemen her ülkede ekonomik ve sosyal haklar tanınmış ve hukuki düzenin bir parçası hâline gelmiş durumdadır.

Kolektif haklar kavramını tanımlamak.

Klasik insan hakları, insan haklarının öznesinin “birey olarak insan” olduğu düşüncesi üzerine oturur. Buna göre insan haklarının sahibi sadece insandır ve insan sahip olduğu bu hakları devlete ve diğer insanlara karşı ileri sürer. Fakat insan haklarında özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen bir “kolektif haklar” eğilimi vardır. Bu eğilim, insan haklarının öznesinin sadece insan olmadığını, toplumun ve toplumsal grupların da insan haklarına sahip olabileceğini savunur. Kolektif haklar, bazen, kişilerin ancak başkalarıyla birlikte kullanabildiği haklar olarak tanımlanır; bazen ise kolektif bir yarar ya da topluluk için yarar elde etme adına kullanılan haklar olarak görülür. Genel olarak kolektif haklar; etnik, kültürel, dilsel ve dil grupları gibi ayırt edici özellikleri bulunan azınlık grupların, söz konusu ayırt edici kolektif özelliklerinin korunması ve geliştirilmesi için başvuru hakları ifade eder. Ulusal ve uluslararası hukuki metinlerde bulunan kolektif hakları iki şekilde ele almak mümkündür. İlki, grubun doğrudan doğruya kendisine ait haklar olmaktan ziyade ya grup üyelerinin ortaklaşa kullanabildikleri haklar ya da üyelerin ortak çıkarını temsil eden haklardır. İkincisi, kolektif kimliği hakkın sahibinin kolektif kimlik olduğunu belirten (kendi kaderini tayin hakkı) haklardır.

Kendi kaderini tayin hakkı kavramını değerlendirmek.

Etnik kimliklerin yükselmesi ve kolektivist taleplerin artmasıyla birlikte kendi kaderini tayin hakkı da insan hakları dairesi içinde düşünülmeğe başlanmıştır. Kendi kaderini tayin, bir grubun hayatın ortak yönlerine hakim olacak şartlar hakkında birlikte ve kendileri için karar alma hakkıdır. İlk kez Wilson Prensipleri'nde ifade edilen bu hak daha sonra BM Şartı'nda yer almıştır. Önceleri sadece sömürge ülkeler için öngörülen bu hak BM'nin 1966 tarihli İkiz Sözleşmeleri ile evrensel bir hak hâline gelmiştir. Kendi kaderini tayin hakkının üç boyutu vardır. Ekonomik boyut, halklarının kendi doğal zenginliklerinden ve kaynaklarından yararlanabilmesini içerir. Sosyal boyut, her halkın içinde yaşayacağı sosyal sistemi özgürce seçme ve bu sistem içinde yaşama hakkını deyimler. Kültürel boyut ise kültürüne göre yaşama, kültürünü koruma, geliştirme ve gelecek kuşaklara aktarma ve tüm bunlar için gerekli kuruluşlara sahip olmayı ifade eder. BM İkiz Sözleşmelerinin 1. maddesi, kendi kaderini tayin hakkına “tüm halklar”ın sahip olduğunu söyler ama bu halkların kimler olduğuna dair herhangi bir açıklama yapmaz. Bugüne kadar üzerinde uzlaşmış, açık ve net bir halk tanımına ulaşılmış değildir. Dolayısıyla bu hakkın öznesinin kim olduğu, ancak teorideki tartışmalar ve pratikte yaşananlar göz önüne alınarak değerlendirilebilir.

Grup hakları kavramını açıklamak.

Grup hakları, genellikle etnik, dinsel ya da dilsel azınlık gruplarının hakları olarak kabul edilirler. Bu hakların amacı, grubun fiziksel varlığını ve farklı kimliğini korumaktır. Bu nedenle de bu tür hakların ancak topluluğun kendine özgü kimliğini korumak ve geliştirmek için kendi kurumlarını oluşturması yoluyla etkili olarak kullanılabileceği ileri sürülür. Grup haklarının altında düşünce özü itibarıyla şudur: Bir toplumda azınlık durumunda olan gruplar, çoğunluğu oluşturan grubun ekonomik ve politik baskıları nedeniyle tehdit altına girebilir. Bu durumda grupları birtakım haklarla donatma gerekir; grupların çaresizliğini azaltmak ve onları karşı karşıya kaldıkları/kalacakları tehlikelerden korumak ancak bu şekilde mümkün olabilir. Özel temsil hakları, kültürel kimlik hakkı ve öz-yönetim hakkı gibi grup haklarının her biri, çoğunluğun büyük ekonomik ve siyasi gücü karşısında azınlığın korunmasına hizmet edebilir. Bu itibarla grup hakları, liberal özgürlük ve eşitlik idealleriyle de tutarlıdır.

Kendimizi Sıneyalım

1. “Kişinin devlet tarafından dokunulamayacak olan haklarını ifade eder. Buna göre, insan hak ve özgürlükleri bireye devlet tarafından bağışlanan haklar değil, devletten önce var olan haklardır. Devletin görevi, bu hak ve özgürlüklere dokunmamak, bunları tanımak ve güvence altına almaktır.” Yukarıda hangi haklardan söz edilmektedir?

- Pozitif statü hakları
- Kolektif haklar
- Negatif statü hakları
- Grup hakları
- Aktif statü hakları

2. İnsan haklarının birey ile devlet arasında farklı statü ilişkileri doğurduğunu belirten ve bu farklı statüleri temel alarak insan haklarını negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olmak üzere üçe ayıran hukukçu aşağıdakilerden hangisidir?

- Kymlicka
- Jellinek
- Donnelly
- Kapani
- Habermas

3. “Dayanışma Hakları” olarak da bilinir. İnsani değerleri evrensel düzeyde ele alıp açıklamaya çalışan bu haklara örnek olarak barış hakkı, yiyecek hakkı, haberleşme hakkı, self-determinasyon hakkı, insani yardım alma hakkı ve çevre hakkı gibi haklar gösterilebilir.

Yukarıda hangi haklardan söz edilmektedir?

- Negatif statü hakları
- İkinci kuşak haklar
- Grup hakları
- Üçüncü kuşak haklar
- Aktif statü hakları

4. Ekonomik ve sosyal haklara ilişkin aşağıdaki bilgilerden hangisi **yanlıştır**?

- Talep edilmelerinde ve gerçekleştirilmelerinde etkin olan sınıf, işçi sınıfıdır.
- Bireyin daha iyi yaşayabilmesi için, sadece sivil ve siyasi hakların sağlanması yetersizdir.
- Birey, tek başına ve çevresinden soyutlanmış bir varlık olarak ele alınmaz.
- İş olanaklarının yaratılması, sosyal adaletin ve güvenliğin sağlanması, sendika ve grev hakları, bu haklar arasında sayılır.
- Devletten beklenen, sosyal hayata aktif bir şekilde katılması değil pasif durmasıdır.

5. Kendi kaderini tayin hakkından ilk önce hangi metinde söz edilmiştir?

- Wilson İlkeleri
- Birleşmiş Milletler Şartı
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Birleşmiş Milletler İkiz Sözleşmeleri
- Evrensel İnsan Hakları Bildirisi

6. “Ekonomik ve sosyal haklar adı altındaki talepler, gerçekte birer hak değil, birer idealdirler. Haklar ile idealleri karıştırmak tehlikelidir; çünkü böyle bir durumda hak alanı belirsizleşir ve devletin müdahalesine açık hale gelir.” Bu görüşler aşağıdaki yazarlardan hangisine aittir?

- Peter Jones
- Will Kymlicka
- Jack Donnelly
- Maurice Cranston
- Henry Shue

7. Aşağıdakilerden hangisi, insan haklarının, “sivil ve siyasi haklar” ile “ekonomik ve sosyal haklar” şeklinde ikiye ayrılmasına yönelik eleştirilerden biri **değildir**?

- Bu ayrımın felsefi bir temeli yoktur, Batı tarihinin kendine özgü şartlarından doğmuştur.
- İnsanın hayatı ve hakları, bir “sivil ve siyasi” diğeri “ekonomik ve sosyal” olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılmaz.
- Bazı haklar sadece devletin korumasını, bazı haklar ise devletin pozitif faaliyetini gerektirir.
- Bazı haklar nitelikleri itibarıyla her iki sınıfta da yer alabilirler.
- Bir hakkın pozitif veya negatif olup-olmadığı genellikle arızî şartlara bağlıdır.

8. Aşağıdakilerden hangisi, kendi kaderinin tayin hakkının, yalnızca sömürge halkların kullanabileceği bir hak olmaktan çıkıp, evrensel bir hak olmasını sağlamıştır?

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Birleşmiş Milletler Şartı
- Wilson İlkeleri
- Evrensel İnsan Hakları Bildirisi
- Birleşmiş Milletler İkiz Sözleşmeleri

Yaşamın İçinden

9. Bilimin ve tıbbın kötüye kullanılması ihtimaline karşı insanın temel özelliğini oluşturan insan onurunu korumayı amaçlayan haklardır. Bu kuşakta yer alan haklar ilişkin ilk düzenleme örnekleri Avrupa Konseyi'nin insan kopyalamayı yasaklayan belgeleridir. Yukarıda hangi haklardan söz edilmektedir?

- a. Dördüncü kuşak haklar
- b. Üçüncü kuşak haklar
- c. İkinci kuşak haklar
- d. Birinci kuşak haklar
- e. Program haklar

10. Belli bir bölgeyi tarihi yurtları olarak gören grupların özyönetim arayışlarını ifade eden haklardır. Bu hakların talep edilmesindeki amaç, kendi kamusal alanları ile kurumlarını oluşturmak ve bunlar üzerinde kontrol sağlamaktır.

- a. Muafiyet hakları
- b. Statü hakları
- c. Tanınma hakları
- d. Program haklar
- e. Negatif statü hakları

AZINLIK KAVRAMINI KALDIRIN

Türkiye'de Yeni Anayasa yapımı ve demokratikleşme tartışmaları içinde azınlıkların durumu tekrar gündeme geldi. Patrik Bartholomeos'un Anayasa Alt Komisyonu üyelerinin önünde yaptığı konuşma ve birinci sınıf vatandaşlık ve eşitlik vurgusu bu konuyu daha da alevlendirmekte. Bu çerçevede, Türkiye'de yeni bir döneme geçişte azınlık hakları kavramının, daha doğrusu azınlık kavramının terk edilmesini öneriyorum. Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse böyle bir kavramın ters teptiğini, Türkiye'deki azınlıklara mensup birey ve kurumların haklarına zarar verdiğini düşünüyorum. Neden bahsettiğimi anlatabilmek için önce bir kaç noktayı açığa kavuşturmak gerek.

I- Uluslararası Hukukta ve Siyasette 1990'ların başından beri "azınlık hakları" üzerine yeni, yepyeni bir literatür oluştu. Bilindiği gibi ve kısaca ifade etmek gerekirse azınlık hakları külliyatında başlıca üç dönemden söz edilebilir. Birinci dönem Milletler Cemiyeti himayesindeki kolektif haklar dönemidir ki bu çerçevede imzalanan anlaşmalar azınlıkları kendi statüleri içine hapsediyor gerekçesiyle çok eleştirilmiştir. Lozan Antlaşması da bu antlaşmalardan biridir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ikinci döneme girilmiş, BM Dönemi denebilen bu 50 yıllık dönemde tabiri caizse "azınlık" kavramı uluslararası hukukun tamamen dışına bırakılmış, birkaç istisna dışında (örneğin 1976 tarihli Sivil ve Siyasi Haklar Hakkındaki Uluslararası Sözleşmenin 27. maddesi) hak ve özgürlükler konusu sadece bireylere odaklanmıştır. Üçüncü dönem, 1990 sonrası dünyada azınlık konularının tekrar gündeme gelmesi ve hatta azınlıklarla ilgili savaşların patlak vermesiyle başlar. 1990'ların başında bu konuda birçok önemli gelişme kaydedilmiştir. Özellikle, Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi ve AGİT çerçevesinde yapılan çalışmalar (örneğin Ulusal Azınlıklar Başkomiserliğinin tesis edilmesi, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi) Azınlık konusunda yeni bir yaklaşım yaratmıştır. Önceki iki dönemin bir sentezi olarak görülebilecek bu literatürde azınlıklar korunmakta, ancak azınlıklara ait kişilere bireysel haklar öngörülmektedir, Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse söz konusu haklar azınlık hakları değil, azınlıklara ait bireysel haklardır. Bireyler bu hakları ister kullanır ister kullanmazlar. Azınlıkların kolektif hakları yoktur. Zira kolektif hak bireyi azınlığın içine hapseder.

II- Gene azınlık hakları literatüründe iki farklı hak kategorisinden söz edilebilir. Bunlardan birincisi ve en genel olanı “negatif haklar” olarak nitelendirilen, bir ülkedeki bütün vatandaşlar arasında eşitliği öngören kısacası ayrımcılığı yasaklayan haklardır. Bu hakların eşitliği somut olarak sağlayamadığı durumlarda belirli azınlık grubuna verilen “pozitif haklar” da vardır. Bu haklar hiçbir şekilde ayrıcalık olarak görülemez. Belirli bir durumda gene eşitliğe ulaşmak için öngörülen haklardır. Kelimeler eş anlamlı kullanılsa da değişik bağlamlarda, değişik sosyal olgulara işaret ederler. Örneğin ABD bağlamında “minority” kelimesi cinsel ve ırksal toplulukları ifade ederken, Fransa bağlamında aynı kelime (*minorité*) göçmen asıllıları işaret eder. Türkiye’de ise azınlık deyince akla Gayrimüslimler, daha doğrusu Rumlar, Ermeniler ve Museviler gelir. Bunun sebebi sık sık tekrarlandığı gibi Lozan Antlaşması değil millet sisteminin, hâlâ günümüzde etkin kriter olmasıdır. Diğer bir deyişle Türk Müslüman’dır ve Türk olmayan Müslümanlar Türklüğe dâhil edilebilir görünürken, Gayrimüslimler ulusun ve dolayısıyla toplumun periferisine yerleştirilirler. Ezilmişlik, ikinci sınıf vatandaşlık, varoluş meşruiyetinden yoksun olmak anlamında AZINLIKTIRLAR.

İşin ilginç tarafı bu kadar ağza ve kaleme sakız edilen Lozan Antlaşmasının “Azınlıkları Koruma” bölümünün kimse tarafından bilinmemesi, bilinse de bilinmiyormuş gibi yapılmasıdır. Bu anlamda Lozan Antlaşması malûm bir sırdır. Aslında kamuoyuna tekrar tekrar yalan söylenerek yutturulmaya çalışıldığı gibi bu antlaşmanın söz konusu bölümü Rumlardan, Ermenilerden ya da Musevilerden, hele hele Patrikhaneden hiç bahsetmez. 37’den 44’e kadar olan maddeleri bu ülkede yaşayan herkese, bu ülkenin vatandaşlarını, bu ülkede anadili Türkçe olmayanları ve Müslüman olmayanları zikreder. Bu maddelerin ana amacı yurttaşlar arasında eşitlik teşkil edebilmektir. Hiçbir ayrıcalık getirmez. Maddelerin hemen hemen hepsi yukarıda negatif haklar olarak tanımlanan haklara dairdir. Pozitif hak olarak nitelendirilebilecek tek kısım 41. Maddenin 2. Fıkrasıdır: Bu fıkraya göre: “Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda bulundukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır.”

Görüldüğü gibi bu fıkra bile tam bir pozitif hak sayılamaz, zira devlet herkesten vergi aldığı halde, Müslü-

man olanlar için para harcamaktadır, doğal olarak eşitlik ilkesi çerçevesinde Müslüman olmayan yurttaşlar için de harcamalıdır. Kaldı ki, söylemeye gerek yok, bu fıkra hiçbir zaman uygulanmamıştır. Sonuçta Lozan’ın “Azınlıkların Korunması” bölümü baştan sona ihlal edildiği gibi, bu bölüm sırf Gayrimüslimlerin azınlık statüsünde algılanmalarına yol açtığı için adı geçen grupların ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerine de yol açmıştır. Günümüzde, kanımca azınlık kavramının hem hukuktan hem de toplumsal algılamadan çıkarılma zamanı gelmiştir. Zira azınlık olmak azınlıklara zarar vermektedir. Başka hukuki ve toplumsal bağlamlarda azınlıkların eşit vatandaş olmalarını sağlayan azınlık kavramı, son derece kirlenmiş olduğu Türkiye’de bu görevini yerine getirememektedir.

Yüzde yüz eşitlik, anayasal vatandaşlık, kamu harcamalarının adil dağılımı, Devlet’in bütün inançlara ve inançsızlığa eşit mesafede durması, Devlet’in bütün dillerin kullanımı ve aktarımının önündeki engelleri kaldırmaktan da öte, bunu hukuki düzenlemeler ve finansal yardımlarla cesaretlendirmesi, her grubun kolektif menkul ve gayrimenkul değerlerini temsil eden vakıfların eşit düzeyde muamele görmesi (yani “cemaat vakıfları” statüsünün lağvedilmesi), kanımca Türkiye’de var olan tanınmış (Gayrimüslim) ve sosyolojik (Aleviler, Kürtler, Lazlar...) bütün azınlıkların kendilerini evlerinde ve eşit hissetmelerine vesile olacaktır. Kısaca söylemek gerekirse Türkiye’de azınlıkların korunabilmeleri için, korunmaya ihtiyaç duymamaları ve dolayısıyla azınlık olmamaları gerekir. Artık millet sistemini terk etmenin zamanı gelmiştir.

Kaynak: Samim Akgönül / 05.03.2012

Okuma Parçası

İSLAMOFOBİ

Avrupadaki Müslümanlar günlük hayatlarında tacize maruz kalıyorlar. Kıtanın her yerinde yaptığım ülke ziyaretlerinde bu tür tacizleri bildiren raporlar dinledim. Sivil toplum kuruluşları Müslümanları hedefleyen -insanlara ya da mülkiyete yönelik sözlü tehditten fiziksel saldırılara uzanan- nefret suçlarını anlattılar. Tabii ki İslamofobi Avrupa'da yeni bir olgu değildir. Bu düşmanlığın bir belirtisi de birçok Müslüman cemaatin cami inşa etme izni alabilmek için karşılaştığı mükerrer zorluklar olmuştur. Bununla birlikte ABD'nin başlattığı "teröre karşı savaş"ın durumu ciddi ölçüde kötüleştirdiği de açıktır. Terörizme karşı yürütülen küresel mücadele; Müslüman karşıtı duygular içeren, ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla gölgelenmiş bir siyasal söylem tarzı geliştirmiştir. Buna ilave olarak, mükerrer kimlik kontrolleri ve izinsiz aramalar da dâhil olmak üzere, polis faaliyetleri, Müslümanları ya da dış görüntüsü bakımından nüfusun geniş kesiminin Müslüman olduğu ülkelerden gelmiş insanlara benzeyenleri hedeflemektedir.

Müslümanlar kendilerini daha fazla mağdur hissederken bu durum bazı aşırı sağcılar tarafından yabancı düşmanlığı propagandalarına teşvik olarak yorumlanmıştır. Anti-terör politikasının yol açtığı sonuç, öncelikli bir mesele olarak düzeltilmelidir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde yapılan son seçimler, İslamofobik saldırgan kampanyaların ardından, aşırı uçlardaki siyasi partilerin mevzi kazanmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu durum karşısında yerleşik siyasi partilerin içine düştüğü atalet ya da kafa karışıklığı daha da endişe vericidir. Kaba önyargıları ve aleni yabancı düşmanlığını meşru göstermeye çalışan uzlaşmalar yapılmıştır.

Alman Cumhurbaşkanı Christian Wulff'un Ekim 2010'da yaptığı bir konuşmada bariz olan bir şeyi, yani İslam'ın -tıpkı Hristiyanlık ve Yahudilik gibi- ulusal bağlamın bir parçası olduğunu söylemesi tartışmaya yol açmıştı. Aynı dönemde Friedrich Ebert Stiftung'un yürüttüğü bir araştırma, Alman nüfusunun % 58'inin "ülkelerindeki Müslümanların dini ibadetlerinin ciddi bir biçimde kısıtlanması gerektiği" konusunda hemfikir olduğunu göstermiştir. Müslümanların din özgürlüğünün reddedilmesi endişe verici bir işarettir. İlginç olan ise bu araştırmaya verilen yanıtların bölgeler arasında büyük farklılıklar göstermesidir. Ülkenin Müslüman nüfusunun daha az olduğu doğu kesiminde bu ifadeye verilen destek % 76 gibi yüksek bir orandadır. Mesafe ve bilgisizlik, şüphelerin artmasına yol açmaktadır.

Bu, genel bir fenomen gibi görünmektedir: Bilgi eksikliği önyargıları beslemektedir. Siyasi liderler İslamofobik klişelere karşı koyma konusunda başarısız olmuşlardır. Bu, tabii ki New York, Madrid, Londra, Amsterdam ve aynı zamanda Beslan ve Moskova'daki terörist saldırılardan daha zor hale gelmiştir. Bununla birlikte, bu korkunç suçların yarattığı duygular, kötülük yapanlarla ezici Müslüman çoğunluk arasında bir ayrım yapmak için sistemli bir çaba sarf etmeyi zorunlu kılmışsa da, böyle bir çabanın sarf edildiğini söylemek zordur. Bazı insanları Müslümanlara karşı yürütülen nefret propagandasını dinlemeye iten nedenleri analiz etmeye de yeterli öncelik verilmemiştir. Açıklamaların bir kısmı, bu nedenlerin genelde Romanlara ve göçmenlere karşı bağnazlığa yol açan aynı bilgisizlik, korku ve frustasyondan kaynaklandığını göstermektedir. Azınlıkların, iktidardakilerin yabancılaştırdığı ve ihmal ettiği insanlar tarafından zaman zaman günah keçisi haline getirildiğini öğrendik. Bu konularda daha doyurucu açıklamalarda bulunulması önemlidir.

İslam elbette artık Avrupa kültürünün bir parçası olmuştur. Kıtadaki Müslümanlar (birleşik Krallık'ta yaklaşık 1.6 milyon, Almanya'da 3.8 milyon, Fransa'da 5 milyon ve Rusya'da 15-20 milyon Müslüman) ekonomilerimize ve toplumlarımıza katkıda bulunmaktadır ve bu kıtaya aittirler. Birçoğu aslında bu ülkelerde doğmuştur; çoğunluğu özel olarak dindar değildir ve çok azı İslamcı olarak sınıflandırılabilir. Bazı ülkelerin politikacıları Müslümanları "asimile" olmamakla suçluyor. Bununla birlikte, entegrasyon, karşılıklı anlayışa dayanan çift taraflı bir süreçtir. Müslüman karşıtı bağnazlık, aslında saygılı ilişkilerin önündeki büyük bir engel haline gelmiştir. Aslında İslamofobik ortam, muhtemelen, aşırı uçlardakilerin bazı durumlarda genç ve aidiyet duygusundan yoksun bezgin bireyleri yandaş olarak toplamalarını mümkün kılan bir faktör olmuştur.

Hükümetler en azından aleni ayrımcılığın durdurmanın yollarını aramaktadırlar. Avrupadaki Müslümanların çoğunun Avrupa Birliği ülkelerindeki istihdam, eğitim ve barınma konularında haksız muameleye uğradığını gösteren araştırmalar vardır. Özellikle genç Müslümanlar toplumda ilerlerken engellerle karşılaşmaktadır... Ayrımcılık AB dışındaki bazı Avrupa ülkelerinde de mevcuttur. Buna, Kiev'de komşularının olumsuz tepki verme ihtimali yüzünden minare yapılmasına izin verilmeyen bir camiye ziyaretim sırasında tanık oldum.

İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) raporlarında, İslam'ın düşmanca klişeleştirmeler temelinde yanlış bir şekilde betimlenmesinden esefle bahsedilir; bu yanlış sunum İslam'ın bir tehdit olarak görülmesine neden olur. Artık birçok ülkede ayrımcılığa karşı yasalar ve şikâyetlerde izlenecek yollar mevcuttur. Bununla birlikte azınlık gruplarındaki bireylerin ayrımcılığa maruz kaldıklarında, haklarını talep etmeleri her zaman o kadar kolay olmamaktadır. Bu konuda onları destekleyici inisiyatiflere ihtiyaç vardır. Birleşik Krallık'ta Londra Anakent Polisi Teşkilatı ile -İslamofobi ve İrkçılıkla Mücadele Forumu da dâhil- çeşitli sivil toplum kuruluşları arasında yapılan işbirliği bu tür projelerin örneğidir. Bu inisiyatif, Müslümanlara karşı işlenen suçlarla mücadele etmeye, mağdurlara destek sağlamaya ve İslamofobiyi destekleyecek polisi gücünü oluşturmaya çalışmaktadır. Önyargıların daha geniş cephede üstesinden gelmek için eğitim sistemlerinin İslam -ve diğer dinler- hakkında gerçeklere dayana bilgiler sunması gerekmektedir. Ötekilerin dinlerine ilişkin unsurları öğretmenin önemi, Avrupa Konseyi'nin dini liderlerin katılımıyla düzenlediği seminerler boyunca defalarca vurgulanmıştır.

Kaynak: Thomas Hammerberg, *Avrupa'da İnsan Hakları*, Çev: Ayşen Ekmekçi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Sınıflandırılması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Sınıflandırılması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Sınıflandırılması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarında İkili Ayrım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise “Kendi Kaderini Tayin Hakkı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarında İkili Ayrım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarında İkili Ayrım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlış ise “Kendi Kaderini Tayin Hakkı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise “Grup Hakları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10.b	Yanıtınız yanlış ise “Grup Hakları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Ekonomik ve sosyal haklar; beslenme, sağlık, eğitim ve temiz su gibi temel ihtiyaçları karşılamayı ve yeterli bir yaşam standardının oluşmasını sağlamayı amaçlar. Bu, demokrasi için son derece önemlidir. Yaygın açlığın olduğu bir toplumda, demokratik politikaları başarılı bir şekilde yaşama geçirebilmek güçtür. Yaşamak için gerekli temel insani ihtiyaçların karşılanması, demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesini mümkün kılar. Demokratik ilkeler, her seçmenin veya vatandaşın eşit söz hakkına sahip olmasını gerektirir. Yaşamda var olan eşitsizliklerin boyutu, mesela eğitime ulaşma imkânlarında eşitsizlik, demokrasinin potansiyellerini önemli ölçüde kısıtlar. Bu nedenle farklılıkların açılmasını, eşitsizliklerin büyümesini ve daha fazla adaletsizliğin doğmasını önlemek için sosyal hakları savunmak gerekir.

Sıra Sizde 2

Farklı kimliklere saygı duyan bir insan hakları politikası için devletlere bazı somut yükümlülükler düşer. Devletler, öncelikle demokrasinin dayandığı temel sütunlar olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik ilkelerini açık bir şekilde desteklemelidir. Mevcut azınlık grupların üyelerinin kendi kimliklerini belirlemelelerine ve ifade etmelerine izin vermeli, her türlü nefret söylemini durdurmalıdır. Devlet, kamu ve özel sektördeki istihdam politikalarında ayrımcılık yapılmasını engellemeli; okul sistemini, hoşgörü ve topluluklar arası uyumu gerçekleştirme amacına uygun düzenlemelidir. Fiili ve yasal alanda yapılacak bu tür demokratik ve özgürlükçü düzenlemeler, farklı grupların toplum içinde eşit vatandaşlar olarak yaşamalarına katkıda bulunacaktır.

Sıra Sizde 3

Kendi kaderini tayin ilkesi ile ayrılma hakkı arasında şöyle bir ilişki vardır: Belli şartlar altında ayrılma hakkı, kendi kaderini tayin hakkının mantıki bir devamı olarak kabul edilebilir. Nitekim birçok yazar da kendi kaderini tayin hakkının ayrılma hakkını gerekli kıldığını belirtirler. Buna karşılık bazı yazarlar ise kendi kaderini tayin hakkının ayrılmayı zorunlu kılmadığını ve ayrılmaya başvurmadan da bu haktan çeşitli şekillerde yararlanılabileceğini ifade ederler. Buna göre, çok sayıda halkı/grubu barındıran devletlerde, bu halklara/gruplara bazı kolektif haklar tanınır ve bu halklar/gruplar bir ölçüde kendi kaderini tayin etme imkânına kavuşmuş olurlar. ABD'de yerlilerin belirli bölgelerde mülklerin satılması üzerinde kolektif bir kontrollerin bulunması, Kanada'da Quebecilerin kendi ayrı kimliklerini sürdürmelerini sağlayacak özel dil haklarına sahip olmaları, bu politikalara örnek gösterilebilir. Bunlar, siyasi kendi kaderini tayinin tam bir egemenlik biçimi almasının zorunlu olmadığını gösterir.

Sıra Sizde 4

Grupların taleplerini ele almak, tartışmak ve bunları karşılamak yerine bu grupların kimliklerini inkâr etmek, onları baskı altına almak veya onları ortadan kaldırmaya çalışmak istenirse, bu grup kimliğinde bir radikalleşmeye neden olur. Kendilerini güvende hissetmeyen grup kimlikleri radikalleşir, radikalleşen grup kimlikleri ise ısrarcılık ve saldırganlık üretir. Bu durum etnik ve ulusal çatışmaları ağırlaştırır. Çatışan grupların üyeleri, kimliklerini korumak ve haklarını güvence altına almak adına tehlikelere atılmaya ve hatta hayatlarını feda etmeye hazır olurlar. Eğer bireyler bir amaç için ölmeyi göze alırlarsa aynı amaç için öldürmeyi de göze alabilirler. Bu tür çatışmalı ortamlara neden olmamak için grupların taleplerini karşılayacak bir yol bulmak gerekir zira gruplarının taleplerinin karşılanması toplumsal uzlaşma ve barış için zorunludur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akbulut, Olgun (2008). **Barış İçinde Birlikte Yaşamamızın Hukuki Zemini**, İstanbul, On İki Levha Yayınları.
- Akgönül, Samim (2011). **Azınlık: Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar**, İstanbul: BGST Yayınları.
- Ashford, Nigel (2009). **Özgür Toplumun İlkeleri**, Çeviri: Can Madenci, Ankara: Liberte Yayınları.
- Beetham, David ve Kevin Boyle (1998). **Demokrasinin Temelleri**, Çeviri: Vahit Bıçak, Ankara: Liberte Yayınları.
- Coşkun, Vahap (2006). **İnsan Hakları: Liberal Açından Bir Tahlil**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Cranston, Maurice (1993). **İnsan Hakları Nelerdir**, Atilla Yayla, b.y: Sosyal&Siyasal Teori, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çağırın, Mehmet Emin (2006). **Uluslararası Alanda İnsan Hakları**, Ankara: Platin Yayınları.
- Donnelly, Jack (1995). **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çeviri: Mustafa Erdoğan- Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa (2007). **İnsan Hakları: Teorisi ve Hukuku**, Ankara: Orion Yayınları.
- Gavison, Ruth (2007). **Sivil ve Siyasal Haklar ile Ekonomik ve Sosyal Haklar Arasındaki İlişki Üzerine**, b.y: İnsan Haklarının Küreselleşmesi, Ankara: İHAD Yayınları.
- Gözler, Kemal (2006). **Hukuka Giriş**, Bursa: Ekin Yayınları.
- Hammerberg, Thomas (2012). **Avrupa'da İnsan Hakları**, Çeviri: Aysen Ekmekçi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heywood, Andrew (2006). **Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. (1989). **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kapani, Münici (1981). **Kamu Hürriyetleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kuyurtar, Erol (2004). "Haklar," **Liberal Düşünce**, Sayı 35.
- Kymlicka, Will (1998). **Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Çeviri: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rand, Ayn (1993). **İnsan(ın) Hakları**, Çeviri: Atilla Yayla, b.y: Sosyal&Siyasal Teori, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Shue, Henry (1996). **Temel Hakların Evrenselliği**, b.y: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Tezcan, Durmuş, Erdem Mustafa Ruhan, Sancakdar Oğuz, Önok Rifat Murat (2011). **İnsan Hakları El Kitabı**, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Tok, Nafiz (2003). **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ünal, Şeref (1997). **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yayla, Atilla (2005). **Siyasi Düşünceler Sözlüğü**, Ankara: Adres Yayınları.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İnsan haklarının uluslararasılaşması sürecinin hukuksal, kurumsal ve ahlaki nedenlerini açıklayabilecek,
- İnsan haklarının dış politika yapımına dahil edilmesinin kavramsal ve pratik gereklerini açıklayabilecek,
- İnsan hakları diplomasisinin araçlarının neler olduğunu betimleyerek, bunların imkânlarını ve sınırlarını özetleyebilecek,
- İnsan hakları ihlallerinin uluslararası güvenlik ve barış için neden ve nasıl bir tehdit teşkil ettiğini mülteciler sorunu ekseninde tartışabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Dış Politika
- Egemenlik
- Karışmazlık İlkesi
- Uluslararası Sistem
- Uluslararası Rejim
- Uluslararası Güvenlik
- Küreselleşme
- Hükûmet Dışı Kuruluşlar
- Mülteciler
- İnsani Müdahale
- Uluslararası Düzen

İçindekiler

Küresel Siyaset ve İnsan Hakları

GİRİŞ

İnsan haklarının insan doğasından kaynaklandığı, dolayısıyla devletten ve hatta toplumdan önce var olduğu düşünülse de yönetimler tarafından tanınması ve korunması da gerekir. Bunun için yurttaşların insan haklarının kullanılmasını güvence altına alacak ve koruyacak hukuksal ve kurumsal bir düzen kurulmalıdır. Ancak her devlet, insan haklarını tanımak ve korumak için gerekli düzenlemeyi yapmakta istekli olmayabilir. Bu durumda ne yapılacaktır, ne yapılabilir? Bir ülkedeki insanların temel hak ve özgürlükleri o ülke yönetiminin insafına ve isteğine terkedilebilir mi?

İnsan haklarının uluslararası düzeyde teşviki ve korunması düşüncesi, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerinin ulusal hükûmetlerin insafına ve isteğine bırakılamayacağı kabulüne dayanır. Bugün insan hakları taleplerini destekleyici, ihlalleri önleyici kurum, mekanizma ve faaliyetler sadece ulusal alanla sınırlı değildir, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Her gün farklı ülkelerde cereyan eden insan hakları ihlalleri dünya kamuoyunun gündemine gelmektedir. Hem hükûmetler, hem uluslararası örgütler, hem de hükûmet dışı kuruluşlar ‘uluslararası insan hakları standartları’ oluşturulması, standartların uygulanması ve ihlallerin durdurulması için politikalar üretiyorlar. Bütün bu faaliyetler bir ‘uluslararası insan hakları diplomasisi’ meydana getiriyor.

Aslında, geleneksel kavranış biçimiyle uluslararası ilişkiler alanı, insan haklarının ‘uluslararası niteliği’ne de uluslararası politikada ‘normal’ bir yer edinmesine de sıcak bakan ögeler üzerine kurulu değildir. Uluslararası ilişkiler geleneksel anlamda devlet merkezlidir; devletlerin de egemenliği ve eşitliği esastır. Dolayısıyla egemen devletlerin içişlerine ‘karışmama’ ilkesi uluslararası sistemin geleneksel anlayışında merkezi bir değer taşır. Bu anlamda devletler, kendilerinin veya muhataplarının ‘iç işlerini’nin nasıl kurulduğuna, ne tür özellikler taşıdığına, dolayısıyla da insan haklarının durumuna bakmazlar. Anarşinin egemen olduğu, yani devletin üzerinde başka bir egemen otoritenin ve moralitenin bulunmadığı bir uluslararası sistemde çıkarlarını ‘maksimize’ etmeye çalışırlar. Çıkar, güçtür ve gücü elde etmek için ‘ahlaki’ sınırlar olabileceği fikri kabul görmez. Hobbesçu bir ‘devlet devletin kurdudur’ fikri egemendir. Eylemin ahlakiliğinin kabul görmediği bir anlayış içinde insan hakları için bir yer bulmak da zordur.

Böyle bir ‘arkaplan’a ve günümüzde hâlâ bu yönle vurgu yapan anlayışlar mevcut olmasına rağmen insan hakları uluslararası ilişkilerin hem ‘meşru’ bir

konusu hem de sorun alanlarından birisi hâline gelmiştir. Bu, uluslararası ilişkilerin devlet/güç merkezli, egemenlik odaklı ve karışmazlık ilkesi eksenli kavranışında ve pratiğinde yaşanan dönüşümün sonucudur.

İNSAN HAKLARININ KÜRESELLEŞMESİ

İnsan haklarının uluslararasılaşması sürecinin hukuksal, kurumsal ve ahlaki nedenlerini açıklamak

İnsan hakları, çevre sorunları ve silahlanma yarışı gibi siyasetin küreselleşmesinin bir örneğidir. Varlığı veya yokluğu tüm dünyayı etkiler ve ilgilendirir. İnsan hakları ihlallerinin olumsuz sonuçlarını ulusal sınırlar içinde tutmak mümkün değildir. Ulusal sınırlar arasında akışkanlığı hızla artan iletişim ve etkileşim, insan hakları ihlallerini uluslararası sonuçlar yaratan bir soruna dönüştürmektedir. İnsan haklarının temelde ülkelerin iç işleri olduğu ve ulusal egemenlik ile karışmazlık ilkelerinin bu konunun uluslararasılaşması önünde engel teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Ancak yerleşik düşünce; 'bir konu uluslararası bir boyut kazandığı takdirde iç işlerine karışmaya ilişkin geleneksel yasağın uygulanamaz hâle geleceği' yönündedir.

İnsan hakları sorununun arkasında, ulusal otoritelerin vatandaşlarına devletin ve yönetimin meşruiyetini tanımlayacak temel hakları sağlamadığı gerçeği yatmaktadır. Ortada, insan haklarının küresel bir hareket olmasını gerektirecek bir 'ihlaller' yığını vardır. Mevcut küresel durum, iletişim ve etkileşim imkânları çerçevesinde bireyler, birçok gelişmekte olan ülkede dahi temel haklarının giderek daha fazla bilincine varmakta, birinci sınıf bir haklar demeti ve bunları koruyacak demokratik ve hukuksal mekanizmalar talep etmektedirler.

Kimilerince insan haklarının aktif bir şekilde uluslararası düzeyde teşvik ve denetimini sınırladığı düşünülen ulusal egemenlik ve karışmazlık kavramları küresel ekonomik ve siyasal ilişkiler ve hukuksal gelişmeler bağlamında sorunlu hâle gelmiştir. Karışmazlık ilkesi, devletin iç ve dış ilişkilerini ayırtılabileceğimiz varsayımına dayanır; devletin mutlak 'egemen' olduğu bir 'iç alan' vardır ve diğer devletler bu alan üzerinde hiçbir meşru söz söyleme hakkına sahip olamazlar.

Fakat günümüz dünyasında küreselleşme, uluslararası hukuk ve devletlerarası işbirliklerinin düzeyi 'iç' ve 'dış' alanlar ayrımı yapmayı zorlaştırmıştır. Örneğin çevre kirliliği ve ekonomi yönetimi gibi konularında devletler 'egemenlik hakları'na dayanarak 'tek başlarına' kararlar vermek yerine iş birliği imkânları aramaktadırlar. Sınır aşan bir nehrin sanayi atıklarıyla kirlenmesi nehrin havzasındaki bütün ülkelerin müdahil oldukları bir sorundur. Bir ülkede yanlış kararların ve kötü yönetimin tetiklediği bir finansal kriz dünya ekonomisini bile etkileyebilir, ortak çözüm girişimlerini gerekli kılar. Kısaca; bir devletin iç işlerini, dış müdahâle ve etkilerden, başka ülkelerin iç ve dış politikalarındaki gelişmelerden soyutlamamız ne kadar zorsa, geleneksel karışmazlık ilkesinin ve egemenlik anlayışının geçerliliğinden söz etmek de o kadar zordur.

Dışarıdan yapılan her türlü girişimi 'karışmazlık ilkesi' çerçevesinde hukuk dışı müdahale olarak kınayan tezlere karşı, 'bir konu uluslararası bir boyut kazandığı takdirde iç işlerine karışmamaya ilişkin geleneksel yasağın uygulanamaz hâle geleceği' söylenebilir. II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukuk alanında atılan adımlar ve uluslararası insan hakları sözleşmeleri insan haklarına uluslararası bir nitelik, içerik ve meşruiyet kazandırmıştır.

İç işlerine karışmama ilkesi. BM Sözleşmesi, Amaç ve İlkeler 2/7. Madde; *‘İşbu Antlaşma’nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler’e, herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke, VII. Bölüm’de öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez’.*

Sonuçta ortaya çıkan uluslararası normatif yapı, ulusal devletlerin hem içeride izledikleri insan hakları politikasını etkilemekte hem de dış politikalarında insan hakları sorunlarına duyarlılıkları yansıtmaktadır. Özellikle Batılı ülkelerde insan hakları ihlallerine duyarlı sivil kesimlerin ve örgütlerin karar verme sürecini etkileyebilme yeteneği bu ülkelerde insan hakları sorunlarının uluslararası bir konu olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukuk düzenin gelişmesi, ekonomi ve iletişim alanlarını kapsayan karşılıklı bağımlılık olgusu, ulus-üstü ilişkilerin önemi ve hızla çok merkezleşen dünya düzeninde Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) artan rolü insan hakları sorunlarını uluslararası politikanın meşru bir konusu hâline getirmiştir. Peki, insan haklarının uluslararası bir boyut kazanmasında hangi dinamikler dönüştürücü bir rol oynamıştır?

İnsan haklarının uluslararasılaşmasında bizzat devletlerin önemli bir katkısı olmuştur. Devlet, temel hak ve özgürlükleri tehdit etme potansiyeli en yüksek olan örgütlü güçtür. Bu genel saptamaya rağmen uluslararası düzeyde, devletlerin insan haklarını uluslararası güvencele bağlayan mekanizmalar yaratmada oynadıkları rolü inkâr etmemiz mümkün değildir. Dikkatlerden kaçmaması gereken bir ayrıntı, insan hakları konusunda aktif olan, uluslararası örgütler ve hükümet dışı kuruluşlarla (NGO) iş birliğine girişen bu devletlerin liberal-demokratik devletler olmasıdır. Kendi yurttaşlarının temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almayan devletlerden, ulusal alanı da denetleyebilecek bir uluslararası ‘insan hakları rejimi’ oluşturmalarını beklemek zaten yersizdir. Ancak uluslararası insan hakları hareketinin moral gücü 1948’den beri öylesine baskındır ki otoriter ve totaliter devletler bile bir kavram ve talepler dizini olarak insan haklarını yadsıyamamışlardır. Bu devletler insan haklarını en azından söylemsel düzeyde benimsemek zorunda kalarak görünürde bile olsa iş birliğine yönelmiştir. Sonuçta devletlerin bizzat kendilerinin geliştirdiği bir uluslararası insan hakları hukuku oluşmuştur.

Devlet, temel hak ve özgürlükleri tehdit etme potansiyeli en yüksek olan örgütlü güç olsa da (liberal-demokratik) devletlerin insan haklarını uluslararası güvencele bağlayan mekanizmalar yaratmada oynadıkları rol inkar edilemez.

DİKKAT

Savaş sonrası dönemde bu süreç Birleşmiş Milletler’in (BM) kurulmasıyla başlamıştır. Örgüt, Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Almanyası’nın ve Benito Mussolini liderliğindeki Faşist İtalya’nın İkinci Dünya Savaşında ve öncesinde giriştiği saldırı ve soykırım politikalarının bir daha yaşanmasını engelleyecek bir uluslararası düzen kurmak fikrine dayanmıştır.

Resim 3.1

Savaş sonrası dönemde devletlerin bizzat kendilerinin geliştirdiği bir uluslararası insan hakları hukuku nun oluşması Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşuyla başlamıştır.

Bütün üye devletlerin imzaladığı BM Sözleşmesi'nde, 'herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası iş birliğini sağlamak' örgütün amaçları arasında zikredilir. Sözleşmenin 55. Maddesi BM örgütünü 'ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini' sağlayacak çalışmalar yapmakla görevlendirir. Ayrıca 56. Madde bu amaçlara ulaşmak için üye devletlerin 'gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle iş birliği içinde hareket etmeyi yükümlendiğini' belirtir. Dolayısıyla BM'e üye olmakla devletler, 'iç işlerine karışmama ilkesi'ni dikkate almaksızın insan haklarının bütün dünyada korunması, geliştirilmesi ve teşvikine ilişkin görev ve sorumluluk almış olurlar.

İnsan haklarının uluslararasılaşması sürecinde 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bir başka dönüm noktasıdır. Temel sivil ve siyasal haklar ile ekonomik ve sosyal hakların teker teker belirtildiği Evrensel Beyanname hukuken bağlayıcı olmamakla birlikte insan hakları konusunda evrensel bir uzlaşmayı yansıtmayı ve daha sonraki sözleşme ve düzenlemelere ilham kaynağı olması bakımından önem taşır. Evrensel Beyanname BM Genel Kurulu'nda aleyhte hiçbir oy olmamak üzere oy birliğiyle kabul edilmiştir. Ancak oylamaya katılmayan 8 ülke vardır. Bunlar; Güney Afrika, Suudi Arabistan, Sovyetler Birliği ile Sovyet blokunda yer alan Polonya, Yugoslavya, Çekoslovakya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'dır.

Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin D. Roosevelt'in bir konuşmasında dile getirdiği '4 özgürlük' fikri BM'in insan hakları mekanizmalarının oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Evrensel Beyanname'nin girişinde Roosevelt'in dile getirdiği 'ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü ile ihtiyaçlardan ve korkulardan azade olma' yer almıştır.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden günümüze insan hakları 'rejimi'nin, geliştirilen koruma mekanizmalarıyla nasıl 'sert'leştiğini, bağlayıcı bir hukuki yapıya dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür. Bu, kısmen 1966'da hazırlanan ve 1976'da yürürlüğe giren 'ikiz sözleşmeler' olarak bilinen Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile 'antlaşma hukuku'na bağlanmıştır. Sonuçta, hukuki bağlayıcılıktan ve mekanizmalardan yoksun 'yumuşak' bir insan hakları 'bildirgesi'nden, taraf ülkelerde soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçları yargılamakla yetkili bir **Uluslararası Ceza Mahkemesi**'ne doğru evrilen bir uluslararası hukuksal yapıdan söz ediyoruz. Uluslararası Ceza Mahkemesi, sözleşmeye taraf ülkelerin vatandaşlarının savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlara karışması durumunda bunları ilgili devletin izni olmadan doğrudan yargılama ve cezalandırma yetkisine sahiptir. Mahkeme'nin yargılama yetkisi BM Güvenlik Konseyi kararı olursa sözleşmeye taraf olmayan ülkelerin yurttaşlarını ve yöneticilerini de kapsamaktadır. Evrensel Bildirge'nin kabul edildiği 1948'den Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'nün imzalandığı 1998'e uzanan elli yılda bu iki tarihi ve iki belgeyi yan yana koyduğumuzda, insan hakları alanında uluslararası hukuksal yapının nasıl sert bir hukuka doğru evrildiğini görebiliriz.

Resim 3.2

Resim 3.3

Uluslararası Ceza Mahkemesi, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım suçları ve saldırı suçlarına bakan uluslararası daimi bir mahkemedir. Hollanda'nın Lahey şehrinde bulunmaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasıyla başlayan süreç 1998 yılında Birleşmiş Milletler'in girişimiyle Roma'da başladı. 17 Temmuz 1998'de Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsü 120 ülke tarafından kabul edildi. Roma Statüsü mahkemenin yetkili olduğu suçları, suçların niteliğini, mahkemenin çalışma koşullarını ve devletlerin mahkeme ile ilişkilerini tanımlar. Roma Statüsü 1 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girdi. 2011 sonu itibarıyla 139 devlet tarafından imzalanmış ve 117 devlet tarafından onaylanmıştır.

Görüldüğü üzere, devletler, kendi 'iç (ulusal) alanlarını' dışarının denetimine bizzat kendileri açmışlardır. Böylece ulusal düzlemde eylemlerini kısıtlayacak uluslararası yükümlükler altına girerek "uluslararası insan hakları rejimi"nin oluşmasını sağlamışlardır. Bu rejimin en gelişmiş olduğu yapı Avrupada ortaya çıkmıştır. Avrupa Konseyi bünyesinde 1950 yılında imzaya açılan ve

1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sözleşmede koruma altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin taraf ülkelerde bağlayıcı nitelikte çözümleyen yargısal bir mekanizma kurmuştur. Sözleşmeyle kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) taraf ülkelerde koruma altında olan sivil ve siyasal hakların yargısal denetimini yapmaktadır. AİHM'e başvurular iki düzeyde yapılabilmektedir. Birincisi, sözleşmeye taraf bir devlet veya devletler bir başka taraf ülkeyi sözleşmeyi ihlal ettiği gerekçesiyle AİHM'ne dava açmak suretiyle şikayet edebilmektedir. 'Devletlerarası başvuru mekanizması' denilen bu yönteme sıkça başvurulmasa da böyle bir mekanizmanın varlığı insan hakları yükümlülüğü bakımından Avrupa alanında 'iç işlerine karışmazlık' ilkesinin 1950 yılından beri geçerli görülmediğini göstermektedir. İkincisi, 'bireysel başvuru mekanizması'dır; sözleşmeye taraf ülke yurttaşları ulusal yargılama süreci tamamlandıktan sonra sözleşme ile korunan haklarının hâlâ çiğnendiğini düşünmeleri durumunda AİHM'e başvurabilmektedir. AİHM'e yapılan başvuruların çok büyük kısmı 'bireysel başvuru' biçimindedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) yargısal koruma altına alınan haklar 'sivil ve siyasal haklardır'. Hayat ve özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, cezaların yasallığı ilkesi, işkence yasağı bunlardan bazılarıdır.

'Ekonomik ve sosyal haklar' daha sonra 'Avrupa Sosyal Şartı' adı altında ilan edilmiş ancak sivil ve siyasal haklar gibi yargısal denetim altına alınmamıştır. Avrupa Sosyal Şartı 1961 tarihinde kabul edilmiş, 1996'da da gözden geçirilmiştir. Barınma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi temel haklar üzerine kurulan Sosyal Şart'ın gevşek de olsa bir denetim mekanizması vardır. Anlaşmaya taraf devletler bu hakların yasal zemini ve pratikteki kullanımlarına ilişkin yıllık raporlar hazırlamak ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesine sunmak zorundadırlar. Görüldüğü gibi bu mekanizma, AİHS ile kıyaslandığında oldukça zayıf bir koruma ve denetim gücüne sahiptir. Bunun nedeni sosyal ve ekonomik hakların 'imkânlar ve kaynaklar'la ilişkili doğasıdır. Oysa sivil ve siyasal hakların varlığı ve güvence altına alınması bir demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olarak değerlendirilmiş, AİHM ile yargısal güvence altına alınmıştır.

Türkiye 18 Mayıs 1954'te Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış, 28 Ocak 1987'de de bireysel başvuru hakkını tanımıştır. Mahkemenin zorunlu yargı yetkisini ise 28 Ocak 1990'da kabul etmiştir. Mahkeme'de sözleşmeye taraf her ülkeden olduğu gibi Türkiye'den de bir hakim vardır. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan ihlal başvuruları bakımından Rusya'nın ardından ikinci sıradadır.

Vatandaşlar, temel hak ve özgürlüklerini uluslararası yapılarla/mekanizmalarla garanti altına almaya çalışırken aynı zamanda kullandıkları mekanizmalarla birey-devlet ilişkisini ve bireyin uluslararası toplumla ilişkisini yeniden tanımlamış olurlar. Devlet, temel hak ve özgürlükleri korumakta zaaf gösterdiğinde veya temel görevlerinden olan 'adalet dağıtma' işlevini yerine getiremediğinde, yurttaşlar adaleti

AİHM’de temin edeceklerini düşünerek ‘bireysel başvuru’ hakkını kullanmaktadır. Bu süreç işlediğinde, temel bir işlevini yerine getiremeyen ‘ulusal’ kurumun meşruiyet algısı kamuoyu önünde zayıflarken bu işlevi yerine getirmeyi üstlenen ‘uluslararası’ kurumun meşruiyet algısı artmaktadır. Sonuçta ulusal yapıların bu koşullara kendilerini uyumlulaştırma çabasına girmesi insan haklarını iyileştirici bir etki yaratmaktadır.

İnsan haklarının uluslararasılaşması devletlerin dış politikalarına bu konuyu dahil etmeleriyle de ivme kazanmıştır. Bu konuda etkin bir öncülük Amerika Birleşik Devletleri’nden (ABD) gelmiştir. 1970’li yılların başında Demokratların çoğunlukta olduğu Amerikan Kongresi insan hakları sorunlarını Amerikan dış politikasının ilgi alanı hâline gelmesinde öncü olmuştur. Vietnam Savaşı, özellikle Latin Amerika’daki otoriter devletlere verilen destek ve Watergate skandalı Amerikan dış politikasının ‘Amerikan değerlerini yansıtmaması’ gerektiğine ilişkin bir tartışma başlatmıştır. 1973 yılında Amerikan Kongresi dış yardımlarla, bu yardımları alan ülkelerin insan hakları performansı arasında ilişki kurmaya başlamıştır. Ayrıca Amerikan yardımı alan ülkelerin insan hakları sicili üzerine Dışişleri Bakanlığı’nın her yıl bir rapor hazırlaması şartı getirilmiştir. Daha sonra, 1976’da Amerika Birleşik Devletleri başkanı seçilen Jimmy Carter, ‘insan hakları odaklı’ bir dış politika izlemek istemiştir. ‘Amerikan dış politikasının temel fikri insan haklarıdır’, ‘biz Amerikalılar özgürsek, diğer halkların özgürlük taleplerine de bigâne kalamayız’ gibi bir söylemle Amerika’nın özellikle otoriter Latin Amerika ülkelerine askerî ve ekonomik yardımlarını kısıma, siyasi desteğini azaltma girişimlerinde bulunmuştur. Soğuk Savaş koşullarında ‘Amerika’nın gücünü zayıflattığı’ suçlamaları karşısında çifte standartlarla dolu bir dış politika izlemek zorunda kalan Carter yine de Amerikan dış politikasında insan hakları temasının yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Öte yandan da dış politika ile insan hakları arasındaki sorunlu ilişkiye dikkat çekici akademik çalışmalara somut örnekler sunmuştur. Carter’ın Başkanlığı döneminde Dışişleri Bakanlığında İnsan Haklarından sorumlu bir Bakan Yardımcılığı makamı yaratılarak insan hakları konusunun Amerikan dış politikasında ‘kurumsallaşması’ sağlanmıştır. Bu süreç ve politikalara Amerikan Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger, baştan itibaren ‘başka ülkelerin iç işlerini Amerikan dış politikasının bir hedefi hâline getirmek yanlışır’ görüşünü dile getirerek karşı çıkmıştır.

Soğuk Savaş yıllarında insan hakları konusu ‘Doğu-Batı’ rekabetinin ve gerginliğinin bir unsuru hâline de gelmiştir. Özellikle ‘Helsinki süreci’ olarak bilinen ve Batı ve Doğu bloklarını bir araya getiren konferanslar serisinde insan hakları sürekli bir tartışma ve müzakere konusu olmuştur.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Soğuk Savaş yıllarında Batı ve Doğu bloklarını bir araya getiren ve 1975 yılında iki blokun değişik alanlarda iş birliği yapmasını öngören Helsinki Nihai Senedi ile sonuçlanan bir konferanslar dizisidir. Helsinki Nihai Senedi’nde insan hakları, güvenlik ve ekonomik iş birliği boyutlarıyla beraber ele alınan üç temel konudan biridir. Bir antlaşma değil, bir bildiri niteliğinde olan Nihai Senet uluslararası hukuk bakımından bağlayıcı olmamakla birlikte ‘temel ilkeleri’ arasında temel hak ve özgürlükleri zikretmesi, sonra da bu

ilkeleri izleyen toplantılarda gündeme getirmesiyle insan haklarını uluslararası politikanın alanına taşımıştır. Nihai Senedin 7. ilke'si çok nettir:

'Katılımcı devletler, ırk, cinsiyet, dil ve din ayırımı gözetmeksizin, herkes için düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterirler. Katılan devletler, insan kişiliğinin özündeki onurdan doğan ve kişinin özgür ve tam gelişmesi için zorunlu bulunan, yurttaşlık hak ve özgürlükleriyle, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve başka hakların ve özgürlüklerin etkin biçimde kullanılmasını geliştirir ve desteklerler'.

Doğu bloku ülkelerinin, bir yandan totaliter bir siyasal rejim uygularken öte yandan da bu ilkeleri benimsediklerini ilan etmeleri, bu ülkelerde, 'Helsinki İzleme Komiteleri' adı altında muhalif insan hakları hareketlerini güçlendirmiştir.

Belgrad ve Madrid 'İzleme Toplantıları'nda insan hakları konuları tartışmalar ve anlaşmazlıklara neden olmuş ancak Viyana toplantısında (1986-1989) bütün katılımcı devletler insan hakları konusunda bilgi paylaşımına, insan hakları sorunlarını ikili düzeyde ve çok taraflı görüşmelerde ele alma noktasında anlaşmışlardır. Daha sonra bu mekanizma 'insani boyut' adıyla süreklilik kazanmıştır. İnsani boyut/insan hakları Doğu blokuna karşı Batı'nın talep ettiği ve elde ettiği en büyük kazanım olmuştur. Doğu blokunu kemiren ve 1989 liberal devrimleriyle yok eden muhalefet, AGİK'in insan hakları ilkesinden ve mekanizmalarından beslenmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra adını Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Kurumu olarak değiştiren örgüt yeniden yapılanmasında katılımcı ülkelerde insan hakları ve demokrasiyi destekleyen ve denetleyen bir kurumsallaşmaya gitmiştir. Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi, Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği, Basın Özgürlüğü Temsilciliği bu yeni kurumlardan bazılarıydı. 1994 Budapeşte zirvesiyle insan hakları alanında faaliyet gösteren NGO'ların uygulama toplantılarında devlet temsilcileriyle yan yana oturmaları uluslararası ilişkiler geleneği açısından son derece devrimci bir uygulama yaratmıştır.

Doğu blokunun dağıldığı, bloklararası ideolojik ve stratejik gerginliklerin tarihin dışı kaldığı günümüzde sivil ve siyasal haklara dayalı demokratik bir sistemin varlığı uluslararası bir meşruiyet ölçütüne dönüşmüştür. AGİT ülkelerinin katılımıyla Soğuk Savaşın sona erdiğini ilan eden 1990 tarihli **Paris Şartı**'nda bu eğilim ifadesini bulmuş ve kabul görmüştür.

Paris Şartı

Soğuk Savaş'ın bittiğini ilan eden 'Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı', 21 Kasım 1990 tarihinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na taraf 34 ülkenin katıldığı zirve toplantısında kabul edilmiştir. Sonuç bildirisinde 'cepheleşme çağı ve Avrupa'nın bölünmüşlüğü son bulmuştur', ifadesi yer alır. Ayrıca Paris Şartı Avrupa'da 'yeni bir çağ'ın başladığını duyurur. Demokrasi ve insan haklarına dayalı yeni bir çağdır bu. Katılımcıların ortak bildirisi şöyledir:

"Uluslarımızın yegâne yönetim sistemi olarak demokrasiyi inşa edeceğini ve kuvvetlendireceğini taahhüt ediyoruz.

İnsan Hakları ve temel özgürlüklere her insan doğduğu anda sahip olur, bunlardan feragat edilemez ve hukukun güvencesi altındadır. Devletin birincil sorumluluğu bunları korumak ve geliştirmektir... Bunlara uyulması ve eksiksiz işlerlik kazandırılması özgürlük, adalet ve barışın temelidir... Demokrasi, ifade özgürlüğünün, toplumdaki bütün kesimlere hoşgörü gösterilmesinin ve her fert için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesidir.

Demokrasi, temsili ve çoğulcu karakteri ile seçmene karşı sorumluluğu, kamu makamlarının hukuka riayet etmesi ve adaletin yansız bir şekilde dağıtılmasını da zorunlu kılar.

Bir ulus içindeki azınlıkların soy, kültür, dil ve din yönünden sahip olduklarını kimliğin korunacağını ve azınlıklara mensup kişilerin hiçbir ayırım yapılmaksızın kanun önünde tam bir eşitlik içinde işbu kimliği serbestçe ifade etmek, korumak ve geliştirmek hakkına sahip olduklarını teyit ederiz.

Her çeşit ırkçı ve etnik nefret, Yahudi aleyhtarlığı, yabancı düşmanlığı ve kim olursa olsun insanlara farklı davranılmasına ve keza dinî ve ideolojik nedenlerle insanlara eziyet edilmesine karşı mücadele etmek konusundaki kararlılığımızı ifade ederiz.

Hakların herhangi bir şekilde ihlali karşısında herkesin ulusal ya da uluslararası her türlü etkin çarelere başvurulmasına ihtimam gösterilecektir. Bu ilkelere tam bir saygı, yeni Avrupayı üzerine inşa etmeye çalışacağımız temeli oluşturmaktadır.”

AGİK 1994 Budapeşte zirvesinde alınan kararlar adını Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına dönüştürmüş ve Soğuk Savaş sonrası dönemde kurum-sallaşma sürecine girmiştir.

İnsan haklarının uluslararasılaşması sürecini hem yansıtan hem de buna katkıda bulunan bir başka aktör Avrupa Birliği'dir (AB). Ekonomik bir entegrasyon projesi olarak başlangıçta insan hakları konusu AB antlaşmalarının ve kurumlarının gündeminde yer almamıştır. İnsan hakları ve demokrasi gibi siyasal içerikli konular, 1949 tarihinde kurulan ve bir yıl sonra da AİHS'ni hazırlayan Avrupa Konseyi'ne bırakılmıştır. Dolayısıyla Birliği kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması genel olarak insan haklarından söz etmek yerine ekonomik entegrasyonun unsurları olarak değerlendirilen seyahat serbestisi, kadın-erkek eşitliği, teşebbüs özgürlüğü ve ayrımcılığın yasak olması gibi ilkelere değinmiştir. Ancak zaman içinde hem dünya siyasetinde insan haklarının belli bir yer edinmesiyle hem de Avrupa entegrasyonunun 'ekonomik' bir projeden 'siyasal' bir projeye evrilmesiyle insan hakları Birliğin ilgi alanına girmiştir.

Avrupa siyasal iş birliği çerçevesinde AB üyesi ülkeler dış politikalarında insan hakları sorunlarını gündeme getirmişlerdir. Bunun ilk örneği, daha 'Avrupa Siyasal İşbirliği' formel bir şekilde kurulmadan önce Helsinki Nihai Senedi'yle sonuçlanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda verilmiş, AB üyesi ülkeler Batı bloğunun altında kendi aralarında da birlikte hareket etmişlerdir. İnsan hakları konusunda ortak tutum alma eğilimi 1986 tarihinde AB üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanlarının bir bildirisinde ilkelere bağlanmıştır. İnsan hakları, uluslararası ilişkilerin meşru bir ilgi alanı olarak nitelenmiş, insan haklarına ilginin bir ülkenin içişlerine karışma anlamına gelmeyeceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca insan haklarına saygının uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için bir şart olduğu vurgulanmıştır.

Dış ticaret ve kalkınma antlaşmalarına da insan hakları boyutu eklenmiştir. AB'nin 71 Afrika, Karaippler ve Pasifik ülkeleriyle imzaladığı dış ticaret ve yardım anlaşması olan Lomé IV Sözleşmesi'ne insan hakları şartı eklenmiştir. İnsan haklarının, anlaşmanın 'temel unsuru' olarak değerlendirilmesiyle de 1990'ların başından itibaren insan hakları gerekçesiyle bazı ülkelere yapılan kalkınma yardımları askıya alınmıştır.

İlk defa bir 'kurucu anlaşmaya' insan hakları kavramının girmesi 'Avrupa Tek Senedi' (1986) ile olmuştur. Ana metinde değil, 'başlangıç' bölümünde insan haklarının üye ülkelerin anayasal geleneklerinde ve AİHS'ne atıf yapılmıştır. Asıl kırılma Soğuk Savaş sonrası oluşturulan Maastricht Antlaşmasıyla (1993) olmuştur. Ant-

laşma, Birliğin üç ana sütunundan birisi olarak belirlediği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın amaçları arasında 'demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarının güçlendirilmesi ve geliştirilmesi' olduğunu belirtmiştir. Yani AB'nin dış ve güvenlik politikası bütün dünyada insan haklarını geliştirecek bir misyon yüklenmiştir. Yine Maastricht Antlaşması'yla Birliğin üçüncü ülkelerle kurduğu 'kalkınma iş birliği'nin demokrasi ve insan haklarını güçlendirecek bir biçim ve içerik taşıması öngörülmüştür.

AB'nin dış ilişkilerinde insan hakları boyutu genişleme sürecine de girmiş 1993'de Kopenhag Zirvesi'yle AB üyeliğinin şartları arasına insan hakları da eklenmiştir. Kopenhag kriterleri olarak bilinen bu şart, tam üyelik müzakerelerinin başlamasının ve tam üyeliğin; 'demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarına bağlı olduğu' öngörmüştür. Amsterdam Antlaşması (1999) üyelik şartlarını anayasal ilkeler hâline getirmiş; 'Üye devletlerin ortak değerleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve hukuk devleti' ilkelerine saygı gösteren Avrupa devletlerinin üye olabileceği hükmünü getirmiştir.

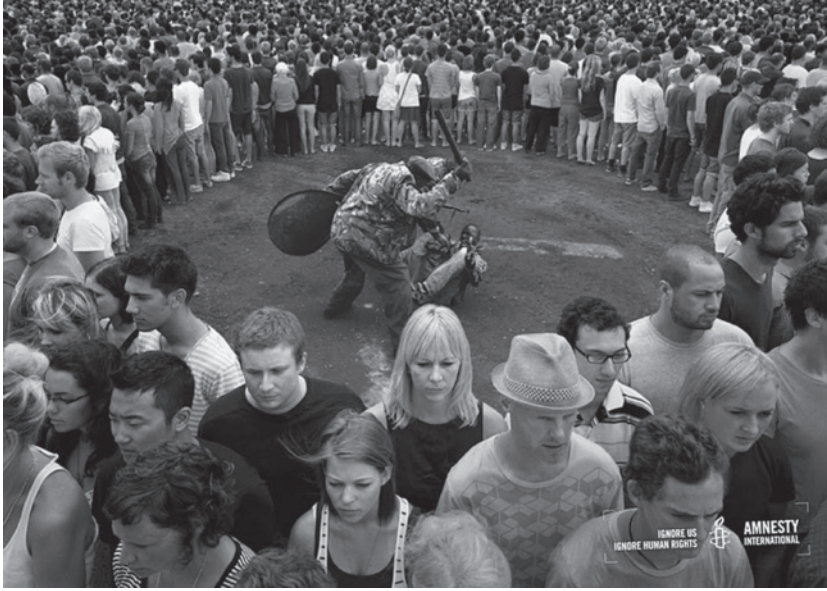
Amsterdam Antlaşması ayrıca AB'nin 'özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve hukuk devleti' ilkeleri üzerine kurulduğunu ifade etmektedir. Nice ve Lizbon Antlaşmalarında da tekrarlanan bu tanım, AB'nin salt ekonomik bir entegrasyondan 'ortak değerler ve ilkeler' üzerine inşa edilen bir 'siyasal proje'ye dönüştüğünü göstermektedir.

Günümüzde uluslararası ilişkileri salt devletlerle açıklamak mümkün değildir. Devlet-merkezli, egemenlik-odaklı anlayışa meydan okuyan hükûmet dış kuruluşlar ile devletlerin tekil rolünü çok taraflı bir diplomasiye yöneltmeye çalışan uluslararası örgütler sistem üzerindeki etkilerini artırmaktadır. Bunlar, uluslararası düzeyde devletlerin egemenlik alanlarını daraltan, devlete toplumsal talepleri taşıyan bir işlev görmektedir.

Bu bağlamda insan haklarının uluslararasılaşmasında yerelle ulusalı, ulusalla da küreseli birbirlerine bağlayan bir ağ (network) içinde çalışan insan hakları örgütleri büyük rol oynamaktadır. Ulusal kurumlar insan haklarının korunması işlevini yerine getiremeyince uluslararası ağların içinde olmakla performanslarını daha da artırabilen Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar), toplumsal meşruiyeti de bulunan önemli aktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu ise sonuçta, insan haklarını uluslararası zemine taşımaktadır.

STK, bağımsız, özel, kâr amacı gütmeyen ve kendi kendini yöneten hükûmet dışı kuruluşlardır. Varlıkları, ifade ve örgütlenme özgürlüklerini gerektirir. İnsan haklarından eğitime, sağlık hizmetlerinden çevre sorunlarına kadar hemen hemen her konuda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri vardır. Sayıları dünya düzeyinde yüzbinlerle ifade edilebilir. Farklı özelliklerine göre sınıflandırılabilirler; ihtiyaç sahiplerine hizmet sağlamayı amaçlayan STK'lar olabileceği gibi, belli konularda kamuoyu oluşturma ve siyasal değişikliklerinde etki etme hedefleri güden STK'lar da vardır. Yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerin her birinde faaliyet gösteren STK'lar da olmakla birlikte, bu üç düzey arasında bağlantılar kuranlar da vardır.

Resim 3.4

Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) insan haklarına saygı gösterilmesi, insan hakları ihlallerinin engellenmesi ve bu hakların korunması için çalışan insanların oluşturduğu, uluslararası alanda tanınan küresel bir sivil toplum hareketidir. Ses getiren kampanyalara imza atan bu insan hakları örgütü afişlerinden birini gördüğümüz yeni kampanyasında insan hakları ihlalleri karşısında insanların gösterdiği umursamazlıkla yüzleştirmeyi hedefliyor.

Uluslararası düzeyde faaliyette bulunan STK'lar insan hakları fikrinin küreselleşmesinde, insan hakları standartlarının oluşturulmasında ve ihlallerin duyurulmasında etkili olmaktadır. Tanımın dar veya geniş olmasına göre sayıları değişir. 1993 yılında Viyana'da toplanan BM İnsan Hakları Konferansına müzakereci olarak katılan insan hakları örgütlerinin sayısı 841'dir. Bunlar arasında **Uluslararası Af Örgütü** (Amnesty International), İnsan Hakları İzleme Örgütü, Helsinki Yurttaşlar Komitesi, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü gibi tanınmış ve etkili STK'yı sayabiliriz.

Uluslararası Af Örgütü

Merkezi Londra'da bulunan, dünyanın birçok ülkesinde şubeleri olan ve gönüllülük esasına göre çalışan bir insan hakları örgütüdür.

28 Mayıs 1961 tarihinde İngiltere'de The Observer gazetesinde yayınlanan 'Unutulmuş Mahkumlar' başlıklı, tüm dünyada siyasal görüşlerinden dolayı mahkum edilenlerin serbest bırakılması çağrısıyla kurulma süreci başlamıştır. Bugün bütün dünyada 3 milyonun üzerinde üyesi vardır. İfade özgürlüğü, adil yargılama hakkı, işkencenin önlenmesi, cezaevi koşulları ve ölüm cezalarının kaldırılması başlıca ilgi alanlarıdır. Bütün ülkelerin insan hakları performanslarının değerlendirildiği yıllık raporları ülkeler için 'insan hakları karnesi' olarak değerlendirilir. Ayrıca spesifik konularda raporlar, broşürler ve basın duyuruları yayınlar; üyelerini belli düşünce mahkumları ve konular üzerinde kitlesel imza kampanyaları ve mektup yazma kampanyalarına yöneltir. Uluslararası Af Örgütü, dünyada özgürlük, adalet ve barış için güvenliğin sağlanmasına yönelik katkılarından dolayı 1977 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Uluslararası Af Örgütü'nün Dünya'daki ve Türkiye'deki çalışmaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için <http://www.amnesty.org.tr/ai/> adresindeki Türkçe sitesini ziyaret edebilirsiniz.

İNTERNET

STK'lar insan hakları fikrinin toplumsallaşmasında, meşrulaşmasında, yaygınlaşmasında ve insan haklarına ilişkin küresel bir bilincin gelişmesinde son derece merkezi bir rol oynamaktadır. Ayrıca STK'lar, yerelden ulusala ve küreselle uzanan bağlantılarıyla, ulusal alandaki insan hakları ihlallerini, küresel siyasetin ve küresel toplumun önüne taşımakta, küresel siyasetin konusu hâline getirmektedirler. Bir başka ifadeyle, ulusal alanı uluslararası aktörlerin denetimine açıp, şeffaflaştırmaktadırlar. Küresel aktörlerle kurulan ilişkiler ve geliştirilen iş birlikleri "iç"i "dışarı"ya açarken; "dışarı"yı da "içeri"ye taşımaktadır. Bu niteliğiyle de tek egemenin devlet olduğu ulusal alan, hem ulusal düzeyde yerel hem de uluslararası düzeyde küresel STK tarafından denetlenmektedir. Böylece egemen devletlerin veya insan hakları ihlalcilerinin alanları önemli ölçüde daraltılmaktadır.

STK'ların işlevleri çeşitlidir. İnsan hakları ihlalleriyle ilgili bilgi toplama ve dağıtma, mağdurlara yasal ve moral destek sağlama, hükûmetler nezdinde lobi faaliyetlerinde bulunma, insan hakları eğitimi verme ve kamuoyu desteğini harekete geçirme insan hakları STK'larının temel işlevlerini oluşturur. Kara mayınlarının yasaklanması ve uluslararası bir ceza mahkemesinin kurulması gibi gelişmelerde insan hakları kuruluşlarının küresel kampanyalarının etkili olduğu ve devletleri harekete geçirdiği söylenir. Taşıdıkları meşruiyetin yanı sıra 'uzman kuruluşlar' oldukları yönündeki algı uluslararası örgütleri, parlamentoları ve ulusal hükûmetleri zaman zaman insan hakları kuruluşlarına danışmaya sevk etmektedir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler, AGİT, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu gibi kurumlar uzman kuruluşlar olarak insan hakları örgütlerinin görüşüne başvurumaktadırlar.

Hükûmet dışı insan hakları örgütleri küresel bağlantılardan da istifade ederek etkin bir iletişim ve iş birliği ağı kurmuştur. Bu ağ, yerel düzeyde ihlal edilen insan haklarını hemen küresel dinamiklerin, süreçlerin ve aktörlerin gündemine taşıyabilmekte, böylece hak ihlallerine kalkışan devletleri ulusal ve uluslararası düzeylerde baskı altında tutmaktadır. Bu niteliğiyle uluslararası insan hakları örgütleri 'yerel'i 'küresel'e eklemleyen bir işlev görmekte, küresel bir insan hakları hareketinin kurumsal ve iletişimsel öncülüğünü yürütmektedir.

Uluslararası insan hakları örgütlerinin 'taban'la, yani hak ihlallerine maruz kalan kitlelerle yakın teması bunlara hem meşruiyet kazandırmakta hem de elde ettikleri 'bilgi' ile uluslararası düzlemlerde uzmanlıklarına başvurulana saygın kuruluşlar olarak nitelenmelerini sağlamaktadır. Ulusal kuruluşların ve uluslararası örgütlerin gereksinim duydukları 'bilgi'yi toplayan ve yayan uzman insan hakları kuruluşları kararların oluşumunu da bu biçimde etkileyebilmektedir. Ayrıca uluslararası alanda devletlerin tek etkin aktör olmaktan çıktığı bir dönemde, uluslararası insan hakları örgütleri çoğul-küresel aktörler dünyasında spesifik bir sorun alanında (insan hakları) giderek daha dikkate değer bir prestij ve etkinlik kazanmaktadır. Bu prestij ve etkinlik bir yandan devletleri etkilerken öte yandan da onları gözetlemekte ve sınırlamaktadır.

İnsan haklarının uluslararasılaşmasında etkili olan bir başka gelişme küreselleşmedir. Küreselleşme, ulusal sınırları aşan ekonomik, siyasal ve kültürel bağlantıların çoğulluğunu, yaygınlığını ve derinliğini ifade eder. Küresel bir ekonomik sistem, ulusal sınırları aşan ilişkiler ve iletişim ağı, uluslararası örgütler ve rejimler ile çok taraflı diplomasi küreselleşmenin özellikleridir.

Bu özellikleriyle küreselleşme hem kavramsal bir analiz aracı hem de yaşadığımız dünyanın olgusal bir tasviridir. Küreselleşmenin sebepleri ve doğası üzerine değişik açıklamalar yapılabilir. 'Zaman' ve 'mekân'ın modern düşünce geleneği çerçevesinde yeniden örgütlendiği, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yeni bir 'hız'

kültürü üzerine oturtulduğu bir olgu diyebiliriz küreselleşme için. Aynı zamanda, 'Kapitalist dünya ekonomisi'nin gerekli kıldığı bir üretim modeli ve tüketim kültürü küreselleşmenin temel dinamikleri arasındadır. Ayrıca teknoloji ve özellikle de iletişim teknolojisi küreselleşmeyi mümkün kılan faktörlerdendir.

Küreselleşen bir yapıda dünyanın herhangi bir noktasında yaşanan olaylar, alınan kararlar ve girilen faaliyetler, dünyanın diğer yerlerindeki bireyler ve toplumlar üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Düşünceler, gelişmeler, olaylar ulus-devletleri aşan bir iletişim ve etkileşim çoğulluğu içinde tüm dünyaya yayılıyor. Ülke sınırlarının 'fiziksel' varlıkları aşınırken insanlar, sermaye, kültür, moda, inanç, imaj ve hatta suç unsurları ulus-devlet ötesi bir akışkanlık ve yaşam alanı kazanmıştır. Küreselleşmenin yarattığı zaman ve mekânı yeniden tanımlayıcı süreç sonucu artık yerelle, ulusal ve küresel arasında başrolü İnternet'in oynadığı hızlı bir iletişim ve etkileşim söz konusu. Bir başka ifadeyle yerel ile küresel ekonomide, siyasette ve kültürde birbirlerine eklenmiş durumdadır.

Küreselleşme, değişik yönleriyle eleştirilen bir olgu olsa da insan hakları özelinde 'özgürleştirici' bir işlev gördüğü söylenebilir. Küreselleşme, yarattığı imkânlar, getirdiği dinamikler, yaygınlaştırdığı ve etkinleştirdiği aktörlerle bireyle devlet arasında tampon alanlar yaratıyor, yeni koruma imkânları getiriyor. Herhangi bir ülkenin küçük bir kasabasında, bir cezaevinde veya sokakta meydana gelen insan hakları ihlalleri anında uluslararası kamuoyunun dikkatine sunulabiliyor. Dolayısıyla devletler şeffaf olmaya zorlanmakta, ulusal alanda olup biten insan hakları ihlalleri gizlenememektedir. Ulusal ile küresel arasındaki mesafenin küreselleşmenin araçları ve imkânlarıyla daralması, yani ulusal olanın hızla uluslararası hâle gelmesi insan hakları ihlallerini caydırıcı bir sonuç yaratmaktadır. Böylece bireyler, küreselleşme sürecinde güçlenen yeni aktörler ve yapılarla devlet karşısında yalnız olmaktan kurtulmakta, devleti kısıtlayan, hatta yer yer denetleyen yerel ve küresel aktörlerin network'ü içinde yeni korunaklar edinmektedir. Bu da bireyi, ulus-devletle ilişkisinde niteliksel olarak özgürleştiren bir sonuç yaratmaktadır.

Bir kavram ve olgu olarak küreselleşme, demokrasi ve insan hakları gibi evrensel değerleri bütün dünyaya 'iletin' bir işlev de görmektedir. Bilgi toplumunun yarattığı iletişim çoğulluğu kitlelerin denetimini adeta imkânsız kılıyor, özgürlük ve demokrasi küresel bir kimliğin temel referans noktaları olarak belirginleşiyor. Demokrasi ve insan hakları talepleri bir yandan ulusal düzeyde dile getirilirken, diğer yandan da küresel güçler tarafından destekleniyor ve hatta yer yer dayatılıyor. Ayrıca küresel güçlerin ulusal düzeydeki talepleri kamçılaman bir rol oynadıklarını da belirtmek gerek. İnsan hakları ve demokrasi taleplerine direnmeye çalışan ulusal yönetimler hem ulusal hem de küresel düzeylerde insan hakları destekçilerinin 'tazyik'leriyle karşılaşmaktadır.

Sonuçları itibarıyla küreselleşmenin sosyal, siyasal ve iktisadi faaliyetlerde iç-dış, yerli-yabancı gibi ayrımları zorlaştıran, belki de anlamsızlaştıran bir dinamik olduğu söylenebilir. Bu bağlamda küreselleşmenin, hem doğası hem de sonuçları bakımından son yıllarda uluslararası politikada ağırlığı giderek artan insan hakları olgusuna da yeni boyutlar eklediği bir gerçek. Toplumsal, hatta bireysel olguların ve olayların ulusal sınırlar dışında diğer toplumlar ve bireyler üzerinde yankılar bulmasına imkân veren 'küreselleşen dünya', insan hakları sorunlarının da hızla 'ulusal' alandan 'uluslararası' alana geçmesine neden olmaktadır.

Küreselleşmenin yarattığı ortamda, insan hakları ihlalleri ulusal sınırlar içinde yapılırsa da bu ihlallerin sonuçlarını ulusal sınırlar içinde tutmak mümkün değildir. Uluslararası sonuçları olan insan hakları ihlalleri bölgesel ve uluslararası müdahale-

lelere da davetiye çıkartarak ulusal bir sorunun tümüyle komplikasyonuna neden olabilmekte ve çatışmacı bir uluslararası politik ortamın doğmasına yol açmaktadır. Bir ülkede bireylere veya gruplara yönelik yoğun hak ihlalleri, küreselleşen dünyada ülkeler arasında kurulan çok yönlü bağların doğal bir sonucu olarak diğer ülkelerde, halklarda ve bireylerde istenmedik sonuçlara dönüşebilmekte, dolayısıyla uluslararası toplumun ilgi alanına girmektedir.

Küresel gelişmeler devletlerin geleneksel olarak kontrol edebilecekleri alanların sınırını hızla daraltmaktadır. Devletlerin kontrol yeteneği zayıflamakta, devletin geleneksel egemenlik yetkileri erozyona uğramaktadır. Egemenlik bir yandan küresel aktörler diğer yandan da yerel/bölgesel güç odakları tarafından paylaşılmaktadır. İnsan hakları talepleri, sınıraşan niteliğiyle geleneksel egemenlik anlayışını dönüştürmeye zorlayan küresel bir konu hâline gelmiştir. Bireysel hakların uluslararası kurallar, kurumlar ve süreçlerle korunmasına ilişkin oluşmaya başlayan küresel duyarlılık karşısında, devletlerin egemenlik hakları uluslararası politika ve hukukun eskiden olduğu kadar merkezinde değildir.

Sonuç olarak insan hakları, uluslararası politikanın hem konusu hem de meşru bir aracı hâline gelmiştir. Bu, yerel düzeyde insan hakları ihlallerini engellediği, sınırladığı ve insan hakları ile demokratikleşme hareketlerini teşvik ettiği sürece ahlaken sorgulanabilecek bir durum yaratmaz.

DIŞ POLİTİKADA İNSAN HAKLARI SORUNSALI

İnsan haklarının dış politika yapımına dahil edilmesinin kavramsal ve pratik gereklerini açıklamak

İnsan hakları dış politika yapımının tek, öncelikli ve ayrıcalıklı bir konusu olmasa da neredeyse tüm ülkelerin dış politikalarına girmiştir. Ülkeler ya dış politikalarında insan hakları sorunlarına da işaret eden, diğer ülkelerin insan hakları ihlallerini gündeme getiren aktif bir tutum almakta ya da insan hakları eleştirilerine muhatap olmaktadır. İkili ilişkiler düzeyinde ve uluslararası örgütlerdeki çok yönlü diplomaside insan hakları konuları ele alınmaktadır. Bunların bir kısmı

uluslararası hukuk bağlamında devletlerin girdiği yükümlülüklerin kaçınılmaz bir sonucudur, bir kısmı da hükümetlerin politik ve ahlaki pozisyonlarıyla alakalıdır. Ancak insan hakları sorunlarının dış politika gündemine dahil edilmesine ilişkin itirazlar ve bu itirazları geçersizleştirmeye yönelik tezlerle konu tartışılmaya devam edilmektedir.

İtiraz noktalarından birisi insan haklarının 'evrenselliği'ni iddiasını hedef alır. Örneğin modern dönem uluslararası ilişkiler çalışmalarında önemli bir etkisi bulunan Hans J. Morgenthau, 'evrensel insan hakları' kavramına karşı çıkarak insan hakları anlayışının her kültürün farklı tarihsel ve sosyal yapısı içerisinde şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında, dış politikada insan hakları amacı gütmek, bir toplumun ahlaki değerlerini diğer toplumların üzerine zorla uyarlamaya teşebbüs

Resim 3.5

Hans J. Morgenthau
(1904-1980)

etmek anlamına gelebilir. Morgenthau, bir milletin kendini evrensel ahlakın, doğru ve değerlerinin yegâne taşıyıcısı olduğu düşüncesine karşı şüphecidir; bunu 'kültür emperyalizmi' olarak niteler.

Kültürel görecelik, ahlaki değerlendirmeleri ancak ulusal sınırlar içinde geçerli saydığı sürece uluslararası alanda insan hakları politikasının önünü kapatır. Toplumların kültürel ve tarihsel özgüllükleri düşüncesine dayalı görecelik tezleri ancak insan hakları mağdurları tarafından ifade edildiğinde ahlaki bir anlam taşır.

Morgenthau, insan haklarının dış politika gündemine alınmasını ahlaki olarak yersiz, pratikte ise imkânsız bulur. 'İhtiyatın politikadaki en üstün erdem' olduğunu ve 'önsüz siyasi ahlakın da olmayacağı'nı öne süren Morgenthau insan haklarının dış politika konusu yapılmasının 'ihtiyatlı' bir politika izlemekten ayrılmak olacağı kanısındadır.

Dış politika yapımında insan haklarının gündeme getirilmesinin emperyalist müdahalelerin bahanesinden başka bir şey olmadığı düşüncesi siyasal 'şüphecilik'le de desteklenir. İnsan haklarının her zaman 'politik bir silah ve ideolojik bir araç' olarak kullanılma tehlikesi mevcuttur. 'Şüpheciler', yabancı kaynaklı girişimlerin gerçek maksadını anlamanın hiç de kolay olmadığı, insan haklarının ulusal çıkarların güdüldüğü bir güç mücadelesinde ülkelerin kendi amaçlarını elde etmek için araç olarak kullandığı kanaatindedir.

İnsan haklarının göreceliliği, farklı insan hakları tanımları ve öncelikleri öne süren ideolojik yaklaşımlarla da desteklenir. Örnek olarak da liberal, sosyalist ve Üçüncü Dünya perspektiflerine dayanan insan hakları anlayışları verilir. Batı toplumlarında gelişen liberal düşünce geleneği, sivil ve siyasal haklar üzerine bina edilmiştir. Sosyalistler, insan haklarını daha çok ekonomik ve sosyal haklar olarak görürler. Üçüncü Dünyacılar kolektif ve grup haklarına öncelik verirler.

Ancak kültürel görecelilikten hareketle dış politika gündemine insan haklarının dahil edilmesine yönelik itirazlara karşı söylenecekler de vardır. Antropolojik değil siyasal, hukuksal ve kurumsal perspektiflerden BM Şartı'nın, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ve diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinin devletlerin çoğunluğu tarafından kabulü, kültürel görecelik tezlerine dayanarak uluslararası politikada insan haklarını dışlamayı imkânsız kılar. 1948 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne 'karşı oy' veren ülke olmamıştır. Bütün üye devletlerin imzaladığı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde örgütün amaçları arasında, 'herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası iş birliğini sağlamak' da zikredilir. Yine sözleşmenin 55. Maddesi Birleşmiş Milletleri 'ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini' sağlayacak çalışmalar yapmakla görevli görür. 56. Madde de bu amaçlara ulaşmak için üye devletlerin 'gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütlerle iş birliği içinde hareket etmeyi yükümlendiğini' belirtir. Dolayısıyla devletler sisteminin temel yapıtaşı olan BM'de devletlerin insan haklarına ilişkin sözleşmelerin yüklediği görev ve sorumluluklara 'görecelik' merkezli bir karşı geliş olmadığı ortadadır.

Daha yakınlarda BM'in Viyana'da 1993 yılında düzenlediği Dünya İnsan Hakları Konferansı'na katılan 171 devlet oy birliğiyle BM Şartı doğrultusunda insan haklarına saygının teşviki, insan haklarının gözetilmesi ve korunması yükümlülüklerini yerine getirme taahhüdünü yenilemişlerdir. Ayrıca insan haklarının evrensel niteliğinin sorgulanamaz olduğunu vurgulamışlardır.

Zaten dünya kamuoyunda, soykırım, keyfi tutuklama ve öldürme, sistemli işkence ve ırk ayrımı gibi temel insan hakları ihlallerinin uluslararası yaptırımlara

bağlanması konusunda geniş bir ‘ahlaki ve hukuki’ uzlaşısı oluşmuştur. Soykırım, insanlık suçu ve savaş suçlarının uluslararası bir ceza mahkemesinde yargılanmasını mümkün kılan Roma Statüsü’nü (1998) imzalayan ve onaylayan ülke sayısı 120’yi aşmıştır. İnsan hakları ihlallerinde bulunan hiçbir devlet, bu davranışını, kendi ulusal kültürlerinin işkence, toplu katliam ve benzerlerini meşru kıldığı gerekçesiyle savunamaz.

Ruanda’da etnik bir grubun yok ediliş ve ülkeden sürülüş gerekçesi kültürel farklar olabilir mi? Bosna’da ‘etnik temizlik’ Balkan ve Sırp kültür kodları bağlamında kaçınılmaz ve dolayısıyla anlaşılabilir bir politika mıydı? İnsanlığı şoke edici bu gelişmeler karşısında harekete geçen devletler, uluslararası örgütler ve hükümet dışı kuruluşlar kendi ‘değerler’ini dayatmış olmazlar. Bir etnik veya dinsel topluluk yaşama hakkından mahrum ediliyorsa konu görecelik tarifiinin ötesine geçer. Kültürel görecelik, otoriter devletlerin baskı rejimlerini meşrulaştırmak için yerli kültürel ve ahlaki değerlere başvurarak uluslararası toplumun sessizliğini sağlama retorikğine dönüşür sadece.

Resim 3.6

1991-1995 yılları arasında Yugoslavya’daki iç savaş sırasında Bosna’da yaşanan “etnik temizlik” sürecinde, sadece 5 gün süren Srebrenitsa katliamında, 8372 Boşnak katledilmişti.

Evrensellik tezinin kültürel-tarihsel yerelliklere referansta bulunularak geçersizliğinin önerilmesi, göreceliğin bizi götüreceği mantıklı son değildir. Yerellikler çerçevesinde bile kültürel ve tarihsel bütünlüğün imkânsızlığı hiçbir genel kuramsal çerçeve oluşturulmasına imkân tanımaz çünkü ‘yerel’in sınırları da görecelileştirilebilir. Sonuçta insan haklarının sadece evrenselliği değil yerelliği de kültürel-tarihsel ‘görecelik’ teziyle yadsınabilir. Bir medeniyet çevresinin, bir ulusun, hatta bir ülkenin farklı bölgelerinin, sınıflarının, gruplarının, alt-gruplarının ve kimliklerinin de ‘yerel kültürün’ bütünselliği içine hapsedilmesine görecelik mantığı izin vermez. Sonuçta, insan haklarının kültürel-tarihsel görecelikleri aşan, insan doğasından ve onurundan kaynaklanan ahlaki bir özünün olduğunu söylemek gerekir.

İnsan haklarının evrenselliği kabul edilse bile, devletin asıl sorumluluğunun öncelikle kendi halkına karşı olduğu gerekçesiyle de, insan haklarını dış politika yapımına katmamak tercih edilebilir. Başka ülke halklarının sorunlarını gündemlerine almakla kendi vatandaşlarını göz ardı edecekleri, ‘vatandaşların hakları ve ihtiyaçlarının öncelik taşıdığı’ tezi öne sürülebilir.

Bu tezin ana hatları şöyle özetlenebilir; devletin amacı olan güvenlik ve refahın sağlanması uluslararası düzeyde bir insan hakları politikası izleyerek elde edilemez. Aksine, bir devletin güvenlik ve ekonomik çıkarları pragmatik bir dış politika izlemeyi gerektirir. Devletlerin diğer ülkelerdeki insan hakları ihlallerini eleştirmesi tepkiyle karşılaşır, hatta ikili ilişkiler zedelenebilir. Dolayısıyla dış politikada insan haklarının ele alınması, hükûmetler arası iletişim kanallarını açık tutmayı amaçlayan diplomatik ilişkileri tehlikeye atabilir; aynı zamanda ekonomik ve politik ilişkiler de bundan zarar görür. Öte yandan, bütün insan hakları ihlalleri aynı kefeye konulamaz; ihlallerin müttefik ülkelerde mi yoksa rakip ülkelerde mi olduğu önemlidir. Müttefiklerin insan hakları politikasıyla zayıflatılması düşünülemez. Dolayısıyla insan hakları politikaları diğer dış politika hedefleri ile çelişir; oysa dış politikada, ekonomik ve stratejik konuların her zaman önceliği vardır.

‘Ulusal olanın önceliği’ başlığı altında toplanabilecek bu düşünceler ‘reel’ durumu yansıtmaktan uzaktır. İnsan haklarını öne çıkartan bir dış politika pratiği vatandaşların çıkarlarına doğrudan zarar vermez. Genel bir duyarlılığın ötesinde diplomatik protestoların, askerî ve ekonomik ambargoların bile kaçınılmaz bir biçimde vatandaşların çıkarlarına ters düşeceği söylenemez. Demokratik rejimlerde kamuoyu, hükûmetleri, diğer ülkelerdeki insan hakları ihlallerine karşı uluslararası bir tavır almaya zorlar.

Güvenlik endişelerinin ve ekonomik çıkar arayışlarının diğer hedefler yanında öncelikli bir yere sahip olduğu görüşüne karşılık olarak, aslında bu iki dış politika hedefi ile insan haklarının gerçekleşmesi arasında bir uyuma ve hatta karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğu iddia edilebilir. Uzun vadeli bir perspektiften değerlendirildiğinde, insan haklarına dayanan bir siyasal rejimin varlığı uluslararası güvenliği pekiştiren ve küresel ekonomik entegrasyona katkıda bulunan bir yön taşır.

İnsan haklarının dış politika yapımına dahil edilmesine karşı öne sürülen üçüncü grup tez uluslararası ‘düzenin önceliği’ düşüncesine dayandırılır. İnsan hakları gibi ahlaki kaygılara dayanan uluslararası girişimlerin siyasal sonuçlarına dikkat çeken Hedley Bull, devlet merkezli bir uluslararası sistemde evrensel bir insan hakları tanımının düzeni tehdit edici bir gelişme olduğu kanısındadır. Uluslararası alanda dış politika aracılığıyla insan haklarının teşviki, devletlerarası ilişkilerin odağını oluşturan devlet egemenliği ve karışmazlık ilkesiyle bağdaşmadığından tehlikeli sonuçlar yaratabilir. Bu görüşe göre, ülkelerin iç işlerine müdahale bir kez de olsa meşru görüldüğünde bu, uluslararası düzen ve barışın çöküşü anlamına gelecektir.

Birey merkezli insan hakları fikrinin ‘uluslararası ilişkilerde düzensizliğe neden olacağı’ ve potansiyel olarak ‘uluslararası toplumu yıkıcı’ bir nitelik taşıdığı konusundaki görüşler ‘geleneksel-realist bir perspektife dayanır. Ama gerçekte ‘pratik’ başka bir yönde ilerlemektedir; ‘uluslararası toplum’ hem bölgesel insan hakları örgütlerine hem de uluslararası örgütlere devletlerin egemenliklerini aşan bir şekilde insan haklarını koruma yükümlülüğü getirmiştir.

‘Devletlerarası ilişkilerin düzeni’ salt insan hakları diplomasisiyle yıkılmaz; başka bir çok değişkene bağlıdır. Siyasal, iktisadi ve savunma konularındaki karşılıklı bağımlılık zincirleri uluslararası düzeyde ifade edilen insan hakları taleplerine karşı gösterilen öfkeyle kolay kolay kırılmaz. Ayrıca insan haklarının uluslararası politikanın meşru bir konusu olduğu düşüncesi birçok ülke tarafından benimsenmektedir. Küresel bağlantıları, normatif çerçeveyi ve kamuoyunun küresel gücünü dikkate alan birçok ülke insan hakları konusunu zaten pratikte dış politika yapımına katmak zorunda kalmışlardır.

Ulusal ve uluslararası barış arasında bir karşılıklılık ilişkisi vardır. Küresel istikrar ve barış, uluslararası sistemi oluşturan devletlerin iç istikrar ve barışından ayrılamaz. Bir başka deyişle iç siyasal yapı ile dış politika davranışı arasında reddedilemeyecek bir bağ vardır. Kendi halkının haklarına saygılı olmayan bir devletin uluslararası düzeyde de bir çatışma ve gerilim kaynağı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden, uluslararası düzene yönelik tehdit, insan haklarının uluslararası bir boyut kazanmasından değil, tiranik egemen devletlerden kaynaklanır. Nazi Almanya ve Faşist İtalya örneklerinde görüldüğü üzere kendi halklarının haklarına saygısız olan rejimlerin uluslararası toplumun ve komşularının haklarına saygılı olması beklenemez. Bunun ötesinde, bu tür bir rejimin izleyeceği basıya dayalı ulusal politikalar iç savaş, mülteci akını, sürgünler gibi ülke sınırlarını aşan istikrarsızlıklara ve barışı tehdit edici gelişmelere neden olacaktır.

Üzerinde genel bir uzlaşının olduğu uluslararası bir insan hakları rejiminin varlığı, dünya genelinde insan hakları uygulamalarını denetleyecek mekanizmaların oluşması ve devletlerarası ilişkilerde insan haklarına ilişkin samimi bir ilgi, insan haklarına saygılı devletlerden meydana gelen homojen bir uluslararası sistemin oluşumuna da katkıda bulunabilir. ‘Demokratik barış teorisi’ olarak da bilinen liberal uluslararası ilişkiler kuramına göre ortak ilkeleri ve değerleri paylaşan devletlerden oluşan bir uluslararası sistem (demokratik uluslararası toplum gibi) güvenlik, barış ve düzeni sağlamayı kolaylaştırıcı bir rol oynar; çünkü ‘demokrasiler birbirleriyle savaşmazlar’. Kantçı bir perspektiften ifade edersek; ‘daimi barış’ ancak ‘demokrasiler’den oluşan bir uluslararası sistemde elde edilebilir.

Daha mikro düzeyde ve pratikte insan hakları sorunlarının uluslararası politikanın bir konusu olmasından rahatsızlık duyanların şu ahlaki soruları cevaplandırması gerekir. Temel hakları kendi devleti tarafından çiğnenen ve ulusal sınırlar içinde sorununa çözüm bulamayan bir bireyin, ulusal sınırlar dışında kendisine adalet temin edecek veya buna katkıda bulunabilecek kurum ve süreçlere yönelmesi ahlaken kınanabilir mi? Niyetleri ne olursa olsun bu süreçte rol oynayan aktörlerin (başka devletlerin, uluslararası örgütlerin, hükümet dışı insan hakları kuruluşlarının) katkısı reddedilebilir mi?

Bireyin özgürlük ve adalet arayışı ulusal sınırları aşar ve ahlaken sınırlandırılmaz. İnsan hakları, temelde, ulusal alanda çözülmesi gereken bir sorundur. Ancak bu sorunun çözümü tamamen ulusal hükümetlerin insafına terkedilemez. İnsan haklarını koruyacak ve geliştirecek ulusal kurumların ve hukuksal düzenin eksiklikleri ‘uluslararası bir gözetim, denetim ve yaptırım’ mekanizmasını gerektirmektedir. Devlet, bireyin özgürlük ve özerkliğine saygı göstermedikçe (insan hakları ihlalleri bu demektir) devletin egemenlik haklarının da ahlaki bir savunusu zordur. Sonuçta insan hakları sorunları ‘ulusal’ alanın dışına taşmış, uluslararası toplumun ilgi ve kaygı konusu hâline gelmiştir. Günümüzde insan hakları sorunlarını çözmek için hem insan hakları mağdurları hem de uluslararası toplumun aktörleri uluslararası kural ve mekanizmaların desteğine başvurmaktadır.

İNSAN HAKLARI DİPLOMASİSİ VE ARAÇLARI

İnsan hakları diplomasisinin araçlarının neler olduğunu betimleyerek, bunların imkanlarını ve sınırlarını özetlemek

İnsan hakları, dış politika yapımının bir konusu olarak benimsendiğinde, bu politikayı yürütecek bazı araçların mevcut olduğu görülür. Bunlar, sessiz diplomasiden açık diplomasiye, dış yardımların kesilmesinden ticari yaptırımların uygulanmasına ve hatta insani müdahaleye kadar uzanan bir dizi siyasa araçlarıdır.

‘Sessiz diplomasi’, diplomasinin geleneksel tarzını korumanın gereğine inanan Kissinger gibi realist diplomatlar ve politikacılar tarafından tercih edilir; hatta ekonomik, politik ve savunma ilişkilerini zedelemekten ve tehlikeye atmadan dış politikada insan hakları kaygılarını takip etmenin tek yolunun sessiz diplomasi olduğunu söyleyenler vardır. Özellikle siyasi suçlularla ilgili konularda, sessiz diplomasinin bazı siyasi mahkumların salıverilmesi anlamında yer yer başarılı olduğu görülmüştür. Fakat ‘sessiz diplomasi’ insan hakları ihlallerinin “yapısal-sistemsel kaynakları”nı göz ardı eder, ihlallerin kökeninin ortadan kaldırılmasını sağlayamaz ve hatta ihlallerden sorumlu hükümetleri temize çıkarıcı bir işlev bile görebilir. Salıverilen bir siyasi tutuklu, rejimin kendi halkına ve dünya kamuoyuna yönelik ‘halkla ilişkiler’ kampanyasının bir parçası olabilir.

Bir başka araç olan ‘açık diplomasi’ insan hakları ihlallerine karşı daha sert bir tavır öngörmektedir. Bir devlet temsilcilerinin, insan hakları ihlallerinde bulunan bir başka devlet hakkında kamuoyuna açık beyanatlar vermesi, eleştiriler ve kınamalarda bulunması suretiyle dünyanın dikkatini insan hakları ihlallerine çekmesi, böylece ihlalcı hükümetler üzerine uluslararası bir baskı kurması ‘açık diplomasi’nin kullandığı yöntemlerdir. Bu çerçevede ihlallerin kınanması, uluslararası platformlarda uluslararası toplumun harekete geçmesi için çağrıda bulunulması, resmî ziyaretlerin ertelenmesi ve söz konusu ülke temsilcileriyle yapılan ikili görüşmeler sonunda konunun açıkça gündeme getirilmesi de açık diplomasinin bir parçasıdır. Bu politikalar hedef alınan hükümet tarafından genellikle tepkiyle karşılanır ve iç işlerine müdahale olarak nitelenir.

İnsan hakları ihlallerinden dolayı hedef alınan devlet üzerine baskı uygulama veya onu etkilemenin bir başka yolu da dış yardımlardır. Bu, ABD kongresinin 1974 yılından bu yana kullandığı bir yöntemdir. Askerî ve ekonomik yardımın kesilmesi veya bloke edilmesi baskıcı rejimleri uluslararası alanda izole etmeye ve bu ülkelerdeki insan hakları mağdurlarını cesaretlendirmeye hizmet eder. Baskıcı bir rejimin kullanılabileceği askeri malzemelerin satışının durdurulması da etkin bir yöntem olabilir. Ancak çoğu zaman askeri ve ekonomik yardım karşılığında stratejik konulardan destek alındığı için, yardım eden ülke müttefik ülkeyle ilişkilerini bozacak insan hakları yaptırımları uygulamaya isteksiz olabilmektedir. Örneğin, ABD Dış Yardım Yasası “olağandışı şartlar” adı altında insan hakları ihlallerinde bulunan müttefiklerinin korunmasına açık bir kapı bırakmaktadır. Ayrıca dış yardımların kesilmesi yöntemi, ancak dış yardım sağlayan ülkelerin başvuracağı bir yöntem olarak tek taraflı bir uygulama imkanına sahiptir. Bunun yanı sıra, ekonomik yardımların kesilmesi kalkınmakta olan ülkelerinin zaten zayıf ekonomilerine zarar vererek insan hakları uygulamalarının daha da bozulmasına neden olabilir.

Bir başka ülkedeki insan hakları ihlallerine karşı ticari yaptırımlar da etkilidir; eğer çok taraflı, yani aynı anda birden fazla devlet tarafından uygulanırsa ticari yaptırımlar daha da zorlayıcı olabilir. Ancak bunun da sakıncaları yok değildir.

Ekonomik yaptırımlar sadece insan hakları ihlallerinden dolayı hedef alınan hükûmete değil yaptırımı uygulayan ülkeye de zarar verebilir. Ayrıca hedef ülkede ekonomik kriz, işsizlik ve sosyal eşitsizlik gibi sonuçlar yaratarak genel insan haklarının zarar görmesine neden olabilir. Ekonomik yaptırımlar, kamuoyu eleştirisine duyarlı olan baskıcı yönetimleri etkilemek yerine zaten insan hakları ihlallerinin kurbanı olan insanların hayatını daha da zorlaştırabilir. Bunun yanı sıra, bu yaptırım yönteminin ancak, ekonomik açıdan güçlü bir devlet tarafından ekonomisi zayıf devletlere karşı uygulanabileceği açıktır. Bu yüzden insan hakları diplomasisinin etkinliği için büyük güçlerin konuyu ele almaları gerektiği söylenebilir. Ancak bu da kendi içinde gerginlikler ve açmazlar yaratır. Büyük güçlerin stratejik hedefleri, ekonomik çıkarları ve küresel rolleri bağlamında insan hakları sorunlarına bakışları tutarlı ve ilkeli değildir; çoğu zaman çifte standart yansıtan politikalarla sonuçlanmaktadır.

Devletler ve uluslararası örgütler tarafından yürütülen uluslararası insan hakları diplomasisi insan hakları ihlallerinde bulunan devletleri, vatandaşlarına yönelik bu tür davranışlardan vazgeçirmeye çalışır. Amaç, insan hakları ihlallerinde bulunan devletin diplomatik, siyasal ve ekonomik baskılarla 'insan haklarını ciddiye almaları'ni sağlamaktır. Uluslararası baskıların başarısı, hedef ülkeye uygulanan baskının derecesine, dış güç merkezleriyle hedef devlet arasında (siyasal, ekonomik, savunma) bağlantılarının niteliğine ve hedef hükûmetin kendi ülkesindeki sosyal hoşnutsuzlukları polise tedbirlerle susturabileceğine ilişkin öz güvenine bağlıdır. Bu unsurlar, hedefteki hükûmetin dış baskı merkezleriyle iş birliğine girip girmeyeceğini belirler. Özellikle sert otoriter yönetimlerde, uluslararası düzeyde yürütülen diplomatik, siyasal ve ekonomik tazyikler insan hakları ihlallerini engellemekte ve rejimin bekçilerini ikna etmekte etkisiz kalabilmektedir. İnsan hakları ihlalleriyle suçlanan hükûmetler, muhalif çevrelere gücünü göstermek, millî egemenliği ile bağımsızlığı konusunda tavizkâr olmayacağı mesajını vermek için ihlalleri ve baskıları daha da artırabilir.

Böyle durumlarda yukarda sözü edilen araçlardan niteliksel olarak çok farklı olan 'insani müdahale' de bir siyasa seçeneği olarak giderek gündeme gelmektedir. Niteliksel fark, insan haklarının insan hakları ihlallerinden dolayı hedef alınan ülkeye karşı 'fiziki güç kullanmayı' öngörmesidir. İnsani müdahale; bir devletin veya devletler koalisyonunun bir başka devlete yönelik, kitlesel insan hakları ihlallerini durdurmak veya insanları şoke edici bir insani krizi sonlandırmak üzere askerî bir güç kullanması veya güç kullanma tehdidinde bulunmasıdır.

İnsani müdahaleye karşı devletleri kendi başına ahlaki birer özerk özne olarak düşünmek mümkündür. Ancak devletlerin egemenlik haklarının kökeninde bireysel hakların devlet aygıtı tarafından güvence altına alınması düşüncesi vardır ve dolayısıyla devlet özerk bir 'ahlaki öze' sahip olamaz. Şayet devletin var oluşunun nihai nedeni vatandaşların doğal haklarını korumak ise 'yaygın ve sistemli bir biçimde insan hakları ihlallerinde bulunan bir devlet, var oluşunun en temel gerekçesine ihanet etmiştir'. Bu durumda, bazı görüşlere göre devlet sadece ulusal değil uluslararası meşruiyetini de kaybeder ve dolayısıyla 'yabancı ülke orduları, baskı altındaki insanların diktatörlükten kurtulmalarına yardım etme hakkına ahlaken sahip' olur. İnsan hakları ihlalleriyle orantılı bir düzeyde gerçekleştirilen uluslararası bir müdahale yerli halk tarafından da onaylandığı sürece meşrudur. Uluslararası doğrudan bir müdahalenin nedeni sadece soykırım, toplu katliam ve köleleştirme gibi insanlığı şoke edici önerdiği insan hakları ihlalleriyle sınırlı kalmayabilir; "soykırım düzeyine ulaşmayan ancak son derece acımasız boyutlara varan" baskı rejimleri de insani müdahalenin hedefi olabilir.

Uluslararası hukuk perspektifinden bakıldığında karışmazlık ilkesinin mevcut uluslararası normatif sistemde kesin ve mutlak olmadığı bellidir. BM Sözleşmesi'nin 2 (7) maddesinde de öngörüldüğü gibi devletlerin iç yetki/egemenlik alanına giren meselelerde müdahale yasaklanmıştır. Ancak bu ilkenin uygulanabilmesi için hangi konuların devletlerin iç yetki/egemenlik alanına girdiğine karar vermek gerekir. Uluslararası hukukçular, "bir sorun uluslararası alana taşındığı, yani devletlerarası sözleşmelerin konusu olduğu oranda" iç işlerine karışmazlık ilkesinin de konusu olmaktan çıktığı" kanısındadırlar. İnsan hakları özelinde de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası hukuksal düzen insan hakları sorunlarını iç yetki/egemenlik alanından uluslararası yetki/egemenlik sahasına taşımıştır. Dolayısıyla insan hakları ile ilgili herhangi bir girişim iç işlerine müdahale olarak reddedilemez.

Nitekim, Soğuk Savaş'ın ardından BM Güvenlik Konseyi tarafından, 'uluslararası barış ve güvenliğe tehdit' oluşturduğu düşünülen bazı insani krizlere doğrudan askeri müdahale onaylanmıştır. Irak (1991), Somali (1992), Haiti (1994), Ruanda (1994) ve Libya (2011) bu çerçevede değerlendirilebilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, sözleşmenin 7. Bölümüne dayanarak uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden gelişmelere karşı tedbir almakla yetkili ve görevlidir. Yukarıdaki örneklerde Güvenlik Konseyi insani krizleri uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak tanımlamış ve tehditin giderilmesi için 'gerekli her türlü tedbirin alınmasını' üye devletlerden istemiştir

Amacı uluslararası barışı ve güvenliğini korumak olan Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında öncelikle sorunun giderilmesi için barışçı çözüm yollarına başvurmaktadır. Bu çözümlerin sorunun giderilmesinde etkili olamadığı durumda, yani "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda" ise Antlaşma'nın VII. Bölümü devreye girer.

BM Şartı VII. Bölüm;

Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler

39. Madde

Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.

41. Madde

Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.

42. Madde

Güvenlik Konseyi, 41. Maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir...

43. Madde

1) Birleşmiş Milletler'in tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile özel anlaşma ya da anlaş-

malar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı Konsey'in hizmetine sunmayı yüklenirler.

45. Madde

Birleşmiş Milletler'in ivedi askeri önlemler alabilmesini sağlayabilmek üzere üyeler, birleşik uluslararası zorlayıcı önlemleri yürütmek için derhal kullanılabilecek ulusal hava kuvveti birlikleri bulunduracaklardır.

48. Madde

1) Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki kararlarının yürütülmesi için gerekli önlemler, Birleşmiş Milletler'in tüm üyeleri ya da bunlardan bazıları tarafından alınır.

2) Bu kararlar, Birleşmiş Milletler üyeleri tarafından doğrudan doğruya ve üyesi bulundukları uluslararası kuruluşlar içindeki eylemleriyle yürütülürler.

Yine de insani gerekçelerle askerî müdahale karmaşık bir konudur. Bu yöntemle amacın, yani insan haklarını koruyacak bir siyasi ve hukuki düzenin kurulmasının ne denli mümkün olduğu tartışmalıdır. Sorunu aşmanın yollarından birisi Jack Donnelly'nin 'pozitif müdahalesizlik' dediği yöntemdir. Pozitif müdahalesizlik fikri, insani müdahale adına uluslararası bir askerî harekâtın veya benzeri bir güç kullanımının söz konusu ülkede insan hakları pratiğine yararlı değil zararlı olacağı inancına dayanmaktadır. Buna göre insan hakları normlarını ihlal eden bir ülkeye karşı büyük güçlerin yapabilecekleri en iyi hareket "hareketsizliktir". Uluslararası bir insan hakları politikası 'nüfuz kullanımı' çerçevesinde kalmalı, zora dayalı askeri ve ekonomik müdahaleleri içermemelidir. "Pozitif müdahalesizlik, insan hakları normlarını ihlal eden ülkelere hiçbir siyasi, ekonomik ve askerî destek vermemeyi gerektirir". Böylece hedef ülkelerin rejimlerinin uluslararası toplum içinde izole olacağı ve insan hakları koşullarını iyileştirmek için zorlanacağı beklenmektedir.

DİKKAT

Pozitif müdahalesizlik fikrine göre, insan hakları normlarını ihlal eden bir ülkeye karşı insani müdahale adına uluslararası bir askerî hareket veya benzeri bir güç kullanımı söz konusu ülkedeki insan hakları pratiğine yararlı değil zararlı olacaktır.

Ancak bazı durumlarda insan hakları ihlallerinin mağdurları otoriter yönetimler tarafından o kadar bastırılmışlardır ki ne kendi kaderlerini tayin edecek ne de başkaldıracak durumdadırlar; böyle durumlarda uluslararası desteğe şiddetle ihtiyaç duyarlar.

Uluslararası örgütlerin ve devletlerin sahip oldukları gücün akıllıca kullanımı ile insan hakları diplomasisi etkinleştirilebilir. Stanley Hoffmann'a göre, yapıcı ve etkin bir uluslararası insan hakları politikası üç adımdan oluşur. Öncelikle, insanların fiziksel dokunulmazlığı ve geçimlik hakkı gibi bazı temel insan hakları üzerinde bütün devletlerin görüş birliğine varması gereklidir. İkincisi, hükümetlerin, uluslararası örgütlerin, uluslararası finansal kurumların, NGO'ların ve bireylerin bu politikaları desteklemesi sağlanmalıdır. Üçüncüsü, insan haklarını destekleme politikaları, bir ülkenin veya görüşün egemenliğini engellemek ve etkinliğini arttırmak için çok taraflı olarak yürütülmelidir.

ULUSLARARASI GÜVENLİK VE İNSAN HAKLARI

İnsan hakları ihlallerinin uluslararası güvenlik ve barış için neden ve nasıl bir tehdit teşkil ettiğini mülteciler sorunu ekseninde tartışmak

İnsan hakları, genellikle, moral kabuller ve değerlerle temellendirilir. İdealist bir talepler dizini gibi görülen insan hakları, gerçekte son derece pratik ve yaşamsal sorunların çözümünü öngören ‘pragmatik’ bir kavram, ‘çatışma önleyici’ bir mekanizmadır; bireyi, sosyal grupları ve devleti hak ve özgürlükler ortak paydasında buluşturarak toplumsal barışı inşa etmeye çalışır.

Bu bağlamda insan hakları talepleri ‘güvenlik perspektifinden’ de ele alınabilir. En temel insan hakkı olan ‘yaşam hakkı’ insanların fiziksel varlıklarının güvence altına alınmasını ifade eder. Bir diğer temel hak olan ‘özgürlük’ hakkı da insanın ‘ahlaki bir özne’ olarak dokunulmazlığı talebine tekabül eder. Temel hak ve özgürlüklerin dokunulmazlığı düşüncesi, moral bir özne olarak bireyi ‘güvenlikli’ kılmayı amaçlar. Dolayısıyla insan hakları talepleri, insanın fiziksel ve moral bütünlüğüne ilişkin güvenlik talepleri olarak da görülebilir.

İnsan hakları talepleri biçimine dönüşen ‘bireysel güvenlik’ ile ‘ulusal güvenlik’ arayışları arasında çok sıkı bağlantılar vardır. Ulusal güvenlik, sistematik ve yaygın insan hakları ihlallerinin süreklilik kazandığı ülkelerde gerçekleşmesi imkânsız bir hedeftir. Bütün felsefi ve etik gerekçelerin ötesinde insan haklarına dayanan bir devlet yapılanması, devletlerin taşıdığı güvenlik endişelerini ve tehditleri azaltıcı bir işlev taşır. Temel hak ve özgürlükleri devlet tarafından ‘güvenlikli’ kılınmayan bireylerden oluşan bir toplumda devletin kendisi de güvende olamaz. Aslında devlet, bireyin temel hak ve özgürlüklerini koruyucu mekanizmaların oluşmasına imkan tanıyarak hem popüler bir meşruiyet kazanır hem de kendisini güvenceye alır. Varlık nedeni temelde vatandaşlarının ‘güvenliği’ni sağlamak olan devlet, sistemli ve kapsamlı insan hakları ihlallerine kalkıştığında ise hem temel meşruiyet dayanağını kaybeder hem de kendi ‘varlığı’nı sorgulanır, yani ‘güvenliksiz’ kılar.

Birey ve devletin yanı sıra konunun bir de uluslararası boyutu ve düzeyi vardır. Bireyin güvenliğini tehdit eden yoğun ve sistematik insan hakları ihlalleri ulusal düzeyde barışı bozacağı gibi bölgesel ve küresel güvenliği de tehdit eden gelişmelere yol açabilir. Bunun nedeni açıktır; küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık ağları sonucu ‘ulusal’ ve ‘uluslararası’ ayrımları anlamlarını kaybetmekte, iki alan arasında geçişkenlikler artmakta, bir düzeyde meydana gelen bir olay diğer düzeyi de etkilemektedir. İnsan hakları bu geçişkenliğin tipik bir örneğidir. Bu niteliğiyle de hem ulus devletlerin manevra alanlarını daraltmakta hem de ihlal edildikleri durumlarda uluslararası güçlerin müdahalelerine ‘davetiye’ çıkarmaktadır.

Mevcut küresel ilişkiler ağında komşu ülkeler ve hatta uluslararası toplum, bir ülkede egemen olan rejimin niteliğinden, onun demokratik ve insan haklarına saygılı veya otokratik ve baskıcı olmasından etkilenir. Bu etkilenme bazen bölgesel ve hatta uluslararası barışın tehdit edildiği gelişmelere dönüşebilir. Uluslararası sistem ve dengelerin sınırlayıcı etkilerine rağmen ulusal rejimin niteliği ülkenin dış politika davranışlarını da belirli ölçülerde şekillendirir. Kendi halkına karşı baskıcı ve acımasız olan rejimlerin başka ülkelerin halklarına karşı adil ve barışçıl davranışları beklenemez. Dolayısıyla insan hakları sorununa duyarlılık sadece moral ve siyasal bir mesele değildir; barış ve güvenlik arayışlarının da bir gereğidir. İnsan hakları üzerine kurulan bir siyasal rejim, uluslararası barış ve güvenliğin de en önemli güvencesidir.

Dolayısıyla, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması anlamında ‘bireysel güvenlik’ ile ‘ulusal güvenlik’ ve ‘ulusal güvenlik’ ile de ‘küresel güvenlik’ arasında pozitif bir ilişki bulunur. İç savaşlar, azınlık haklarının ihlallerinden beslenen etnik çatışmalar, otoriter rejimlerin dışarıya karşı saldırgan tutumları, bütün bunların yarattığı kitlesel göç dalgaları küresel barışı tehdit eden durumlardır. İnsan hakları ihlalleriyle vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye düşüren devletler, aslında kendi güvenliklerini ve uluslararası barışı da tehlikeye atarlar.

Sonuç olarak insan hakları, ulusal güvenliği ‘tehdit’ değil, ‘tahkim’ ederken sistematik ve yaygın insan hakları ihlalleri yapan devletler yalnız ulusal değil, bölgesel ve küresel güvenliği de zora sokarlar. Uluslararası sistemin temel sorunsalı, barış ve güvenliğin teminidir. İnsan hakları sorunlarının çözümü hem iç barışı kurucu hem de küresel barış ve güvenliği pekiştirici bir sonuç yaratır. Bu nedenle, insan hakları ihlallerini bir güvenlik sorunu olarak görme eğilimi güçlenmiştir.

İnsan hakları ihlallerinin bölgesel ve uluslararası güvenliği nasıl ve neden tehdit ettiğini en iyi yansıtan olay kitlesel göçlerdir. Bir ülkeden dışarıya veya ülkenin başka bölgelerine kitlesel göç temel insan haklarının olmadığı bir durumun varlığını ifade eder. İnsanlar ‘hayat hakkı’nın tehdit altında olduğu bir durum neticesinde göçe karar verirler.

Mülteci, basitçe, ülkesinden göçe zorlanan insandır. 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi mültecinin kim olduğunu açıklamıştır: Mülteci, ırk, din, milliyet, sosyal veya siyasal bir grup mensubiyeti nedeniyle uyruğunda olduğu ülkede hayatı tehlikede bulunduğu için ülkesini terk eden ve bu nedenlerden dolayı ülkesine dönemeyen kişidir. Kısaca mülteciler, kendi ülkesinde yaşam hakkı tehdit edilen, korunaklı ve güvenli olmayan insanlardır. İltica hakkı Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nden bu yana uluslararası kabul görmüş bir haktır. Evrensel bildirgenin 14. maddesi; ‘herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır’ hükmünü getirmektedir.

Siyasal, etnik veya dinsel nedenlerle ‘yaşam hakkı’ tehdit altında olduğu için ülkesinden ayrılmak zorunda kalan insanların varlığı ‘insani bir kriz’in varlığına işaret eder. Mülteci akışının başlıca nedenleri arasında baskıcı siyasal rejimler, etnik ve dinsel çatışmalar, sınır değişimleri, iç savaşlar ve devletler arası çatışmalar sayılabilir. Bütün bunlar insan haklarının güvence altına alınmadığı, tanınmadığı ve kullanılmadığı bir durumun olduğunu gösterir. Mülteciler genel olarak üç gruba ayrılabilir; rejim muhalifi gruplar, etnik ve dinsel azınlıklar ile ülkede egemen olan şiddet hareketlerinin (iç savaş) kurbanları.

Resim 3.7

Suriye’deki iç çatışma ve şiddet olaylarından kaçarak Türkiye’ye sığınan (Haziran 2012 rakamlarıyla) 25 bin civarındaki Suriyeli mülteciden 10 bini Kili’deki konteynır kampta kalmaktadır.

Mülteciler ile ulusal ve uluslararası güvenlik sorunları arasındaki ilişki sanıldığından daha yakın ve doğrudandır. Mülteci olgusunun temelinde zaten bireyin veya grupların 'güvenliklerine' ilişkin, kendi ülkelerinde karşılaştıkları bir tehdit yatmaktadır. Bireysel veya grup düzeyinde güvenlikleri devlet veya diğer siyasal-sosyal güçler tarafından tehdit edilen insanlar ülkelerinin başka bölgelerinde veya başka ülkelerde güvenlik arayışına girerler. İnsanların yaşadıkları yerlerden kitlesel biçimde sürülmesi ulusal bölgesel ve uluslararası düzeylerde güvenliği ve barışı tehdit eder. Bireysel ve toplumsal bir güvenlik sorunu mülteci dalgalarıyla birlikte ulusal, bölgesel ve hatta uluslararası bir güvenlik boyutu kazanır.

Örneğin, Soğuk Savaş'ın bitiminin getirdiği rejim değişiklikleri, istikrarsızlıklar ve etnik temizlik girişimleri Balkanlar'da ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde önemli nüfus hareketlerine yol açmıştır. 1991 sonrası sadece Bosna-Hersek'ten ayrılmak zorunda kalan insanların sayısı 540.000, bütün eski Yugoslavya'dan kaçanların sayısı da 950 000'e ulaşmıştır. Yani, sadece Balkanlar'da Soğuk Savaş sonrası gelişmeler yaklaşık bir milyon insanın fiili sığınma talepleriyle sonuçlanmıştır. 1990'lı yıllarda iç savaş Somali'de 1 milyon, Ruanda'da da 2 milyon insanı komşu ülkelerde sığınmacı olmaya itmiştir. Ayrıca 1991 Körfez Savaşı sonrası sayıları 1.5 milyona yaklaşan Kuzey Irak Kürdü ve Türkmeni Türkiye ve İran'a sığınmak zorunda kalmıştır.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre bütün dünyada mültecilerin sayısı 2010 yılı itibarıyla 43.7 milyondur. Bunlardan 10.5 milyonu BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin koruması altındadır. Yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan sığınmacıların 27.5 milyonu kendi ülkelerinin farklı bölgelerine yerleşmek zorunda kalmış 'ülke içi sığınmacıları'dır. Bunların 11 milyonu Afrika'dadır. Ayrıca yaklaşık 5 milyon kayıtlı Filistinli mülteci vardır.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, BM Genel Kurulu tarafından 14 Aralık 1950'de kurulmuştur. Görevi, mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve sorunlarının çözümüne destek olmaktır. Örgütün amacı, yapısı ve işleyişi 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin Sözleşme'yle belirlendi.

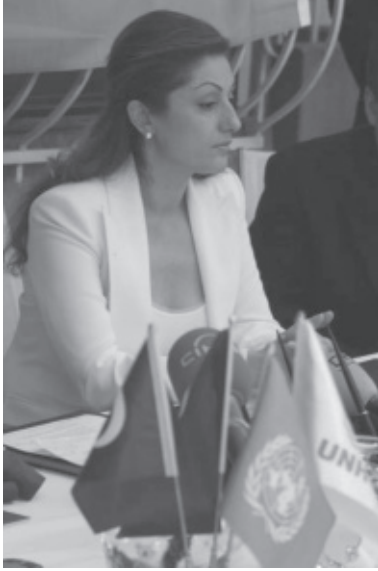
BM MYK, İkinci Dünya Savaşı sonunda savaş nedeniyle yerlerinden edilmiş Avrupalılara yardım etmek amacıyla 'geçici' bir süre için kuruldu. Ancak mülteciler sorununun dünyanın değişik yerlerindeki insan hakları ihlalleri ve çatışmalarla süreklilik kazanması örgütü de kalıcı hâle getirdi. Kurulduğu zaman sadece 34 çalışanı olan örgüt şu an, 123 ülkede 396 UNHCR ofisi, olağan veya geçici olarak faaliyet gösteren yaklaşık 7.190 personeli ile çalışmalarını yürütmektedir.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği hakkında daha geniş bilgi edinmek ve Türkiye'deki çalışmaları hakkında bilgilenmek için <http://www.unhcr.org.tr> adresindeki BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye ofisinin sitesini ziyaret edebilirsiniz.

İNTERNET

Resim 3.8

Resim 3.9

Tanınmış Ses Sanatçısı Muazzez Ersoy 2006'dan yılından bu yana BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Türkiye'deki iyi niyet elçisidir (Bilgi için Bknz. <http://www.unhcr.org.tr/?page=19>)

Gelişmiş Batılı ülkeler her geçen gün daha sıkı bir mülteci politikası izleyerek mültecilerin ülkelerine girişlerini sınırlandırmaya çalışırken dünya mültecilerinin çok büyük bir bölümü kalkınmakta olan ülkelere bulunmaktadır. Örneğin, Pakistan'ın ev sahipliği yaptığı mültecilerin sayısı 2 milyondur. Tüm Avrupa'da bulunan toplam mülteci sayısı ise 1 milyon civarındadır.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin uluslararası 'mülteci' olarak tanımladığı sığınmacıların geldikleri ülkelere bakıldığında ilk üç ülke; Afganistan, Irak ve Somali'dir. Bu üç ülke çatışma bölgeleri olup, yoğun, sistematik ve kitlesel düzeyde insan hakları ihlalleri söz konusudur.

Bu rakamlar günümüzün küresel coğrafyasında baskı, şiddet ve tehditten kaçan insanların nasıl bir yoğunlukla ve hızla komşu ülkelerden başlamak üzere dünyaya yayıldıklarını ve bir istikrarsızlık ögesi olmaya devam ettiklerini göstermektedir.

Sonuçta, sığınmacıları ve sığınmacı yaratan koşulları uluslararası boyutlarda siyasal ve güvenlik sorunu olarak görme eğilimi güçlenmiştir. İnsan hakları ihlallerinin küresel etkilerini dikkate alan devletler ve uluslararası kuruluşlar konuyu gündemlerine almaktadırlar. BM Güvenlik Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve AGİT demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları gibi konulara olan ilgisini artırmıştır. Hatta bir kolektif savunma örgütü olan NATO da 'stratejik konsept'inde tehdit unsurları arasına kitlesel nüfus hareketleri ve insan hakları ihlallerini zikretmektedir. Bu nedensiz değildir. Kitlesel mülteci akını bölgesel siyaseti gerginleştirir, çatışma ihtimalini yükseltir, öncelikle 'gönderen ülke' ile 'alan ülke' arasında gerginlikler yaratır. Mülteciler, alan ülkeler için ekonomik bir yük olduğu kadar siyasal bir risk de içerirler. Alan ülkenin demografik yapısı bundan etkilenebilir.

Mülteci sayısının düzeyi, alıcı ülkedeki sosyal uyumu zedeleyici bir sonuç da yaratabilir, ulusal demografik yapıyı ve siyasal güç dengelerini değiştirebilir. İsrail devletinin kurulmasının ardından Ürdün'e yerleşen Filistinli göçmenler bu ülkedeki demografik yapının değişmesine neden olmuş, orta ve uzun vadede Ürdün'ün iç ve dış politikası üzerinde derin bir etki yaratmışlardır.

Özellikle kitlesel göçlerde mülteciler genellikle kendi ülkelerinin sınırına yakın yerlerdeki kamplara yerleştirilirler. Bu şekilde, mültecilerin ülke genelinde yaratacağı olumsuzlukları sınırlamaya çalışan alıcı ülkeler başka bir riskle karşılaşır; mülteciler, yerleştirildikleri kampları genellikle ülkelerindeki yönetime karşı mücadele yürüttükleri merkez olarak kullanırlar. Bu ise gönderici ülkenin alıcı ülkeyi rejim karşıtlarına destek olarak düşmanca bir tutum almakla suçlanmasıyla sonuçlanır. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşir ve bazı durumlarda çatışmalara neden olur. 20 milyona yakın uluslararası sığınmacı, alan ülkeler üzerinde önemli bir ekonomik yük teşkil ederler. Bunların büyük ölçüde zaten yoksul ülkeler olması durumu daha da ağırlaştırır.

Mülteci yaratan ülke de sorunlarla karşılaşır; önce uluslararası imajı bozulur. Mültecilerin bizatihi varlığı bile bu insanların geldikleri ülkelerin baskıcı ve anti demokratik olduğunu gösterir. Ülke dışına çıkan muhaliflerin rejime karşı dışarıdan daha şiddetli bir muhalefet süreci başlatmaları beklenir. 1979 İran devriminin sürgündeki lider Ayetullah Humeyni tarafından yönetilmiş olması, muhalefetin ülke dışına atılmasının rejimin güvenliği açısından her zaman pozitif bir olgu olmayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca, dışarıdan yürütülen muhalefette bazı ülkelerin, uluslararası örgütlerin ve hükümet dışı kuruluşların desteğinin alınmasıyla muhalefet, uluslararası bir niteliğe bürünebilir. Ülke içinde belki de daha kontrollü davranan muhalefet, dışarıda daha da sertleşme eğilimine girmektedir. ‘Sürgünde hükümet’ veya ‘sürgünde parlamento’ gibi alternatif hükümet oluşumları başlatabilirler. Bu süreçte mülteci gönderen ülkenin karşısında yer alan devletler de muhalif gruplara destek verebilir. Böylece ulusal sınırlar içinde yurttaşların yaşam hakkına yönelik bir tehditin neden olduğu mülteci dalgası uluslararası aktörlerin katılımıyla daha farklı ve karmaşık bir niteliğe dönüşebilir.

Ülkeler arasında yaşanan mülteci akını kaynak ülkeye ilişkin istihbarat çalışmalarını da kolaylaştırmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Batı bloku ülkeleri Doğu’dan gelen rejim muhaliflerini hem bilgi edinmede hem de ülkede kalan diğer muhalif unsurlarla bağlantıya geçmede ustaca kullanmıştır. Dolayısıyla mülteciler bir tür bilgi kaynağı işlevi görebilir ve kaynak ülkenin güvenlik kaygılarını giderici olmak yerine derinleştirici bir sonuç yaratabilir.

Mülteci kaynaklı diğer sosyal, siyasal ve güvenlik sorunları da dikkate alındığında mültecilerin kabulünde giderek büyüyen çekinceler oluşmakta ülkeler, mülteci statüsünün verilmesi mevzuatını katılaştırma eğilimine girmektedir. Özellikle Batı Avrupa hükümetleri sığınmacı sorununu kaynak ülkede çözecek yöntemler üzerinde durmaktadırlar. Son yıllarda Avrupa Birliği’nin ve genelde Batılı ülkelerin dış politikalarında insan haklarının önemli bir konu olarak girmesinin önemli nedenlerinden birisi de diğer ülkelerde mülteci yaratan insan hakları sorunlarını çözerek mülteci akınının önüne geçmektir. Avrupa Konseyi bünyesinde Ulusal Azınlıkları Koruma Sözleşmesi’nin, eski Yugoslavya’da yaşanan çatışmaların yarattığı mülteci sayısının zirve yaptığı 1995 yılında hazırlanarak imzaya açılması tesadüf değildir. İnsan ve azınlık haklarına saygılı siyasal rejimlerin egemen olduğu bir dünyada Batı ülkelerinin kapılarına dayanan sığınmacıların sayısında ciddi bir azalış olacağı beklenmektedir.

Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası konjonktürde BM Güvenlik Konseyi, insan hakları ihlalleri ile uluslararası barış ve güvenlik arasında ilişki kurmaya başlamıştır. Özellikle insan hakları ihlallerinin kitlesel göçlerle sonuçlandığı örneklerde ihlal sonuçlarının ulusal sınırlar içinde kalmadığı, bölgesel ve küresel tehditlere dönüştüğü görülmektedir. BM Sözleşmesi’nin 2(7) maddesi üye ülkelerin iç işleri-

ne karışmayı yasaklamakla birlikte bunun kapsamında sözleşmenin 7. bölümünde düzenlenen uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya ilişkin tedbirler yoktur. Halkını bölgesel barış ve güvenliği tehdit edici biçimde göçe zorlayan bir ülke zaten bu politikasıyla ulusal sorununu uluslararası bir sorun ve tehdit hâline dönüştürmüş, uluslararası müdahaleye davetiye çıkartmıştır. Dolayısıyla, diğer ülkelerin de konuya ‘uluslararası’ boyutuyla yaklaşımları meşruiyet kazanır. Kitlesel göç dalgasında mağdur duruma düşen komşu ülkeler göç sebebini bölgesel barış ve istikrar için bir tehdit olarak görürler. BM Güvenlik Konseyi de barış ve güvenliğe yönelik tehditleri sığınmacı doğuran politikaları da kapsayacak bir biçimde yorumlamaya yönelmiştir.

Güvenlik Konseyi’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Irak, Somali, Haiti, Bosna, Ruanda ve Libya kararları ‘yeni müdahalecilik’ kavramını gündeme getirmiştir. BM sözleşmesinin 7. bölümüne yaslanan ‘yeni müdahalecilik’ anlayışı insan hakları ihlallerinden kaynaklanan insani krizleri uluslararası barış ve istikrar için bir tehdit olarak nitelemekte olup Güvenlik Konseyi’nin Kuzey Irak, Somali, Haiti ve Ruanda müdahalelerinde uygulama alanı bulmuştur.

Örneğin, 1991 yılında BM Güvenlik Konseyi’nin 688 sayılı kararında Irak’ta yaşanan kitlesel göçler karşısında merkezî hükûmetin saldırılarını durdurması için uluslararası toplumun gerekli tüm araçları kullanmasına izin verilmiştir. Bu karar, BM Sözleşmesi’nin 7. bölümü’ne göre uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla güç kullanmaya izin verilmesi ilkesine dayandırılmıştır. Güvenlik Konseyi’nin verdiği yetki çerçevesinde Kuzey Irak’ta yapılan operasyon, bir azınlık grubun kendi hükûmetine karşı korunması, böylece barış ve güvenliğe yönelik tehditlerin önlenmesi amacıyla uluslararası güçlerin söz konusu ülkeye askerî müdahale yapmasını bile onaylayan yeni bir anlayışı sergilemektedir.

Sonuç olarak, mülteci sorununun özünde bir devletin kendi halkına yönelik şiddet ve insan hakları ihlalleri politikası vardır. Kamu otoritesinin çökerek şiddetin egemen olduğu veya temel insan haklarının kamu otoritelerince sistematik ve kitlesel olarak ihlal edildiği durumlarda mülteci sorunu ortaya çıkar. Bu noktadan sonra da bölgesel devletler ve uluslararası örgütler ‘barış ve güvenliğin’ tehdit edildiği gerekçesiyle ‘müdahaleci’ yönelişler geliştirirler. Böylece insan hakları ihlali olarak başlayan bir süreç uluslararası bir güvenlik meselesine dönüşür.

Özet

İnsan haklarının uluslararasılaşması sürecinin hukuksal, kurumsal ve ahlaki nedenlerini açıklamak. İnsan hakları çevre sorunları ve silahlanma yarışı gibi siyasetin küreselleşmesinin bir örneğidir. Varlığı veya yokluğu tüm dünyayı etkiler ve ilgilendirir. İnsan hakları ihlallerinin olumsuz sonuçlarını ulusal sınırlar içinde tutmak mümkün değildir. İnsan haklarının temelde ülkelerin iç işleri olduğu ve ulusal egemenlik ile karışmazlık ilkelerinin bu konunun uluslararasılaşması önünde engel teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Ancak yerleşik düşünce; 'bir konu uluslararası bir boyut kazandığı takdirde iç işlerine karışmaya ilişkin geleneksel yasağın uygulanamaz hâle geleceği' yönündedir. İnsan hakları bizzat 'egemen devletlerin' katkılarıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, İkiz Sözleşmeler olarak bilinen BM insan hakları sözleşmeleri devletlerin katılımıyla oluşan uluslararası bir insan hakları rejiminin temellerini oluşturur. İnsan haklarının uluslararasılaşması devletlerin dış politikalarına bu konuyu dahil etmeleriyle de ivme kazanmıştır. Bu konuda etkin bir öncülük 1970'lerin başından itibaren ABD'den gelmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Birliği'nin hem kendi iç işleyişlerinde hem de dünya ile ilişkilerinde geliştirdikleri 'insan hakları perspektifi' konunun uluslararasılaşmasına katkıda bulunmuştur. İnsan haklarının uluslararası bir boyut kazanmasında yerelle ulusalı, ulusalla da küreseli birbirlerine bağlayan bir network içinde çalışan insan hakları örgütleri de önemli bir rol oynamışlardır. Uluslararası düzeyde faaliyette bulunan STK'lar insan hakları fikrinin yayılması, insan hakları standartlarının oluşturulması ve ihlallerin duyurulmasında etkili olmaktadır. İnsan haklarının uluslararasılaşmasında etkili olan bir başka gelişme küreselleşmedir. Küreselleşme, ulusal sınırları aşan ekonomik, siyasal ve kültürel bağlantıların çoğulluğunu, yaygınlığını ve derinliğini ifade eder. Bu niteliğiyle devletleri şeffaf olmaya zorlar, ulusal alanda olup biten insan hakları ihlallerinin gizlenmelerini imkânsızlaştırır.

İnsan haklarının dış politika yapımına dahil edilmesinin kavramsal ve pratik gereklerini açıklamak.

İnsan hakları konusu ülkelerin dış politikalarına girmiştir; ülkeler dış politikalarında ya diğer ülkelerin insan hakları ihlallerini gündeme getiren aktif bir tutum almakta ya da insan hakları eleştirilerine muhatap olmaktadır. İkili ilişkiler düzeyinde ve uluslararası örgütlerde insan hakları diplomasisi yürütülmektedir. Bu, bir yandan uluslararası hukukun gereğidir öte yandan da hükümetlerin politik ve ahlaki pozisyonlarıyla alakalıdır. İnsan haklarının dış politikanın konusu hâline gelmesine itirazlar da vardır. Bunlar, kültürel görecelik, ulusal olanın önceliği ve uluslararası düzen kavramlarına dayanır. Antropolojik değil siyasal, hukuksal ve kurumsal perspektiflerden BM Şartı'nın, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ve diğer uluslararası insan hakları sözleşmelerinin devletlerin çoğunluğu tarafından kabulü, kültürel görecelik tezlerine dayanarak dış politikada insan haklarını dışlamayı imkânsız kılar. Hiçbir devlet, soykırım, işkence, toplu katliam ve ırk ayrımını kendi ulusal kültürlerinin meşru bulduğu gerekçesiyle savunamaz. Devleti, asıl sorumluluğunun öncelikle kendi halkına karşı olduğu gerekçesiyle de insan haklarını dış politika yapımına katmamayı tercih edebilir. Ancak, özellikle demokratik ülkelerde hükümetler dış politikada yaptıkları veya yapmadıklarıyla da hesaba çekilir. Kamuyu hükümetleri diğer ülkelerdeki insan hakları ihlallerine karşı uluslararası bir tavır almaya zorlar. Uzun vadeli bir perspektiften insan haklarına dayanan siyasal rejimlerin teşviki uluslararası güvenliği pekiştiren ve küresel ekonomik entegrasyona katkıda bulunan bir yön taşır. İnsan haklarının dış politika yapımına dahil edilmesinin uluslararası düzeni bozacağı kaygısı da vardır. Ancak, uluslararası düzene yönelik asıl tehdit, insan haklarının uluslararası bir boyut kazanmasından değil, tiranik egemen devletlerden gelir. Nazi Almanyası ve Faşist İtalya örneklerinde görüldüğü üzere, kendi halklarının haklarına saygısız olan rejimlerin uluslararası toplumun ve komşularının haklarına saygılı olması da beklenemez.

İnsan hakları diplomasisinin araçlarının neler olduğunu betimleyerek bunların imkânlarını ve sınırlarını özetlemek.

İnsan hakları, dış politikanın bir konusu olarak gündeme geldiğinde kullanılabilecek bazı diplomatik araçlar vardır. Bunlardan birisi ‘sessiz diplomasi’dir; diplomasiğin geleneksel tarzını koruyan ‘minimum’ bir düzeydir. İkili ilişkilerde bazı insan hakları sorunlarının kamuoyuna yansıtılmadan dile getirilmesini öngörür. ‘Sessiz diplomasi’ insan hakları ihlallerinin “yapısal-sistemsel kaynakları”nı göz ardı eder, ihlallerin kökeninin ortadan kaldırılmasını sağlayamaz ve hatta ihlallerden sorumlu hükümetleri temize çıkarıcı bir işlev bile görebilir. ‘Açık diplomasi’ bir adım daha giderek başka ülkelerdeki insan hakları ihlallerine karşı açıkça tavır almaktır. Bir devlet temsilcilerinin, insan hakları ihlallerinde bulunan bir başka devlet hakkında kamuoyuna açık beyanatlar vermesi, eleştiriler ve kınamalarda bulunması suretiyle dünyanın dikkatini insan hakları ihlallerine çekmesi, böylece ihlalci hükümetler üzerine uluslararası bir baskı kurması ‘açık diplomasi’nin kullandığı yöntemlerdir. İnsan hakları ihlallerinden dolayı hedef alınan devlet üzerine baskı uygulama veya onu etkilemenin bir başka yolu da dış yardımlardır. Askerî ve ekonomik yardımın kesilmesi veya bloke edilmesi baskıcı rejimleri uluslararası alanda izole etmeye ve bu ülkelerdeki insan hakları mağdurlarını cesaretlendirmeye hizmet eder. Dış yardımların kesilmesi ancak dış yardım sağlayan ülkelerin başvuracağı bir yöntem olarak tek taraflı bir uygulama imkanına sahiptir. Ayrıca ekonomik yaptırımlar da uygulanabilir. Ancak ekonomik yaptırımlar, kamuoyu eleştirisine duyarsız olan baskıcı yönetimleri etkilemek yerine zaten insan hakları ihlallerinin kurbanı olan insanların hayatını daha da zorlaştırabilir. Bu araçlardan niteliksel olarak çok farklı olan ‘insani müdahale’ de bir siyasa seçeneği olarak düşünülmektedir. Niteliksel fark, insan haklarının insan hakları ihlallerinden dolayı hedef alınan ülkeye karşı ‘fiziki güç kullanmayı’ öngörmesidir. Bu yöntemle amacın, yani insan haklarını koruyacak bir siyasi ve hukuki düzenin kurulmasının ne denli mümkün olduğu tartışmalı bir konudur.

İnsan hakları ihlallerinin uluslararası güvenlik ve barış için neden ve nasıl bir tehdit teşkil ettiğini mülteciler sorunu ekseninde tartışmak.

İnsan hakları sorununa duyarlılık sadece moral ve siyasal bir mesele değildir; uluslararası barış ve güvenlik arayışlarının da bir gereğidir. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, özellikle etnik temelli çatışmalar ve otoriter yönetimlerin baskı politikalarından kaynaklanan kitlesel mülteciler sorunu uluslararası güvenliği teminin yollarından birinin ulusal düzeyde insan haklarının tanınması ve korunması olduğu kanaatini güçlendirmiştir. İnsan hakları ihlalleri sadece yurttaşların güvenliğini değil ulusal ve uluslararası güvenliği de tehdit eder. İnsan hakları ihlallerinin bölgesel ve uluslararası güvenliği nasıl ve neden tehdit ettiğini en iyi yansıtan olay kitlesel göçlerdir. Bir ülkeden dışarıya veya ülkenin başka bölgelerine kitlesel göç, temel insan haklarının olmadığı bir durumun varlığını ifade eder. Bireysel veya grup düzeyinde güvenlikleri devlet veya diğer siyasal-sosyal güçler tarafından tehdit edilen insanlar (mülteciler) ülkelerinin başka bölgelerinde veya başka ülkelerde güvenlik arayışına girerler. Soğuk Savaş sonrası dönemde BM Güvenlik Konseyi, insan hakları ihlalleri ile uluslararası barış ve güvenlik arasında ilişki kurarak ‘müdahaleci’ kararlar almış, barış ve güvenliğe yönelik tehditleri mülteci doğuran politikaları da kapsayacak bir genişlikte yorumlanmaya başlamıştır. BM Şartı’nın 7. Bölümüne yaslanan ‘yeni müdahalecilik’, Güvenlik Konseyi’nin Kuzey Irak, Somali, Haiti ve Ruanda müdahalelerinde uygulama alanı bulmuştur.

Kendimizi Sıneyalım

1. Kendi yurttaşlarının temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, insan hakları konusunda aktif olan ve uluslararası örgütler ile hükümet dışı kuruluşlarla (NGO) iş birliğine girişen devletler ne tip devletlerdir?
 - a. Otoriter devletler
 - b. Liberal-demokratik devletler
 - c. Totaliter devletler
 - d. Teokratik devletler
 - e. Despotik devletler
2. İnsan haklarının uluslararasılaşması sürecinde 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen hangi metin bir dönüm noktası oluşturur?
 - a. Avrupa Tek Senedi
 - b. Paris Şartı
 - c. BM Şartı
 - d. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
 - e. Amsterdam Antlaşması
3. 1998 yılında kurulmuş olan ve savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım suçları ile saldırı suçlarına bakan uluslararası daimi mahkemenin adı nedir?
 - a. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
 - b. Lahey Adalet Divanı
 - c. Uluslararası Ceza Mahkemesi
 - d. Nünberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi
 - e. Sierra Leone Savaş Suçları Mahkemesi
4. Aşağıdaki ülkelerden hangisi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi BM Genel Kurulu'nda oybirliğiyle kabul edilirken oylamaya katılmamış olan 8 ülkeden biri değildir?
 - a. Güney Afrika
 - b. Suudi Arabistan
 - c. Sovyetler Birliği
 - d. Polonya
 - e. İspanya
5. Avrupa Konseyi bünyesinde 1950 yılında imzaya açılan ve 1953 yılında yürürlüğe giren hangi sözleşme, sözleşmede koruma altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ihlalini taraf ülkelerde bağlayıcı nitelikte çözümlen yargısal bir mekanizma kurmuştur?
 - a. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
 - b. Amsterdam Antlaşması
 - c. Avrupa Tek Senedi
 - d. Paris Şartı
 - e. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
6. 18 Mayıs 1954'te Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylayan, 28 Ocak 1987'de de bireysel başvuru hakkını tanıyan ülke aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Romanya
 - b. Türkiye
 - c. Polonya
 - d. Arnavutluk
 - e. Bulgaristan
7. Avrupa Birliği'nin bir 'kurucu antlaşması'na insan hakları kavramının ilk defa girmesi 1986 yılında imzalanan hangi antlaşma ile olmuştur?
 - a. Helsinki Nihai Senedi
 - b. Amsterdam Antlaşması
 - c. Avrupa Tek Senedi
 - d. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
 - e. Paris Şartı
8. 'Evrensel insan hakları' kavramına karşı çıkarak insan hakları anlayışının her kültürün farklı tarihsel ve sosyal yapısı içerisinde şekillendiğini ileri süren kuramcı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Jack Donnelly
 - b. Immanuel Kant
 - c. Oliver Jütersonke
 - d. Hans J. Morgenthau
 - e. Christoph Frei
9. İnsani müdahale adına uluslararası bir askeri hareketin veya benzeri bir güç kullanımının söz konusu ülkede insan hakları pratiğine yararlı değil zararlı olacağı fikri aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Pozitif müdahalesizlik
 - b. Negatif müdahalesizlik
 - c. Karışmazlık ilkesi
 - d. Sessiz Diplomasi
 - e. Açık Diplomasi
10. Irk, din, milliyet, sosyal veya siyasal bir grup mensubiyeti nedeniyle uyuğunda olduğu ülkede hayatı tehlikede bulunduğu için ülkesini terk eden ve bu nedenlerden dolayı ülkesine dönemeyen kişilere ne ad verilir?
 - a. Göçmen
 - b. Konuk işçi
 - c. Turist
 - d. Muhacir
 - e. Mülteci

Okuma Parçası

İnsan Haklarının Dış Politikayla Bütünleştirilmesi

İnsan haklarına ilişkin hedefler çoğu kez diğer dış politika hedefleri ile çatışma içindedir. Bu çatışmaların çözümü özellikle önemli bir konudur, çünkü geçmişteki kötü sicil gösterdiği gibi teorik çekiciliği ne olursa olsun, insan hakları adına girilen somut faaliyetler, pratikte son derece büyük sorunlarla yüz yüzedir.

İnsan hakları dış politikanın ilgilerinden yalnızca birisidir. Geniş anlamıyla ele alındığında, insan haklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik hedefler ulusal çıkarlarla çatışma içine girebilir. Bununla birlikte, insan hakları ile diğer ulusal çıkarlar arasında, realistlerin ve diğer eleştirel bakışların ortaya koydukları gibi, ne açık ne de basit bir ilişki vardır. Aslında, bazı durumlarda, dış politikada insan haklarına daha geniş yer verilmesi ulusal güvenliğe ilişkin amaçların gerçekleştirilmesi için dahi önemli katkılarda bulunabilir...

İnsan hakları salt ahlaki kaygılardan oluşmaz. Ahlakilik ile gerçekçilik birbirlerine zıt düşmek zorunda değildir. Bu ikisinin, birbirlerini tamamlayıcı, birbirleriyle çatışan ya da bağlantısız alanlar olup olmadığı ampirik bir sorundur. Bir ülke, bazen insan hakları kaygısıyla hareket edebilirken, bazen bunu yapamaz. Ne yapılması gerektiği, her örnekte, o olayın bir değerlendirilmesi yapılarak belirlenmelidir. İster ahlakçı ister gerçekçi olsun bu konuda yol gösterici basit bir kural yoktur...

Eğer insan hakları politikası, ülke içinde ve dışında meşruluk sağlamaya ve etkili olmaya hizmet ederse, bir ülkenin dış politikasının bir süsü ya da eklentisi olmaktan öte tüm yönleriyle onun uyumlu bir parçası hâline getirilmelidir. İnsan haklarına ne ölçüde ağırlık verileceği konusunda oldukça zor bir karara, bir ilke sorunu olarak vakit kaybetmeden varılması gerekir. Halihazırdaki sorunlara ve krizlere verilecek anlık cevaplar, gerek görünüşte gerek özde, tutarsızlıklara önyak olur...

Bir devletin dış politikasında insan haklarına olan bağlılığın mantıklılığını ve olgunluğunu ölçmeye yönelik basit bir ampirik test bile düşünebiliriz; bir ülke, uygulamada, insan hakları kaygılarından dolayı en küçük maliyetlerden bile kaçınıyorsa, o ülkenin insan haklarına ciddi bir şekilde bağlı olduğuna dair en ateşli açıklamaları dikkate almamıza bir neden yoktur.

Kaynak: Jack Donnelly, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Tekin Yayınları, Ankara, 1995, s. 259-262.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “İnsan Haklarının Küreselleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Dış Politikada İnsan Hakları Sorunsalı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “İnsan Hakları Diplomasisi ve Araçları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Güvenlik ve İnsan Hakları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Yararlanılan Kaynaklar

- Baehr, Peter (2004). *The Role of Human Rights in Foreign Policy*, New York: Palgrave Macmillan.
- Dağı, İhsan (2002). *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Dağı, İhsan ve Necati Polat (2004). *Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Donnelly, Jack (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Ankara: Tekin Yayınları.
- Forsythe, David (2006). *Human Rights and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffmann, Stanley (1981). *Duties Beyond Borders*, Syracuse: Syracuse University Press.
- Kapani, Münci (1987). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Smith, Rhona ve Christien van der Anker (Der.). (2005) *The Essentials of Human Rights*, Londra: Hoddler Arnold.

4

Amaçlarımız

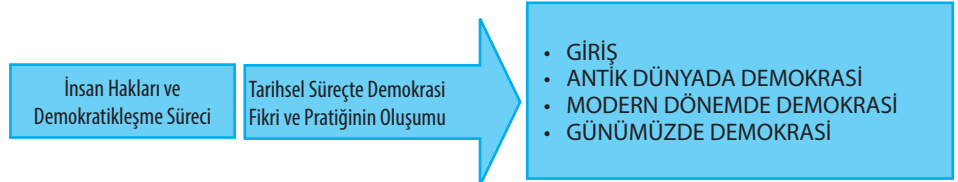
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Antik Yunan'da demokrasi kavramının ne anlama geldiğini tanımlayabilecek,
- Antik Yunan'da Atina demokrasisinin işleyişini açıklayabilecek,
- İngiltere'de 17. ve 18. yüzyıllarda demokrasinin ortaya çıkış sürecini özetleyebilecek,
- Amerikan ve Fransız Devrimlerinin demokrasi fikri ve pratiğinin gelişimine etkilerini değerlendirebilecek,
- Liberal demokrasinin işleyişini açıklayabilecek ve klasik demokrasi ile liberal demokrasi arasındaki farkları ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Demokrasi
- Klasik Demokrasi
- Atina Demokrasisi
- Antik Özgürlük Anlayışı
- Modern Özgürlük Anlayışı
- Liberal Demokrasi
- Temsili Demokrasi
- Çoğunluk Prensibi
- Evrensel Yetişkin Oy Hakkı
- Yarışmacı Seçimler
- Gelişimci Demokrasi
- Koruyucu Demokrasi
- Anayasal Yönetim
- Kuvvetler Ayrılığı

İçindekiler

Tarihsel Süreçte Demokrasi Fikri ve Pratiğinin Oluşumu

GİRİŞ

Siyaset teorisinin “özgürlük”, “eşitlik”, “adalet” ve diğer pek çok kavramında olduğu gibi “demokrasi” kavramı da ne anlama geldiği hakkında kesin bir anlaşmanın olmadığı “tartışmalı” kavramlardan birisidir. Bu durum, hemen hemen tüm siyasal ideolojilerin demokrasiyi yüceltmesine karşılık, aynı zamanda ona farklı anlamlar yüklemesi gerçeğinde görülebilir. Liberalizmden sosyalizme, muhafazakârlıktan çevreciliğe kadar tüm ideolojik pozisyonlar demokrasi kavramından farklı şeyleri anlamaktadır. Bu nedenle, demokrasi kavramının evrensel, kesin, tarihsel olmayan yani her dönem için doğru olacak bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. Bunun yerine tarihsel süreç içerisinde hangi demokrasi anlayışının hangi dönemde ve nerede baskın olduğundan bahsetmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu doğrultuda, bu bölümde demokrasi fikrinin tarihsel gelişim süreci içerisindeki üç durağı olarak, 1- Antik dünyada demokrasi tecrübesi (klasik demokrasi, Atina demokrasisi), 2- Erken modern dönemde demokrasi tecrübesi (17. ve 18. yüzyıl İngiltere, Amerika ve Fransa tecrübeleri) ve 3- Günümüzde demokrasi tecrübesi (liberal demokrasi) üzerinde duracağız.

ANTİK DÜNYADA DEMOKRASİ

Antik Yunan’da demokrasi kavramının ne anlama geldiğini tanımlamak.

Demokrasi fikri ve pratiği ilk kez Milattan Önce (MÖ) 5. yüzyıl civarında antik Yunan’da doğmuştur. Nitekim demokrasi kelimesi de Yunanca’da halk manasındaki *demos* ve yönetim manasındaki *kratos* kelimelerinin bir araya getirilmesi ile elde edilmiştir. Yani, kelime manası olarak demokrasi, halkın yönetimi anlamına gelmektedir. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus, Yunanca’da *demos* kelimesinin bir anlamının da bugün bizim Türkçede ‘avam’ kelimesi ile ifade ettiğimiz ‘yoksul halk’ olduğudur. Bu anlamda, antik Yunan’da demokrasi halkın tamamını kapsamakla birlikte yoksul çoğunluğun yönetimde ağırlığı elinde bulundurduğu rejimdir (Aristoteles, *Politika*, 3. Kitap, 7. ve 8. Bölümler).

Resim 4.1

Antik dünyanın Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi önde gelen düşünürleri, demokrasinin yoksul ve daha önemlisi cahil halk yığınlarının kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdikleri yönetim olduğunu düşünüyor ve onu idealden uzak buluyorlardı [Raphael'in Atina Okulu adlı eserinden bir kesit. Resimdekiler: Platon (solda) ve Aristoteles (sağda)].

Şehir Devleti: Antik dünyada var olmuş, nüfusları birkaç bin ile birkaç yüz bin arasında değişen, kendi kendini yöneten ve ekonomik olarak da kendine yeter siyasal ve ekonomik birimler.

Antik Yunan'da demokrasinin içinde uygulamaya konduğu siyasal yapı günümüzün büyük nüfuslu ulus-devletlerinden farklı olarak küçük nüfusa sahip **şehir devleti** (*polis*) idi. Antik çağda Yunanlılar siyasal birliğe sahip olmayıp irili ufaklı birçok şehir devletine bölünmüşlerdi. Bu şehir devletlerinde krallıktan aristokrasiye, oligarşiden demokrasiye değin farklı siyasal rejimler mevcuttu. Şehir devletleri nüfusları birkaç bin ile birkaç yüz bin arasında değişen, kendi kendini yöneten (otonom) ve ekonomik olarak da kendine yeter (otarşik) siyasal ve ekonomik birimlerdi. Her şehir devleti kendi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek bir toprak parçasına sahipti. Bu topraklar şehir devletinin merkezi ile çevre köyle-ri kapsayan bir alandan oluşmaktaydı. Halk şehir devletinin merkezini çevreleyen bu tarım arazilerinde gün boyu çalışır, akşamları da güvenlik gerekçesiyle şehre geri dönerdi (Sealey, 1976: 19).

Halkın geçimini sağlamak için üzerinde çalıştığı bu topraklar kolektif mülkiyet altında olmayıp vatandaşlar arasında parçalara bölünmüştü. Fakat vatandaşların hayatlarındaki asli faaliyetleri tarlalarındaki üretim faaliyetleri değil, kamusal alanda üstlendikleri siyasal, yargısal, askerî, dinî roller oluşturmaktaydı (Foster, 1971: 28). Bu anlamda antik Yunan'da vatandaşın hayatının ancak şehre hizmetle ve onun idaresine katılmakla değer kazandığına inanılırdı (Mayo, 1964: 37). Vatandaşlara ait toprakları işleyenler daha çok kölelerdi. Eski Yunan'da kölelik kurumu sayesinde vatandaşların siyasal ve sosyal faaliyetlere katılacak boş zaman ve maddi imkânlar kavuştukları ve bu nedenle de bu kurumun doğal bir kurum olduğu düşünülmüştü. Eğer bir kimse şehrin siyasal faaliyetlerine katılmak için gereken zamanı bulamayacak kadar çok çalışmak zorunda ise o kişinin özgür bir hayat sürmeye layık olmadığına inanılırdı (Foster, 1971: 28).

Klasik Demokrasi Tecrübesi: Atina Demokrasisi

Antik Yunan'da Atina demokrasisinin işleyişini açıklamak.

Klasik demokrasinin en yetkin biçimde pratiğe aktarıldığı yer Atina şehir devletiydi. Atina'da yönetimde söz sahibi olan "halk"ı 20 yaş ve üzeri Atinalı erkekler oluşturmaktaydı. Toplumun yarısını oluşturan kadınlar ile çocuklar, köleler ve özgür ama Atina'lı olmayan yabancılar (metoikoslar) siyasal ve yargısal süreçlere katılma hakkını içeren vatandaşlık haklarından mahrumdular. Sayıları 30.000 ile 45.000 arasında değişen Atinalı erkekler yılda 40 defadan az olmamak üzere en az 6.000 toplanma yeter sayısı ile *Eklezya* adlı halk meclisinde bir araya gelirdi (Holden 2007: 56). Bu meclis, yasaların konması, mali konuların değerlendirilmesi, savaş ve barış ilan edilmesi gibi temel kamu politikalarının karara bağlandığı birimdi. Tüm vatandaşların katılımına açık olan bu meclisin üye sayısının fazlalığından doğan ataleti ortadan kaldırmak üzere ona yasa tekliflerinin hazırlanmasından sorumlu olan 500'ler Konseyi yardım ederdi. Bu Konsey Atina'nın 10 kabilinden gelen 50'şer kişinin katılımıyla oluşmaktaydı. Bu 500'ler Konseyi'ne de yardımcı olan 50'ler Komitesi mevcuttu. 50'ler Komitesi'ne görev süresi bir günle sınırlı olan bir Başkan başkanlık ederdi.

Resim 4.2

Akropolis, Atina

Kaynak: *The Acropolis of Athens* by Leo von Klenze http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Athens

Yasama faaliyetlerine paralel biçimde yargı faaliyetleri de halkın katılımıyla gerçekleşirdi. Mahkemeler 30 yaş ve üzeri vatandaşların jüri olarak görev aldıkları halk mahkemeleri olarak örgütlenmişti. Bu meclislerde karar almada ideal oy birliği olmakla birlikte bunun sıklıkla imkânsız olmasından dolayı **çoğunluk prensibi** benimsenmiştir.

Bu meclislerin yanı sıra idari işlere bakan bir yıllık görev süresiyle sınırlı kamusal makamlar bulunmaktaydı. Askerî işlere bakan generaller ve mali işlerden

Çoğunluk prensibi: Karar alınacak bir konuda karar alma sürecine katılan kişiler arasında o ybirliğinin mümkün olmadığı bir durumda sayıca daha fazla kişinin desteklediği kararın kabul edilmesi.

Doğrudan demokrasi:

Vatandaşların siyasal süreçlere temsilciler eliyle değil, bizzat kendilerinin katıldığı demokrasi modeli. Bu model katılımcı demokrasi olarak da nitelendirilir.

Yurttaşlık erdemi:

Yurttaşların kamusal meseleleri kendi kişisel meseleleriymişcesine sahiplenmeye yönelik isteklilikleri, alışkanlıkları.

sorumlu olan makam dışında kalan makamlara vatandaşlar arasından kurayla atama yapılırdı. Atinalılar sadece askerî ve mali işlerden sorumlu olacak iki makama mecliste seçim yoluyla atama yaparlardı ve bir kişinin bu makamlara birden fazla kez seçilmesi mümkündü. Onların sadece bu iki mevkiye seçimle atama yapmalarının ve geri kalan mevkilere kura yöntemiyle atama yapmalarının nedeni Atinalıların seçimlerin zenginlerin lehine sonuçlar vereceği düşüncesiyle zorunda kalmadıkça seçim yöntemini uygulamaması ve bu iki görevin uzmanlık gerektirmesi nedeniyle bu görevlere atamada seçimin bir zorunluluk olduğunu düşünmeleridir (Held 1996: 21-23). Böylelikle kamusal makamlar sürekli olarak aynı ellerde bulunmayacaktır. Kamu makamlarına atamalarda sıra veya kura yöntemlerinin ağırlıklı olarak kullanılmasının ardında, hiç şüphesiz devlet yönetiminin, profesyonellere bırakılması gerekli olmayan, tüm vatandaşların katılma yetkinliğine sahip olduğu bir faaliyet dalı olduğu düşüncesi de yatmaktadır (Sabine 1969: 11-12).

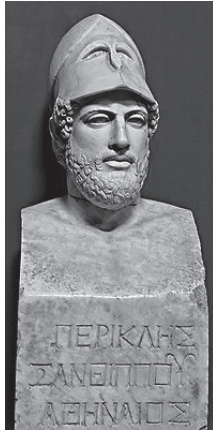
Atina demokrasisinde halk bu kurul ve kurumlarda aktif rol alarak kendi kendini yönetmiş oluyordu. Halkın yönetimi araçları eliyle yürütmeyip doğrudan kendisinin üstlendiği bu demokrasi modeline **“doğrudan demokrasi”** veya **“katılımcı demokrasi”** adları da verilmektedir.

Halkın yönetime istikrarlı bir şekilde katılımını mümkün kılan şeyin, halkın kamusal meselelere yönelik sahip olduğu yüksek duyarlılığı olduğuna ilişkin bir kabul vardır. Nitekim David Held'e (1996: 17) göre, Atina demokrasisinin vatandaşları özel çıkarlarını ortak yarara, kamusal çığara feda etmeye hazır olmalarını sağlayan **yurttaşlık erdemine** yüksek bir düzeyde sahipti.

Bu durum Atina demokrasisinin belirleyici özelliği idi. Genel olarak antik Yunan'da, özel olarak da Atina'da yaşamaya değer hayatın kamusal hayata aktif olarak adanmış bir hayat olduğuna inanılmaktaydı. Atina demokrasisinin ve onun vatandaşlarının bu özelliğinin en yetkin ifadesi Atina'nın ünlü generali **Perikles**'in, Peloponnes Savaşı'nın ilk yılında savaşta ölen Atinalıların anısına verdiği cenaze söylevinde söylediği şu sözlerde bulunabilir: “Başkaları kamusal meselelerde rol almayan bir kimseye “kendi işine bakıyor” derken, sadece biz böyle bir kişinin hiçbir işe yaramayacağını düşünürüz” (Thucydides 3.[40]).

Resim 4.3

Perikles.

Kaynak: <http://en.wikipedia.org/wiki/Pericles>

SIRA SİZDE

Atina demokrasisinde halkın yönetime doğrudan katılımını sağlayan ne gibi siyasal yapılar, yöntemler ve erdemler vardır?

Klasik demokrasinin bir örneği olarak ele aldığımız Atina demokrasisinde yönetime doğrudan aktif katılımı bulunan halkın organik bir bütün oluşturduğuna inanılırdı. Halk basitçe onu oluşturan bireylerin toplamından ibaret değildi. Halk, bundan daha fazla bir anlam ifade ederdi. Buna göre, halk sadece hâlihazırda yaşayan üyeleri değil ama geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak üyeleri ve bu üyelerin içinde şekillendiği din, dil ve kültür gibi toplumsal kurumları da içine alan kolektif bir varlıktır. Mustafa Erdoğan (2003: 234) halka yönelik bu bakış açısını “toplulukçu bakış” olarak isimlendirmektedir. Bu bakış açısına göre, halk denen organik ve kolektif varlığın çıkarı da onu oluşturan üyelerin çıkarlarının

basit bir toplamına indirgenemez. Halkın çıkarı onun üyelerinin tek tek sahip oldukları çıkarlardan daha üstün ve kapsayıcı bir çıkardır. Bu ortak, kolektif çıkarın ne olduğunun belirlenmesi de vatandaşların aktif katılımı ile kamusal alanda belirlenecektir. Vatandaşlar, kamusal alanda bu ortak çıkarı hedefleyerek yönetim süreçlerine katılacaklardır. Böylece halkın yönetiminin aynı zamanda halkın çıkarına olması da temin edilecektir.

Antik Yunan'da bireyin özgürlüğü de bu ortak, kolektif çıkar anlayışıyla yakından ilişkilidir. Antikler, bireyin kamusal alanda ortak çıkarı takip ederek aktif katılımında bulunmasını özgürlük olarak nitelemişlerdir. Onlara göre bireyin, özel alanda başkalarının müdahalesinden uzak bir şekilde, kendi özel meseleleriyle ilgilenmesi özgürlük olmayıp bilakis esaretti. Yukarıda Perikles'e referansla belirttiğimiz üzere özel olarak Atina demokrasisinde ve genel olarak da antik Yunan'da, kamusal sorumluluklardan kaçınan böyle kişilerin özgür olmaya layık olmadığına inanılırdı. Antik dünyada bireylerin özel alanda biyolojik ve ekonomik ihtiyaçlarını giderip kamusal alanda da insanî potansiyellerini gerçekleştirdikleri, entelektüel ve sosyal kapasitelerini geliştirdikleri düşünülürdü. Bu yönüyle, klasik demokrasi, insan doğasının gelişimine yaptığı katkı göz önüne alınarak **gelişimci demokrasi** olarak da sınıflandırılabilir (Heywood 2010: 109-111).

Bhikhu Parekh'in (1993: 162) ifadesiyle "Atina demokrasisinin sahip olduğu özgürlük görüşü onun zorunlu bir ifadesi olarak aktif siyasal katılımı gerektirirdi." Bu özgürlük anlayışını, Benjamin Constant *antik özgürlük anlayışı* olarak nitelemekte ve onu *modern özgürlük anlayışından* ayırmaktadır:

Biz artık kolektif iktidara aktif ve sürekli katılımında vücut bulan antik özgürlüğe sahip olamayız. Bizim özgürlüğümüz, huzurlu varoluş ve özel bağımsızlıktan ibaret olmalıdır... Antiklerin amacı aynı anavatanın vatandaşları arasında sosyal iktidarın paylaşılmasıydı. Onların özgürlük dedikleri şey bu idi. Modernlerin amacı, güvenlik içinde özel zevklerini tecrübe edebilmektir ve onlar bu zevklerin kurumlar tarafından garanti altına alınmasına özgürlük demektedirler (Constant 1997 [1819]: 110-111).

Gelişimci demokrasi: Siyasal süreçlere katılımın insanın karakterini geliştireceğini, bireyin var oluşunu gerçekleştirmesine katkıda bulunacağını ileri süren demokrasi anlayışı

Antik dünyada özgürlük ne anlam taşımaktaydı? Açıklayınız.

SIRA SİZDE

Klasik demokrasi, Atina'nın MÖ 322 yılında Makedonya'nın hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte tarih sahnesinden çekilmiştir. Bundan sonra demokrasinin yeniden bir siyasi rejim tipi olarak ortaya çıkması için yaklaşık olarak Milattan Sonra 17. yüzyıla değin beklemek gerekecektir. Modern dönemin başında ortaya çıkan bu demokrasi anlayışı da pek çok açıdan klasik demokrasiden farklılıklar gösterecektir. Şimdi bu yeni demokrasi modeline daha yakından bakalım.

Antik Yunan'da sosyal, siyasal ve ekonomik yaşam ve Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi antik Yunan filozoflarının siyasi düşüncesi hakkında daha etraflı bilgi için Bican Şahin'in Türkiye Bilimler Akademisi, Ulusal Açık Ders Malzemeleri Portalı için hazırladığı *Siyasal Düşünceler Tarihi-I* başlıklı ders notlarından istifade edebilirsiniz. Adres: <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=63>

İNTERNET

MODERN DÖNEMDE DEMOKRASİ

Demokrasinin modern dönemlerin başında yeniden tarih sahnesine çıkmasının ardında en azından iki unsurun etkili olduğu ileri sürülebilir. Bu unsurlardan ilki

Avrupa'da 16. yüzyılda ortaya çıkan dinde Reform Hareketi, ikincisi de Orta Çağ boyunca Avrupa'da hüküm süren asiller, ruhban sınıfı ve şehirli orta sınıfların temsil edildiği meclisler gibi kurumların varlığı ile ilişkilidir. Dinde Reform Hareketi'nin en azından iki sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi, Reform Hareketi'nin eşitlikçi doğasında yatmaktadır. Bilindiği üzere Martin Luther'in öncülüğünü yaptığı Reform Hareketi Hristiyanlık dininde Roma Kilisesi'nin ve Papa'nın dini yorumlama tekeli ve Tanrı ile inançlı birey arasındaki tek köprü olma iddiasına bir başkaldırı niteliği taşıyordu. Luther'e göre her birey dini kendi başına yorumlayabilirdi. Tanrı'nın sözünü anlamak için Papa'nın yorumuna sadık kalmak mecburiyeti yoktu. Bu, o zamana değin var olmayan eşitlikçi bir bakış açıydı ve insanlara bir özgüven aşılamıştı. Reform Hareketi'nin, onun Luther ve John Calvin gibi liderlerinin pek de niyet etmediği ikinci bir sonucu, halkın despot yöneticilere karşı başkaldırı hakkını kendilerinde görmesini yaratmasıydı. 16. yüzyılda Fransa'da Huguenotlar olarak bilinen Protestanlar, Katolik Kral'ın elinde uğradıkları zulüm karşısında baskıcı otoriteye direnme ve başkaldırı teorilerini geliştirmişlerdir. Benzer teoriler Hollandalı Protestanlar tarafından Katolik İspanyol yönetimine karşı da kullanılmıştır (Arblaster 1994: 25-26).

Baskıcı yönetimlere direnme ve başkaldırı doğrultusundaki bu gelişmeler, entelektüel alanda, 16. yüzyılın özellikle son çeyreğinde, *halk egemenliği* doktrinlerini öne çıkaran fikirlerden ilham alıyordu. Bu teoriler Francois Hotman'ın *Franco-gallia* (1573), kimliği kesin olmayan bir yazarın *Tiranlara Karşı Savunu* (*Vindiciae contra Tyrannos*, 1579), İskoç yazar George Buchanan'ın, *İskoçya'da Tacin Yetkileri* (*De Jure Regni apud Scotos*, 1579) başlıklı eserlerinde güçlü bir şekilde ifade ediliyordu. Her üç yazara göre de bir yöneticinin ne zaman bir tiran hâline geldiğine karar verecek olan halkın kendisidir. Yine her üç yazara göre de kralın otoritesinin kaynağı Tanrı veya gelenek değil ama halktır. Böylece modern dönemin başında oldukça gelişmiş bir halk egemenliği doktrininin var olduğunu söylemek mümkündür (Arblaster 1994: 27-28).

17. ve 18. Yüzyıl İngiltere Tecrübesi

İngiltere'de 17. ve 18. yüzyıllarda demokrasinin ortaya çıkış sürecini özetlemek.

17. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da Orta Çağ'dan gelen temsili kurumlar tarihe karışmış, mutlakiyetçi krallıklar egemenliklerini pekiştirmişlerdi. Bunun tek istisnası İngiltere idi. İngiltere'de krallık hiçbir zaman Kıta Avrupa'sında olduğu gibi mutlak bir güce sahip olamamıştır. Kralın gücü daha 1215 tarihinde feodal beylerle imzaladığı *Magna Carta* şartı ile sınırlanmıştı. Bu şart ile feodal beyler ve üst düzey kilise üyeleri Kral John'a orta çağdan beri sahip oldukları hakları bir kez daha kabul ettiriyorlardı. Bu anlamda *Magna Carta* feodalizmi canlı tutmayı hedefleyen gerici bir belgeydi. Ancak onu demokrasi ve özgürlükler açısından önemli kılan, kralın Avrupa'nın geri kalan ülkelerindeki gibi mutlak gücü ele geçirmesine engel oluşturmada yatmaktadır (Roskin 2011: 24-25).

Daha 13. yüzyılda İngiliz kralları ülke meseleleri hakkında danışmada bulunmak üzere ilçe düzeyindeki yönetim birimlerinden 2 ila 4 şövalye, kasabalardan da benzer bir sayıda orta sınıf şehirliyi Londra'ya davet ediyordu. Kralların böyle yapmalarının nedeni demokrasiye verdikleri değerden çok, onların Fransa'da sahip oldukları mülklerini korumak için yürütmek zorunda oldukları savaşlara

kaynak toplama kaygıları idi. Zamanla bu danışma meclisleri İngiliz Parlamentosu hâline dönüştü. Şövalyeler ve orta sınıf şehirlielerin katılımıyla **Avam Kamarası**, asiller ve üst düzey din görevlilerinin katılımıyla da **Lordlar Kamarası** oluşturuldu (Roskin 2011: 25-26).

16. yüzyıl, Parlamento'nun İngiliz siyasal sistemindeki etkisinin artmasına yol açan ilginç olaylara şahit olmuştur. VIII. Henry'nin 1509-1547 tarihleri arasındaki hükümrانlığı sırasında Parlamento büyük güç kazanmıştır. Aragonlu Catherine ile evli olan VIII. Henry kendisine varis olabilecek bir erkek çocuk sahibi olmak istemektedir. Ancak Cathrine ile olan evliliğinden bu çocuğa sahip olamamaktadır. Ancak Catherine'den boşanıp yeni bir evlilikten erkek bir varis sahibi olma planları da Catherine'in akrabaları tarafından kontrol edilen Papa'nın boşanmaya izin vermesi nedeniyle gerçekleşmemektedir.

İşte, VIII. Henry'nin Papalık ile olan bu mücadelesinde yardımına İngiltere Parlamentosu koşmuştur. Uzun görüşmelerin ardından İngiliz Parlamentosu 1529 yılında İngiltere Anglikan Kilisesi'ni kurarak Roma Katolik Kilisesi'nin otoritesini tanımayı reddetmiştir. İlk etapta liderinin bir İngiliz uyuğu olması dışında her yönüyle Katolik öğretilerini izleyen bu ulusal kilise daha sonra Protestanlığa dönecektir. Kilise 1533 yılında VIII. Henry'yi Aragonlu Catherine'den boşayacaktır. İşte bu süreçte, VIII. Henry kendisini Roma Katolik Kilisesi ile olan mücadelesinde yalnız bırakmayan Parlamento'yu ayrıcalıklı bir yere taşımıştır (Roskin 2011: 27).

17. yüzyıl Parlamento'nun kral karşısında mutlak üstünlüğünü ilan ettiği yüzyıl olmuştur. Ancak bu sancılı bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Sorunlar 1603 yılında, Tudor Hanedanı'nın son temsilcisi olan Kraliçe I. Elizabeth'in ölümünden sonra I. James'in İskoçya'dan Stuart Hanedanı'nı İngiliz tahtını devralmak üzere getirmesi ile başlamıştır. I. James o dönem Avrupada revaçta olan mutlakiyetçi krallara öykünmektedir. Parlamento'nun yetkisini tanımak istememektedir. Bu durum onu radikal bir Protestan mezhebi olan ve Anglikan Kilisesi'nden Katolik unsurları temizlemek isteyen Püritenizm ile karşı karşıya getirmiştir. Öte yandan I. James, Anglikan Kilisesi'nin mevcut hâliyle devam etmesini arzulamaktadır. Ayrıca, nakit para ihtiyacı olan I. James'in Parlamento'nun onayını almaksızın vergileri arttırması, Parlamento ile arasını iyice açmıştır (Roskin 2011: 28).

1625 yılında I. James'in oğlu I. Charles tahta geçmiştir. Babasından da kötü bir yönetim gösteren I. Charles İngiltere'yi Fransa ve İspanya'ya karşı başarısızlıkla sonuçlanacak savaşlara sokmuş ve devletin mali dengelerini daha da kötüleştirmiştir. Tüm gücü elinde bulunduran mutlak bir kral gibi davranmaya yeltenmesi Kral taraftarları (*Royalists*) ile Parlamento taraftarları arasında 1642'den 1648'e kadar sürecek olan İngiliz İç Savaşı'nı tetiklemiştir. Savaşı, Püritenlerin ve büyümekte olan ticari sınıfın temsilcilerinin desteklediği Parlamento taraftarları kazanmış-

Resim 4.4

Kral John, Magna Carta'yı imzalarken. Cassell's History of England'dan alınmıştır.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Magna_Carta#Rebellion_and_creation_of_the_document

Avam Kamarası: İngiliz parlamentosunun seçilmiş, asıl gücü elinde bulunduran alt meclisi. Öyle ki bugün birisi İngiltere'de Parlamento dediğinde akla Avam Kamarası gelir.

Lordlar Kamarası: İngiliz parlamentosunun sembolik üst meclisi. Günümüzde pek çoğunun üyelikleri kendi ömürleriyle sınırlı olan lordlar ve ladylerden ve üst düzey din görevlilerinden oluşmaktadır.

tır. Savaş sonunda yakalanan I. Charles Parlamento tarafından yargılanıp hüküm giymiş ve 1649 yılında boynu vurulmuştur (Roskin 2011: 28).

1649 ile 1660 yılları arasında İngiltere monarşi yerine cumhuriyet ile yönetilmiştir. Bu yeni dönemde ülkenin liderliğini İç Savaşı kazanan ordunun başındaki Oliver Cromwell üstlenmiştir. Bu dönem bir cumhuriyet yönetiminden çok askerî bir diktatörlük şeklini almıştır. Cromwell'in 1658'de ölümünün ardından 1660 yılında Parlamento devrik kralın Hollanda'da sürgündeki oğlu II. Charles'ı tahta geçmek üzere İngiltere'ye davet etmiştir. II. Charles'ın Parlamento ile arasının açılmasını sağlayan olay 1673 yılında Hoşgörü Deklarasyonu'nu (*Declaration of Indulgence*) yayımlayarak Katoliklere ve Anglikan olmayan Protestanlara yönelik yasakları kaldırması olmuştur. Parlamento bunu Katolikliğe geri dönüş hamlesi olarak görerek engellemiştir. 1685 yılında II. Charles'ın ölümünden sonra, Katolik olduğu bilinen kardeşi James, II. James olarak tahta geçmiştir. Çok geçmeden II. James da bir Hoşgörü Deklarasyonu yayımlamıştır ve bunun üzerine Parlamento tarafından tahttan indirilmiştir. Parlamento, kaçan II. James'ın yerine onun Protestan kızı Mary ve onun Hollandalı kocası William'ı tahta geçirmiştir. Bu İngiliz tarihinde 1688 tarihli Şanlı Devrim olarak bilinir. 1689 yılında Haklar Bildirgesi yayımlanmış ve Parlamento'nun onayı olmadan hiçbir kanun veya verginin konamayacağı kayıt altına alınmıştır. Böylece kansız bir şekilde büyük bir devrim yaşanmış ve artık Parlamento'nun monarşi karşısında üstünlüğü tescillenmiştir (Roskin 2011: 29-30).

1714 yılında Parlamento, mevcut Kraliyet ailesi kendisinden gelen I. George'u Almanya'nın Hannover kentinden tahta geçmek üzere Londra'ya davet etmiştir. İngilizce bilmeyen ve Londra'yı Hannover kadar sevmeyen I. George, devlet işlerini yürütmek üzere bakanlardan oluşan ve bir başbakan tarafından yönetilen kabineyi tesis etmiştir. Bu kabinenin günümüz İngiltere'sindeki kabineden iki farkı bakanları başbakanın seçemeyip kralın seçiyor olması ve kabinenin Parlamento'ya değil ama krala karşı sorumlu olmasıdır. Ancak bu durum 18. yüzyıl bitmeden değişecektir. Şöyle ki III. George Parlamento'yu kendi taraftarları ile doldurmuş ve Lord North'u da kendine itaatkâr bir başbakan olarak atayarak bir tür mutlakiyetçi krallık kurmayı hedeflemiştir. Ancak onun bu planları Atlantik'in öbür kıyısında Amerika'da kolonicilerin Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni yayımlamasıyla suya düşmüştür. İngilizlerin Amerikan kolonicilerine mağlup olmasının ardından Genç William Pitt kabine ve başbakanı iktidara geri getirmiş, ayrıca kabineyi krala değil Parlamento'ya karşı sorumlu kılmıştır. Bu aynı zamanda günümüze değin gelen, hükümetin Avam Kamarası'nda en fazla üyeye sahip olan grubun liderinden ve onun seçeceği kişilerden oluşacağı şeklindeki geleneği de başlatmıştır (Roskin 2011: 30).

Buraya kadar anlatılanlardan 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde İngiliz siyaset sahnesinde egemen gücün kesin bir biçimde Parlamento hâline geldiğini söylemek mümkündür. Ancak, Parlamento'nun egemen olması sistemi zorunlu olarak günümüzdeki anlamıyla demokratik veya temsili yapmamaktaydı. Lordlar Kamarası'nın üyeleri asiller ve yüksek din görevlileri, Avam Kamarasının üyeleri de ismine tezat olacak şekilde, büyük toprak sahipleri ve şehirli zenginlerden oluşmaktaydı. Oy verme hakkı toplumun çok küçük bir kesimi ile sınırlıydı. Oy verme hakkına sahip olmada kıstas bir kimsenin mülkiyet sahibi olmasıydı. Buna göre, yönetimin keyfi eylemlerinden en fazla olumsuz etkilenebilecek olanların kaybedecek bir şeyleri olanlar, yani mülkiyet sahipleri, olduğu düşünülüyordu. Esasen, 1642-1648 İngiliz İç Savaşı sırasında Parlamento saflarında Kral taraftarlarına karşı savaşanlar arasında "Eşitleyiciler" (*Levellers*) adlı radikal demokrat bir grup bulunmaktaydı.

Bu grubun üyeleri oy verme hakkının mülk sahiplerine tanınmış bir ayrıcalık olması fikrine şiddetle karşı çıkıyor ve her bireyin bir oy hakkına sahip olmasını ve her oyun da eşit değer taşıması gerektiğini savunuyorlardı. Onlar egemenliğin Parlamento'ya değil halka ait olduğunu ve halkı da tüm fertlerin oluşturduğunu ileri sürüyorlardı. Ancak Eşitleyiciler bu ideallerini uygulamaya aktaramadılar. Özellikle 1688 Şanlı Devrimi'nden sonra siyasal katılma hakkının mülkiyet sahiplerine ait olduğu fikri genel bir kabul görmüştü (Arblaster 1994: 31).

17. ve 18 yüzyıllarda İngiltere'de ortaya çıkan demokrasi tüm halka siyasal katılım hakkı tanımayıp oy verme hakkını mülk sahipleri ile sınırlandırmıştı.

DİKKAT

Andrew Heywood'un sınıflandırmasıyla İngiltere'de 17. ve 18 yüzyıllarda ortaya çıkan demokrasi, **koruyucu demokrasi** modeliydi.

Bu yeni model, antik Yunan'da hüküm sürmüş halkın siyasal süreçlere aktif katılımına dayanan klasik demokrasi modelinden oldukça farklıdır. Bu yeni modelde, "[d]emokrasi, halkın siyasete katılmasını sağlayan bir mekanizma olarak daha az algılanmaya başladı ve daha çok vatandaşların kendilerini hükümetin tecavüzünden koruyabildikleri bir mekanizma, yani koruyucu demokrasi anlamında kabul edildi" (Heywood 2010: 108). Buna göre eğer iktidar, yasalar koyma, vergi toplama gibi yollarla bireylerin özgürlüklerine ve mülkiyetlerine müdahalelerde bulunuyorsa bunun tek meşru yolu bu uygulamaların halkı temsil eden bir Parlamento'nun rızasına dayanmasıdır. Bu bakış açısı, temel kaygıları bireyin haklarını ve özgürlüklerini keyfi müdahaleden korumak isteyen erken dönem liberalleri tarafından da savunulmuştur. Bu bakış açısının en meşhur ifadelerinden birisi İngiliz filozof John Locke tarafından sunulmuştur. John Locke bu düşüncüyü şu şekilde ifade etmiştir: "İnsanların siyasal birlikler içerisinde bir araya gelmelerinin ve kendilerini hükümetlerin yönetimi altına sokmalarının yüce ve *temel amacı mülkiyetlerinin korunmasıdır*" (Vurgu orijinal metinde) ([1690]1980: 66). Ancak, bireylerin siyasal otoritenin yönetimi altına kendilerini sokmaları anlamında gösterdikleri bu rıza, koşulsuz bir teslimiyet de değildir. Devletin, asli amacı olan birey haklarını korumak görevini yerine getirmekte başarısız olması veya bizzatıhi bu haklara kendisinin tecavüz etmesi hâlinde, bireyler açısından sözleşme hükümsüz sayılıp devlete karşı baş kaldırma hakkı doğar.

Koruyucu demokrasi: Demokrasinin, keyfi yönetimi sınırlandırarak başta mülkiyet hakkı olmak üzere birey hak ve özgürlüklerini korumaya hizmet ettiğini ileri süren görüş.

John Locke'un siyasi düşüncesi hakkında daha etraflı bilgi için Bican Şahin'in *Türkiye Bilimler Akademisi, Ulusal Açık Ders Malzemeleri Portalı* için hazırladığı *Siyasal Düşünceler Tarihi-II* başlıklı ders notlarından istifade edebilirsiniz. Adres: <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=64>

İNTERNET

İngiltere'de erken modern dönemde ortaya çıkan demokrasi modelinin antik Yunan'da var olan klasik demokrasi modelinden temel farkı nedir?

SIRA SİZDE

3

İngiltere'de 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan bu koruyucu demokrasi modeli, özellikle 19. yüzyıl içerisinde oy verme hakkının genişletilmesi ile günümüz anlamında demokratik bir rejime evrilmiştir. Geçmişleri 18. yüzyıla, geri giden iki siyasal parti, Whigler ve Toryler oy verme hakkının aşamalı bir şekilde genişletilmesinde oldukça etkili olmuştur. 19. yüzyılda Whigler Liberal Parti'ye, Toryler de Muhafazakâr Parti'ye dönüşmüşlerdir. Her ikisi de elitist olan bu partiler 18. yüzyıl boyunca aşağıdan gelen oy hakkının genişletilmesi taleplerine küçümsemeyle

Evrensel yetişkin oy hakkı:

İrk, din, cinsiyet ve etnik köken farkı gözetilmeksizin akıl sağlığı yerinde olan tüm yetişkin vatandaşların siyasal süreçlere katılıp seçimde bulunabilme hakkı.

bakmışlardır. Ancak 19. yüzyılda ilk olarak Whigler yükselen demokratikleşme dalgasına karşı koyulamayacağını görerek oy hakkının genişletilmesi doğrultusunda girişimde bulunmuştur. Torylerin muhalefetine karşın Whiglerin 1832 yılında Parlamento'dan geçirdikleri Reform Yasası sayesinde oy verme hakkı toplam yetişkinlerin % 7'sine yükselmiştir. 1867'de bu kez Muhafazakârlar Başbakan Disraeli'nin önderliğinde İkinci Reform Yasası'nı çıkartmışlardır. Bu yeni yasayla oy verme hakkı yetişkinlerin % 16'sına genişletilmişti. 1884'te getirilen Üçüncü Reform Yasası ile bu kez tarım işçileri oy hakkına kavuşuyor ve bu sayede yetişkin erkek nüfusun hemen tamamı oy verme hakkına sahip oluyordu. Nihayet 1928'de oy verme hakkı kadınlara da tanınmış ve böylece İngiltere'de **evrensel yetişkin oy hakkı** tesis edilmiştir (Roskin 2011: 32).

Amerikan ve Fransız Devrimlerinin Demokrasi Fikri ve Pratiğinin Gelişimine Etkileri

Amerikan ve Fransız Devrimlerinin demokrasi fikri ve pratiğinin gelişimine etkilerini değerlendirmek.

Modern dönemde demokrasinin beşiği İngiltere olmakla birlikte, özellikle 18. yüzyılda İngiltere'nin dışında kalan dünyada meydana gelen tarihî olaylar hem İngiltere'de demokrasinin yapısına etkide bulunmuş hem de dünyanın geri kalan bölgelerinde demokrasinin yayılmasını tetiklemiştir. Bu çerçevede anılması gereken iki tarihî olay 1776 tarihli Amerikan Devrimi ile 1789 tarihli Fransız Devrimi'dir.

Amerikan Devrimi hareketi 1763 yılında İngiltere'nin Kuzey Amerika'daki kolonilerine yönelik Fransız tehditini savuşturmasının ardından, bu kolonilerin yönetiminin yarattığı maliyeti karşılamak üzere bu kolonilere yönelik koyduğu yeni doğrudan vergiler ve onlar üzerindeki otoritesini pekiştirmek üzere çıkardığı yasalar nedeniyle doğmuştur. İngiliz Parlamentosu'nda temsil hakkına sahip olmayan Amerikalı kolonistler bu yeni vergi ve düzenlemelerin bir İngiliz olarak temel haklarına tecavüz olduğunu ileri sürmekteydiler. 1772'den sonra kendi meclislerini kurmaya başlayan koloniler 1774 yılında İngiliz Parlamentosu'nun otoritesini tanımayı reddettiler ve Birinci Kıta Kongresi'ni topladılar. İlk etapta İngiltere Kralı III. George'a bağlı olan kolonistler İmparatorluk içinde kalıp kendi kendilerini yönetmeyi talep ediyorlardı. Kongre, Kral'ın koloniler lehine İngiltere Parlamento-su'na müdahale etmesini istiyordu. Amerikalı kolonistlerin bu taleplerine III. Ge-

orge'un tepkisi, kolonistleri "isyancılar" olarak ilan etmek ve bu isyanı bastırmak üzere Amerika'ya ordu göndermek biçiminde olmuştur. Bunun üzerine 1775 yılında İngiliz Kraliyet güçleri ile Amerikalı milisler arasında 1781 yılında İngiltere'nin mağlubiyetiyle sona erecek olan Amerikan Bağımsızlık Savaşı başlamıştır. Savaşın ikinci yılında, İkinci Kıta Kongresi bünyesinde 13 koloninin temsilcileri 4 Temmuz 1776

Resim 4.5

John Trumbull'un *Declaration of Independence* (Bağımsızlık Bildirgesi) adlı eseri, Bildirge'yi kaleme almakla görevli 5 kişilik komite çalışmalarını Philadelphia'da II. Kıta Kongresi'ne sunarken resmediliyor.

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/American_Revolution

tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul etmişlerdir. Bu Bildirge ile Amerikalılar sadece İngiltere Parlamentosu değil İngiliz Kralı'nın da otoritesini tanımadıklarını ve bağımsız bir devlet olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunu ilan ediyorlardı.

Bağımsızlık Bildirgesi, soya dayalı monarşi ve onunla ilişkili olan aristokratik hiyerarşileri yıkmış ve tüm vatandaşların eşit kabul edildiği demokratik bir düzen tesis etmiştir. Bu yeni düzende, bazı durumlarda yargıçlar da dahil olmak üzere, tüm yöneticiler seçimle işbaşına gelmekteydi. Bu yönetim biçiminde Amerikalılar sadece seçim hakkını o zamana değin görülmemiş biçimde genişletmekle kalmamış aynı zamanda sıradan insanların bizzatıhi yönetime katılmasına imkân sağlamışlardır. Bu anlamda 1776 tarihli Amerikan Devrimi'nin modern dönemde gerçek anlamda ilk demokratik yönetimin temelini attığını söyleyebiliriz (Wood 1992: 91).

Amerikan Devrimi sadece Amerika kıtasında demokrasinin kurulmasında değil Avrupa'da da demokrasinin yayılmasında etkili olmuştur. İlk olarak yukarıda da işaret edildiği üzere, Amerikan Devrimi neticesinde İngiltere'de Kral III. George'un İngiltere Parlamentosu üzerindeki hâkimiyeti sona ermiştir. İngiltere'nin mağlubiyetinin ardından Genç William Pitt İngiliz siyasi iktidar haritasında kabine ile başbakanı yeniden başa getirmiş ve kabineyi krala değil Parlamento'ya karşı sorumlu kılmıştır. Amerikan Devrimi'nin Avrupa'daki siyasal olaylara ve dolayısıyla demokrasinin yayılmasına önemli bir katkısı da onun 1789 tarihli Fransız Devrimi'ni etkilemiş olmasıdır.

İngiltere'den farklı olarak Fransa daha 15. yüzyıldan itibaren kralın feodal lordların gücünü denetim altına aldığı mutlakiyetçi bir krallık olma yolunda önemli mesafe katetmiştir. 1461-1483 yılları arasında Fransa'yı yönetmiş olan XI. Louis Fransa'nın Orta Çağ'dan gelen parlamentosu *Estates-General*'i görmezden gelip güçlü bir bürokrasi ile ülkeyi yönetmeyi seçmiştir. Yine Fransa'nın İngiltere'den farklılaştığı bir başka husus, Paris'in Londra'dan farklı olarak Roma Katolik Kilisesi ile ilişkilerini daima sıcak tutmuş olmasıdır. Fransa'da merkezî-mutlakiyetçi rejim XIII. Louis döneminde, özellikle de onun başbakanı olan Kardinal Richelieu zamanında yeni bir düzeye ulaşmıştır. Fransa'nın gücünü ve şanını pekiştirmeyi kendisine ideal edinen Kardinal Richelieu feodal lordların gücünü, taşraya merkezden temsilciler atayarak daha da zayıflatmıştır. Fransa'da mutlakiyetçilik, 1643-1715 yılları arasında 72 yıl 110 gün ile en uzun süre tahtta kalan XIV. Louis döneminde zirveye ulaşmıştır. Amblemi, her şeyin etrafında döndüğü güneş olan XIV. Louis otoritesinin mutlaklığını ifade etmek üzere "*L'état, c'est moi*" ("Devlet, işte o benim") demiştir. Fransa'nın ve kendisinin gücünü mutlak hâle getirmek üzere güçlü bir bürokrasi ve güçlü bir ordu kuran XIV. Louis, bu bürokrasi ve ordunun masraflarını karşılamak üzere özel mülkiyetin devam ettiği ancak devletin ekonominin her alanını kontrol ettiği merkantilist bir ekonomi modelini geliştirmiştir. XIV. Louis feodal lordların kendisine ayak bağı olmaması için Versailles Sarayı'nı inşa ettirip onları orada partiler, aşk oyunları ve entrikalarla oyalamıştır (Roskin 2011: 106-109).

18. yüzyıl Fransa için görece başarılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde tüm Avrupa'da Fransız dili, edebiyatı, mutfak, modası ve mimarisi hakim olmuş, Fransız aristokrasisi taklit edilmiştir. Ancak bu görece başarıdan Fransa'da toplumsal huzursuzlukların olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Bir defa, ekonomik gelişme neticesinde doğan orta sınıflar, **Ancien Régime**'in asilleri kayıran sosyal ve siyasi ayrıcalıklarından oldukça hoşnutsuzdular. Eski düzende, asiller vergilerden muaf tutulmakta yüksek kamu makamlarına yalnızca onlar gelebilmekteydi.

Ancien Régime: Fransızca'da eski rejim anlamına gelir. Devrimden önceki monarşi düzenini ifade etmek üzere kullanılır.

Monarşi, 18. yüzyılda kısa bir süre için kamu makamlarına atamaları liyakat temelinde yaparak bu yeni orta sınıflara devlette yükselme imkânı tanımış ancak daha sonra soyluların tepkisi üzerine bu uygulamadan vazgeçmiştir. Bu durum ise, ayrıcalıksız bir toplumun tadını alan orta sınıflarda eski rejime yönelik daha büyük bir nefretin oluşmasına neden olmuştur. İkinci olarak küçük çiftçiler, köylüler, esnaf ve zanaatkarlar da eski rejimin asilleri ve kiliseyi kayıran ayrıcalıklardan usanmıştı. Bir bakıma feodal lordların gücünü kırmak için kral tarafından sınırlı da olsa topraklandırılan köylüler zaman geçtikçe geriye kalan ayrıcalıklardan daha da rahatsız olmaya başlamış ve daha fazla eşitlik talebinde bulunmaya başlamışlardı. Artan ekmek fiyatları ve geçim sıkıntısı şehirlerdeki işçi ve küçük esnafı düzene karşı düşman hale getirmişti. Hatta, kralın keyfiliğinden, bürokrasinin kifayetsizliğinden ve yozlaşmadan memnuniyetsiz kimi soylular bile monarşiye karşıt bir tavır içindeydiler (Cirtautas 2000: 74-76).

Bu sürecin gelişiminde sözü edilen sosyo-ekonomik koşulların yanı sıra 1688 tarihli İngiliz Şanlı Devrimi'ne ve 1776 tarihli Amerikan Devrimi'ne ilham veren fikirler ve genel olarak **Aydınlanma** düşüncesi de etkili olmuştur. Bu fikirlerin arasında bireyin kendi çıkarını bilebilecek akıl kapasitesine sahip olduğu, yönetimlerin meşruiyetinin kendi çıkarını bilebilen bireyin rızasına dayanması gerektiği, bireylerin elden alınamaz doğal haklara sahip olduğu, halkın hak tanımaz yönetimlere direnme hakkının olduğu gibi fikirler yer almaktadır. Bu fikirlerin 17. yüzyılda İngiltere'deki en önde gelen temsilcisinin John Locke olduğuna daha önce değinmiştik. Bu fikirleri 18. yüzyılda kendi koşullarına göre yeniden yorumlayanlar arasında Thomas Jefferson ve Alexander Hamilton gibi Amerikalı düşünür ve devlet adamlarının yanı sıra, Voltaire, Diderot ve Montesquieu gibi Fransız düşünürler de bulunmaktaydı. Ancak, Fransız Devrimi'nin şekillenmesindeki en etkili isim aslen bir Cenevre vatandaşı olan Jean Jacques Rousseau olmuştur. *Sosyal Sözleşme adlı eserinde "İnsan, özgür doğmaktadır ancak her yerde zincire vurulmuştur"* diyen Rousseau, insanların ancak yönetime doğrudan katılarak özgürlük ve eşitliklerini geri kazanabileceklerine inanmaktadır. Rousseau'ya göre halkın yönetimi farklı zümrelerin ve tek tek bireylerin kişisel çıkarlarına karşılık gelen "özel irade" fikrine değil tüm halkın ortak çıkarına iyiliğine karşılık gelen "genel irade" fikrine uygun gerçekleştirilmelidir.

İşte bu sosyo-ekonomik ve düşünsel ortam içerisinde Fransız Devrimi'nin fitilini ateşleyen olay gerçekleşmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında yapılan savaşların ve Amerikan Devrimi sırasında İngiltere'ye karşı devrimcilere verilen desteğin maliyetlerini de karşılayabilmek umuduyla XVI. Louis 1614'den bu yana hiç toplanmamış olan *Estates-General*'i 1789 baharında toplamıştır. Kralın bu hareketi Fransa ve dünya tarihini geri dönülmez şekilde etkileyecek olan Fransız Devrimi'ni tetiklemiştir (Cirtautas 2000: 74-76).

Estates-General soyluların, ruhbanların ve orta sınıfın ayrı ayrı temsil edildiği üç meclisten oluşmaktaydı. Orta sınıfın temsil edildiği Üçüncü Meclis her üç meclisin birlikte toplanmasını talep etmiştir. Üçüncü Meclis sayıca Birinci ve İkinci Meclislerden daha kalabalık olduğu için bu talebin anlamı Üçüncü Meclis'in muhafazakâr Birinci ve İkinci Meclisleri hâkimiyeti altına almasıdır. Üçüncü Meclis'in bu talebi XVI. Louis tarafından reddedilmiş ve bunun üzerine Üçüncü Meclis kendisini Milli Meclis olarak ilan etmiştir. 14 Temmuz 1789 tarihinde ise yükselen ekmek fiyatlarını protesto eden halk Bastille Hapishanesi'ni basmış ve Fransız Devrimi'ni resmen başlatmıştır (Roskin 2011: 111).

Aydınlanma: Akli ve hoşgörüyü savunan 18. yüzyıl felsefi akımı.

Kralın keyfî yönetiminden ve ekonomik çalkantılardan rahatsız olan kimi aristokratlarla orta sınıfın bir kısım temsilcileri, kralın yetkilerinin sınırlanıp birey haklarının, ekonomik ve sivil özgürlüklerinin güvence altına alındığı parlamenter bir monarşi sistemine geçişin yeterli olacağına inanmaktaydılar. Bu yeni sistemde, sonuçlarda eşitliği değil ama fırsatlarda eşitliği hedefleyen, İngiltere'deki koruyucu demokrasi modeline paralel bir meşruti monarşi tesis edilmek isteniyordu. Bu gayeyle, 1789'dan 1991'e değin Milli Meclis, eski rejimin ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak üzere pek çok yasa çıkarmış, düzenleme yapmıştır (Cirtautas 2000: 76-77). Kimi aristokratlarla orta sınıf mensuplarının arzuladığı bu parlamenter monarşi modeli bir taraftan eski mutlak gücüne ulaşmak isteyen XVI. Louis'in eylemleri bir taraftan da fırsat eşitliği ile yetinmeyip sonuçlarda da eşitliği isteyen alt ve orta kesimlerin radikal cumhuriyetçi talepleri tarafından hüsrana uğratılmıştır (Roskin 2011: 112).

1792 yılında Kral'ın yabancı güçlerle Fransa'yı işgal edip mutlak iktidarı kendilerine vermeleri için gizli iş birliği yaptığının ortaya çıkarılması, krallığın tamamen ortadan kaldırılmasını talep eden radikal cumhuriyetçi Jakobenlerin ekmeğine yağ sürmüştür. 1792'deki bu işgal girişimi iktidarın Jakobenlerin eline geçmesine neden olacak ve fanatik bir Rousseau hayranı olan Maximilien Robespierre'in yönetiminde 1793'ten 1794'e değin sürecek olan Terör Dönemi'ni başlatacaktır. Bu dönem, Kral ve Kraliçe'den başlamak üzere devrim karşıtı olduğundan kuşku duyulan herkesin (20.000'den fazla insanın) giyotine gönderildiği bir dönem olmuştur. Bu dönem, sıranın kendilerine gelmesinden korkan Robespierre'in yakınındakilerin Robespierre'i giyotine göndermeleri ile 1794 yılında son bulmuştur. Fransa, cumhuriyetçi Jakobenlerin bu aşırılıkları ile çalkalanırken Fransız orduları dört bir cephede zaferler kazanıyordu. Bu zaferlerde gösterdiği üstün komutanlıkla ünlenen Napoleon Bonaparte 1799'da bir hükümet darbesinin ardından iktidarı ele geçirmiş ve 1804'te kendisine imparatorluk tacı giydirtmiştir. Böylece Fransız tarihindeki I. Cumhuriyet dönemi de sona ermiştir (Roskin 2011: 112).

Görüldüğü üzere Fransız Devrimi, kalıcı bir demokratik yönetime hemen yol vermemiştir. Devrimin aşırılıkları, farklı sınıflar arasındaki çıkar çatışmaları ve diğer hususlar on yıl içerisinde yeniden bir tek adam yönetiminin kurulması sonucunu doğurmuştur. Ancak, Fransız Devrimi'nin demokrasi açısından önemli kazanımları olduğu da kesindir. Bir defa, Avrupa'nın en güçlü mutlak monarşisi yerle bir olmuş ve bu monarşiden güç alan aristokrasi ve ruhban sınıfı ayrıcalıklarını kaybetmişlerdir. 1789 yılında Milli Meclis tarafından kabul edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*, tüm insanların özgür doğduğunu ve haklar açısından eşit olduğunu (1. madde); siyaset kurumunun amacının elden alınamaz özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme gibi hakları korumak olduğunu (2. madde) ilan ediyordu. Yine, Milli Meclis'in 1791 yılında kabul ettiği Fransız Anayasası, ilk Fransız anayasası olma özelliği taşıyor ve siyasal iktidarı sınırlandırıp vatandaşları onun kullanımına ortak ediyordu. İşte tüm bu hususlara bakarak Fransız Devrimi'nin gerek Fransa gerekse de Avrupa'nın geri kalan kısmında demokrasi davasının gelişmesine büyük katkıda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim 19. yüzyılda oy hakkının İngiltere'de gittikçe daha geniş kitlelere verilmesinin ardında, siyasal sistemden dışlanmış kitlelerin Fransa'dakine benzer bir patlamayla sahneye çıkmalarını engellemek fikrinin de etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Fransız Devrimi Avrupa'da demokrasi davasının gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

DİKKAT

Resim 4.6

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/French_Revolution

K İ T A P

İngiltere, Almanya, Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde demokratik siyaset ve kurumlarının ortaya çıkışı ve işleyişine ilişkin daha etraflı bilgi almak için Michael G. Roskin'in *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür* (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: Adres Yayınları, 2011) kitabını okuyabilirsiniz.

GÜNÜMÜZDE DEMOKRASİ

Liberal Demokrasi

Liberal demokrasinin işleyişini açıklamak ve Klasik demokrasi ile liberal demokrasi arasındaki farkları ayırt etmek.

Günümüzün demokrasi modeline verilen bir diğer ad da liberal demokrasidir. Parekh'in (1993:157) de belirttiği gibi klasik demokrasi göz önüne alındığında, demokrasi liberalizmden önce ortaya çıkmış bir şey olmakla beraber, yukarıdaki anlatımımızda da belirttiğimiz gibi demokrasi 17. ve 18. yüzyıllarda yeniden siyaset sahnesine girerken bu kez liberalizmin çizdiği çerçeve içerisinde gelişmiş, liberalizm tarafından şekillendirilmiştir (Sartori 1993: 418).

Hatırlanacağı gibi Atina'da hayata geçirilen klasik demokraside halk, yani siyasal kararları alma yetkisine sahip olanlar, kadınları, çocukları, yabancıları ve köleleri dışarıda bırakacak şekilde sadece 20 yaş ve üzeri Atinalı erkeklerden oluşmaktaydı. Günümüz liberal demokrasilerinde halk, erkek ve kadın, akıl sağlığı yerinde olan tüm yetişkin vatandaşları kapsamaktadır. Bir liberal demokraside tüm yetişkin vatandaşların, siyasal kararların oluşturulması sürecine katılımı, **evrensel yetişkin oy hakkı** temelinde gerçekleşmektedir.

Evrensel yetişkin oy hakkı: Cinsiyet, ırk, etnik köken ve din farkı gözetilmeksizin akıl sağlığı yerinde olan tüm yetişkin vatandaşların oy hakkına sahip olmasıdır.

Yukarıda İngiltere bağlamında demokrasinin modern dönemde yeniden ortaya çıkışını ele alırken belirttiğimiz gibi, liberal demokrasilerde evrensel yetişkin oy hakkının gerçekleşmesi birden olmayıp aşamalı bir seyir izlemiştir. İngiltere’de işçilerin bu hakkı kazanması 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiş; kadınların oy hakkı ise 1928’de teslim edilmiştir. Bu hakkın tanınması, farklı ülkelerde farklı hızlarda olmuştur. Örneğin, İsviçre’de kadınlara genel oy hakkı 1971 gibi geç bir tarihte tanınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde Afrika kökenli Amerikalılara genel oy hakkının tanınması için ise güney eyaletlerinde 1960’lara değin beklemek gerekmiştir (Heywood 2010: 103).

Liberal demokrasilerde, klasik demokrasinin toplulukçu halk anlayışından farklı olarak daha “bireyci” bir halk anlayışı mevcuttur. Günümüz liberal demokrasilerinde toplumun temeli olarak bireyi esas alan; sınıf, halk, toplum gibi ifadeleri birer soyutlama olarak gören klasik liberal ve liberteryen düşünceden, sınıf ve topluluk gibi varlıkları bir gerçeklik olarak gören ve onların kendilerine has çıkarlarının olabileceğini ileri süren sosyal demokratik düşünceye kadar değişen görüşler yer almaktadır. Ancak liberal demokrasilerdeki liberalizm, muhafazakârlık, sosyal demokrasi, vb. farklı siyasal pozisyonların hiçbirinin, klasik demokrasinin bireyi halk içerisinde eritmeye vardırıan toplulukçu halk anlayışına sahip olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bir liberal demokraside iktidarı ele geçirmek için yarışan ideolojiler arasında bulunan liberalizm, muhafazakârlık, sosyal demokrasi veya demokratik sosyalizm hakkında etraflı bilgi için, Atilla Yayla’nın *Liberalizm* (Ankara: Liberte Yayınları; 2011), Bekir Berat Özipek’in *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset* (Ankara: Liberte Yayınları, 2004) ve Haluk Özdalga’nın *Sosyal Demokrasinin Kuruluşu*, Ankara: İmge Kitabevi, 2001) kitaplarını inceleyebilirsiniz.

K İ T A P

Peki bir liberal demokraside halkın yönetime katılımı, bir başka deyişle “halk tarafından yönetim” acaba nasıl gerçekleşmektedir? Klasik demokrasiden farklı olarak günümüz liberal demokrasilerinde halk tarafından yönetim, halkın doğrudan yönetim süreçlerine katılmasıyla değil, temsilciler aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Bu sistemlerde halk kendisi adına önemli kamusal meselelerde karar alacak olan temsilcilerini düzenli aralıklarla yapılan **yarışmacı seçimlerle** belirler. Bu nedenle günümüz liberal demokrasilerine *temsili demokrasi* ya da *dolaylı demokrasi* adı da verilir. Seçimlerin yarışmacı olmasını sağlayan şey kamusal meselelerin çözümüne ilişkin alternatif öneriler ortaya koyan kişiler ve grupların varlığıdır. Bir liberal demokraside bu kişi ve gruplar **toplanma ve örgütlenme özgürlüğü** sayesinde siyasi partiler olarak örgütlenirler. Siyasi partilerin sundukları politikaları birbirinden farklılaştıran, onları gerçekten bir alternatif hâline getiren şey, bu politikaları kimin önerdiğinden çok, farklı siyasi ideolojiler tarafından şekillendirilmesinde yatar. Bir liberal demokraside farklı siyasi ideolojilerin iktidara talip olmasını veya onu etkilemesini mümkün kılan şey de **düşünce ve ifade özgürlüğünün** tanınmış olmasıdır. Bir liberal demokraside farklı grupların, siyasi partilerin farklı ideolojiler etrafında örgütlenip kamu iktidarını ele geçirmek üzere halkın oyları için yarışmasına siyaset bilimi literatüründe **siyasi çoğulculuk** denir. (Erdoğan 2003: 294-304).

Yarışmacı seçimler: Halkın oylarını kazanarak iktidara gelebilmek için birbirleriyle rekabet eden iki veya daha fazla aday, grup, siyasal partinin olduğu seçimler.

Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü: Diğer bireylerle barışçıl amaçlar çerçevesinde bir araya gelmenin engellenmemesi durumu.

Düşünce ve ifade özgürlüğü: Başkalarının somut haklarına zarar vermeyen düşüncelere sahip olabilmek ve bunları ifade edebilme hakkı.

Siyasi çoğulculuk: Farklı siyasi partilerin farklı ideolojiler etrafında örgütlenip kamu iktidarını ele geçirmek üzere halkın oyları için yarışması.

Resim 4.7

Bir kadın 2007 yılı Fransız Başkanlık seçimlerinin ikinci turunda oyunu kullanıyor.

Kaynak: Rama, adres: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Election_MG_3455.JPG

Hatırlanacağı üzere, halkın siyasete aktif katılımını gerektiren klasik demokrasinin hayata geçirildiği siyasal birimler görece az sayıda üyesi olan şehir devletleriydi. Buna karşılık, demokrasinin içinde uygulanacağı günümüz siyasal birimleri ise nüfusları milyonları bulan ulus-devletlerdir. Böylesine büyük siyasal yapılar içerisinde vatandaşların aktif katılımına dayalı klasik veya doğrudan demokrasi modelinin gerçekleştirilebilmesi oldukça zordur. Temsil sisteminin işte bu soruna bir çözüm sunduğuna inanılmaktadır. Temsil sisteminin bir başka erdemi de karar alma mekanizmalarına profesyonellerin getirilebilmesini mümkün kılmasıdır (Held 1996: 107-108). Temsili yönetimin önemli teorisyenlerinden John Stuart Mill'e göre, bu sistem sayesinde halk, iktidarı elinde tutan ancak kendisinden daha vasıflı hizmetçiler istihdam eden efendi konumundadır (Holden 2007: 78).

Her ne kadar iktidarın kaynağının halk olduğunu kabul etse de son tahlilde Mill, halkın tüm üyelerinin bu iktidarın kullanılmasında eşit yetkiye sahip olması gerektiği düşüncesinde değildir. Evet, Mill siyasal haklara sadece büyük toprak sahiplerinin veya asilzadelerin sahip olmasını savunmamaktadır. Ancak o eğitim düzeyi farklarının kişilere oy hakkı verilirken göz önünde bulundurulması gerektiğine de inanmaktadır. Bu anlamda Mill bir elitisttir. Ona göre, bir temsili demokraside hükümeti belirleme yetkisini halkın tüm üyeleri arasında eşit şekilde dağıtmak, toplumun kaderinin "cehaletin" hırslarına terk edilmesi anlamına gelebilirdi. Bu nedenle Mill, eğitilmiş, bilge kişilerin siyasette daha fazla etkiye bulunmasına imkan sağlayacak **çoğul oy** (*plural voting*) ilkesini önermiştir (Held 1996: 108-109). Mill'in bu önerisine temel hazırlayan düşüncesini *Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler* (*Considerations on Representative Government*) adlı eserinde izleyelim:

Yönetilenlerin tamamının yönetimde söz sahibi olması önemlidir... Siyasal meselelere katılımdan tamamıyla dışlanmış bir kimse vatandaş değildir... Fakat, herkes eşit söz hakkına sahip olmalı mıdır? Bu tamamıyla farklı bir önermedir ve kanımca... açıkça yanlıştır... Kendisini ilgilendiren hiç bir meselede, işlerinin yönetimini daha az bilgi ve zeka sahibi biri yerine bunlara daha fazla sahip olan birisine bırakmayacak bir kimse yoktur (Aktaran Held 1996: 108-109).

Evet, belirtmeliyiz ki liberal demokrasinin 19. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden biri olan John Stuart Mill, John Locke gibi 17. yüzyıl liberal düşünürlerine kıyasla daha geniş halk kitlelerinin oy hakkına sahip olmasını ve dolayısıyla yöne-

Çoğul oy: Herkesin eşit oy hakkına sahip olmayıp eğitimlilerin eğitimsizlere veya mülk sahiplerinin mülksüzlere kıyasla daha fazla oy hakkına sahip olması gerektiği görüşü.

timde söz sahibi olmasını desteklemiştir. Ancak o liberal demokrasinin “bir kişi bir oy ve her oy eşit değer” şeklinde özetlenebilecek **siyasal eşitlik** idealini benimsememiştir. Bu idealin, bir başka liberal düşünür olan Thomas Paine tarafından, 1795 tarihli *Yönetimin İlk İlkeleri Üzerine Tez*, (*Dissertation on First Principles of Government*) adlı eserinde savunulduğunu görürüz. Paine, bu eserinde, seçim ve temsile dayalı yönetim ile soya dayalı yönetim arasında ikili bir ayrım yapmakta ve bunlardan ilkinin, halkın haklarına dayanması anlamında meşru, ikincisinin ise gaspa dayanması anlamında gayrimeşru olduğunu ileri sürmektedir. Paine’e göre, temsili yönetim halkın eşit hakları üzerinde yükselmelidir. Mill’den farklı olarak, Paine’e göre, halkın egemenliğini halk adına kullanacak olan temsilcilerin seçiminde, ne bir eksik ne de bir fazla, tüm vatandaşların sadece bir oya sahip olması gerekmektedir (Plattner 1999: 125).

Bu noktada ifade edilmesi gereken bir husus, liberal demokraside halkın siyasal yönetim süreçlerine katılımının sadece temsilcileri aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleşmediği ve fakat referandum gibi pratikler sayesinde halkın siyasal karar alma süreçlerine doğrudan katılımının da mümkün olduğudur. Ayrıca vatandaşlar liberal demokrasinin temel özgürlükleri arasında yer alan düşünce ve ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi özgürlükleri sayesinde sivil toplumda aktif bir şekilde eylemde bulunarak bir kamuoyu yaratabilir ve siyasal süreçlere etkiye bulunabilir.

Bu idealin, yani siyasal eşitlik idealinin gerçekleşmesi için 20. yüzyılı beklemek gerekecektir. Bu ideal şunu ifade etmektedir: Hiçbir vatandaşın çıkarı bir başkasınınkinden daha değerli veya değersiz olmayıp her yetişkin birey siyasal alanda haklarını arama ve kendisini de etkileyen kolektif kararların alınmasına katılma yetkinliğine ve hakkına sahiptir. Bu nedenle, liberal demokrasi ideal olarak siyasal iktidarın halkı oluşturan tüm bireylerin arasında eşit bir şekilde dağıtılmasını hedefler. Bu çerçevede, ırk, cinsiyet, dini aidiyet, etnik köken gibi farklılıklara bakılmaksızın tüm yetişkin vatandaşlar kamu makamlarına seçilebilmelidir. İkinci olarak, tüm vatandaşlar oy verme hakkına sahip olmalıdır. Üçüncü olarak tüm vatandaşlar sadece ve sadece bir oy hakkına sahip olmalı ve son olarak da tüm oylar eşit değer taşımalıdır (Heywood 1992: 275).

Siyasal eşitlik: Tüm vatandaşların bir oy hakkına sahip olması ve her oyun eşit değer taşıması ilkesi.

Resim 4.8

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hizmet Binaları

Liberal demokrasilerde siyasal eşitlik ideali ne anlam ifade etmektedir?

SIRA SİZDE

Liberal demokraside, kamusal kararların oluşturulmasında çoğunluk prensibi uygulanır. Kökü klasik demokrasiye kadar geri götürülebilecek olan çoğunluk prensibi, hakkında karar verilecek bir meselede oybirliğinin olmadığı durumlarda çoğunluğun kararının belirleyici olduğu bir kolektif karar alma yöntemidir. Bununla birlikte, bir liberal demokraside, çoğunluk prensibi temelinde alınacak kararların tamamı zorunlu olarak meşruluk taşımaz. Bir başka deyişle, demokra-

tik yollarla yapılacak düzenlemelerin bir sınırı vardır. Liberal demokrasilerde, tıpkı bir kişinin veya grubun diktatörlüğü gibi bir çoğunluğun da diktatörlüğünün mümkün olduğu düşünülür.

Bir liberal demokraside, çoğunluk prensibi temelinde, demokratik yoldan düzenlenemeyecek fakat sadece bireylerin ve onların kurmuş oldukları gönüllü birliklerin yetki alanına giren konular mevcuttur (Kis 2003: 58). Bu anlamda, “liberal demokrasi” ifadesindeki demokrasi kavramı, kolektif bağlayıcı kararlar alma yetkisinin halka ait olduğunu ifade ederken liberalizm kavramı halkın bu yetkisini meşru olarak kullanabileceği alanın sınırlı olduğunu ifade eder. Nitekim, Holden’ın (2007: 14-15) da işaret ettiği gibi liberal sıfatı önüne geldiği yönetim biçimlerinin sınırlandırılmış, anayasal yönetimler olduğuna işaret eder.

Anayasal yönetim veya, diğer bir ifadeyle, sınırlandırılmış yönetim olma özelliği liberal demokrasinin klasik demokrasiden *ayrıt edici özelliği*dir diyebiliriz. Bir klasik demokraside çoğunluğun iradesi, organik bir bütün oluşturduğu düşünülen halkın kolektif iradesine karşılık gelecektir. Hatırlanacağı gibi, klasik demokrasi anlayışında baskın olan halk anlayışına göre, halkın çıkarı, bireylerin tek tek çıkarlarının toplamından daha fazla ve onlardan daha üstün olan bir şeydi. Bu çerçevede, bireyler ve onların çıkarları, kolektif bir varlık olan halka ve onun çıkarına feda edilebilirdi. Buna karşılık liberal demokraside halkın bireyci bir yorumu baskın olup, halkın çıkarının, halkı oluşturan somut bireylerin çıkarlarından daha üstün olmadığı ve halkın çıkarı denen şeyin son tahlilde bireylerin çıkarlarının toplamından ibaret olduğu düşünülür. Örneğin kamu düzeninin var olması bir liberal demokraside gerek tek tek bireylerin gerekse de bireylerin toplamından oluşan halkın çıkarına olan bir şeydir. Dolayısıyla, bireylerin meşru çıkarlarının halkın çıkarına feda edilmesi diye bir şey söz konusu olamaz. Bu anlamda liberal demokrasilerde siyasal iktidar sınırlandırılmıştır.

DİKKAT

“Liberal demokrasi” ifadesindeki liberal sıfatı demokrasinin, yani halkın yönetiminin anayasal, bir başka ifadeyle, sınırlandırılmış bir yönetim olduğuna işaret eder. Bu da liberal demokrasiyi diğer demokrasi modellerinden ayırt eden özelliğidir.

Liberal demokrasinin bu yönü, liberal felsefenin anayasacılık teorisi tarafından şekillendirilmiştir. Fareed Zakaria’nın (2002: 178) ifadesiyle, “anayasacılık, onun 18. yüzyıldaki önde gelen savunucuları olan Montesquieu ve Madison tarafından anlaşıldığı şekliyle, gücün tek merkezde yoğunlaşması ve kötüye kullanılmasına karşı geliştirilmiş, karmaşık bir kontrol ve denge mekanizmaları bütünüdür.” İktidarın yozlaşma eğilimine sahip olduğuna inanan liberaller iktidarın gücünü sınırlandırmak için çeşitli prosedürler, mekanizmalar geliştirmişlerdir. Bunlar bir taraftan, bireylerin iktidar tarafından tecavüz edilemeyecek haklarını teslim eden bir bildirgenin kabulünü içerirken, bir taraftan da bu hakları kâğıt üzerinde tanıyıp daha sonra ilk fırsatta onları ihlal etme potansiyeli taşıyan iktidarı dağıtmaya yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılmasını da içerir (Zakaria 2002: 178). İktidarın, yatay eksende yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında dağıtılmasını içeren kuvvetler ayrılığı; dikey eksende federal ve federe yönetim birimleri arasında coğrafi olarak dağıtılmasını içeren federalizm; sadece yönetilenlerin değil fakat yönetenlerin de hukukun genel ve soyut kurallarıyla bağlı olmasını ifade eden hukuk devleti ilkeleri, anayasacılığın devlet iktidarını sınırlama amacına yönelik geliştirdiği kurumsal düzenlemeler arasındadır (Erdoğan 2003).

Özet

Antik Yunan'da demokrasi kavramının ne anlama geldiğini tanımlamak.

Demokrasi, Yunanca demos ve kratos kelimelelerinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Basitçe halkın yönetimi anlamına gelmektedir. Ancak ünlü Yunanlı düşünür Aristoteles'in de dikkatimizi çektiği gibi antik Yunan'da demos kelimesinin bir diğer anlamı da toplumun tüm üyelerini değil bugün bizim avam kelimesi ile ifade ettiğimiz yoksul ve eğitimsiz çoğunluğu ifade etmektiydi. Bu çerçevede antik Yunan'da demokrasinin tüm halkı kapsamakla birlikte yönetimde ağırlığı yoksul ve eğitimsiz çoğunluğun elinde bulundurduğu rejim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Antik Yunan'da Atina demokrasisinin işleyişini açıklamak.

Atina'da demokrasi 20 yaş ve üzeri Atinalı erkeklerin siyasete doğrudan katılımıyla gerçekleşirdi. Siyasetin merkezindeki kurum tüm Atinalı vatandaşların katılımına açık olan Eklezya adlı halk meclisi idi. Bu meclis yılda 40 defadan az olmamak kaydıyla en az 6000 vatandaşın katılımıyla toplanır ve kolektif hayatın düzenlenmesine ilişkin temel kararları alırdı. Bu meclisin işleyişine yardımcı olmak üzere Atina'nın 10 kabilesinden 50'şer kişinin katılımıyla oluşan 500'ler Konseyi ve bu konseye yardım eden 50'ler Komitesi bulunmaktaydı. Yasama faaliyetinin yanı sıra yargısal faaliyetler de halkın doğrudan katılımıyla gerçekleştirilirdi. 30 yaş ve üzeri erkekler halk mahkemelerinde jüri olarak görev yapardı. Vatandaşların doğrudan katılımıyla gerçekleştirilen yasama ve yargı faaliyetlerinin yanı sıra magistrate adı verilen idari makamlar da bulunmaktaydı. Askeri konulardan sorumlu generallik ve mali işler den sorumlu makam dışındaki tüm idari makamlara kura yoluyla atama yapılırdı. Sadece bu iki makama, onlar yüksek bir bilgi ve tecrübe düzeyi gerektirdikleri için seçim yöntemiyle atama yapılırdı. Zira Atinalılar seçim yönteminin zenginleri kayıran oligarşik bir yöntem olduğuna inanırdı. Atinalılar özgürlüğün kendi kendini yönetmek olduğuna ve bunun da tüm bu süreçlere aktif bir şekilde katılımı gerektirmediğine inanırdı.

İngiltere'de modern dönemde demokrasinin ortaya çıkış sürecini özetlemek.

Atina'nın M.Ö. 322 yılında Makendonya hâkimiyetine girmesinin ardından demokrasi yaklaşık iki bin yıl süreyle tarih sahnesinden çekilmiştir. Demokrasi 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere'de tekrar ortaya çıkmıştır. İngiltere'de demokrasinin ortaya çıkışı 13. yüzyılda Kral John ve feo-

dal lordlar arasında imzalanan Magna Carta adlı belgeye değin geri gider. Bu belgeyle feodal lordların imtiyazları kral tarafından tanınıyor ve bir anlamda kralın iktidarı sınırlandırılıyor. Yine 13. yüzyıldan itibaren İngiltere kralları mali destek alabilmek için İngiltere'nin tüm bölgelerinden şövalyeleri ve şehirlerinden ticaretle uğraşan orta sınıf mensubu kişileri Londra'ya davet ederdi. Bu danışma meclisleri zamanla İngiliz Parlamentosu hâlini almıştır. 16. yüzyılda Kral VIII. Henry'nin eşinden boşanabilmek için Roma Kilisesi'nden ayrılıp ulusal Anglikan Kilisesi'ni kurması sürecinde Parlamento'nun krala verdiği destek sonraki dönemde Parlamento'nun gücünü arttırmasına imkân sağlamıştır. 17. yüzyıl demokrasinin kurulmasında belirleyici bir dönem olmuştur. 1603 yılında Stuart Hanedanı'nın I. James ile İngiltere tahtına oturması 1688 Şanlı Devrimi ile son bulacak bir olaylar dizisine yol açmıştır. Bu süreç boyunca sırasıyla I. James, I. Charles, II. Charles ve II. James tahta oturmuştur. Bu krallar Parlamento'nun gücünü görmezlikten gelip mutlakıyetçi yönetimler kurmak istemişlerdir. Onların bu tavırları 1642-1648 yılları arasında Parlamentocuların Kralcılarını yenmesi ve I. Charles'ın boynunun vurulmasıyla sonuçlanan İngiliz İç Savaşı'na yol açmıştır. Son olarak bir Katolik olan II. James'in Protestanların kontrolündeki Parlamento'nun arzusu-na karşıt olarak Katoliklere ve Anglikan Kilisesi dışında kalan Protestan mezheplere özgürlük verilmesini amaçlayan Hoşgörü Deklarasyonu'nu ilan etmesiyle Parlamento 1688 yılında II. James'i tahttan indirmiştir. Parlamento, II. James'in Protestan kızı Mary ve damadı William'ı tahta geçmek üzere Hollandadan Londra'ya davet etmiştir. Bu olay tarihe Şanlı Devrim olarak geçmiş ve İngiltere'de Parlamento'nun Kral karşısında ve demokrasinin de mutlak monarşi karşısında zaferini tescil etmiştir.

Amerikan ve Fransız Devrimlerinin demokrasi fikri ve pratiğinin gelişimine etkilerini değerlendirmek.

Amerikan Devrimi, 1763 yılından itibaren İngiltere'nin Amerikan kolonileri üzerindeki doğrudan vergileri arttırması ve baskıcı yasalar çıkarması üzerine ortaya çıkmıştır. Amerikalılar, temsil edilmedikleri İngiltere Parlamentosu'nun bu uygulamalarının temel haklarına tecavüz oluşturduğunu düşünüyorlardı. 1772 yılından itibaren Amerikan kolonileri kendi meclislerini kurup İngiliz Parlamentosu'nun otoritesini reddetmişlerdir. Amerikan kolonileri ve İngiltere arasındaki anlaşmazlıklar 1775 yılından 1781 yılına değin sürececek ve Amerikan kolonileri-

nin zaferi ile sonlanacak bir savaşa yol açmıştır. Amerikalılar savaşın ikinci yılı olan 1776'da Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul etmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunu tüm dünyaya ilan etmişlerdir. Bu Bildirge ile Amerikalılar, tüm insanların Tanrı tarafından eşit olarak yaratıldıklarını; hayat, özgürlük ve mutluluğu arama haklarıyla donatıldıklarını kabul ediyorlardı. Onlara göre, devlet meşruiyetini yönetilenlerin rızasından almaktaydı ve görevi, bireylerin sahip oldukları doğal hakları korumakla sınırlıydı. Bireyler bu hakları korumakta başarısız olan veya elden alan bir devleti ortadan kaldırma hakkını ellerinde tutmaktaydılar. Bu felsefeyle Amerikalılar, üzerlerinde hak tanımaz, keyfi ve rızaya dayanmayan bir yönetim olduğunu düşündükleri İngiliz yönetimini kaldırıp soya dayalı olmayan, yönetenlerin yönetilenlerin rızasına dayandığı bir cumhuriyet kurmuşlardır. Amerikan Devrimi sadece oy hakkını geniş kitlelere açmakla kalmamış aynı zamanda özellikle yerel düzeyde halkın yönetime doğrudan katılmasına imkân sağlamıştır.

Fransız Devrimi, Eski Rejim adı verilen ve içerisinde Kral'ın mutlak olarak egemen olduğu, aristokratların yüksek yönetim makamlarını tekelinde bulundurma ve kiliseyle birlikte vergiden muaf olma gibi ayrıcalıklı bir statüye sahip oldukları, buna karşılık ekonomik gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan orta sınıfların sosyal statü eşitsizliklerine, köylüler, küçük esnaf ve işçiler gibi toplumsal kesimlerin de sosyal eşitsizliklerin yanı sıra ekonomik yoksulluğa tabi olduğu bir düzenin yıkılıp yeni bir düzenin ortaya çıkması sürecidir. Artık yeni düzen, kralın keyfi yönetiminin sona erdiği, soya dayalı ayrıcalıkların kaldırılıp bireylerin kanun önünde eşit olduğu, bir ideal olarak yönetimin halkın rızasına ve katılımına dayanması gerektiğinin kabul edildiği bir dönem olmuştur. Bu sürecin gelişiminde sözü edilen maddi koşulların yanı sıra 1688 tarihli İngiliz Şanlı Devrimi'ne ve 1776 tarihli Amerikan Devrimi'ne ilham veren fikirler de etkili olmuştur. Bu fikirlerin arasında rızaya dayalı yönetim, doğal haklar, halkın hak tanımaz yönetimlere direnme hakkı gibi fikirler yer almaktadır. Ancak Fransız Devrimi'nin şekillenmesindeki en etkili isim Jean Jacques Rousseau olmuştur. Rousseau, eşit ve özgür yaratılmış ancak şimdi her yerde zincire vurulmuş olduklarına inandığı insanların ancak yönetime doğrudan katılarak özgürlük ve eşitliklerini geri kazanabileceklerine inanmaktadır. Rousseau'ya göre halkın yönetimi farklı zümrelerin ve tek tek bireylerin kişisel çıkarlarına karşılık gelen "özel irade" fikrine değil tüm halkın ortak çıkarına, iyiliğine karşılık gelen "genel irade" fikrine uygun gerçekleştirilmelidir.

Liberal demokrasinin işleyişini açıklamak ve klasik demokrasi ile liberal demokrasi arasındaki farkları ayırt etmek.

Liberal demokrasi bir doğrudan demokrasi modeli olan klasik demokrasiden farklı olarak bir temsili demokrasi modelidir. Bu modelde halk egemenliğin sahibidir. Halk egemenliğini, sahip olduğu evrensel yetişkin oy hakkı sayesinde katıldığı seçimlerle kullanır. Bu seçimlerle halk egemenliğini kendisi adına kullanacak temsilcileri belirler. Liberal demokraside temsilcilerin belirlendiği seçimler her 4 veya 5 yılda bir gibi düzenli aralıklarla yapılır. Bu seçimler aynı zamanda yarışmacıdır. Seçimlerin yarışmacı olmasından kasıt halkın, birbirinden bağımsız ve farklı düşünceleri temsil eden gerçek adaylar arasından seçimini yapıyor olmasıdır. Liberal demokraside vatandaşlar farklı düşünceleri düşünce ve ifade özgürlüğü sayesinde dile getirebilirler. Yine toplanma ve örgütlenme özgürlüğü sayesinde vatandaşlar farklı düşünceler, ideolojiler etrafında siyasi partiler olarak örgütlenebilirler. Bu özgürlükler aynı zamanda, vatandaşların sivil toplumda barışçıl amaçlar etrafında dernekler, vakıflar, meslek kuruluşları gibi sivil toplum örgütleri kurmalarına da imkân sağlar. Sivil toplumda vatandaşlar tek tek veya başkalarıyla bir araya gelerek bir kamuoyu oluşturup siyasal süreçlere etki ederler. Bu anlamda, liberal demokraside vatandaşların siyasal süreçlere katılımı sadece seçimlerde oy kullanmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda vatandaşlar sivil toplumdaki faaliyetleriyle de siyasal süreçlere katılırlar. Klasik demokrasi bir doğrudan demokrasi modeli iken liberal demokrasi bir temsili demokrasi veya dolaylı demokrasi modelidir. Klasik demokraside vatandaşlar siyasete aktif olarak katılırken liberal demokraside vatandaşların küçük bir kısmı siyasetle aktif olarak ilgilenmekte, siyasal süreçlere doğrudan katılımları referandum gibi süreçlere katılımı sınırlı kalmaktadır. Liberal demokraside vatandaşlar siyasete daha çok temsilcileri aracılığıyla ve sivil toplumda gösterdikleri faaliyetlerle dolaylı olarak katılırlar. Klasik demokrasi ve liberal demokrasi arasındaki bu yöntemsel farklılıktan daha önemli, esasa ilişkin bir farklılık da mevcuttur. Bu farklılık, halkın egemenliğinin klasik demokraside sınırlandırılmamış olmasına karşılık, liberal demokraside sınırlandırılmış olmasında yatar. Liberal demokraside halkın veya onun temsilcilerinin demokratik yollardan yapabileceklerinin bir sınırı vardır. Bu sınırı birey hak ve özgürlükleri belirler. Liberal demokraside iktidarı sınırlandırmak için başvuru ilkeler arasında yazılı bir anayasa, haklar bildirgesi, hukuk devleti ilkesi, kuvvetler ayrılığı prensibi, federalizm gibi ilkeler ve mekanizmalar mevcuttur.

Kendimizi Sınavalım

1. Atina demokrasisinde siyasal iktidar ağırlıklı olarak hangi toplumsal sınıfın elindeydi?
 - a. Aristokratların
 - b. Yoksul çoğunluğun
 - c. Zengin azınlığın
 - d. Zengin çoğunluğun
 - e. Orta sınıfın
2. Aşağıdakilerden hangisi Atina demokrasisinde en yüce faaliyet dalı olarak görülürdü?
 - a. Ticaret
 - b. Felsefe
 - c. Siyaset
 - d. Tarım
 - e. Edebiyat
3. Atina demokrasisinde “halk”ı aşağıdaki unsurlardan hangisi oluştururdu?
 - a. Tüm Atinalı yetişkinler
 - b. Tüm Atinalı erkekler
 - c. 20 yaş ve üzeri Atinalı erkekler
 - d. 20 yaş ve üzeri tüm erkekler
 - e. 30 yaş ve üzeri Atinalı erkekler
4. Aşağıda Atina demokrasisine ilişkin olarak verilen önermelerden hangisi/hangileri doğrudur?
 - I. Atinalılar kamusal makamlara seçim yöntemiyle atama yapmanın zenginleri kayıran oligarşik bir yöntem olduğuna inanırdı.
 - II. Atina’da kamusal makamların çoğu vatandaşlar tarafından sıra veya kura yoluyla doldurulurdu.
 - III. Atina’da generallik makamına tüm vatandaşlar sıra ile atanırdı.
 - a. I ve II
 - b. I ve III
 - c. II ve III
 - d. I, II ve III
 - e. Yalnızca I
5. 1215 tarihli Magna Carta İngiltere siyasi tarihinde neyi başarmıştır?
 - a. Kralın mutlak otoritesinin tesis edilmesi
 - b. Kilisenin mutlak otoritesinin tesis edilmesi
 - c. Kraliçenin egemenliğinin pekiştirilmesi
 - d. Kralın iktidarının sınırlandırılması
 - e. Lordların mutlak egemenliğinin sağlanması
6. 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere’de ortaya çıkan demokrasi modelini aşağıdakilerden hangisi en iyi betimler?
 - a. Gelişimci demokrasi
 - b. Koruyucu demokrasi
 - c. Doğrudan demokrasi
 - d. Halk demokrasisi
 - e. Pluralist demokrasi
7. İngiliz Parlamentosu’nun alt meclisinin Türkçe’deki adı nedir?
 - a. Lordlar Kamarası
 - b. Asiller Kamarası
 - c. Avam Kamarası
 - d. Meslek Kamarası
 - e. Halk Kamarası
8. Aşağıdakilerden hangisi demokrasinin gelişimi açısından Amerikan ve Fransız Devrimlerinin olumlu bir sonucu **olamaz**?
 - a. Bireylerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduklarının ilan edilmesi.
 - b. Seçme ve seçilme haklarının kitlelere genişletilmesi.
 - c. Devlet başkanlarının seçimle işbaşına getirilebileceklerinin gösterilmesi.
 - d. Doğumla gelen ayrıcalıkların ortadan kaldırılması.
 - e. Fransız Devrimi’nin Terör Dönemi’nde olduğu gibi muhaliflerin infaz edilebileceğinin gösterilmesi.
9. Liberal demokrasiyi klasik demokrasiden ayırtan temel özelliği nedir?
 - a. Liberal demokraside yargının halka hesap vermesi.
 - b. Liberal demokraside siyasal iktidarın sınırlandırılmış olması.
 - c. Liberal demokraside kamusal makamlara seçimle atama yapılması.
 - d. Liberal demokraside her dört yılda bir seçim yapılması.
 - e. Liberal demokraside güçler birliğinin olması.
10. Aşağıdakilerden hangisi liberal anayasacılığın bir ilkesi **olamaz**?
 - a. Hukuk devleti ilkesi
 - b. Güçler ayrılığı ilkesi
 - c. Federalizm
 - d. Merkezîyetçilik
 - e. Birey haklarına saygı ilkesi

Yaşamın İçinden

“

“CAHİL” OLMAYANLARA BİR DEMOKRASİ DERSİ
 “Cahillerin oyunuyla demokrasi olur mu?” Uzun tarihsel mücadelelerin eseri olan demokrasinin “genel oy” ilkesine öteden beri yöneltilen itirazlardan birinin tipik ifadesi olan bu soru eğitim düzeyi ile demokrasi arasındaki ilişki hakkındaki bir ön kabul ile ilgili. Buna göre, “belirli bir düzeyde” eğitim almamış olanların oy verme hakkına sahip olması siyasi hayatta bilgisizliğin bilgiye ve uzmanlığa hakim olması sonucunu doğurur. Bu ön kabul veya varsayım aynı zamanda siyasette vesayetçi anlayışların temelinde yatan nedenlerden de birini oluşturuyor. Daha baştan belirtmeliyim ki, demokrasi işte tam da bu varsayımın ve onun arkasındaki zihniyetin kategorik olarak reddiyle mümkün olan bir rejimdir. Her şeyden önce, açıktır ki, herkesin oy verme hakkına sahip olmadığı bir rejime ‘halk tarafından yönetim’ denemez. Herkesin neden oy verme hakkına sahip olması gerektiğini açıklamak ise hiç de zor değil. Bir kere, ahlâki açıdan genel oy ilkesi zorunludur. “Ahlâki” derken aklımda tuttuğum değer bireysel özerkliliktir. Buna göre, her bireyin kendi hayatını etkileyecek kararların alınmasına katılma hakkı vardır; aksi halde kişinin başkalarının iradesine tabi olması söz konusu olur. Bu hak kategorik bir ahlâki gerekliliktir, yani, kişinin ‘kendi-kendini-yönetmesi’ (ve bu çerçevede ‘kendi yasası’nı koyması) hakkı hiçbir nedenle elinden alınmaz. Bu, ‘aydın’ olup olmamakla değil, insan ve vatan-
 daş olmakla ilgili bir meseledir.

Kişilerin hayatlarını etkileyen kararlar ise onların bireysel-özel alanlarında yaptıkları seçimlerden ibaret değildir. Siyasal kararlar -politika tercihleri, hukukun yapısı vb.- da hayatlarımızı birçok şekilde etkiler. Hatta bazı durumlarda bu etki tercihlerimizi belirleme noktasına kadar varmaktadır. Bu, özellikle modern devletlerin yapısı ve işleyişi bakımından böyledir. Biz ‘modernler’ gitgide daha fazla devletin sivil, hatta özel alanlarımızı kuşattığı şartlarda yaşamak durumundayız. Dolayısıyla, siyasi kararların alınmasına katılmak -yani, demokrasi- ister “cahil” ister “alim” olalım hepimiz için son derece hayatidir. Mesele budur, yoksa “halkın sesi(nin) hakkın sesi” olması değil.

Öte yandan, pratik olarak da, okumuş-yazmışların “cahiller”den daha “rasyonel” oy verdikleri doğru değildir. Aslında “cahiller”in de “aydınlar”ın da oy verme davranışının kendilerine göre birer rasyonalitesi vardır. Fakat bir genel eğilim olarak şu söylenebilir ki, “aydınlar”ın buradaki rasyonalitesi demokratik etho-

sa “cahiller”inkinden daha uzaktır. Çünkü, “aydınlar”-varlığına rıza gösterdikleri durumda bile- demokratik sürecin bir zümre olarak kendilerini kayıran şekilde işlemesini ister.

Ben hayatta birçok “aydın”ın siyasi meseleleri konuşma ve siyasi tercihlerini oluşturma bakımından hiç de “aydınlanmış” bir şekilde davranmadıklarına çok tanık oldum. Onun için, “demokrasi bilgisi” açısından, “cahillerin oyunuyla demokrasi olmaz” diyen “aydınlar”ın, oy verme tarzından hazzetmedikleri o sıradan insanlardan daha bilgisiz oldukları bile söylenebilir.

Şimdi, “cahillerin oyunu”na güvenmeyenlerin siyasette vesayetçi olmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Daha da temelde işin aslı şudur: Aydınların derdi bilgiyi ve bilgi temelli seçimi önemsemekten çok, kendilerinin “doğal olarak hak ettikleri”ni düşündükleri ayrıcalıklı bir konumu demokratik sistemin onlara garanti etmemesiyle ilgilidir. Yani onlar aslında demokrasinin eşitlik vaa-
 dinden hazzetmiyorlar. Yoksa, elbette genel oya dayanan demokrasi de pekâlâ bilgiye ve uzmanlığa değer verir; ama bunu “demokratik usul ve terbiye”ye uygun olarak yapar, yoksa “bilgi diktatörlüğü” kurarak değil.

”

Kaynak: Prof. Dr. Mustafa Erdoğan - Star Gazetesi, 9 Mayıs 2009

Okuma Parçası 1

Perikles'in Cenaze Söylevi'nden

Bizim komşularımızın kanunlarını taklit etmeye çalışmayan bir yönetim biçimimiz vardır. Onların bize örnek olmasından çok bizim onlara örnek olmamız sözkonusudur [Yönetim biçimimize], bir azınlığın çıkarı için değil ama çoğunluğun çıkarı gözetilerek yürütüldüğü için demokrasi deriz. Özel anlaşmazlıklarda herkes için yasa önünde eşitliği kabul etmekle birlikte, kamu makamlarına sırayla gelme sistemimizin bir adayın liyakati hakkındaki yargımıza zarar vermesine müsaade etmeyiz. Hiç kimse yoksulluğu veya şöhrete sahip olmaması nedeniyle şehrimize iyi hizmetler yapmaktan alıkonulmaz. Biz sadece vatandaşlar olarak kamusal faaliyetlerimizde değil fakat günlük yaşantımızda da özgür ve cömertizdir. Birbirimizle olan ilişkilerimizde şüpheye yer yoktur ve komşularımızın özel zevklerinden rahatsız olmayız. Her ne kadar bir ceza olmasa da, yine de acı veren kınayıcı bakışlarla kimseye bakmayız. Özel meselelerde alınmaksızın birlikte yaşarız ve kamusal meselelerde kanuna büyük saygı duyar onu çiğnemekten korkarız...

Biz tevazu içerisinde asaletin, gevşekliğe yol açmaksızın bilgeliğin aşığıyız. Biz zenginliği tumturaklı konuşmalar yapmak yerine eylemde bulunmaya imkan veren bir fırsat olarak kullanırız. Yoksulluğu itiraf etmekte utanılacak bir durum olduğunu düşünmez, utanılacak şeyin yoksulluğu yenmek için çaba sarf etmemek olduğunu düşünürüz. Dahası, kamusal meseleleri gözeten kimseler aynı zamanda kendi işlerini de takip ederler ve kendi işlerine adanmış kişiler bile, şehrin meseleleri hakkında yeterince bilgiye sahiptir. Bunun nedeni, başkaları kamusal meselelere ilgi göstermeyen birisine "kimseye zararı yok, kendi işine bakıyor" derken, sadece bizim böyle bir kişinin beş para etmeyeceğini düşünmemizdir.

Kaynak: Thucydides. (1993) *On Justice Power and Human Nature Selections from The History of Peloponnesian War*, Translated, with Introduction and Notes, by Paul Woodruff, Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company. Türkçeye Çeviren: Bican Şahin, 3. [37, 40].

Okuma Parçası 2

Abraham Lincoln'ün Gettysburg Söylevi

87 yıl önce atalarımız bu kıtada, özgürlük içinde bütün insanların eşit yaratıldıkları ilkesine inanarak yeni bir ulus yarattılar. Şimdi bizler böyle bir temel üzerine kurulmuş herhangi bir ulusun ayakta kalıp kalamayacağını test eden büyük bir iç savaşın içindeyiz. Şu anda büyük bir çarpışmanın gerçekleştiği bir alanda bulunuyoruz. Biz buraya, bu alanın bir parçasını, bu ulusun yaşayabilmesi için canlarını verenlere son bir istirahatgâh yeri olarak armağan etmeye geldik. Diğer taraftan, bu toprağı kutsamamız, kutlu kılmanız mümkün değildir. Burada çarpışarak hayatını feda etmiş insanlar, burasını öylesine kutlu kılmışlardır ki ona bir şey eklemek ya da ondan bir şey eksiltmek bizim gücümüzün üstündedir. Dünya burada söylediklerimize az önem verse de, umursamasa da, o insanların burada yaptıklarını hiçbir zaman unutmayacaktır.

Burada bundan böyle kendini esas adaması gerekenler hayatta kalmış olanlardır. Bu bitmemiş görevi, bu cesur insanların bu kadar ilerlettiği noktadan alıp daha ileriye taşımamızdır. Biz hayatta kalanlar, işte bu görevi sırtlanıp, burada hayatını vermiş olanların fedakarlığından aldığımız kuvvetle daha çok ilerlemek zorundayız ki bu insanların bir hiç uğruna ölmediğini ispatlayalım. Tanrı'nın şahitliğindeki bu ülkenin yeni bir özgürlük doğuşu yaşamasını sağlayalım ve *halkın, halk tarafından halk için yönetimi olduğu* bu devlet yeryüzünden silinmesin. (Vurgu yazara ait)

Kaynak: http://tr.wikisource.org/wiki/Gettysburg_Konusmasi

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise “Antik Dünyada Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Antik Dünyada Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Antik Dünyada Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Antik Dünyada Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Modern Dönemde Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise “Modern Dönemde Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “Modern Dönemde Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise “Modern Dönemde Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Günümüzde Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Günümüzde Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Atina demokrasisinde yasama alanında *Eklezya* adlı halk meclisi, bu meclise işlerinde yardımcı olan 500’ler Konseyi ve bu konseye yardımcı olan 50’ler Komitesi bulunmaktaydı. Yargı alanında 30 yaş ve üzeri Atinalı erkeklerin jüri üyesi oldukları halk mahkemeleri vardı. Ayrıca idare alanında çoğuna vatandaşların kurayla atandığı makamlar vardı. Halk yönetime doğrudan katılırdı. Halkın siyasal aktif katılımında bulunmasının ardından kişisel çıkar arayışının değil yurttaşlık erdeminin yattığına inanılırdı.

Sıra Sizde 2

Antik dünyada özgürlük bir kişinin kendi kendisini yönetmesi, kendisinin efendisi olması anlamına gelirdi. Kişinin kendi koyduğu kurallara uyması özgürlük, başkasının iradesine uyması ise kölelikti. Bu çerçevede bireyin özgür olabilmesi için siyasal kararların alınması süreçlerine, kolektif kuralların ve düzenlemelerin yapılması süreçlerine aktif olarak katılmasının zorunlu olduğu düşünülürdü.

Sıra Sizde 3

Antik Yunan’da var olan klasik demokrasi anlayışı, bireyin siyasal süreçlere katılımı yoluyla özgürleşmesini hedeflerken İngiltere’de erken modern dönemde ortaya çıkan demokrasi anlayışı bireyin siyasal karar alma süreçlerini katılımını sağlamaktan çok siyasal iktidarı sınırlandırarak, John Locke’un kavramlarıyla bireyin “hayat, özgürlük ve mülkiyet haklarını” koruma altına almaktır. Bu nedenle, klasik demokrasi bir “gelişimci demokrasi” modeliyken İngiltere’nin erken modern dönemdeki demokrasi anlayışı “koruyucu demokrasi” modelidir.

Sıra Sizde 4

Siyasal eşitlik ideali hiçbir vatandaşın çıkarının bir başkasınıkinden daha değerli veya değersiz olmadığını, her yetişkin bireyin siyasal alanda haklarını arama ve kendisini de etkileyen kolektif kararların alınmasına katılma yetkinliğine ve hakkına sahip olduğunu ifade eder. Bu nedenle, liberal demokraside siyasal iktidar halkı oluşturan tüm bireylerin arasında eşit bir şekilde bölüştürülür. Bu doğrultuda, ırk, cinsiyet, dini aidiyet, etnik köken gibi farklılıklara bakılmaksızın tüm yetişkin vatandaşlar kamu makamlarına seçilme hakkına sahiptir. İkinci olarak tüm vatandaşlar oy verme hakkına sahip olmalıdır. Üçüncü olarak tüm vatandaşlar sadece ve sadece bir oy hakkına sahip olmalı ve son olarak da tüm oylar eşit değer taşınmalıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Arblaster, A. (1994). **Democracy**, 2nd Ed., Buckingham: Open University Press.
- Aristotle. (1997). **The Politics**, Trans. with introduction, analysis, and notes, Peter L. Phillips Simpson as The Politics of Aristotle, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Cirautas, A.M. (2000). “France,” J. Kopstein, M. Lichbach, (eds.), **Comparative Politics: Interests, and Institutions in a Changing Global Order**, Cambridge: Cambridge University Press, 71-104.
- Constant, B. (1997). “The Liberty of the Ancients Compared with that of the Moderns,” in R. Blaug and J. Schwarzmantel (eds.), **Democracy a Reader**, New York: Columbia University Press, 110-112.
- Erdoğan, M. (2003). **Anayasal Demokrasi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Foster, M. (1971). **Masters of Political Thought**. London: G. Harrop & Co. Ltd.
- Held, D. (1996). **Models of Democracy**, Stanford: Stanford Uni. Press.
- Heywood, A. (1992). **Political Ideologies: An Introduction**, London: Macmillan Press.
- Heywood, A. (2010). **Siyaset**, Çev. B.B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, Ankara: Liberte.
- Holden, B. (2007). **Liberal Demokrasiyi Anlamak**, Çev. Hüseyin Bal, Ankara: Liberte.
- Kis, J. (2003). **Constitutional Democracy**, New York: Central European University Press.
- Locke, J. ([1690]. 1980). **Second Treatise of Government**, Ed. by C.B. Macpherson, Indianapolis: Hackett Pub.
- Mayo, H.B. (1964). **Demokratik Teoriye Giriş**, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Parekh, B. (1993). "The Cultural Particularity of Liberal Democracy," in D. Held (ed.), **Prospects for Democracy North, South East, West**, Oxford: Polity Press, 156-175.
- Plattner, M. F. (1999). "From liberalism to Liberal Democracy," **Journal of Democracy**, 10(3), 121-134.
- Roskin, M.G. (2011). **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür**, Çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: Adres Yayınları.
- Sabine, G. (1969). **Siyasal Düşünceler Tarihi I**, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Sartori, G. (1993). **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Ankara: Yetkin Basımevi.
- Sealey, R. (1976). **A History of Greek City States**. California: University of California.
- Thucydides. (1993). **On Justice Power and Human Nature Selections from The History of Peloponnesian War**, Translated, with Introduction and Notes, by Paul Woodruff, Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Wood, G. (1992). "Democracy and the American Revolution," J. Dunn, (ed.) **Democracy The Unfinished Journey**, Oxford: Oxford University Press, 91-104.
- Zakaria, F. (2002). "The Rise of Illiberal Democracy," in Myers, S. (ed.) **Democracy Reader**, New York: International Debate Education Association, 173-179.

5

Amaçlarımız

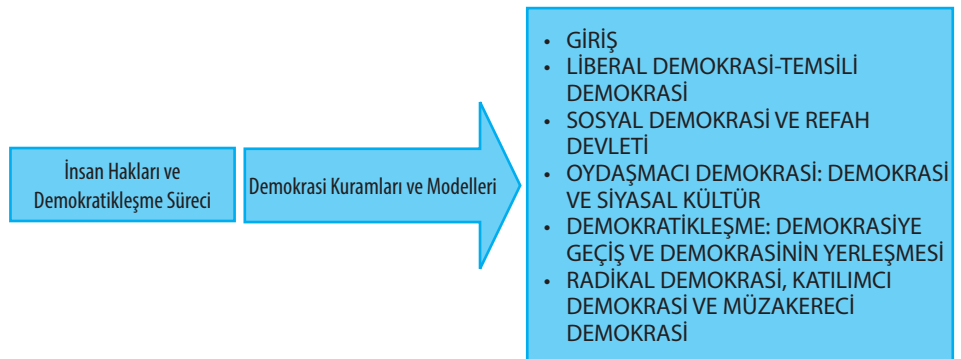
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Demokrasinin 20. yüzyılda gösterdiği tarihsel seyri açıklayabilecek,
- Liberal demokrasinin temel unsurlarını özetleyebilecek,
- Sosyal demokrasinin özelliklerini açıklayabilecek,
- Demokrasi ve siyasal kültür ilişkisini ayırt edebilecek,
- Demokratikleşme tartışmalarını özetleyebilecek,
- Radikal demokrasi tartışmalarını değerlendirebilecek ve müzakereci demokrasi yaklaşımını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Liberal Demokrasi
- Refah Devleti
- Demokratikleşme
- Siyasal Katılım
- Siyasal Kültür
- Vatandaşlık
- Kimlik ve Fark

İçindekiler

Demokrasi Kuramları ve Modelleri

GİRİŞ

Demokrasinin 20. yüzyılda gösterdiği tarihsel seyri açıklamak.

Modern liberal demokrasi, bir siyasal rejim formu olarak özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde önemli bir kuramsal ve tarihsel araştırma konusu oldu. Bunun temel sebebi liberal demokrasinin sadece Batı'ya -ABD ve Batı Avrupa'ya- özgü bir siyasal rejim olmanın ötesinde dünyanın her bölgesinde meşru bir siyasal sistem olarak kendini tesis etmesidir. Bu durum özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle daha da belirgin bir şekilde kendini gösterdi. 20. yüzyıl Avrupa tecrübesi bizlere liberal demokrasinin faşizm, anarşizm ve sosyalizm gibi alternatif siyasal akımlarla adeta bir yarış ve mücadele içerisinde olduğunu gösterdi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Büyük Britanya ve Fransa'nın desteklediği liberal demokrasi ve liberal ekonomi, evrensel barış düşüncesiyle de eklemlenerek güçlü bir siyasal akım olarak karşımıza çıktı. Bununla birlikte, bu düşünce kısa bir süre içerisinde büyük güçlerin dünya çapında hegemonya projelerinin maskesi, imparatorlukların yıkılmasıyla özellikle Avrupa'da doğan güç boşluğunu doldurmaya yönelik bir ideolojinin parçası olarak görülmeye başladı. Buna ek olarak Avrupa'da yeni kurulan demokrasiler aşılması güç bir yönetim kriziyle de karşı karşıya kaldılar. Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının dağılmasıyla kurulan bu devletler hızlı bir şekilde liberal demokrasiyi benimzediler. Fakat aşırı siyasal parçalanmaya ve iki savaş arası dönemin olağanüstü iktisadi ve siyasal sorunlarına cevap veremediler. 1929 buhranı, faşizmin yükselişi ve Milletler Cemiyeti'nin çöküşü hem demokrasiye inancı hem de evrensel barış ve refah fikrini zayıflattı.

Kısa zamanda Avrupa'da yeni kurulan demokratik rejimler çöktü ve yerlerini diktatörlükler aldı. Demokrasinin gerileyişi demokratik kurumların işlevsizleştiği bir yönetim krizi olarak geldi. Bunu en net olarak parlamenter sistemin krizinde görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği 1918 yılından 1937 yılına kadar en uzun süre parlamenter sistemle yönetilen Çekoslovakya'da 17 hükümet iktidara geldi. 1920'de yapılan seçimlere 23 parti girdi ve bunlardan 17'si de parlamentoya girmeye hak kazandı. Benzer bir şekilde Polonya'da 1918-1926 yılları arasında 14 hükümet kuruldu, 1926'da yapılan seçimlere 26 siyasal parti girdi. Romanya'da 1930-1938

arasında iktidara 25 hükümet geldi. Buna ek olarak bu ülkelerdeki seçim sonuçları, bir partinin bir seçimden diğerine oylarında görülen olağanüstü farklılıklar, çok partili rejimin olağanüstü bir istikrarsızlığa yol açtığını da gösteriyordu. Baltık ülkelerinde bu kriz daha da derin bir şekilde göze çarpıyordu. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri derinden etkileyen Almanya'da yönetsel kriz kendini net bir şekilde 1930'da gösterdi. Bu yıl yapılan seçimlerde parlamentoya 16 parti girdi.

Avrupa'nın genelinde kurulan yeni cumhuriyetlerde genel oy hakkının kazanılması siyasallaşan bir kitleyi de beraberinde getiriyor, nispi temsille idealize edilen yeni demokrasiler bu seçim sistemiyle oluşan parlamentoların yönetemez hale gelmesiyle çöküşe uğruyorlardı. 1918 sonrası Avrupa'da bir kabinenin ortalama bir yıldan fazla dayandığı ülke sayısı neredeyse yoktur. Bir kabine Almanya ve Avusturya'da sekiz ay, İtalya'da beş ay, İspanya'da İkinci Cumhuriyet'in kurulduğu 1931'den sonra dört aydan az dayanmıştır. Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nde 1870-1914 arası bu süre ortalama on ayken, 1914-1932 arası sekize 1932-1940 arasında dörde düşmüştür. Aslında Fransa'da çöken savaş sonrası dönemde Avrupa'nın tamamında idealize edilen iki partili yasama yönetimi idi. Bu bağlamda demokraside devletin otoritesini sağlamlaştırmak yegâne amaç olarak görülüyordu. Bu istikrarsız durumsa gerekli yasaları çıkarmayı ve reformları yapmayı, parti programlarını uygulamayı imkânsızlaştırıyordu. Dolayısıyla devlet reformu, yönetici ve devletin otoritesinin güçlendirilmesi, "etkin devlet" dönemin anahtar konularını teşkil ediyordu. Polonya ve Litvanya'da 1926 ve 1935 yıllarında, Avusturya'da 1929 yılında, Estonya'da 1933 ve 1937 de anayasada yönetimi güçlendirici değişiklikler yapıldı. 1931 İspanyol anayasası da benzer yolu takip etti.

Fakat anayasal yöntemler de demokrasinin çöküşünü dizginleyemedi. Ekim 1922'de faşist Mussolini bizzat liberaller tarafından hükümet kurmak için davet edildi. Hitler, 1938-1945 arası dönemde Avrupa'yı Almanya'nın en tepede olduğu bir faşist imparatorluk olarak düzenlemek üzere seçimle iktidara geldi. 1933'de Antonio Salazar Portekiz'de ve yine aynı yıl Dollfus Avusturya'da Hristiyan korporatizmini komünizmle savaşmanın ve ulusal kalkınmayı sağlamanın en etkili yolu olarak ortaya koydular. Portekiz ve Avusturya'yı, İspanya, Yunanistan, Hırvatistan ve Fransa izledi.

İspanya'da İkinci Cumhuriyet 1931, 1933 ve 1936'da olmak üzere üç seçim geçirdi. 1931'den 1936'ya kadar olan dönemde 15 hükümet kuruldu. 1936'da sol partilerin seçim ittifakıyla kurulan Halk Cephesi (*Frente Popular*) seçimleri kazanınca bir yandan sağda geleneksel güçlerin muhtemel bir devrim korkusu, diğer yandan solda bu korkuları körükleyecek düzeyde sokaklara taşan devrim retoriği ve Kilise karşıtı sloganlar ve şiddet toplumda uzlaşmaz iki aşırı cephe oluşturdu. Halk Cephesi'nin iktidara geldikten sonraki altı ay içerisinde dönemin Avrupa'sındaki neredeyse en zayıf faşist parti olan Falanjin üye sayısı 500'den 500.000'lere yaklaşmıştı. Temmuz 1936'da sağcı askerî darbe geldi ve bu başarısız darbe sonucunda İspanya üç yıl sürecek kanlı bir iç savaşa sürüklendi. İspanya'da cumhuriyetçilere karşı iç savaşı kazanarak iktidara gelen Franko rejimi gibi Fransa'da 1940-44 arasında yöneten Vichy rejimi de vakit geçirmeden Faşist Almanya ve İtalya'nın yanında olduğunu açıkladı. Artık kıta Avrupası'nda demokrasinin tam anlamıyla yıkıldığından söz edilebilirdi.

Resim 5.1

İspanya İç savaşı sırasında Nazi Almanyasına ait savaş uçaklarının 26 Nisan 1937'de İspanya'daki Guernica şehrini bombalaması ve 1500'den fazla insanın hayatını kaybetmesi üzerine ünlü İspanyol ressam Pablo Picasso aşağıdaki 7,8 metre eninde ve 3,5 metre yüksekliğindeki "Guernica" tablosunu yapmıştır. Savaş trajedisinin ve savaşın insanlar üzerindeki acı verici etkilerinin bir özeti olan tablo zaman içinde savaş karşıtı ve barış yanlısı düşüncelerin sembolü haline gelmiştir. Picasso'nun en önemli ve en ünlü tablolarından biri olan Guernica, Madrid'de Reina Sofia müzesinde sergilenmektedir. Tablonun bir kopyası da New York'taki Birleşmiş Milletler binasının Güvenlik salonunun giriş duvarında sergilenmektedir. Tablo buraya, savaşın dehşetinin bir hatırlatıcısı olarak yerleştirilmiştir.

Kaynak: <http://www.pablocapasso.org/guernica.jsp>

İkinci Dünya Savaşı'nda faşizme karşı askerî bir zafer kazanan liberal demokrasi, savaşın hemen sonrasında sosyalizm ile ciddi bir çatışmaya ve dünya çapında mücadeleye girdi. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, Soğuk Savaş olarak adlandırılan dünya çapında yeni bir güç mücadelesini de beraberinde getirdi. Bu dönem boyunca liberal demokrasi ABD liderliğindeki Batı İttifakı'nın neredeyse resmî ideolojisi konumundaydı ve Sovyetler Birliği liderliğindeki Varşova Pak-tı ülkelerinin savunduğu sosyalizmin karşısında tanımlanıyordu. Avrupa bu dönemde süper güçler arasındaki bu mücadelenin temel alanı konumundaydı. İdeolojik mücadele Avrupa'nın ötesine **Üçüncü Dünya** olarak nitelenen ve koloni imparatorluklarının yıkılması ile kurulan azgelişmiş ülkelere de yayıldı. Afrika, Uzak Doğu ve Orta Doğu'daki ülkeler hem ülkeler arası ilişkilerde hem de iç siyasetlerinde liberal demokrasi ve alternatif sosyalist kamplaşmanın alanı oldular. Fakat kısa zaman içerisinde bu ülkelerde kurulan yeni rejimlerin temel ideolojisi-ni oluşturan milli dayanışma ve demokrasi fikri, otoriterleşmeye evrildi ve yerleri-ni diktatörlükler aldı. Doğu Avrupa, Sovyet hegemonyası altında kaldı ve Varşova Pak-tı kabul edildi. Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye gibi ülkelerde demokratik tecrübe askerî darbelerle sık sık kesintiye uğradı.

Bununla birlikte Güney Avrupa, özellikle İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın demokrasiye geçiş süreçleri sonrasında bir başarı hikayesi durumundaydı. Bu ülkelerde uzun süredir iktidarda olan askerî rejimler yerlerini demokratik rejimlere bıraktı. Demokrasiye geçiş süreçleri görece ciddi bir iç çatışmaya yol açmadan sonuçlandı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, İspanya ve Portekiz'de Franko ve Salazar diktatörlükleri iki savaş arası dönemin yükselen faşist ortamında kurulmuşlardı ve o zamandan beri kendilerini savaş sonrası uluslararası ortama adapte ederek ayakta kalabilmiş güçlü askerî rejimlerdi. Yunanistan'da ise Albaylar cuntası ülkeyi 1967-74 yılları arasında demir yumrukla yönetmişti. Bütün bu rejimler kendilerine Soğuk Savaş ortamının komünizmle mücadele mantığı içerisinde kimlik

Üçüncü Dünya kavramı özellikle dünyanın kapitalist Batı ve sosyalist Doğu olarak iki blok şeklinde algılandığı Soğuk Savaş yıllarında ortaya çıkmış ve bu ikili bölünmenin dışında kalan bağlantısız ülkeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Asya ve Afrika'dan 29 ülkenin katıldığı ve 1955'de Endonezya'nın Bandung şehrinde düzenlenen konferans üçüncü Dünya'nın kapitalist ve sosyalist bloklara karşı siyasi yükselişinin sembolü oldu. Bu kavram "üçüncü dünyacılık" şeklinde 1960'lı yıllarda dünyanın birçok yerinde, özellikle de Fransa'da sol akımlar tarafından siyasi bir anlamda kullanılmıştır. Kavram üzerinde bu dönemde "bağılantısızlık" ideolojik vurgusu ön plandayken, zaman içerisinde "Üçüncü Dünya" azgelişmişliği ifade eden pejoratif bir anlam kazanmıştır. Daha sonraki dönemde Üçüncü Dünya yerine "gelişmekte olan ülkeler" veya "global güney" kavramları da kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde "Üçüncü Dünya" kavramı dünya üzerinde global kapitalizme, kuzeyin güneye baskı ve tahakkümüne alternatif bir siyasal bütünlük ve akım ifade etmekten uzaktır.

bulabilmişlerdi. 1970'lerin ortasından itibaren gerçekleşen rejim değişiklikleri sonucunda bu üç ülke de Avrupa Topluluğu'na üye olarak kabul edildiler. Geçiş süreçleri dikkatle incelendiğinde bu üç ülkede de demokrasiye geçişin büyük ölçüde bir iç mühendislikle ve siyasi elitlerin ciddi müzakereleriyle gerçekleştiği görülür. Dış bağlam büyük ölçüde geçişe uygun bir ortam sağlamıştır.

SIRA SİZDE

Soğuk Savaş sonrası dönem demokrasi kuramları ve pratikleri açısından ne gibi sonuçlar ortaya çıkartmıştır?

Özellikle Avrupa Topluluğu siyasi istikrar ve iktisadi refah vaat ederek önemli bir çekim merkezi rolü üstlense de, geçiş sürecinde doğrudan ve aktif bir şekilde belirleyici olmadı. Temel belirleyici olan, rejim taraftarı elitler ile değişim taraftarı siyasi hareketler ve onları yönetenler arasındaki müzakerelerdi. Bu açıdan Güney Avrupa ülkelerinde 1970'lerin ortasından itibaren gördüğümüz demokratikleşme hareketi, Doğu Avrupa ülkelerinde 1990'lar itibariyle gördüklerimizden farklıdır. Doğu Avrupa'da Avrupa Birliği aktif bir genişleme politikası izleyerek bu bölgedeki ülkelerin iç siyasal ve iktisadi dönüşümünü derin bir şekilde etkiledi. Doğu Avrupa'da tamamen çöken sosyalist siyasal rejimlerin çaresiz bıraktığı halk önünde "Avrupa'ya dönüş" düşüncesi rakipsiz bir alternatif gelecek düşüncesi olarak ortaya çıktı. Avrupa Birliği de etkin bir genişleme politikası uygulayarak bu beklentiyi yönetti. Bununla birlikte bu başarı hikayeleri de Avrupa'da 2008 yılında itibaren devam eden iktisadi krizle yeni bir demokratik sorgulamaya tabi tutulmaktadır.

DİKKAT

Güney Avrupa ülkelerinde 1970'lerin ortasından itibaren görülen demokratikleşme hareketi, Doğu Avrupa ülkelerinde 1990'lar itibariyle görülen demokratikleşme hareketinden farklıdır.

LİBERAL DEMOKRASİ VE TEMSİLİ DEMOKRASİ

Liberal demokrasinin temel unsurlarını özetlemek.

Soğuk Savaş'ın bitişi öncelikle Avrupa'da ideolojik ayrışmayı ortadan kaldırdı ve liberal demokrasi dünyanın her tarafında meşru ve zafer kazanmış bir rejim olarak yeniden güç kazandı. Bazıları bunu nihai bir başarı olarak gördüler. Fakat, kısa sürede anlaşıldı ki dünyanın çeşitli yerlerinde Batılı anlamda demokrasinin yerleşmesi derin kültürel bariyerlerle karşılaşmaktadır. 1990'lı yıllarda özellikle Orta Doğu ülkelerindeki demokratikleşme sorunları ve İslam ve demokrasi ilişkisi üzerine tartışmalar bunun en önemli göstergeleri olarak karşımıza çıkıyordu. Diğer yandan, dünyanın diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında, yerleşik demokratik rejimlerin olduğu Batı'da da ortaya çıkan "demokrasi açığı" tartışmaları, demokrasi kavramına daha eleştirel bakmak gerektiğini ortaya koyuyordu. İşte tam da bu bağlamda bir tür kalitesine göre belirlenmiş demokrasi yaklaşımı sosyal bilimciler arasında güçlendi. Aslında bütün bu tartışmaların özünde teknolojik imkânlarla dünya çapında iktisadi, siyasi ve kültürel ilişkilerin olağanüstü geliştiği son zamanlarda liberal demokrasinin siyasal ve kültürel gerçeklikle bir tür imtihan sürecine girdiğini görüyoruz. Bu durum hem Batı'da hem de Batı'nın ötesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan günümüzde çağdaş demokrasi kuramları ve demokratik rejimler dünyanın hemen her tarafında temel toplumsal ve kültürel çelişkilere daha sağduyulu bir yaklaşım geliştirmek durumunda kalmıştır.

Liberal demokrasi, bir yönetim şekli olarak temsili demokrasinin liberal prensiplerle işlediği bir siyasal yapılanmayı ifade eder. Günümüzde kullandığımız anlama en yakın şekliyle liberal demokrasi fikri 18. yüzyıla, “despot” iktidara - o zaman için monarşiye- karşı vatandaş hürriyetinin savunulduğu Aydınlanma çağına kadar gider. İlk defa ve güçlü bir şekilde Aydınlanma düşünürleri, insanı ilgilendiren konuların akılla ve eşitlik ile özgürlük prensipleriyle idare edilmesi ve yönlendirilmesi gerektiğini savundular. 18. yüzyıldan itibaren geliştiği süreç içerisinde liberal demokrasi, hukukun üstünlüğü temel prensibi etrafında örgütlenen, iktidarın keyfi güç kullanmasını kısıtlamaya yönelik parlamentoya başvurma gibi çeşitli mekanizmalar öngören bir siyasal sistemdir. Liberal demokrasinin klasik formunun “birey” üzerine odaklandığını ve özellikle birey üzerinde devletin gücünün sınırlanması meselesinin liberaller açısından demokratik bir siyasal sistemin asıl meselesi olduğunu bu noktada vurgulamak gerekir. Yönetime yönetilenlerin, halkın, katılımını şart koşan liberal demokrasi geçtiğimiz iki yüz yıllık süreç içerisinde giderek genişleyen bir vatandaş katılımını savunmuştur.

Bu bağlamda, aşağıda sosyal demokrasi bahsinde geçen siyasal haklara ek olarak vatandaşların sahip olduğu sosyal hakların genişletilmesi de bütün bu sürecin parçasıdır. Günümüzde liberal demokrasi yetişkin vatandaşlara ırk, dil, din, gelir ve mülkiyet farkı gözetmeksizin verilen genel oy hakkı ile tanımlanır. Hukukun üstünlüğü temel vurgusu, çok partili hayat, özgürce yapılan seçimler, yönetimin üç ayağındaki- yasama, yürütme ve yargı- kuvvetler ayrılığı ve bütün bu prensiplerin ve vatandaşlara verilen hakların güvence altına alındığı özgürlükçü bir anayasa bu tarz bir demokrasi anlayışının vazgeçilmez yanlarıdır. Liberal, otoritenin gücünü sınırlayan bir anayasal siyasal sistem, liberal demokraside, devletin demokratik karakterini de oluşturur. Bu bağlamda kuvvetler ayrılığı, devlet gücünü kullanan organların kontrol ve denge işlevi ve yargı bağımsızlığı liberal bir sistemde devletin demokratik olarak örgütlenmesinin temel unsurlarıdır.

Demokrasi'nin günümüzün olağanüstü karmaşık koşullarında en önemli özelliği temsildir. Klâsik olarak halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde tanımlanan bu yönetim şekli ancak bir temsil mekanizması sayesinde işleyebilmektedir. Özünde halkın kendi hayatını ilgilendiren kararların alınmasına katılımı olarak tanımlayabileceğimiz bu sistem çağdaş toplumlarda temsil edenlere temsil ettikleri çeşitli toplumsal gurupların ve çıkarlarını savunmaları açısından önemli bir işlev ve sorumluluk atfetmektedir. 1980'lere gelinceye kadar demokrasi yazını, demokratik siyasete ilişkin esas olarak iki temel görüş etrafında kümelenir. Liberal görüş demokratik siyaseti, devlet yönetiminin toplum çıkarlarına uygun biçimde programlamanın gerçekleştirilebileceği bir süreç olarak algılar. Diğer bir deyişle, demokratik siyaset bir araya gelmiş kişisel çıkarlarla, bunları kolektif amaçlara yöneltecek kamu idaresi arasında bir aracı görevi görür.

Buna karşın, Cumhuriyetçi görüş toplumdaki tekil çıkarların belirlenme sürecine normatif bir boyut katar, bir bütün olarak toplumdaki süreçleri tanımlar ve onları belirli bir amaca doğru yönlendirir. Bu iki temel perspektif, bireysel temel hak ve hürriyetler, toplumsal refah, siyasal konum ve vatandaş-bireylerin toplumsal olanaklardan faydalanması gibi demokrasinin özüne ilişkin konularla, demokrasinin temsili karakterine, yani işleyişine ilişkin alanlarda çok sayıda ürün vermişlerdir. Demokratik kuramın en önemli temsilcilerinden biri olan Robert Dahl, demokrasiyi siyasetçilerle vatandaşlar arasında ortak kurallar oluşturmaya yönelik bir “pazarlık” olarak değerlendirir. “Demokratik pazarlık”, Dahl için, demokrasinin kurulmasına yönelik bir başlangıçtır. Dahl ayrıca demokrasiden bahsedebilmek için bir

dizi prensip ve uygulamanın var olması gerekliliğinin de altını çizer. “Asgari usuller” olarak adlandırdığı bu prensip ve uygulamaların en temel olanları şunlardır: Gizli oylama, genel oy, düzenli seçimler, partiler arası yarış, örgütlenme özgürlüğü ve yürütmenin hesap verebilirliği.

SOSYAL DEMOKRASİ VE REFAH DEVLETİ

Sosyal demokrasinin özelliklerini açıklamak.

Toplumsal kuramın en önemli temsilcilerinden Charles Tilly için, demokratikleşmenin tek bir yolu olmadığı gibi evrensel bir şekilde geçerli ve uygulanabilir yeterli koşulları olduğu da pek söylenemez. Tilly için demokratikleşme, öncelikle bir siyasal süreçtir. Özünde, demokrasi, giderek daha kapsayıcı hale gelen bir vatandaşlık anlayışını, eşitliği, yönetenlerin kendi meşruiyetlerini tesis etmek için sürekli vatandaşlara başvurdukları bağlayıcı bir anlayışı ve vatandaşların keyfi devlet davranışlarına karşı korunduğu bir hareketi içerir. Tilly’ye göre Batı tecrübesi, demokrasinin özüne yönelik bütün bu öğelerin büyük oranda gerçekleşmesi için yüksek bir “devlet kapasitesi” ve “kurumsal konsolidasyon” gerekliliğini ispatlamıştır.

Bu bağlamda Batı’daki demokratikleşme süreci hem ideolojik birikim hem de kurumsal kapasite açısından dünyanın diğer bölgelerine örnek bir tecrübe teşkil etmektedir. Özellikle Batı Avrupa’da odaklanan bu tecrübenin en önemli ayırt edici noktası, kapitalist iktisadi gelişim sürecinde vatandaşın korunması ve bir takım sosyal haklarla donatılması şeklinde olmuştur. Batı Avrupa’nın kendine özgü tarihi gelişimi, endüstri devrimi, toplumsal mücadeleler ve devrimler, teknolojik ve kurumsal gelişmeler bu hakları koruyan, kollayan ve gerçekleştiren bir devlet yapısını da beraberinde getiriyordu. Sosyal demokrasi, kapitalist sistemin yerine kolektif mülkiyete dayalı yeni bir siyasal sistem kurmak isteyen sosyalizmden farklı olarak, kapitalist sistemin vatandaş lehine reform edilebileceği ve yönetilebileceği görüşünü taşır. Sosyal demokratlar vatandaşın sosyal haklarla donatıldığı bir siyasal sistemi öngörürler ve eğitim, sağlık, emeklilik, çocukların ve yaşlıların bakımı gibi sosyal hakların temelde herkese açık olması gerektiğini savunurlar. Devlet böylesine genel ve herkese eşit bir kamu hizmeti sağlamakla mükelleftir. Meşruiyetini herkes için tanımlanan ve sağlanan sosyal ve siyasal haklardan alır.

Sosyal demokratların bahsettiği böylesine güçlü ve yaygın devlet Batı Avrupa’da özellikle 19. yüzyılda gerçekleşen sosyal hak mücadeleleri ve devrimlerle ortaya çıkmıştır. Özetle Batı Avrupa’daki devlet bir “refah devleti”dir. Siyasal haklarla birlikte sosyal hakların da vatandaş lehine sürekli genişletilmesine dayalı bu özel devlet formu sendikaların ve diğer işçi hareketlerinin uzun yıllar mücadeleleri sonucu gerçekleşmiştir. Bu bağlamda sosyal demokrasi işçilerin kolektif hakları için mücadele ve müzakeresini kabul eder ve destekler. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı Avrupa’da sosyal demokrat partilerin tamamı Marksizm’le ve onun sosyalist devrim düşüyle bağlantısını resmî olarak da koparmıştır. Bu bağlamda, çağdaş sosyal demokrasi her alanda ayrımcılığı reddetmeye dayalı yeni bir siyasi ajandayla hareket etmektedir. Sosyal demokratlar cinsiyet, yaş, dil, ırk, din, cinsel tercih ve toplumsal sınıf tabanlı her türlü ayrımcılığı reddederler. Bir başka deyişle, günümüzde işçi sınıfı mücadelesinin ötesinde sosyal demokrat partilerin siyasal ajandasını vatandaşlık haklarının toplumda her türlü dışlanmışlığı aşmaya yönelik bir şekilde genişletilmesi ve bu hakları gerçekleştirmeye yönelik devlet kapasitesinin artırılması belirlemektedir.

Sosyal demokrasi, bireylerin sosyal haklarla donatıldığı bir siyasal sistemi öngörür ve eğitim, sağlık, emeklilik, çocukların ve yaşlıların bakımı gibi sosyal hakların temelde herkese açık olması gerektiğini savunur.

DİKKAT

OYDAŞMACI DEMOKRASİ: DEMOKRASİ VE SİYASAL KÜLTÜR

Demokrasi ve siyasal kültür ilişkisini ayırt etmek.

Uzun süredir sosyal bilimciler, derin siyasal, toplumsal ve kültürel bölünmeler yaşayan ülkelerde demokratik istikrar problemini çözmeye yönelik bir çaba olarak, toplumsal ayrımları dengede tutacak uygun kurumsal uygulamalar üzerinde durmaktalar. Batılı siyaset bilimciler tarafından “oydaşmacı demokrasi” olarak da adlandırılan, etnik ve dinî guruplar arası “güç paylaşımı”na dayalı bir model tam da bu amaçla geliştirildi. Acaba etnik ve ideolojik derin bölünmeler yaşayan toplumlar, bir uzlaşma fikri çevresinde daha uyumlu bir şekilde bir arada yaşayabilirler mi? İç savaş, etnik ve dinî kıyım ve çatışma yaşan toplumlarda bu derin bölünmeleri aşmak mümkün mü? Sosyal bilimcilerin bu sorulara cevapları büyük ölçüde kurumsal ve kültürel önermelere dayanmaktadır. Oydaşmacı demokrasi yaklaşımına göre, bölünmüş toplumlarda demokratik istikrar,

- Parlamento “nisbi temsil” yöntemiyle belirlendiğinde,
- Kabine “büyük bir koalisyon” niteliğinde olduğunda,
- Güçlü bir “federal sistem” oluştuğunda ve
- Güçlü “veto noktaları” olduğunda sağlanabilecektir.

Kültürel olarak ise oydaşmacı yaklaşıma göre “uzlaşma ruhu” demokratik istikrara hizmet eder. Oydaşmacı kuram 1960’lı yıllarda Avusturya, Belçika, Hollanda ve İsviçre üzerine yapılan çalışmalarla geliştirildi. Tarihsel gelişim içerisinde bu dört ülke derin çatışmalara ve bölünmelere maruz kaldılar, bununla birlikte, istikrarlı demokrasiler haline de gelebildiler. Bu durum aslında 1960’larda demokrasi yazınında klasik bir şekilde Gabriel Almond tarafından temsil edilen egemen yaklaşımla çatışır nitelikteydi. Almond, Anglo-Amerikan ülkelerde görüldüğü gibi homojen bir siyasal kültürün demokratik istikrar için daha elverişli olduğunu, parçalanmış siyasal kültürün -ki büyük kıta Avrupası devletleri bunun örneklerini teşkil ediyorlardı- daha çok demokratik istikrarsızlığa yönelik bir eğilim içerisinde olduğunu savunuyordu. Almond çalışmalarında büyük devletler üzerinde duruyor ve daha küçük Avrupa demokrasilerini göz ardı ediyordu. 1960’larda Robert Dahl, Hans Daalder, Val Lorvin ve Stein Rokkan gibi siyaset bilimciler küçük Avrupa devletleri üzerine çalışmaya başladılar. Onların çalışmaları Almond’un yaklaşımına meydan okur nitelikte sonuçlar ortaya koydu. Bu bağlamda Arend Lijphart, Lucien Huyse, Gerhard Lehmbruch ve Jürg Steiner gibi uzmanların çalışmaları, derin bölünmeler yaşamış toplumların dahi uygun kurumsal düzenlemeler yapıldığı ve uyumlu bir kültüre sahip oldukları takdirde, bu bölünmelerin aşılabileceğini ve istikrarlı siyasal rejimler kurulabileceğini ortaya koyuyordu.

Kurumlar, bir demokrasinin yerleşmesinde ve toplumsal ayrımların dengelenmesinde çok önemlidir, fakat demokratik istikrar için sadece kurumsal düzenlemeler yetmez. Derin bölünmeler yaşayan ve/veya çatışma sonrası toplumlarda yeniden uyumlu birlikte yaşama ortamını sağlamak, Batılı toplumlar için geliştiri-

rilmiş kurumsal modellerin uygulanmasıyla gerçekleşmemektedir. Böyle modellerin genellenmesi oldukça zordur ve bu genellemeler çerçevesinde ortaya konan modeller ise sorunlar yaratır. Bu bağlamda en önemli oydaşma/uzlaşma aracı kurumsal olmayan bir araçtır. Biz buna müzakereye açık olmaya yönelik bir durumu ifade eder şekilde “uzlaşma ruhu” diyoruz.

Oydaşma kuramı, Batı’nın ötesindeki coğrafyalarda uygulandığında demokratik istikrarda kültürel boyut daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Orta Doğu, Afrika ve Balkanlarda birçok ülkede güç paylaşımına dayalı kurumsal düzenlemeler bulunmaktadır, fakat, onları çalışır hale getiren bir “uzlaşma ruhu”na ihtiyaç olduğu da bir o kadar gerçektir. Kurumsal düzenlemeler ancak bir noktaya kadar demokratik rejimlerin yerleşmesini ve istikrarını sağlamakta, kültürel boyutlar kaçınılmaz olarak daha ön plana çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan bir çok demokratikleşme çalışması, uzlaşma sonucu ortaya konulmuş demokratik rejim kurumlarının çalışabilmesi için hem liderlerin hem de sıradan vatandaşların bir diğer kesimle anlaşması, müzakeresi, çabası ve ortak bir nokta tespit etmek için de istekli olmaları gereğini ortaya koymaktadır.

DEMOKRATİKLEŞME: DEMOKRASİYE GEÇİŞ VE DEMOKRASİNİN YERLEŞMESİ

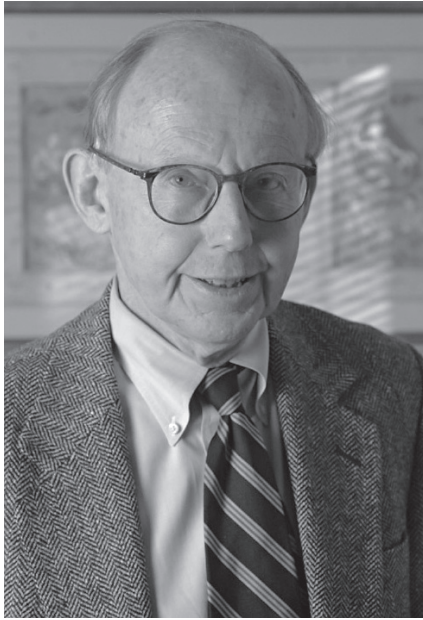
Demokratikleşme tartışmalarını özetlemek.

Soğuk Savaş’ın bitişi liberal demokratik kuram konusunda yeniden güçlü bir ilgi ve tartışma doğurdu. Dünyanın bir dizi farklı bölgesinde liberal ve demokratik yönetim sistemlerinin oluşmasına yönelik bir genel eğilim ortaya çıktı. Güney Avrupa ve Latin Amerika’da 1970’lerde başlayan bu eğilim 1980’lerde Doğu ve Güney

Asya’da ve 1980’lerin sonlarında Doğu Avrupa’da sosyalist rejimlerin çöküşü ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla güçlenerek devam etti. 1991 itibarıyla eski Sovyet coğrafyasında demokrasinin yerleşmesini temel hedef kabul eden 15 cumhuriyet kuruldu. 1990’lar itibarıyla Sahra-altı Afrika’da tek parti rejimleri düşüşe geçti ve Orta Doğu’daki diktatörlükler üzerinde liberalleşme baskısı arttı. Amerikalı siyasal kuramcı Samuel Huntington bütün bu gelişmeleri dünya çapında bir eğilimin parçası olarak değerlendirdi ve bu eğilimi demokrasinin “üçüncü dalgası” olarak adlandırdı. Daha önce de belirttiğimiz gibi bir kısım siyaset bilimciler bu süreci demokrasinin sosyalizm, faşizm ve otoriter rejimler karşısındaki kesin ve nihai bir zaferi olarak gördüler.

Resim 5.2

Samuel Huntington

Bununla birlikte, kısa zamanda liberal demokrasi içerisinde daha ayrıntılı ve kültürel ve siyasal farklılıklara duyarlı bir demokratikleşme ihtiyacına yönelik bir tartışma otaya çıktı. Bunda, özellikle Orta Doğu ve Doğu Asya ülkelerdeki rejim tartışmaları, rejimle kültürel ve dinî altyapı arasındaki ilişki üzerine yapılan tartışmalar etkili oldu. Buna ek olarak geçtiğimiz yıllar bize siyasal rejimlerin temel yapılarının ve doğalarının bir durumdan başka bir duruma kolaylıkla evrilmediğini de gösterdi. Demokratikleşme yolunda rejimler büyük ölçüde “melez” formlar oluşturmakta ve “sürekli kriz” halinde sıkışıp kalmaktadır. Geçiş süreçlerinin önemli kuramcılarından Larry Diamond, diktatörlüklerin yerine kurulan rejimlerden çok azının başarılı bir şekilde demokratikleşme yolunda mesafe aldığını ve iyi işleyen demokrasiler haline geldiklerini belirtir. Diamond’a göre bu yeni rejimler otoriter pratiklerin ve demokratikleşme yolunda pozitif bir dinamizmin eksikliği ile bir “alacakaranlık kuşağı” içinde sürekli bocalamaktadır.

Carothers, bu çok sık görülen sendromu *sorumsuz çoğulculuk* olarak niteler. Carothers’e göre iktidara gelen siyasi partiler ve grupların değiştiği bu sistemlerde iktidardakiler, ülkedeki problemlerle gerçek anlamda ilgilenmek ve çözmek yerine sadece problemleri bir o yana bir bu yana atarak vatandaşları oyalamaktan ileri gitmemektedir. Bu rejimler demokratik hayatın belirli kurumlarına ve öğelerine sahiptir. Örneğin, sınırlı bir siyasal alan ve sınırlı bir sivil toplum hürriyeti vardır. Düzenli olarak seçimler yapılır ve güç farklı gruplar arasında el değiştirir. Belirli düzeyde oturmuş partiler ve parlamento gibi demokratik kurumlar da vardır. Fakat, bu rejimlerin çok ciddi demokratik açıkları vardır. Siyasi katılım oy verme dışında çok düşük düzeydedir. Yozlaşmış ve yolsuz siyasi ve bürokratik seçkinler tarafından kapatılan siyasi alanın vatandaşların çıkarlarını savunma kabiliyeti ve demokratik temsil organları oldukça zayıf durumdadır. Benzer bir şekilde ülkelerin iktisadi performansı zayıf veya kötü durumdadır. Devlet kurumlarına ve siyasi meşruiyeti oluşturacak devlet kapasitesine kamuoyu güveni oldukça düşüktür.

“Üçüncü dalga” demokratikleşme sürecinin şu an geldiğimiz hali demokrasiye geçiş süreçleri üzerine ciddi bir araştırmayı da mecbur kılar hâldedir. Kimileri tarafından devlet içerisinde hegemonya mücadelesi olarak değerlendirilebilecek geçiş süreci, aslında bir “kuruluş anı”dır. Geçiş sürecinin nasıl gerçekleştiği, temel sürükleyici aktörlerin karakteri ve toplumsal güçleri; geçişin ritmi ve hızı yeni rejimin karakterini belirleyecektir. Shain ve Linz’e göre “geçici yönetimin” ve geçişin yönetim biçimi yeni kurulacak rejimin şeklini de belirler. Geçiş süreci sonrası, demokratikleşmenin ve temel aktörlerinin seçimleriyle kimi zaman hızlı bir şekilde demokrasi dışı varyantlara kayabilir, Hobbesçu siyaset hızlı bir şekilde belirleyici hale gelebilir, bu da demokratikleşme sürecinin çökmesine veya zorla bastırılmasına yol açabilir. Böylesine tecrübeler “alacakaranlık kuşağı”nın oldukça geniş bir ülke gurubunu içine aldığını gösteriyor. Siyaset bilimciler *kalitesine göre demokrasi* kavramı içerisinde seçimsel demokrasi, **illiberal demokrasi**, yüzeysel demokrasi ve bunun gibi bir dizi yarı demokratik rejimi kastetmektedir.

Fareed Zakaria’nın 1997’de *Foreign Affairs* dergisinde çıkan bir makalesi ile siyaset bilimi gündemine taşınan “melez rejimler” olarak da adlandırılan **illiberal demokrasiler** seçimler yapılmasında rağmen vatandaşların rejimin siyasetlerini etkileme gücü yok denecek kadar az olan rejimlerdir. Görüntüde demokrasi olan bu rejimler tam olarak bir diktatörlük olarak da değerlendirilmezler. Bununla birlikte, büyük ölçüde demokrasiler ve diktatörlükler arasında sıkışmış, anayasayla garanti edilmiş özgürlüklerin ve düzenli bir şekilde yapılan seçimlerin genel olarak siyasal sistemi ve özel olarak siyasal iktidarı etkileme açısından önemli bir işlevi olmayan rejimlerdir. Zakaria’nın Putin başkanlığındaki Rusya’yı örnek olarak gösterdiği bu rejimlerde anayasayla garanti altına alınmış özgürlükler aşırı merkezileşmiş bir rejimle törpülenmektedir. Bu rejimlerin başka bir özelliği de ülkenin belirli bir kesiminde yoğunlaşmış etnik çatışma veya bir savaş ihtimaliyle özgürlükleri erozyona uğratan bir “güvenlik” söyleminin rejimin karakterinin belirleyici bir unsur olmasıdır.

İlliberal demokrasi, görüntüde demokrasi olan fakat büyük ölçüde demokrasi ve diktatörlük arasında sıkışmış olan bir rejimdir.

D İ K K A T

Son olarak dinamik bir demokratikleşme süreci iki önemli boyutu daha ele alınmadan incelenmesi zor bir olgudur: “Dış bağlam” ve “zaman”. Öncelikle demokratikleşme süreçlerinde iç siyaset ve dış siyasetin olağanüstü bir etkileşim içe-

risinde olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal bilimlerde hem Siyaset Bilimi ve hem de Uluslararası İlişkiler disiplinlerine içkin olan iç siyaset-dış siyaset ayrımı aslında bir disiplinler arası ayrım niteliğindedir. Fakat, uzmanlar tarafından böylesine net ayrımlarla çalışılması kimi zaman demokratikleşme süreçlerini analiz etmek açısından ciddi bir engel teşkil eder. Her şeyden önce iç siyasal mücadele geçiş süreci boyunca dış siyasal bağlam tarafından şekillenir. Bu durumu hem Güney Avrupa hem de Doğu Avrupa'da demokrasiye geçiş süreçlerinde Avrupa Birliği'nin, Latin Amerika'daki demokrasiye geçiş süreçleri üzerinde de Soğuk Savaş'ın bitmesinin olumlu etkisi açısından rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu bölgelerdeki çeşitli örneklerde de gördüğümüz gibi, uluslararası bağlam, kimi zaman demokratikleşmeyi müspet veya kimi zaman menfi bir şekilde etkileyecek bir iklim ortaya koyarak, dış siyasal aktörler ise kimi zaman iç siyasal mücadelede doğrudan taraf olarak demokratikleşme sürecini etkilerler. Gleditsch ve Ward "demokrasi sıklıkla önemli aktörlerin ve gurupların güç dengesindeki değişimin ve bazı kurumlara attettikleri önemin değişimiyle gelir, bunların tamamı da söz konusu ülkenin dışındaki güçler tarafından etkilenir" diye yazmaktadır.

Demokratikleşme süreçlerinin değerlendirilmesi açısından kritik önemde olan diğer bir faktör "zaman" olgusudur. "Zaman" konusu özellikle aktörlerin stratejisinin farklı boyutlarını analitik olarak açıklayabilmek açısından vazgeçilmez önemdedir. Aslında gerçekte demokratikleşme süreçlerinde aktörler zaman faktörünü değerlendirirler ve diğer aktörlere karşı stratejilerini geliştirmek için kullanırlar. Kimi zaman demokratikleşme açısından hayati düzeyde önemli olan "zaman" faktörü siyaset biliminde hak ettiğinden daha az çalışılmış bir konudur. Bu konuda en önemli çalışmalardan birini yapan Schneider ve Schmitter "liberalleşme", "geçiş" ve "yerleşme" süreçlerini analitik bir şekilde ayırırlar. Bununla birlikte, onlara göre, bu safhalar hem zamansal olarak hem de içerik itibarıyla birbirleriyle ilişki içerisindedir. Bu açıdan diğer önemli bir çalışmayı yapan Schmitter ve Santiso, demokratikleşme çalışmalarının "zaman" faktörüne özellikle duyarlı olması gerektiğini savunurlar. Demokratikleşme sürecinde bir şeyin "ne zaman" olduğu, "ne sırada" olduğu ve "nasıl bir ritimle" olduğu, sonucu belirlemek açısından bir şeyin olması veya olmamasından kimi zaman daha önemlidir. Bir başka deyişle bu üç faktör -zaman, zamanlama ve tempo- siyasal geçiş dönemini ve bir rejimin demokratikleşmesini hayati düzeyde etkiler.

Rejim değişimi süreçleri bizi geçiş dönemi sonrasına ilişkin bazı temel soruları sormaya mecbur bırakır. Bir demokrasi ne zaman tam olarak yerleşir? Yerleşmiş bir demokrasinin temel özellikleri nelerdir? Yeni kurulmuş demokratik rejimler neden sürekli kriz içerisindedirler? Yerleşmemiş bir demokrasi neden tamamen çökmez? Günümüzde demokratik kuramın önemli temsilcileri bu temel sorularla meşgul olmaktadır. Örneğin, O'Donnell demokrasinin yerleşmesinin bir "dayanıklılık" meselesi olduğunu, bir başka deyişle, demokrasinin bir kesintiye uğramadığı sürece giderek daha da güçlendiğini savunur. O'Donnell bir demokrasinin yerleşmiş olduğunu söyleyebilmek için belirli bazı kriterler olduğunun da altını çizer. Bu kriterler şöyle sıralanabilir:

- "Yarışan aktörler arasında gücün el değiştirmesi;
- Derin ekonomik kriz dönemlerinde dahi devam eden genel destek ve istikrar;
- Stratejik olarak konumlanmış isyancıların başarılı bir şekilde yenilmesi ve cezalandırılması;
- Parti sisteminin radikal bir şekilde değiştiği durumlarda dahi rejimin istikrarının korunması;
- Siyasi olarak güçlü sistem karşıtı parti ve toplumsal hareketlerin olmaması".

Diğer bir demokratikleşme uzmanı Diamond için, demokrasinin yerleşmesi iki temel siyasal özellik içerir: “Meşruiyet” ve “Etkinlik”. Bundan dolayı Diamond için bir demokrasi ancak nüfusun büyük bir kısmı demokrasiyi yönetim sistemi olarak benimsiyorsa ve demokratlara oy veriyorsa (ve demokrat olmayanlara oy vermiyorsa) “yerleşmiş” demektir.

Linz ve Stephan ise bir demokrasinin yerleştiğini belirlemek için bir tür “kontrol listesi” yaklaşımı uyguladılar ve siyasal, hukuksal, iktisadi, idari ve toplumsal olmak üzere beş temel alana baktılar. Linz ve Stephan için bir rejim ancak şu özelliklere sahipse yerleşmiş kabul edilir:

- Özgür ve meşru seçimler yapabiliyorsa;
- Devlet tarafsızlığı kavramıyla işleyen etkin ve tarafsız bir hukukta kendini gösteren Weberyen bir sivil bürokrasiye sahipse;
- Aktif bir sivil toplum katılımı için imkân sağlıyorsa ve
- Mülkiyet haklarını güvence altına alıyorsa.

Bu özellikler Linz ve Stephan için bir rejimin demokrasi sayılabilmesi için kaçınılmaz koşullardır. Son olarak Przeworski, demokrasinin ancak “şehirdeki tek oyun” haline geldiği anda yerleştiğini iddia eder. Demokrasi bir siyasal sistem -bir kurallar bütünü olarak- ancak siyasi aktörler kuralları takip eder ve bütün partiler demokratik sürecin kısıtlarını kabul ederlerse yaşayabilir. Przeworski, “demokrasi... kimse demokratik kurumların dışında hareket etmeyi düşünmediğinde ve bütün kaybedenler henüz kaybettikleri kurumsal düzen içerisinde yeniden denemeye hazır olduklarında yerleşmiştir” der.

RADİKAL DEMOKRASİ, KATILIMCI DEMOKRASİ VE MÜZAKERECİ DEMOKRASİ

Radikal demokrasi tartışmalarını değerlendirmek ve müzakereci demokrasi yaklaşımını açıklamak.

20. yüzyılın hakim siyasal ideolojisi genel olarak kabul edildiği üzere liberal demokrasidir. Liberal demokrasinin bu zaferine karşın siyasal kuramcılar ortak bir liberal demokratik değerler ortaya konması konusunda tamamen başarılı olamamışlardır. Bunun sebebini kısmen modern liberal demokrasilerin temsili karakterinde, kısmen de demokratik siyasetin sınırlarında aramak gerekir. Bu bağlamda kuramcılarının birleştikleri belki de tek ortak nokta hükümet etme biçimleri ne olursa olsun liberallerin, devlet otoritesini sınırlandırmadan yana aldıkları tavrıdır. Söz konusu demokrasi olduğunda anayasal sistem, demokratik iktidarı sınırlandırmanın bir yolu olarak görülür. Bir başka deyişle, liberallere göre bir anayasal sistemin öncelikli amacı, bireyin özel yaşamını kamusal güçlere karşı korumaktır. Bununla birlikte, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar Batı liberal demokrasilerinde siyasal mücadele, sınıf temelinde gerçekleşmekteydi.

Marksist kuramdan önemli ölçüde etkilenen bu yaklaşımda vatandaşlar açısından sosyal refah, siyasal konum ve toplumsal olanaklardan faydalanmanın ancak sınıf mücadelesinin ve bu mücadele içerisinde çalışan sınıfların kazanmasının bir sonucu olacağı düşünülmekteydi. Bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla değişmeye başladı. Son zamanlarda net bir şekilde görülmektedir ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde demokratik siyasetin hem öznesi hem de nesnesi derin bir dönüşüm içerisine girmiştir. “Radikal demokrasi”, bu anlamda, klasik temsili demokratik yaklaşımın ötesine geçen bir demokrasi kuram ve uygulamaları bütünüdür.

Sivil Haklar Bildirgesi:

Amerikan Başkanı John F. Kennedy 11 Haziran 1963 tarihli konuşmasında “kamuya açık olan bütün servislerin- oteller, lokantalar, tiyatrolar, toptancılar ve buna benzer kurumların-bütün Amerikalılara açık olması” gerektiğini dile getirdi. Afrikalı-Amerikalıların Birmingham’da 1963 Mayıs’ında giriştiği büyük protestolar sonucunda gündeme gelen bu konuşmayla Amerika’da sivil haklar üzerine büyük bir tartışma başladı. İşte dünya çapında her türlü ayrımcılığa karşı en önemli belgelerden biri olan Sivil Haklar Bildirgesi 2 Temmuz 1964’te bu tartışmalar sonucunda gündeme geldi. Sivil haklar Bildirgesi ırk, etnisite, milliyet, din ve kadınlar üzerindeki bütün kamusal alanda uygulanan bütün ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik hayati önemde bir değişimi de beraberinde getirdi. Yine bu bağlamda oy vermeye yönelik eşitsiz uygulamalar, okullardaki ve iş yerlerindeki ırk ayrımına dayalı ayrımcılık ve genel olarak kamuya hizmet niteliğindeki bütün alanlardaki ayrımcılıkların ortadan kalktığı bir süreç başladı.

ifade etmektedir. Bu yaklaşım demokratik siyasal sistemin temel öznesi, motifleri ve hedeflerinin çağdaş dünya şartlarında yeniden tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle “radikal demokrasi” talepleri ve uygulamaları, temsili demokrasinin sınırlarını tartışmaya açan bu dönüşümde, sınıf merkezli siyasal mücadele yerini daha gevşek yapıpılı gruplar üzerinden yürütmeye başlarken, toplumsal refahın bölüşümü, “kimlik ve farklılık” siyasetini öne çıkartmıştır.

1960’lı yılların ortasından itibaren özellikle Afrikalı Amerikalıların siyasal hak mücadelesiyle başlayan ve sadece ırk ve cinsiyet ayrımlarıyla sınırlı kalmayan “kimlik siyaseti” 1980’li ve 1990’lı yıllarda siyasal ajandayı neredeyse bütünüyle belirlemiş, siyasal mücadeleye “cinsiyet yönelimi”, “etnisite”, “vatandaşlık hakları” açısından yeni boyutlar katmıştır. Tarrow ve Melluci’nin ortaya koyduğu şekilde siyasetin marjinalleştirdiği gurupların “tanınması” ve “kabul edilmesi” temelinde kendini gösteren bu yeni siyaset yaklaşımı yeni toplumsal hareket siyaseti olarak tanımlanmaktadır. Günlük hayatın ve kurulu düzenin büyük ölçüde marjinalleştirdiği guruplar bir “siyasal aktivizm” ve “kolektif farkındalık” yaratma mücadelesine girişmişlerdir. Bu durum da siyasetin halihazırdaki sınırlarını zorlayan yeni bir etki yaratmıştır. Bu yeni siyaset biçiminde, demokratik siyasetin temel hedefi toplumsal zenginliğin dağıtılmasında farklılıkların da göz önüne alınmasıdır.

Demokratik siyasal alan farklılıkların tanınma taleplerini karşılamasıyla sürekli genişleyecek bir mücadele ve müzakere alanıdır. Bu bağlamda yeni demokrasi kuram ve uygulamaları sadece istikrarlı bir siyasal ve iktisadi sistem ile etkin vatandaş katılımı ile sınırlı değildir. Ayrıca bütün bu yapıları zorlayan “aşağıdan yukarıya” yükselen radikal tanınma taleplerini meşru kabul eden ve cevap vermeye çalışan yeni bir siyasal yaklaşım üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu durum demokratikleşme kuramları açısından radikal bir dönüşü ifade eder. Demokrasinin derinleşmesini ve demokratik siyasetin kapsayıcılık sınırlarının genişlemesini ifade eden bu yaklaşım klasik liberal anlamda tanımlanan siyasal sistem ve uygulamalara kökten bir meydan okuyuş niteliğindedir. Bu bağlamda “radikal demokrasi” yaklaşımı toplumdaki radikal talepleri absorbe etmeyi hedefleyen fakat bununla birlikte temsili demokratik sistemin sınırlarını ve kapasitesini ciddi bir şekilde zorlayan bir hamleyle ifade etmektedir.

60’lardan itibaren özellikle Amerika’da **Sivil Haklar Bildirgesi**’yle temsili demokrasinin sınırlarının zorlanmasıyla daha demokratik bir siyasal sistem kurmaya yönelik arayışlar, 1990’lara gelindiğinde yeni bir demokrasi yaklaşımını daha gündeme getirdi. Bu yaklaşım büyük ölçüde “kimlik ve fark” siyasetinin sorularına cevap vermek amacının ötesinde demokrasinin içeriğine, temel sorunlarına ve değerlerine yeni bir soluk getirmeyi de hedefliyordu.

Gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkan demokratik rejimlerin istikrarı konusu Batı’da özellikle demokrasinin kalitesine ve kapsayıcılığına yönelik kökten sorularla paralel gidiyordu. “Müzakereci demokrasi” tartışmaları, bu bağlamda Batı demokrasilerinin içerisine düştüğü bu nitelik ve içerik sorununa cevap özelliğindedir. “Müzakereci demokrasi” yaklaşımı özellikle John Rawls ve Jürgen Habermas gibi siyaset felsefecileri ve kuramcılarının kuramsal ve normatif çalışmalarından esinlenmektedir. Müzakereci perspektif, liberallerin siyaseti “aracı” olarak gören yaklaşımına da, cumhuriyetçi bakış açısının birey/grup çıkarlarından önce var olan bir **telos** algısına karşı da yeni bir model önerir. Bu modelde demokratik siyaset, hak sahibi olan vatandaş bireylerin akılcı müzakereleri neticesi, ortak çıkarın belirlenip-tanımlanıp, sonra da sürekli yeniden üretildiği bir süreç olarak görülmektedir.

Özellikle temsili demokrasilerin karşı karşıya kaldığı demokratik açık sebebiyle liberal demokratik siyasetin “özel alan” kavramıyla dışarda bıraktığı ‘alan’ tam da siyasetin üzerinde cereyan ettiği alan haline gelmiştir. Bu durumda toplumda kimlik/farklılık tartışmalarının giderek daha belirleyici bir şekilde gündeme gelmesi siyasal alanın temel dönüşüm ivmesini teşkil etti. Bu sorunsala çözüm bulunması adına yürütülen arayışların bir sonucu 1990’lı yılların başından itibaren demokrasi kuramında “müzakereci demokrasi” ile kendini gösterdi. Liberaller, demokrasiyi “siyasal müzakereye” dahil olmadan önce tanımlanmış olan bireysel tercihlerin uzlaştırılması ve bu tercihlerin toplamı olarak değerlendirir. Buna karşın liberal demokrasiden farklı olarak *müzakereci demokrasi* siyasal etkileşim içinde tercihlerin sadece uzlaşmasından ve toplamından değil bu tercihlerin dönüşebileceğinden bahseder. Tarafların tercihleri dönüşebileceği gibi “ortak iyi” de müzakere sürecinde ortaya çıkacaktır. Demokratik sonuç, bu bağlamda, müzakere sürecinde ortaya çıkan bir “ortak iyi” niteliğindedir.

Bir başka boyutuyla, müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin kurumlar yoluyla temsili ve eşit oy hakkına yaptığı vurguyu demokrasi açısından yetersiz bulur ve müzakereye dayalı “katılımcı demokrasinin”, birbirleriyle yarışan çıkarlar arasında uzlaşma sağlayabileceğini öne sürer. Liberal siyasetin “oy verme” merkezli yaklaşımından, müzakereci siyasetin “konuşma” odaklı modeline geçiş kendini bu yeni siyaset şeklinde demokratik kuramı, kanaat ve iradelerin oluştuğu “iletişimsel alanları” daha fazla dikkate almaya zorlar. Demokratik kuramcı Dryzek, müzakereci demokrasiyi farklılıkları ortadan kaldırmadan, farklılıkların birbirleriyle iletişim kurabilmesine olanak tanınması gereğinden hareketle daha çoğulcu olarak niteler. Dryzek’e göre demokrasinin sağlıklı yürüyebilmesinin öncelikli koşulu “kamusal alanın vazgeçilmezliği”dir.

Dryzek’in bu argümanı liberal demokrasi ile müzakereci demokrasinin kesişme noktasında eleştirel düşünür Jürgen Habermas’ın değerlendirmelerinin önemi ortaya koyar. Müzakereci kuramın önde gelen temsilcisi Habermas’a göre bu yaklaşım, “konuşma eylemi” sayesinde formüle edilen akılcı argümantasyona dayanır. Habermas sınırlandırılmamış eşitlikçi koşullarda akılcı müzakerenin taraflar arasında daha geniş bir desteğin gerçekleşmesini ve böylece meşruiyetin sağlanacağını varsayar. Birbiriyle yarışan farklı söylem biçimlerinin “iletişimsel akılcılık” (*communicative rationality*) çerçevesinde “argümantasyona” girmesi ile etkili müzakere koşullarının benzerliği göz önüne alındığında iletişimsel akılcılığın müzakereci demokrasi açısından anlamı daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Müzakereci demokrasi kuramının etkinleşmesinde önde gelen çağdaş liberal ve eleştirel düşünürlerin konuyla ilgili temel yapıtlarının etkisi büyüktür. Örneğin John Rawls’un “kamusal akıl” kavramlaştırması müzakereci demokrasi açısından temel yaklaşım olarak kabul edilir. Bohman’a göre, Rawls, “siyasal meşrulaştırmanın felsefi ayrıntılarını müzakere ve kamusal akıl temelinde işler hale getirmeye çalışmaktadır”. Rawls’un kendisi de kendi anladığı haliyle kamusal aklın müzakereci demokrasinin vazgeçilmez ögesi olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, Rawls’un “başlangıç durumu” (*original position*) olarak adlandırdığı şey, adalet ilkelerinin üzerine oturacağı “ideal konuşma” ortamının modeli olmaktadır.

“Başlangıç durumu” kavramı Rawls’ta sosyal adalete dair farklı yorumlamaları değerlendirebileceği bir araçtır. Öte yandan müzakereci demokrasi farklı tercihleri kamusal gözetim içinde bir araya getirir. Benzer bir şekilde liberal anayasacılar müzakereci demokrasiyi anayasa yapmanın en uygun biçimi olarak görürler. Bu açıdan, Rawls’a göre “iyi işleyen bir anayasal demokrasi” aynı zamanda müzakereci demokrasi” olarak anlaşılmalıdır. Müzakereci demokrasi konusunda çığır açan makalesinde Cohen, Rawls’un kavramlaştırmalarının etkisiyle, doğrudan demokra-

Telos, eski Yunan’da “son” veya nihai “hedef” veya “amaç” anlamına gelir. En dar anlamda Aristoteles gibi eski Yunan felsefecilerinin de kullandığı şekliyle telos olguların ve olayların belirli bir amacı olduğunu savunur ve nedensellik ilişkisini bu bağlamda koyar. Telos’dan farklı olarak “techne” belirli bir amaca yönelik yöntem ve uygulamaları kasteder. Telos, özellikle Democritus ve Lucretius gibi filozofların “rastlantısallık” görüşüne karşı bir tutum sergiler. Bununla birlikte kavram çağlar boyunca çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Orta Çağ’da dinsel bir amaçsallık, bir “son” ifade eden telos Aydınlanma ile özellikle Kant ve Hegel gibi filozofların kullandığı temel kavramlardan biri olmuştur. Aydınlanmayla telos bir insanın özgürce kendini gerçekleştirmesi ve kendi kapasitesiyle bağımsız akıl yürütme yetisine mutlak inancı ortaya koyar. Burada da benzer bir şekilde “rastlantısallık” görüşüne karşı bir belirlenim, bir “son” öngörür. Bu bağlamda Aydınlanma ve beraber gelen Modernite “özgürlük” ifade eden nihai bir amaç ortaya koymaktadır.

sinin “modern koşullar altında artık mümkün olmadığını” ileri sürerek müzakereci modeli benimser. Buna göre demokratik meşruiyet, ortak kararlardan etkilenenlerin, katılmama hakkını da zımnen içermek üzere, esas olarak etkin müzakerelelere katılma fırsatı ve yeterliliği olarak algılanmaya başlanmıştır.

Habermas ve Müzakereci Demokrasi: Bir İdeal Tip

Habermas’a göre “modernite projesinin” iki hegemon söylemi olan liberal demokrasi ve sosyalizmin kriziyle ortaya çıkan demokrasi sorunu, modernitenin demokratikleşmeye dönük olarak yeniden kurulmasını zorunlu kılar. Habermas’ın ortaya koyduğu şekliyle müzakereci yaklaşım, modern devlet toplum ilişkilerini eleştirel perspektiften ele alır ve demokratikleştirme amacını taşır. Bu bağlamda, müzakereci demokrasi açısından devletin iktidarının sınırlandırılması, “hukukun üstünlüğü” yoluyla devletin denetlenmesine ek olarak “kamusal iletişim” mekanında kurulu siyasal katılımı, diyalog ve iletişime dayalı rasyonel bir yaklaşımla mümkün olabilir. Müzakereci demokrasiye ilişkin “normatif” kavramlaştırmaların uygulanabilirliği konusu tartışmalıdır. Habermas’ın kendisinin kamusal alanın karar alma süreçlerini etkileme yolu olarak sadece seçimleri işaret etmesi eleştirilir.

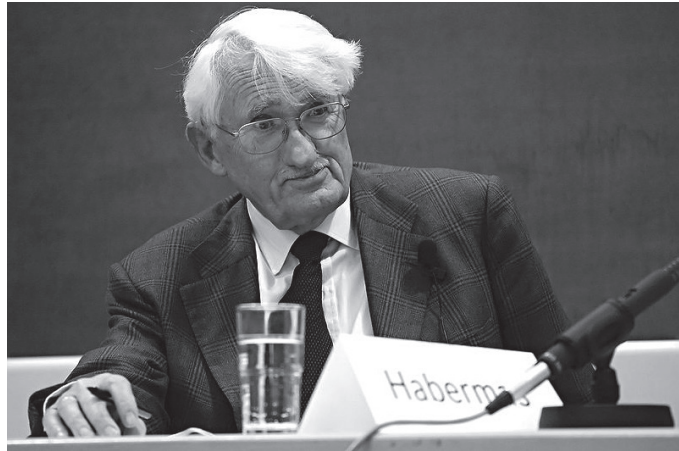
Genel anlamda bir Weberyen “ideal tip” olarak ortaya konan müzakereci demokrasinin ne ölçüde gerçekleşebileceği sorusu önemlidir. Bu ideal tip şu karakteristikleri içerir:

- Siyasi kararlardan etkilenecek bütün vatandaşlar argümanlarını özgürce ortaya koyabilmelidir,
- Argümanlar anlamlı ve rasyonel bir şekilde savunulmalı ve ortak iyi tarafından çerçevelenmelidir,
- Bütün argümanlara saygı duyulmalıdır,
- Aktörler doğru söylemelidir,
- Kararlar kamu gözetiminde alınmalıdır,
- Nihai karar sürecinde daha iyi argümanın gücü kabul edilmeli ve uzlaşma sağlanmalıdır.

Buna ek olarak müzakerenin özünde siyasi aktörlerin karşı tarafın argümanlarını gerçekten dinleyerek daha iyi argümanın gücüne göre tercihlerini belirlemeye hazır olmaları yatmaktadır.

Resim 5.3

Jurgen Habermas (1929-). Frankfurt Okulu olarak bilinen düşünce ekolünün/ geleneğinin en önemli ve ünlü kuramcılarında biri olan Habermas 1971-1982 yılları dışında 1994’deki emekliliğine kadar Frankfurt Üniversitesinde Felsefe ve Sosyoloji Profesörü olarak çalıştı. Kamusallığın Yapısal Dönüşümü (1962), ‘İdeoloji’ Olarak Teknik ve Bilim (1968), İletişimsel Eylem Kuramı (1981), Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları (1996) Türkçe’ye de çevrilmiş olan en önemli kitaplarıdır. Habermas, Kasım 2005 ve Haziran 2008 tarihlerinde Dünyanın ilk 100 entelektüeli listelerinde 22. ve 7. sırada yer almıştır.

Habermas aktörlerin “daha iyi argümanın zorlamasız gücüne” açık olmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Daha iyi argüman *a priori* ya da baştan belirlenmiş değildir. Tam tersine ortak söylemde ortaya çıkar ve burada aranmalıdır. Talepler mantıksal sebeplerle ve delillendirerek ortaya konmalıdır. Argümanın gücü sadece bir tarafın çıkarını savunmasında değil, aynı zamanda diğer tarafların çıkarına saygılı olmasında ve onların çıkarını da savunmasında yatmaktadır. Katılımcılar müzakere karşısında karşı tarafa saygı duymalıdır. Bir “ideal tip” olarak ortaya konan bu müzakere ortamını gerçek hayatta bulmak pek olası değildir. Habermas’ın kendisi de zaten bunu kabul eder ve “rasyonel söylem mümkün olmayan bir karaktere sahiptir ve günlük hayatta sanki okyanusta bir ada gibi karşımıza çıkar” der. Müzakereci demokraside kurulmuş bir yönetim şeklinin kurumları ve bu kurumlar arası ilişkiler, herkesin ortak çıkarına olan şeyler etrafında özgür ve eşit bireyler arasında gerçekleştirilecek kolektif müzakere süreçleri ile gerçekleşir. “Ortak iyi” olarak değerlendirilen müzakere sonuçları herkes tarafından kabul edilir. Bu süreçte usul, “açık, tarafsız, eşitlikçi, oybirliği” ilkeleriyle belirlenir.

Müzakereci demokrasi konusunda son yıllarda hızla gelişen literatür dikkatle incelendiğinde iki önemli eksiklik göze çarpar. Bunlardan ilki, bu yönde çalışmaların büyük ölçüde gelişmiş Batı demokrasilerinde yapılmasıdır. Demokrasi kuramında ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyinin demokrasinin işlerliği ile doğrudan ilişkili olduğu varsayımından hareketle sağlanan ampirik bulgular ve bu bulgulardan çıkarılacak sonuçların, gelişmişlik düzeyi Batılı toplumlardan farklı olan ülkelere uyarlanması tartışmalı olacaktır. Diğer bir eksiklik ise ampirik düzeyde yapılan çalışmaların ya ulusal ölçekte siyasete katılım süreçlerini analiz eden veya karar alma süreçlerine bireysel katılımı, örneğin seçimlerde oy verme davranışını konu alan veya sivil toplum düzeyinde çalışmalar olmasıdır. Bu durum göz önüne alındığında demokrasinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilebilecek yerel yönetimler üzerine yapılan çalışmaların yetersiz düzeyde kaldığı ileri sürülebilir.

Müzakereci demokrasi yaklaşımı ciddi eleştiriler de almaktadır. Bu anlamda en ciddi eleştirilerin bir kısmı müzakerenin toplumsal adalete zarar verdiği yönündedir. Siyaset felsefecileri arasında müzakerenin faydalarına yönelik mutlak uzlaşmayı eleştiren Sanders, “demokratik kuramcıların sıradan vatandaşların perspektifini temsil edemeyecek veya bunu iddia edemeyecek bir seçkin gurup” olduğunu ve müzakerenin temel şartı olan eşitliğin müzakereyle sağlanamayacağını iddia etmektedir. Sıradan insanların hayat hikayeleri, engelli ve dezavantajlı vatandaşların eşitlik ve adalet talepleri müzakere süreçlerinde duyulmamakta ve dışlanmaktadır. Hauptman ise müzakerenin toplumsal adaletin gerçekleşmesine imkân sağlayıp sağlamadığını sormaktadır. Hauptman’a göre, eleştirel bir perspektife sahip olmadıklarından “müzakere kuramcıları, siyasal hayatta nelerin yanlış gittiğini anlatmazlar ve dolayısıyla daha iyiye gitmesi için neler yapılması gerektiğini de söyleyemezler.” Müzakereci demokrasinin çok dar ve çok zorlayıcı olduğunu iddia eden, Gabardi “müzakereci siyasetin ırk, sınıf, cinsiyet, hayat tarzı ve din içeren konuşmalardan uzak formal, açık, ve duygusuz bir tarz konuşma eylemine ayrıcalık tanıdığını ifade etmektedir.” Dramatik, hikaye anlatımı, doku-naklı ifadeler içeren, kültürel farklar üzerinde yoğunlaşan, dinleme, protesto ve direniş ve retorik içeren konuşma eylemlerinin ise ikincil bir statüde değerlendirildiğini öne sürmektedir.

Müzakereci demokrasi kavramının temel özellikleri nelerdir ve müzakereci demokrasi kuramı ve pratikleri demokratikleme ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebilir?

Mouffe ve Agnostik Demokrasi

Müzakereci yaklaşıma kuramsal düzeyde en ciddi eleştiri siyasal kuramcı Chantal Mouffe tarafından getirilmiştir. Mouffe, müzakereci siyasetin de diğer siyasal formlar gibi bir “güç oyunu” olduğunu ve ona özel bir ahlaki statü veya meşruiyet atfedilemeyeceğini ileri sürer.

Resim 5.4

Chantal Mouffe (1943-) İngiltere’de Westminster Üniversitesinde Siyaset Bilimi Profesörüdür ve Demokrasi Çalışmaları Merkezi’nin direktörüdür. En çok Hegemonya ve Sosyalist Strateji (Ernesto Laclau ile birlikte) (1985) ve Demokratik Paradoks (2000) kitabıyla tanınmaktadır. Düşünceleri daha çok post-marksist olarak nitelendirilmektedir.

Mouffe ‘demokratik siyasetin temel meselesinin bir uzlaşma sağlamak için siyasi hırsları ve talepleri ortadan kaldırmak veya özel alana itmek olmadığını, tam tersine, bu hırsları ve talepleri demokratik düzenlemeleri desteklemek için seferber etmek olduğunu’ savunmaktadır. Mouffe’nin “agonistik demokrasi” olarak adlandırdığı bu yaklaşım bir yandan toplumsal ilişkiler içerisindeki kaçınılmaz tezatlığa işaret ederken, diğer yandan siyasetin içerisinde daima ve sonsuz çatışmayı barındırdığının altını çizer. Bu anlamda siyaset insanın bir arada yaşaması için gerekli söylemler ve ilkeledir; çatışmacı olanı ehlileştirir ve daha az tehlikeli hale getirir.

Mouffe’nin yaklaşımı 20. yüzyılın en önemli siyaset kuramcısı ve hukukçularından Carl Schmitt’in ortaya koyduğu “dost/düşman” ayrımı üzerinde yükselir. Schmitt’ten farklı olarak Mouffe için “düşman” demokratik alanda karşı fikirleri eşit ve meşru bir düşmandır. Mouffe’nin demokratik kurama katkısı dost/düşman ayrımından hareketle ortaya koyduğu “antagonizma” ve “agonizm” ayrımıdır. “Antagonizma” düşmanlar arasında uzlaşmanın nihai hedef olmadığı bir müzakere olarak tanımlanırken, “agonizm” ortak değerler etrafında uzlaşmayı hedefleyen bir müzakereci. Bu yaklaşım Habermas’ın uzlaşma temelli yaklaşımından önemli ölçüde farklılaşarak kamusal alanda farklılıkların korunarak varlığını sürdürmeleri üzerine kuruludur. Mouffe liberallerin hak temelli yaklaşımından da farklılaşarak bireyi toplumsal ilişki içinde tanımlamaktadır. Karşıtlıklar ve demokratik mücadele içerisinde tanımlanan birey aynı zamanda siyasallaşmaktadır.

Resim 5.5

Carl Schmidt (1888-1985). Alman siyaset felsefecisi ve hukukçusudur. 1933'te Nazi partisine katılan Schmidt, Yahudi yazarların kitaplarının yakılması taraftarıydı. Hatta daha da ileri giderek Alman olmayan, Alman karşıtı olan ve Yahudi fikirlerinden etkilenecek yazılmış bütün eserlerin yakılması taraftarıydı. Bununla birlikte, Schmidt'in anayasa hukuku, siyaset teorisi ve jeopolitik alanındaki yazıları siyasal düşünce ve uygulamaları halen olağanüstü bir şekilde etkilemektedir. Schmidt'in siyaset yaklaşımına getirdiği bir dizi önemli katkıdan biri de, siyasetin özünü teşkil ettiğini düşündüğü "dost-düşman" ayrımıdır. Bu bağlamda Schmidt siyaseti devletten ayırır. Siyaset modern bir form olan devletten öncedir ve devlet yıkılsa da var olacaktır. Schmidt' göre siyasetin özünde devletten ve onun öngördüğü iktidar ilişkisinde öte bir "dost/düşman" ilişkisi vardır. Schmidt'in siyasal yaklaşımını anlayabilmek için kritik önemde diğer kavramsa "olağanüstü hal" dir. Schmidt'e göre her devlet etkin bir şekilde yönetebilmek için anayasasına diktatoryal unsurlar almalıdır. Bu sayede devlet, karar verme gücü önündeki her engeli kaldırmış olur. Schmidt siyasal gücün ana unsuru olan egemenliği olağanüstü hâlde karar verme yetisi olarak tanımlar.

Özet

Demokrasinin yirminci yüzyılda gösterdiği tarihsel seyri açıklamak.

20. yüzyıl Avrupa tecrübesi bizlere liberal demokrasinin faşizm, anarşizm, sosyalizm gibi alternatif siyasal akımlarla adeta bir yarış ve mücadele içerisinde olduğunu gösterdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Büyük Britanya ve Fransa'nın desteklediği liberal demokrasi ve liberal ekonomi, evrensel barış düşüncesiyle de eklemlenerek güçlü bir siyasal akım olarak karşımıza çıktı. Bununla birlikte, bu fikirler kısa bir süre içerisinde büyük güçlerin imparatorlukların yıkılmasıyla özellikle Avrupa'da doğan güç boşluğunu doldurmaya yönelik bir ideolojinin parçaları ve yine büyük güçlerin dünya çapında hegemonya projelerinin maskesi olarak görülmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı'nda faşizme karşı askerî bir zafer kazanan liberal demokrasi savaşın hemen sonrasında sosyalizm ile ciddi bir çatışmaya ve dünya çapında mücadeleye girdi. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, Soğuk Savaş olarak adlandırılan dünya çapında yeni bir güç mücadelesini de beraberinde getirdi.

Liberal demokrasinin temel unsurlarını özetlemek.

18. yüzyıldan itibaren geliştiği süreç içerisinde liberal demokrasi, hukukun üstünlüğü temel prensibi etrafında örgütlenen, iktidarın keyfi güç kullanmasını kısıtlamaya yönelik parlamentoya başvurma gibi çeşitli mekanizmalar öngören bir siyasal sistemdir. Bu noktada, liberal demokrasi'nin klasik formunda "birey" üzerine odaklandığını ve özellikle birey üzerinde devletin gücünün sınırlanması meselesinin liberaller açısından bir demokratik siyasal sistemin asıl meselesi olduğunu vurgulamak gerekir. Özünde yönetime yönetilenlerin, halkın katılımını şart koşan liberal demokrasi geçtiğimiz iki yüz yıllık süreç içerisinde giderek genişleyen bir vatandaş katılımını savunmuştur. Günümüzde liberal demokrasi yetişkin vatandaşlara ırk, dil, din, gelir ve mülkiyet farkı gözetmeksizin verilen genel oy hakkı ile tanımlanır.

Sosyal demokrasinin özelliklerini açıklamak.

Sosyal demokrasi, kapitalist sistemin yerine kolektif mülkiyete dayalı yeni bir siyasal sistem kurmak isteyen sosyalizmden farklı olarak, kapitalist sistemin vatandaş lehine reform edilebileceği ve yönetilebileceği görüşünü taşır. Sosyal demokratlar vatandaşın sosyal haklarla donatıldığı bir siyasal sistemi öngörürler ve eğitim, sağlık, emeklilik, çocukların ve yaşlıların bakımı gibi sosyal hakların temelde herkese açık olması gerektiğini savunurlar. Devlet böylesine genel ve herkese eşit bir kamu hizmeti sağlamakla mükelleftir. Meşruiyetini herkes için tanımlanan ve sağlanan sosyal ve siyasal haklardan alır.

Demokrasi ve siyasal kültür ilişkisini ayırt etmek.

Kurumlar bir demokrasinin yerleşmesinde ve toplumsal ayrımların dengelenmesinde çok önemlidir, fakat demokratik istikrar için sadece kurumsal düzenlemeler yetmez. Derin bölünmeler yaşayan veya özellikle çatışma sonrası toplumlarda yeniden uyumlu birlikte yaşama ortamını sağlamak, Batılı toplumlar için geliştirilmiş kurumsal modellerin uygulanmasıyla sağlanamamaktadır. Böyle modellerin genellenmesi ise oldukça zordur ve bu genellemeler çerçevesinde ortaya konan modeller ise sorunlar yaratır. Bu bağlamda en önemli oydaşma/uzlaşma aracı kurumsal olmayan bir araçtır: Buna müzakereye açık olmaya yönelik bir durumu ifade eder şekilde "uzlaşma ruhu" denir.

Demokratikleşme tartışmalarını özetlemek.

“Üçüncü dalga” demokratikleşme sürecinin şu an geldiğimiz hali demokrasiye geçiş süreçleri üzerine ciddi bir araştırmayı da mecbur kılar hâldedir. Kimileri tarafından devlet içerisinde hegemonya mücadelesi olarak değerlendirilebilecek geçiş süreci, aslında bir “kuruluş anı”dır. Geçiş sürecinin nasıl gerçekleştiği, temel sürükleyici aktörlerin karakteri ve toplumsal güçleri; geçişin ritmi ve hızı yeni rejimin karakterini belirleyecektir. Geçiş hükûmetinin karakteri ve geçişin yönetim biçimi yeni kurulacak rejimin şeklini de belirler.

Radikal demokrasi tartışmalarını değerlendirmek ve müzakereci demokrasi yaklaşımını açıklamak.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde demokratik siyasetin hem öznesi hem de nesnesi derin bir dönüşüm içerisine girmiştir. “Radikal demokrasi”, bu anlamda, klasik temsili demokratik yaklaşımın ötesine geçen bir demokrasi kuram ve uygulamaları bütünüdür ifade etmektedir. Bir başka deyişle “radikal demokrasi” talepleri ve uygulamaları, temsili demokrasinin sınırlarını tartışmaya açan bu dönüşümde, sınıf merkezli siyasal mücadele, yerini daha gevşek yapıları gruplar üzerinden yürütmeye başlarken, toplumsal refahın bölüşümü, “kimlik ve farklılık” siyasetini öne çıkartmıştır. Liberaller, demokrasiyi “siyasal müzakereye” dahil olmadan önce tanımlanmış olan bireysel tercihlerin uzlaştırılması ve bu tercihlerin toplamı olarak değerlendirir. Buna karşın liberal demokrasiden farklı olarak “müzakereci demokrasi” siyasal etkileşim içinde tercihlerin sadece uzlaşmasından ve toplamından değil bu tercihlerin dönüşebileceğinden bahseder. Tarafların tercihleri dönüşebileceği gibi “ortak iyi” de müzakere sürecinde ortaya çıkacaktır. Demokratik sonuç, bu bağlamda, müzakere sürecinde ortaya çıkan bir “ortak iyi” niteliğindedir.

Kendimizi Sıneyalım

1. İki savaş arası dönemde demokrasinin çöküşüne ilişkin aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Birinci Dünya Savaşı sonunda kurulan demokrasilerin tamamı sosyal demokrasiydiler.
- 1929 iktisadi buhranı Avrupa'da kurulan genç demokrasileri çökertti.
- İki savaş arası dönemde Avrupa demokrasileri bir yönetim krizi yaşadı.
- İki savaş arası dönemde demokrasiler kısa sürede diktatörlüğe evrildiler.
- İspanya'da İkinci Cumhuriyet bir iç savaşla yıkıldı.

2. Aşağıdakilerden hangisi oydaşmacı demokrasinin bir prensibi **değıldir**?

- Nisbi temsil
- Uzlaşma ruhu
- Merkezi sistem
- Büyük koalisyon
- Veto noktaları

3. Aşağıdakilerin hangisi bir demokrasinin yerleşmesinin göstergesi **değıldir**?

- Tek parti iktidarı
- Aktif bir sivil toplum katılımı
- Mülkiyet hakkı
- Etkin ve tarafsız işleyen bir hukuk rejimi ve sivil bürokrasi
- Stratejik olarak konumlanmış isyancıların başarılı bir şekilde yenilmesi ve cezalandırılması

4. İlliberal demokrasi kavramı kim tarafından ortaya atılmıştır?

- Samuel Huntington
- Larry Diamond
- Fareed Zakaria
- Jurgen Habermas
- Ernesto Laclau

5. Carl Schmidt'e göre siyaset nasıl tanımlanır?

- Siyaset bir düşmanlık sanatıdır.
- Siyaset bir uzlaşma sanatıdır.
- Siyaseti kimlik/fark ilişkisi tanımlar.
- Siyaseti dost/düşman ayrımı belirler.
- Siyaset devleti kapsar.

6. Müzakereci demokrasi'yi diğeri demokrasi modellerinden ayırıcı özelliğı nedir?

- Müzakereci demokrasi konuşma odaklıdır.
- Müzakereci demokrasi güç kullanmayı zorlar.
- Müzakereci demokrasi koalisyon hükümetleriyle çalışır
- Müzakereci demokrasi nisbi temsil gerektirir
- Müzakereci demokrasi seçim odaklıdır.

7. Przeworski'nin ifade ettiğı şekliyle demokrasinin "şehirdeki tek oyun" haline gelmesi ne anlama gelir?

- Demokrasi, atari gibi bir oyundur ve herkes bu oyunu bilmelidir.
- Askerler demokrasinin bekçileridir.
- Demokrasinin bir oyun olduğunu ifade eder.
- Demokrasinin yerleşmesini ifade eder.
- Herkes demokrasiye inanmaya mecburdur.

8. Aşağıdakilerden hangisi Habermas'ın müzakereci demokrasi kuramı içinde **değıldir**?

- Saygı
- Doğruluk
- Rasyonalite
- Şahsi çıkar
- Uzlaşma

9. "Başlangıç durumu" kavramı hangi siyaset felsefesi tarafından ortaya atılmıştır?

- Rawls
- Habermas
- Mouffe
- Aristoteles
- Schmidt

10. "Demokratik siyasetin temel meselesinin bir uzlaşma sağlamak için siyasi hırsları ve talepleri ortadan kaldırmak veya özel alana itmek değıldir, tam tersine, bu hırsları ve talepleri demokratik düzenlemeleri desteklemek için seferber etmektir"

Bu söz kim tarafından söylenmiştir ve nasıl bir demokrasi yaklaşımı öngörür?

- Mouffe- Agnostik demokrasi
- Rawls-Liberal Demokrasi
- Przeworski-Oydaşmacı Demokrasi
- Lijphart- Oydaşmacı Demokrasi
- Habermas-Müzakereci Demokrasi

Okuma Parçası

...Bu çalışma, cumhuriyetçi ilkelerin evrensel içeriğinden yola çıkarak, günümüz sorunları karşısında hangi çözümlerin olabileceği konusunda bize ışık tutacaktır - özellikle de çokkültürlülüğün ortaya çıkardığı çelişkilerin yoğun bir biçimde görüldüğü çoğulcu toplumların, uluslar-üstü bir kimlik oluşturmak için bir araya gelen ulus-devletlerin ve istemleri dışında zorunlu bir risk toplumu haline getirilmiş dünya toplumu yurttaşlarının karşılaştığı sorunlara yanıt verecektir...

Kendine özgü devrî bir varoluş hakkını alabilen, ırk kökenli ve ortak yazgıya sahip bir kültür toplumu olarak algılanan ulus kavramı, hâlâ sorunsal düşüncelerin ve yaklaşımların meyvesi olmaya devam etmektedir - toplulukların sözümona ulusal self-determinasyon hakkına sahip olduğu çağrısı, çokkültürlülüğe ve insan hakları politikasına bakışımı olarak karşı koyma, bununla birlikte de egemenlik haklarının uluslar-üstü yapılandırılmasına karşı duyulan güvensizlik, işte bu romantizm kaynaklı ulus anlayışının bir ürünüdür. Halk ulusunun savunucuları, bugün artık ulusal-sonrası bir toplumsallaşma biçimine kaçınılmaz olarak geçerken ortaya çıkan sorunların üstesinden nasıl geleceğimiz konusunda, özellikle demokratik ulus-devletin tarihte elde ettiği harika kazanımların ve cumhuriyetçi anayasa ilkelerinin bizleri aydınlatacağını kabul etmektedirler... Zum Ewigen Freiden [Ebedi Barışa Doğru] adlı yazının ikiyüzüncü yıldönümü, Kant'ın dünya yurttaşlığı hukuku anlayışının, tarih deneyimlerimizin ışığında yeniden elden geçirilmesine vesile olmuştur. Devletlerarası hukukun öngördüğü masumiyet iddiasını çoktan yitirmiş olan bir zamanların egemen devlet özneleri, içişlerine müdahale etmeme ilkesiyle artık daha fazla yetinemezler. İnsani müdahaleler sorununun bir yansıması olarak çokkültürlülük önplana çıkmıştır. Burada bile azınlıklar kendi hükümetleri karşısında korunma arayışı içindedirler. Fakat bu ayrımcılık, meşru hukuk devleti çerçevesi içerisinde, genel siyasi kültürler kaynaşmış çoğunluk kültürüyle azınlığa istenileni kabul ettirme biçiminde içinden çıkılması oldukça zor bir hale bürünmektedir. Charles Taylor'un cemaatçi önerisine karşı gelerek ben, farklı altkültürlerin ve yaşam biçimlerinin aynı cumhuriyetçi toplum içerisinde eşit haklı bir arada varoluşunu sağlayacak bir "Tanınma Politikası"nın, kolektif haklar ve hayatta kalma güvenceleri olmaksızın da işlemesi gerektiğini ortaya koyuyorum...

Duyarsız olarak özümleyen ve denkleştiren bir evrenselciliğe karşı duyulan postmodern güvensizlik, ahlâ-

kın bu anlamını yanlış yorumlamakta ve aynı heyecanla, aslında gerçek anlamda bir evrenselciliğin daha yeni gündeme getirdiği farklı olmak ve farklılık arasındaki bağıntılı yapıyı ortadan kaldırmaktadır. *Theorie des kommunikativen Handelns* [İletişimsel Eylem Kuramı] ile ben, "topluluk" ve "toplum"a getirilen yanlış alternatifleri kırarak olan yaşam koşullarına yeni bir boyut oluşturacak temel kavramları ortaya atmıştım. İşte toplum-kuramsal olarak getirilen bu farklı bakış açısı, ahlâk ve hukuk kuramında farklılıklara karşı daha duyarlı bir evrenselcilik anlamına gelmektedir. *Herkese eş -saygı*, soydaşlara değil, ötekine, yani farklı oluşu nedeniyle diğerine gösterilme koşulunu ele alır. Ötekine karşı, *bizlerden biri* olarak dayanışma göstermek de, tözsel olan her şeye direnen ve gözenekli sınırlarını sürekli daha da öteye taşıyan bir topluluğa ait esnek "Biz"i kapsar. Bu ahlâksal topluluk, ayrımcılığın ve haksızlığın kaldırılmasıyla birlikte marjinalleri, karşılıklı saygı temelinde benimseme düşüncesi üzerine kurulmuştur. Yapısal olarak ortaya çıkan bu topluluk, kendi türünü zorla kabul ettirerek tektip üyeler oluşturan bir kolektif değildir. Benimsemek, kendi içine kapatmak ve ötekine karşı kapanmak da değildir. "Ötekini benimsemek", toplumsal sınırların herkese -hatta ve özellikle de, birbirine yabancı olan ve birbirine karşı yabancı kalmak isteyenlere- açık olması demektir.

Kaynak: "Önsöz," Jürgen Habermas, *Öteki Olmak ve Ötekiyle Yaşamak. Siyaset Kuramı Yazıları*, (Çev. İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 7-9.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Giriş” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Oydaşmacı Demokrasi: Demokrasi Ve Siyasal Kültür” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “Demokratikleşme: Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Yerleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Demokratikleşme: Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Yerleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Radikal Demokrasi, Katılımcı Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Radikal Demokrasi, Katılımcı Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlış ise “Demokratikleşme: Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Yerleşmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Radikal Demokrasi, Katılımcı Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “Radikal Demokrasi, Katılımcı Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise “Radikal Demokrasi, Katılımcı Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Soğuk Savaş sonrası dönem, liberal demokrasinin hem kalitesine hem de özüne yönelik Batı’da ve Batı’nın ötesinden gelişmekte olan ülkelerde ciddi tartışmalara yol açtı. Özellikle Batı demokrasileri bir demokrasi açığı ile karşı karşıya kaldılar. Demokrasinin kalitesi sorusu temel gündem maddesi haline geldi. Bu durum özellikle Avrupa ve Amerika’da büyük ölçüde siyasal katılım sorunları, sosyal-kültürel değişimler ve göç olgusu sonucunda gerçekleşen olağanüstü çoğulculukla alakalıdır. Bununla birlikte, 1970’lerde Güney Avrupa, 1980’lerde Latin Amerika ve 1990’larda Doğu Avrupa’da gerçekleşen rejim değişiklikleri ise gelişmekte olan ülkelerdeki tartışmaları büyük ölçüde demokratikleşme kuram ve pratikleri üzerinden belirledi. Soğuk Savaş sonrası dönem hem dünya çapında ortaya çıkan yeni siyasi bölünmeler demokratikleşme süreçlerinde ve demokratik kurumsal düzenlemelerin işleyişinde kültürel öğelerin önemini ortaya çıkardı. Özel alan- kamusal alan ayrımı, İslam ve demokrasi ilişkisi, kimlik- etnik ve dini faktörler- olgusunun demokratik talepleri şekillendirmek açısından etkisi demokrasinin içeriğine yönelik en önemli tartışma konuları oldular.

Sıra Sizde 2

Habermas’ın formüle ettiği şekliyle müzakereci demokrasi konuşma eylemine dayalı bir demokrasi yaklaşımıdır ve bir demokrasi kriteri, bir “ideal tip” niteliğindedir. Habermas’ın deyimiyle müzakereci demokrasinin öngördüğü ideal konuşma ortamı günlük hayatta “okyanusta bir ada” gibidir. Gerek sıradan insanların gerekse profesyonel siyasetçilerin konuşma/ iletişim şekli ideal konuşma ortamından çoğunlukla uzaktır. Bu bağlamda müzakereci demokrasi, özellikle demokrasi kalitesi ve demokratikleşme süreçlerinde kurumsal kapasite gelişimi açısından kritik önemde bir kuramdır. Demokrasinin kalitesinde ilerleme, ideal konuşma ortamının özelliklerine yaklaştığı ölçüde, kimlik ve farklılık düzeyinde gerçekleşen tanınma taleplerine cevap verdiği ölçüde ve akut adalet ihtiyacının karşılanmasıyla mümkün olacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Almond, G. (1956). "Comparative Political Systems", **Journal of Politics**, Vol. 18, s. 391-409.
- Antony de Crespigny ve Kenneth Minogue (der) (1981). *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Beck, U. (1999). **Siyasallığın İcadı**, (Çev: Nihat Ülner), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benhabib, S. (1999). **Demokrasi ve Farklılık**, İstanbul: WALD, 1999.
- Bohman, J. ve Rehg, W. (eds) (1997). **Deliberative Democracy**, Cambridge: MIT Press, 1997.
- Carr, E.H. (1981). **The Twentieth Years' Crisis, 1919-1939**, Londra: The Macmillan Press.
- Carothers, T. (2002). "The End of the Transition Paradigm", **Journal of Democracy**, Vol. 13.
- Cohen, J. (1989). 'Deliberation and Democratic Legitimacy', A. Hamlin and P. Pettit (eds), **The Good Polity**, Oxford: Blackwell, 1989.
- Collier, D. ve S. Levitsky. (1997). "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research", **World Politics**, No. 49, s. 430-451.
- Crepaz, M. ve Steiner, J. (2012). **European Democracies**, New York: Pearson.
- Dağı, İ ve N. Polat, (2004). **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Dahl, R. (2000). **On Democracy**, New Haven: Yale University Press.
- Diamond, L. (1996). "Is the Third Wave Over", **Journal of Democracy**, Vol. 7, s. 20-37.
- Diamond, L. (2002). "Thinking About Hybrid Regimes", **Journal of Democracy**, Vol. 13, No.2, s. 1-35.
- Dryzek, J. S. (2000). **Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations**. Oxford: Oxford University Press.
- Friedman, D. (1993). "Bringing Society Back into Democratic Transition Theory After 1989: Pact Making and Regime Collapse", **East European Politics and Society**, Vol. 7, s. 481-512.
- Fukuyama, F. (1989). "The End of History?", **The National Interest**, Vol. 16, s. 3-18.
- Gabardi, W. (2001). "Contemporary Models of Democracy", **Polity**, Vo. 33, No. 4, s. 547-568.
- Gleditsch, K. ve M. Ward (2006). "Diffusion and the International Context of Democratization", **International Organization**, Vol. 60, s. 911-933.
- Habermas, J. (1996). **Between Facts and Norms: Contributions to a Discursive Theory of Law and Democracy**, Cambridge: MIT Press.
- Habermas, J. (1999). **Öteki Olmak ve Ötekiyle Yaşamak. Siyaset Kuramı Yazıları**, (Çev. İlknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hauptman, E. (2001). "Can less be more? Leftist Deliberative democrats: Critique of Participatory Democracy", **Polity**, Vol. 33, No. 3, s. 397-421
- Huntington, S. (1991). **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Norman: University of Oklahoma Press.
- Huyse, L. (1970). **Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek**, Antwerpen: Standaard Uitgeverij.
- Judt, T. (2005). **Post War: A History of Europe since 1945**, Londra: Penguin Books.
- Karl, T. ve P. Schmitter (1991). "Modes of Transition in Latin America, Southern Europe and Eastern Europe", **International Social Science Journal**, Vol. 128, s. 269-284.
- Keane, J. (der) (2004). **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Ankara: Yedikitay Yayınları.
- Lehmruch, G. (1967). **Proporzdemokratie. Politisches System und politische Kultur in der Schweiz und in Oesterreich**, Tübingen: Mohr.
- Lijphardt, A. (2006). **Demokrasi Motifleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, (Çev. Güneş ayas ve Utku Umut Bulsun), İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Lijphardt, A. (1968). **The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands**, Berkeley: University of California Press.
- Lijphardt, A. (1986). **Çağdaş Demokrasiler: Yürmi bir ülkede çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, (Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Linz, J. ve A. Stephan (1996). **Problems of democratic transition and consolidation**, Baltimore: John Hopkins University Press.
- Mazower, M. (2000). **Dark Continent: Europe's Twentieth Century**, New York: Vintage Books.
- Mazower, M. (2003). **Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı**, (Çev. Mehmet Morali), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Melluci, A. (1995). "The Process of Collective Identity" in Johnston, H. and B. Klandermans, (der), **Social Movements and Culture**, Londra: UCL Press.

- Miller, D. (1992). "Deliberative Democracy and Social Choice" **Political Studies**, Vol. 40, s. 54-67.
- O'Donnell, G. (1996). "Illusions About Consolidation", **Journal of Democracy**, Vol. 7, No. 2, s. 34-51.
- Poggi, G. (2007). **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, (Çev: Aysun Babacan) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Poggi, G. (2001). **Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım**, (Çev: Şule Kut ve Binnaz Toprak), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Polanyi, K. (2000). **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, (Çev. Ayşe Buğra), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Poulantzas, N. (2008). "Preliminaries to the Study of Hegemony in the State", J. Martin (ed) **The Nicos Poulantzas Reader: Marxism Law and the State**, Londra: Verso, s. 74-119.
- Mouffe, C. (1999). "Deliberative Democracy or Agnostic Pluralism", **Social Research**, Vol 66, s. 745-758.
- Przeworski, A. (1991). **Democracy and Market**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Przeworski, A. (der) (1991). **Demokrasi ve Piyasa: Doğu Avrupa ve Latin Amerikada Siyasi ve Ekonomik Reformlar**, (Çev. İlter Turan), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Rawls, J. (1993). **Political Liberalism**, New York: Columbia University Press.
- Rawls, J. (1997). "The idea of public reason revisited", **The University of Chicago Law Review**, Vol. 64, No. 3, s. 765-802.
- Sanders, L. (1997). "Against Deliberation", **Political Theory**, Vol. 25, No. 1, (1997) ss. 347-375.
- Sartori, G. (1976). **Demokrasi Kuramı**, (Çev. Deniz Baykal), Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği.
- Schneider, C. ve P. Schmitter (2004). "Liberalization, Transition and Consolidation: Measuring the Components of Democratization", **Democratization**, Vol. 11, No. 5, s. 59-90.
- Schmitter, P. ve J. Santiso, (1998). "Three Temporal Dimensions to the Consolidation of Democracy", **International Political Science Review**, Vol. 19, No.1, s. 69-92.
- Shain, Y. ve J. Linz (1995). **Between states: Interim Governments and Democratic Transitions**, Cambridge: Cambridge University Press, s. 3-4.
- Skinner, Q. (der) (1991). **Çağdaş Temel Kuramlar**, (Çev. Ahmet Demirhan), Ankara: Vadi.
- Skinner, Q ve Bo Strath (der) (2011). **Devletlet ve Yurttaşlar**, (Çev. Gökhan Aksay), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Steiner, J. (1974). **Amicable Agreement Versus Majority Rule: Conflict Resolution in Switzerland**, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Tarrow, S. (1989). **Struggle, Politics, and Reform: Collective Action, Social Movements, and Cycles of Protest**, Western Societies Papers, No. 21.
- Tilly, C. (2000). "Processes and Mechanisms of Democratization", **Sociological Theory**, Vol. 18, s. 1-16.
- Whitehead, L. (1986). "International Aspects of Democratization", G. O'Donnell et.al. **Transitions from Authoritarian Rule**, Blatimore: The Johns Hopkins University Press, s. 3-46.
- Wood, E. M. (2007). **Kapitalizmin Arkaik Kültürü: Eski Rejimler ve Modern Devletler Üstüne Tarihsel Bir Deneme**, (Çev. Oya Köymen), İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, E.M. (2006). **Sınıftan Kaçış**, (Çev. Şükrü Alpagut), İstanbul: Yordam Kitap.

6

Amaçlarımız

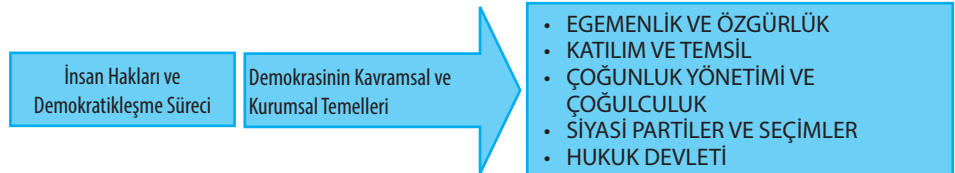
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Egemenlik ve özgürlük kavramlarını tanımlayabilecek ve aralarındaki ilişkiyi açıklayabilecek,
- Demokraside katılımın türlerini ve önemini özetleyebilecek,
- Çoğunluk yönetimi ile çoğulculuk arasındaki farkı açıklayabilecek,
- Siyasi partileri, parti sistemlerini ve partilerin fonksiyonlarını özetleyebilecek,
- Hukuk devletinin tanımını, gereklerini ve demokrasideki yerini tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Egemenlik
- Bireysel Self-determinasyon
- Negatif Özgürlük
- Pozitif Özgürlük
- Siyasi Katılım
- Temsil
- Sivil Toplum Kuruluşu
- Doğal Hukuk
- Kuvvetler Ayrılığı
- İfade Özgürlüğü
- Çoğunluk Yönetimi
- Çoğulculuk
- Azınlıkların Korunması
- Siyasi Parti
- Parti Sistemleri
- Hukukun Hâkimiyeti

İçindekiler

Demokrasinin Kavramsal ve Kurumsal Temelleri

EGEMENLİK VE ÖZGÜRLÜK

Egemenlik ve özgürlük kavramlarını tanımlamak ve aralarındaki ilişkiyi açıklamak

Egemenlik monarka aittir denirse orada bir krallık (monarşi) olması beklenir. Tarihte egemenliğin monarklara ait olduğu dönemler görüldü. Esasen Bodin de egemenliğe tam sahip bir kralın hükmettiği mutlakiyet sistemini temellendirmek için kavramı araç olarak kullanmaktaydı. Zamanla egemenliğin bir monarka ait olması gerektiği fikri geriledi ve yerini halk egemenliği kavramına bıraktı. Bugün demokrasiler büyük ölçüde halk egemenliği fikrine dayandırılır, hatta onunla özdeşleştirilir. Kısaca, demokrasinin halkın egemenliğe sahip bulunduğu bir siyasi sistem olduğu söylenir.

Mutlak krallıklardan demokrasiye doğru uzanan yolda halk egemenliği nosyonu tarihi bir rol oynadı. Bu kavrama dayanan düşünürler monarkların mutlak egemenliği fikrinin altını oydu. Bu fikirden etkilenen halk kitleleri yavaş yavaş siyasi yönetimin onların rızasına dayanması ve onlar tarafından denetlenmesi yolunda talepler geliştirmeye başladı. Halk egemenliği nosyonu zamanla öylesine etkili oldu ki, diktatörler bile, eski monarklar gibi egemenliğe sahip olmayı iddia etmek yerine halk egemenliğini kabul etti fakat onu halk adına kendilerinin temsil ettiğini veya kullandığını öne sürdü. Kısaca, halk egemenliği nosyonu tartışılmaz ve itiraz edilmez hâle geldi.

Bugün egemenlik genel olarak devletlere atfedilen bir unsurdur. Devletler, halka dayansın dayanmasın, egemenliğin sahibi olarak görülür. Bu bilhassa uluslararası

Bireysel self-determinasyon: Bireyin kendi hayatını belirleme hakkı ve yetkisi.

ilişkilerde böyledir. Bununla beraber, sahibini sınırsız iktidar sahibi kılma anlamında egemenlik, biraz modası geçmiş bir kavramdır. Bu sahibin halk veya devlet adını alması bunu değiştirmez. Başka bir deyişle artık kayıtsız şartsız, mutlak egemenlik söz konusu değildir. Kayıtsız şartsız egemenlik kavramı çağ dışı kalmıştır. Egemenlik artık hem ülke içinden hem ülke dışından gelen kısıtlamalara tabidir.

Ülke içinden bakıldığında, devletin vatandaşları üzerinde mutlak yetkisinin olmadığı görülür. Devletlerin egemenliği bireylerin temel hak ve özgürlükleriyle sınırlıdır. Devletler egemenlik adına insanları temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakamaz, onların kendi kendilerini belirleme (**bireysel self-determinasyon**) hakkını elinden alamaz. Bunu yapan devlet meşruiyetini kaybeder. Böyle bir devlete karşı, halkın, Locke'un ifade ettiği üzere, direnme hakkı vardır. Bireylerin hak ve özgürlüklerinin devlet egemenliğinden önce geldiği ve ona üstün olduğu fikri demokratik felsefenin özünde yatmaktadır. Bu fikir artık uluslararası arenada da kabul görmektedir. Hatta öylesine yaygın ve baskındır ki bir ülkedeki hak ihlalleri artık bir ülkenin iç meselesi olarak görülmemektedir. Bunun sonucu olarak, bir devlet vatandaşlarını keyfi bir biçimde öldürür veya onların varlıklarını gaspederse, başka ülkelerin ve ulus üstü kurumların bunu önleme yolundaki müdahalelerine "iç işlerime karışmayın!" diyerek cevap veremez.

DİKKAT

Devletlerin egemenliği bireylerin temel hak ve özgürlükleriyle sınırlıdır. Devletler, egemenlik adına insanları temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakamaz.

Devletlerin egemenliği bazı bakımlardan dışarıdan etkili olan faktörler tarafından sınırlandırılmaktadır. Devletlerin, Birleşmiş Milletlerden (BM) Avrupa Birliği'ne (AB) kadar gönüllü olarak girdikleri hükümetlerarası ve ulus üstü siyasi oluşumlar veya Dünya Ticaret Örgütü gibi konu bazlı oluşumlar devlet egemenliğine sınır çizebilmekte veya devlet egemenliğinin bazı parçaları bu oluşumlara devredilebilmektedir. Bundan çıkartılması gereken sonuç, egemenliğin tamamen bittiği değildir. Devletler var oldukça siyasi bir değer olarak egemenlik var olacaktır. Ancak klasik anlamda egemenlik de halkın sınırsız egemenliği de sorgulanacaktır. Halk egemenliğinin sorgulanması daha zor olacaktır. Zira, bir hükümdarın mutlak egemenliğine halk egemenliği nosyonuyla karşı çıkmak nispeten kolay ve avantajlıydı. Oysa, halk kavramının neredeyse kutsallaştırılması yüzünden, halk egemenliği kavramının eleştirilmesi ve sınırlandırılması daha zor olmaktadır. Yine de günümüzde egemenliğin birey haklarıyla sınırlı olduğu fikri hayli itibarlı ve etkisi gittikçe artan bir fikirdir.

Liberal demokrasi iki kelimeden oluşan bir kavramdır. Kavramdaki demokrasi kelimesi siyasi eşitlik ve katılıma, liberal kelimesiyse özgürlüğe işaret eder. Bu yüzden, popüler kullanımda genellikle demokrasiyle özgürlük özdeşleştirilir. Kısaca ifade etmek gerekirse demokrasi vatandaşların bireysel özgürlüğe sahip olduğu siyasi sistem olarak görülür. Özgürlüğü, otoriter ve totaliter yönetimlere nispetle demokrasinin daha iyi koruduğu açık olmakla beraber özgürlükle demokrasi aynı şey değildir.

Özgürlük kelimesi çok kullanılan ama az anlaşılan bir kavramdır. Neredeyse herkesin bir özgürlük tanımı ve öncelik verdiği özgürlük alanları vardır. Ancak bu, özgürlüğün, sınırsız sayıda tanımı olan, üzerinde konuşmayı anlamsız kılacak kadar muğlak bir kavram olduğunu göstermez. Özgürlük literatürünün ilk önemli ismi John Locke'tur. Locke'un başlatıcısı olduğu geleneğe *özgürlükçü* (*liberal*) *düşünce geleneği* denir. Buna göre özgürlük, bir bireyin, kendi dışından gelen keyfi

zorlamalara maruz kalmadan hayatını tanzim edebilmesi hakkıdır. Başka bir deyişle, birey, yapmak istediği şeyi yapmaktan engellenmediği, olmak istediği şeyi olmasına mâni olunmadığı durumda ve derecede özgürdür. Aynı şekilde, bireyin yapmak istemediği şeyi yapmaya, olmak istemediği şey olmaya zorlanmaması onun özgür olduğunu gösterir. Burada özgürlük için gerekli olan şey, bireyin keyfi biçimde engellenmemesi ve keyfi bir zora maruz bırakılmamasıdır.

Literatürde bu özgürlüğe **negatif özgürlük** denir. Negatif kelimesinin ima ettiği, bireyin özgürlüğünü engelleme gücü olanların bunu yapmaması, hareketsiz kalmasıdır. Özgürlük ancak bu şekilde doğar ve yaşar. Negatif özgürlüğün ne olduğunun daha iyi anlaşılması için başlıca özelliklerine bakmak gerekir. İlk olarak özgürlük, bireye ait olan (veya olmayan) bir durumdur. Yani özgür olan veya olmayan; özgürlük açısından durumu değerlendirecek olan bireydir. Özgürlük gruplara-kollektivitelere (halk, millet, sınıf vb.) atfedilemez. Grupların özgürlüğünden bahsedildiğinde çoğu zaman kastedilen onların bağımsızlığıdır; ülkelelerin, milletlerin bağımsız olması gibi. Ancak bağımsızlık her zaman özgürlükle çakışmaz. Bir ülke bağımsızken o ülkenin vatandaşları özgürlükten mahrum edilmiş olabilir. İkincisi, özgürlük sosyal bir bağlamda ortaya çıkar. İnsan-insan ilişkisinin sonucudur. İnsanlar doğada tek başına veya birbirlerini pek görmeden yaşıyor olsaydı özgürlük problematiği doğmazdı. Üçüncü olarak, bireyin özgürlüğünün bireyin vücut gücü ve tabiat kanunları ile bir alakası yoktur. İnsanın, kuş gibi uçamadığı, arslan kadar hızlı koşmadığı veya eli kesilince kanı aktığı için özgür olmadığı söylenemez. Son olarak özgürlüğün insanların Tanrı ile olan ilişkileriyle de bir alakası yoktur. İnsan-Tanrı ilişkisi teoloji gibi başka alanların konusudur.

Kavramın orijinali negatif anlamını taşımakla beraber, zamanla bazı **pozitif özgürlük** kavramları da geliştirilmiştir. Pozitif özgürlüğün beden gücü ve tabiatı kontrol etme yeteneği ile ilişkili türlerini özgürlük adına eleştirmek kolaydır. Ama mali-maddi güç sahipliğiyle özdeşleştirilen pozitif özgürlük yorumu daha popülerdir. Buna göre, bireyin hukuken negatif özgürlüğe sahip olması yetmez, gerçekten özgür olmak için özgürlüğü kullanacak maddi güce sahip olması gerekir. O hâlde, gerekli ve yeterli mali güce sahip olan birey özgürdür. Örneğin, negatif özgürlüğün bir yansıması olarak seyahat özgürlüğünün, birey seyahat araçlarından veya seyahat hizmetlerinden bir biletle yararlanmasını sağlayacak gelire sahip değilse bir anlamı yoktur. Bireyin bu özgürlüğü kullanabilmesi, mali gücüne bağlıdır. O zaman, birey ekonomik güce sahipse özgürdür. Kendisi bu durumda değilse, bu duruma getirilmelidir. Yani, onun dışındaki bir varlık (başka bireyler veya devlet) tarafından, özgür olabilmesi için, ekonomik güç bakımından muktedir kılınmalıdır. Bu pozitif özgürlük yorumu çok cazip görünse de özgürlüğün kendisi değildir. Çünkü, bireyin gerekli malî güce sahip olması onun özgürlüğünü garanti etmez. Devlet iktidarı, mesela, seyahat kısıtlamalarıyla özgürlüğünü engelleyebilir. Ayrıca, pozitif özgürlük, abartılırsa negatif özgürlüğün altını oyabilir.

Özgürlük her tartışıldığında gündeme gelen bir konu özgürlüğün sınırlarının olmasının gerekip gerekmediği ve olacaksa ne olacağıdır. Şüphesiz, özgürlüğün sınırsız olması düşünülemez. Ancak bu, özgürlüğün gelişigüzel sınırlanması durumunda da yaşayabileceği anlamına gelmez. Bu yüzden, özgürlüğün nasıl sınırlanabileceğiyle ilgili ahlaki-felsefi bir ilkeye ihtiyaç duyulur. Böyle bir ilke geliştirilmiştir. Bu ilkeye **zarar ilkesi** adı verilir. İngiliz filozof John Stuart Mill'in geliştirdiği bu ilkeye göre birinin özgürlüğünü kullanması başka birine zarar veriyorsa veya verdiği noktada onun özgürlüğünün sınırlanması gerekir. Özgürlüğün sınırı budur. Ancak bu hâliyle ilke kullanışlı ve işe yarar değildir. Özgür davranışların birilerine

Negatif Özgürlük: Bireyin dışından gelen zorlamalara maruz kalmadan hayatını tanzim edebilme ve yaşayabilme hakkı.

Pozitif özgürlük: Bireylerin özgürlüklerini fiilen kullanabilmek için başkaları (genelde devlet) tarafından mali imkânlar sağlanarak muktedir kılınması.

Zarar ilkesi: Bir bireyin özgür davranışlarının bir hak ihlali yaparak başkalarına zarar vermemesi gözetilen ilke.

zarar verdiği her durumda özgürlüğü sınırlandırırsak sonunda özgürlük yok olur. Bu açmaz yüzünden ilke daha sonraları geliştirilmiş ve zararın bir hak ihlali yoluyla verilmesini kapsar hâle gelmiştir. Şimdiki hâliyle bu ilkeye göre, bireyin özgürlüğü, bir hak ihlali yoluyla bir başkasına zarar vermedikçe sınırlanamaz. Burada hak ihlali kavramı kilit rolü oynar. Bir bireyin davranışları başka bireylere hak ihlali yaratmadan zarar veriyorsa bu onun bu davranışlardan engellenmesini, yani özgürlüğün kısıtlanmasını meşrulaştırmaz. Engellenenin meşru olması için zararın mutlaka bir insan hakkı ihlali yoluyla gerçekleşmesi lâazımdır.

Liberal demokrasi, özgürlüğü koruma bakımından otoriter ve totaliter rejimlere nispetle daha başarılıdır. Bunu, siyasi iktidarı dağıtıp güç temerküzünü önleyerek yapar. Piyasa ekonomisinin ekonomik gücü dağıtması gibi, liberal demokrasi de siyasi gücü dağıtır; güç temerküzünü önler. Böylece, bireyin özgürlüğünü korur. Başka bir deyişle, piyasa ekonomisi ekonomide, liberal demokrasi siyasette desantralizasyonu yaratır. Liberal demokrasinin siyasi gücü dağıtma ve sınırlama araçları yatay ve dikey **kuvvetler ayrılığı** ve hukuk devletidir.

Yatay kuvvetler ayrılığı devletin üç temel gücü olan yasama, yürütme ve yargının aynı ellerde (organlarda) toplanmaması, ayrı organlar tarafından kullanılmasıdır. Bu üç gücü tek başına elinde toplayan organın diktatörleşmesi kaçınılmazdır. Çünkü böyle bir organ (kişi, kurum) büyük bir güç merkezileşmesi gerçekleştirmiş olacaktır. Bu durumda, Lord Acton'ın meşhur sözü "güç yozlaşır, mutlak güç mutlaka yozlaşır" kaçınılmaz olarak gerçek olacaktır. Dikey kuvvetler ayrılığı ise siyasi egemenliği paylaştıran federalizm veya idari gücü paylaştıran idari özerklik (güçlü mahallî idareler) ile gerçekleştirilebilir.

Kuvvetler ayrılığı:

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek elde (organda) toplanmaması, ayrı ayrı ellerde (organlarda) bulunması.

K İ T A P

Özgürlük hakkında daha fazla bilgi için, Atilla Yayla'nın *Liberalizm* (Ankara: Liberte Yayınları, 2011) kitabında 156 ile 174. sayfalar arası bölümü okuyabilirsiniz.

KATILIM VE TEMSİL

Demokraside katılımın türlerini ve önemini özetlemek

Siyasi katılım, "bir siyasal toplumda tüm bireylerin yerel ve ulusal düzeyde siyasal yöneticileri seçme ve yöneticilerin kendi istekleri ve menfaatleri doğrultusunda karar almalarını temin amacıyla gösterdikleri her türlü davranış ve eylemleri ifade etmektedir." Siyasi sistemler arasında siyasal katılmanın açık veya örtülü, doğrudan veya dolaylı, sınırsız veya sınırlı, resmî veya gayriresmî olması bakımından farklar vardır. Demokrasiler yaygın ve daimi siyasal katılıma sahne olur. Bu bakımdan otoriter ve totaliter rejimlerle karşılaştırılmaz. Aslında, otoriter ve totaliter rejimlerde kelimenin gerçek anlamında katılım yoktur. Bu yüzden, mesela, oralardaki seçimler demokratik seçimlerle karıştırılmamalıdır. Bu seçimler daha ziyade bir "gösteri"dir ve hem içe hem dışı yönelik mesajlar verme amacını taşır.

Demokrasi demek katılım demektir. Bunun mantığı demokrasinin tanımında yatar. Demokrasi halk yönetimi demekse halkın mensubu olan kimselerin (yani seçmen vatandaşların) kamusal işlerde bir söz hakkının olması icab eder. Vatandaşlar siyasi sürece çeşitli şekillerde katılırlar. Katılım, siyasete pasif ilgi duymadan, oy vermeye ve aktif olarak partilerde görev yapmaya kadar uzanan bir yelpazede vuku bulur.

Katılım ve temsil olayının temelinde tarihî olarak insanların hem varlıklarının-kazançlarının bir kısmına vergi ve hem de bedenî güçlerinin ve zamanlarının bir kısmına askerlik hizmeti olarak devlet tarafından el konulması yatar. Monarkların yaygın olduğu dönemlerde, vergi toplamak isteyen monarklara şövalyeler ve güçlü tüccarlar “Bizden askerî hizmet ve vergi istiyorsan politikaların belirlenmesinde bir söz talep ediyoruz” demişlerdir. Aynı çizgideki başka bir meşhur söz “temsil yoksa vergi de yok!” sözüdür. Bu yüzden, monarklar mahallî beylerin rızasını almak için, İngiltere’deki Parlamento ve İsveç’teki Riksdag gibi temsil organları oluşturmuşlardır. Siyasi katılım zamanla yeni biçimler almış ve daha geniş kitleleri kapsamıştır. Günümüzde katılım hakkının meşrulaştırılması ise her bireyin, kendi hayatını ilgilendiren kamusal kararların alınmasına katılma hakkı olduğu fikri ve felsefesi ile yapılmaktadır.

Bugün demokrasideki en yaygın ve en önemli katılım yolu oy vermedir. Günümüzde bazı genel şartları (reşit olma, akıl sağlığına sahip olma) karşılayabilen her vatandaş oy verme hakkına sahiptir. Oy verme hakkı bakımından insanlar arasında dil, din, cinsiyet, ekonomik güç vs. bakımından ayırım yapılmaz. Ancak, bu her zaman böyle değildi. İki bin beş yüz yıl önceki Atina demokrasisinden başlayarak oy verme hakkının cinsiyete ve mülk sahibi olmaya bağlandığı zamanlar ve yerler oldu. Bunun sebebi bir taraftan ataerkil kültür ve patriyarkal yönetim anlayışı diğer taraftan mülksüz halk yığınlarının iktidarı ele geçirmesi korkusuydu. Yine de oy verme hakkı tedrici olarak genişledi. Kadınlar ve kölelikten kurtulan siyahlar (ABD’de) bu hakka hayli geç kavuştu. ABD’de kadınlar 1920’de Anayasa-ya 3. Ek ile, İsviçre’de ise ancak 1971’de oy kullanma hakkını elde etti. ABD’de siyahlar güney eyaletlerinde ancak 1960’lardan itibaren oy kullanabildi. Türkiye’de de genel ve eşit oy hakkına kelimenin gerçek anlamında 1950’lerde ulaşıldı.

Oy kullanma hakkının genişlemesinde endüstrileşme, eğitimin yaygınlaşması, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gerilemesi yanında, vatandaşların siyasi sisteme entegre olmasını sağlama arzusu da rol oynadı. Oy hakkından mahrum kitlelerin sisteme yabancılaşması belki de kaçınılmazdı. Bu yabancılaşma siyasi sistemin meşruiyetini erozyona uğratabilir ve şiddete başvuran muhalefet hareketlerini teşvik edebilirdi. Batı demokrasileri bunu erken tarihlerde anladı ve gereğini yaptı. Güney Afrikadaki *Apartheid* gibi rejimler geleceği göremedi ve bunun bedelini tasfiye edilerek ödedi.

Bugün oy verme en yaygın siyasal katılma biçimidir. Ancak, oy vermenin anlamlı olabilmesi için demokrasinin alt yapısının hazır olması gerekir. Aksi takdirde, sadece oy hakkının resmen-kâğıt üzerinde tanınması demokrasiye ulaşmaya yetmez. Meselâ, İspanya, genel oy hakkını İngiltere’den önce -1874’te- tanınmasına rağmen, oylar mahallî beyler ve içişleri bakanlığı tarafından kontrol edildiği için bir demokrasi olamadı. Bazı Üçüncü Dünya ülkeleri ve sosyalist blokta da oy kullanma mekanizması vardı, ama vatandaşların oyunun fiiliyatta hiçbir değeri yoktu. Oy vermenin gerçek bir siyasi katılım olabilmesi için hem çok partili sisteme ve yarışmacı seçimlere hem de oylama sürecinin yargı denetiminde, eşit oy, gizli oylama ve açık sayım ilkelerine uygun olarak yapılmasına ihtiyaç vardır.

Genel olarak siyasal katılmada, özel olarak seçmenlerin mobilize olmasında ve oy vermeyi önemsemesinde değişik faktörlerin etkili olduğu ampirik incelemeler tarafından ortaya çıkartılmıştır. Bu çerçevede, eğitim seviyesi yükseldikçe oy verme eğilimi kuvvetlenmektedir. Aynı şekilde, erkekler de kadınlara nispetle oy kullanmaya daha isteklidir. Oy kullanmanın sonuç verdiğine inanan vatandaşlar da oy vermeye daha yatkın olur. Aksi takdirde seçmen kendini aciz hisseder ve siyasal sisteme yabancılaşır.

Bireylerin oy verme davranışlarıyla ilgili çalışmalar dört modelden söz eder. Bunların ilki, parti kimliği modelidir. Buna göre, bireyler partiyle ve parti liderliğiyle psikolojik bağlar kurmak suretiyle belli bir partiye yönelebilir. İkincisi, sosyolojik modeldir. Bu modelde bireylerin çoğu zaman aileleri vasıtasıyla partilerle kurdukları psikolojik bağlar yerine toplumsal bağlılıklar önem kazanır. Her zaman gerçeğe tam tekabül etmemekle beraber, mesela işçilerin sol partilere, köylülerin muhafazakâr partilere oy vermesi beklenebilir. Üçüncüsü, rasyonel tercih modelidir ve bu modelde bireylerin ailevi veya toplumsal bağlarından veya bağlılıklarından ziyade, kendi rasyonel çıkar hesaplarına göre oy kullandıkları vurgulanır. Bu modelde seçmen rasyonel bir varlıktır; hesap yapar ve en uygun olduğuna inandığı şıkkı seçer. Sonuncusu hakim ideoloji modelidir, ki bu modelde seçmenlerin bireysel tercihleri ideolojik kontrol ve manipülasyon ile şekillendirilir.

Oy verme davranışıyla ilgili analizlerde sıklıkla tartışılan bir konu, medyanın rolüdür. Yaygın bir görüşe göre, rekabetçi seçimlerde partilerin seçmeni etkileme gücü medyadaki ağırlıklılarıyla doğru oranlıdır. Bir parti medyayı ne kadar çok kontrol edebilir ve kullanabilirse o kadar çok oy alabilir. Medyanın seçmen tabakaları üzerinde elbette bir tesiri olsa da seçmen davranışının ana belirleyicisi olduğu iddiası hayli abartılıdır. Ampirik araştırmalar medyanın seçmen davranışları üzerinde sanıldığı kadar etkili olmadığını göstermektedir. **Algıda seçicilik** bunu izah etmektedir. Seçmenler medyadan etkilenecek parti tercihi yapmaktan çok, parti tercihlerine uygun medya organlarına yönelmektedir. Klasik medyanın rolü buyken, son yılların popüler ürünü sosyal medyanın seçmen davranışları üzerinde nasıl bir tesiri olduğu üzerinde henüz yeterince bilimsel çalışma yapılmamıştır. Arap Baharı (2011) adı verilen barışçıl ayaklanmalar sosyal medyanın etkili bir iletişim ve etkileşim platformu olabileceğini göstermiştir. Ancak bu da tümüyle yeni bir fenomen değildir. Bazı araştırmacılara göre “sosyal medya” Avrupa’daki Hristiyanlık Reform hareketlerinde de etkili olmuştur.

Demokrasilerde oy verme en önemli katılım biçimi olsa da tek ve yegâne meşru katılım türü değildir. Seçimler dört-beş senede bir olur, oysa siyaset kesintisiz bir süreçtir. Bu yüzden, katılım yalnızca oy vermekle sınırlanamaz. Vatandaşlar başka kanalları da kullanabilmeli ve diledikleri her zamanda uygun ve etkili yollarla katılımlarını gerçekleştirebilmelidir. Bu çerçevede **sivil toplum kuruluşlarının** ve **ifade özgürlüğünün** özel bir önem taşıdığı vurgulanmalıdır. Bireyler gönüllü beraberlik yoluyla konu temelli birlikler kurabilmeli ve iktidar veya muhalefet partilerinin politikalarını ve tutumlarını destekleyen veya eleştiren açıklamalar ve destek veya protesto eylemleri yapabilmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, sivil toplum kuruluşlarının meşru ve yararlı olmakla beraber demokratik siyaset içinde siyasi partilerin yerini ve fonksiyonunu ikame edemeyeceğidir. STK’lerin çoğu bir veya iki konu üzerinde temellenen oluşumlardır. Oysa, siyasi partiler, ülkenin bütün problemleriyle ilgili kapsayıcı programları olan insan birlikleridir. Siyasi süreç eninde sonunda partiler arası yarışla belirlenecektir. Siyasi katılımın ve temsilin ana mecrası siyasi partilerdir.

Algıda seçicilik: Bireyin kendi fikrine uygun yayın organları ve ortamları seçip onlara yönelmesi.

Sivil toplum kuruluşu: Bir veya birkaç amaca hizmet için bir araya gelen, devlet dışı mali kaynaklarla masrafları karşılanan faaliyetler yürüten gönüllü, gayriresmî insan grupları.

İfade özgürlüğü: Bireylerin kamusal işlerle ilgili görüş ve kanaatlerini, başlarına kötü bir şey gelmesinden korkmadan açıklayabilmesi ve yayabilmesi hakkı.

Antik Yunan demokrasisinde temsil diye bir kurum, en azından bugünkü anlamıyla, yoktu. Çünkü **doğrudan demokrasi** uygulanmaktaydı. Bu modelde nüfusun ancak % 10'una tekabül eden 20 yaş üstü erkek vatandaşlar (ki sayılarının 3-4 bini aşması zayıf bir ihtimaldi) her kamusal konuda bizzat bir araya gelerek müzakere eder ve bir kararın alınmasına katılırdı. Bu yapı içinde birinin birini temsil etmesine ihtiyaç yoktu. Başka bir deyişle herkes kendisi olarak ve kendisi adına/hesabına müzakerelere katılırdı. Kamu görevleri de rotasyona bağlanmıştı. Generallik gibi uzmanlık gerektiren işler dışında neredeyse hiçbir işte tekrar görev alma ve dolayısıyla profesyonelleşme olmazdı. Normal şartlar altında herkes hayatında bir kere kamu görevi alma imkânına sahipti.

Günümüzde içinde yaşadığımız toplumlar doğrudan demokrasiye, yani her vatandaşın her kamusal kararın alınması sürecine bizzat katılmasına izin vermeyecek genişlik ve yoğunluktadır. Bu yüzden, temsil mekanizması doğmuş ve temsil zamanla daha fazla anlam kazanmış ve daha önemli hâle gelmiştir. Artık doğrudan demokrasilerden çok **temsili demokrasiler** içinde yaşıyoruz. Bu modelde seçmenler, her karara bizzat müdahil olmak yerine, onlar adına bunu yapacak temsilciler seçer ve bu temsilcilerin oluşturduğu meclis siyasi sistemin temel fonksiyonlarını yerine getirir. Zaman zaman doğrudan demokrasiye ihtiyaç duymak ve övgüler yağıdırıyor olmakla beraber, temsili demokrasinin doğrudan demokrasiden otomatikman aşağı olduğunu ve doğrudan demokrasinin kusursuz bir model teşkil ettiğini sanmamalıyız. Doğrudan demokrasi baskıcı sonuçlara da yol açabilir ve hayatı aşırı siyasileştirerek vatandaşın hayat alanlarını daraltabilir. Buna karşılık, temsili demokraside bazen her tabaka yeterince veya uygun biçimde temsil edilme imkânı bulamayabilir veya halkın katılımı yeterince yaygın ve etkili olmayabilir. Günümüzdeki eğilim temsili demokrasiyi muhafaza etmek ama gerektiği konular ve zamanlarda ona doğrudan demokrasinin esin verdiği bazı araçları (özellikle referandumu) enjekte etmektir. Keza, demokrasinin dozunu kuvvetlendirmek için *subsidiarite ilkesine* de önem verilmektedir. AB'nin temel ilkelerinden olan bu ilkeye göre, esas olan, problemlerin en yakın ilk kademede çözülmesi, kamusal kararların genel bir merkez yerine en yakın sosyal-siyasi kademede alınmasıdır.

Siyaset teorisinin çok tartışılan konularından biri olan temsil hakkında dört model ortaya konmuştur: Mütevellilik (vesayet), delegasyon, vekâlet ve benzeyiş modelleri. En iyi ifadelerinden birini Edmund Burke'te bulan müteveli modeline göre, temsilin esası "olgun/yerinde kararlar vererek" ve "aydınlanmış vicdan muhasebesi yaparak" seçmenlere hizmet etmektir. Heywood'un işaret ettiği üzere, bu yaklaşım açık bir elitist ton taşır; zira, halk kitlelerinin kendileri için neyin iyi olduğunu bilmeyebilecekleri varsayımına dayanır. Delege modelinde seçilenler seçmenler tarafından verilen açık talimatları yerine getirmek üzere yine seçmenler tarafından seçilen kimselerdir. Delegelerin kendi başlarına hareket etmeleri düşünülemez. Onlar ancak onları seçenlerin çizgisinde hareket edebilirler. Temsilcilerin seçicilere tam bağlılığını sağlamak için "geri çağırma" gibi yollar kullanılır. Delege

Resim 6.1

İfade ve iletişim özgürlüğü Demokrasiler için "olmazsa olmaz"dır. İfade ve iletişim özgürlüğü kısıtlandığı ölçüde demokrasiye gölge düşer.

Doğrudan demokrasi: Vatandaşların kamusal kararların alınış sürecine bizzat katılması.

Temsili demokrasi: Vatandaşların kamusal kararların alınış sürecine genellikle temsilcileri aracılığıyla katıldığı demokrasi türü.

Geri çağırma: Seçilmiş temsilcinin belli usul ve şartlarla temsilcilikten azledilmesi.

sisteminin erdemi, politikacıların halka değil kendi menfaatlerine hizmet etme eğilimini frenlemesi ve sınırlamasıdır. Siyasi partilerin doğmasına paralel olarak gelişen vekâlet modeline göre, temsilciler bağımsız aktörler değildir; bir parti bir seçimi kazandığında halkın vekâletini almış olur. Bu yüzden, partinin seçim kampanyası boyunca halka sunduğu politikaları izleme, programını gerçekleştirme yetkisi kazandığına inanılır. Başka bir deyişle seçmen doğrudan bir temsilciye onay vermekten ziyade bir partiye onay verir. Bu da partinin parti disiplini uygulamasına meşruiyet kazandırır. Son olarak, benzerlik modeline göre, temsilcilerle temsil ettikleri arasında benzeşirlik olması onların nasıl seçildiğinden daha fazla önem taşır. Buna göre temsili organ toplumun bütün kesimlerinden gelen temsilcileri, kesimlerin büyüklüğüne paralel oranda kapsamalıdır.

K İ T A P

Temsil hakkında daha fazla bilgi için, Andrew Heywood'un *Siyaset* (Ankara: Adres Yayınları, 2011, s. 292-298) adlı kitabını inceleyebilirsiniz.

ÇOĞUNLUK YÖNETİMİ VE ÇOĞULCULUK

Çoğunluk yönetimi ile çoğulculuk arasındaki farkı açıklayabilmek

İnsan toplumlarının temel gerçeklerinden biri, insanların yönetilenler ve yönetenler olarak ikiye ayrılmasıdır. Bu, bildiğimiz bütün toplumlar için geçerlidir. Mutlak monarşilerin yıkılıp yerlerinin demokrasiler tarafından alınmış olması ve demokrasinin halkın kendi kendini idare etmesi olarak tanımlanması da bu gerçeği değiştirmez. Bu yüzden, bazı yazarlar toplumdaki asıl bölünmenin sınıf bölünmeleri değil yöneten-yönetilen bölünmesi olduğunu söyler.

Temel insani gerçekliklerden biri buysa o zaman, her toplumun cevap vermesi gereken bir soru ortaya çıkar: Kim yönetmeli? İnsanlık tarihi boyunca bu soruya değişik cevaplar verildi. Plato gibi yazarlar, en fazla bilgiye sahip olanların, yani bilgilerin yönetmesini istedi ve bilge kralları savundu. Modern zamanlarda bunun karşılığı aydınlanmış despotizmdi. En fazla fiziki güce, kahredici şiddet kullanma potansiyeline sahip kimselerin yönetme hakkını sahiplendiği zamanlar oldu. Bu fiziki gücün egemenliği anlamına geldi. Mutlak monarşilerin yaygın ve revaçta olduğu zamanlarda, sadece monarkların kendileri değil, monarkın idaresinde olanlar da monarkın bir aileye mensubiyetinden dolayı yönetme yetkisine sahip olduğuna inandı. Monark ailesinin bu hakkı geleneklerden veya Tanrıdan aldığı ve hakkın aile içinde bireylerden bireylere geçmesinin uygun ve yararlı olduğu düşünüldü.

Demokrasiler “Kim yönetmeli?” sorusuna farklı boyutları olan cevaplar geliştirdi. İlk boyut yönetme hakkının azınlığa mı yoksa çoğunluğa mı tanınması gerektiğiyle ilgiliydi. Meseleye böyle bakıldığında, yönetme hakkına azınlığın değil çoğunluğun (daha doğrusu azınlığın değil çoğunluğun temsilcilerinin) sahip olmasının daha adil, meşru ve yararlı olduğu kolayca görülebilir. Öyle ya, çoğunluk dururken azınlık yönetme hak ve yetkisine sahip olabilir mi? Bu soruya “evet” cevabını verirsek demokratik sistemin üzerinde oturduğu temeli ortadan kaldırmış oluruz. O zaman, yarışmacı seçimlerin bir anlamı kalmaz. Hayatta yeri olan hiçbir yarışta insanlar birinci değil sonuncu olmak için yarışmaz. Aynı şey politik yarış için de geçerlidir. Bu yüzden, demokratik seçim yarışıyla diğer yarışlar arasında hiçbir mantık farklılığı bulunmaz. En iyi skoru yapan, bitiş ipini göğüsler. En çok oyu alan iktidarı kazanır.

Çoğunluk yönetimi eşitliğe ve adalete daha uygundur çünkü onu ortaya çıkaran sistemde herkes seçmen olarak eşittir ve iktidar daha çok insanın onayına dayanır. Ayrıca, **çoğunluğun yönetme hakkı** azınlığın yönetmesine göre daha fazla meşruluk taşır ve fiilen daha kolay gerçekleştirilir. Yönetme hakkına azınlığın sahip olması hâlinde, azınlığın yönetme işini icra etmesini engelleyecek ölçüde yaygın ve güçlü bir muhalefetle karşılaşması mukadderdir. Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan şey, kaçınılmaz olarak kaostur. Kısaca demokrasi, bir azınlık değil bir çoğunluk (veya çoğunluk adına icra edilen) siyasi yönetim biçimidir.

Çoğunluğun yönetme hakkı: Yarışmacı seçimlerden siyasi çoğunluğu (seçmen çoğunluğu-temsilci çoğunluğu) sağlayarak çıkan grubun yönetme gücünü kazanması.

Atilla Yayla'nın *Siyaset Teorisine Giriş* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s. 30-33) adlı kitabında, çoğunluk yönetimi hakkında daha fazla bilgi bulabilirsiniz.

K İ T A P

Evet demokrasi bir çoğunluk yönetimidir ama sadece bir çoğunluk yönetimi değildir. O aynı zamanda çoğulcu ve sınırlı bir yönetimdir. En azından iyi bir demokrasiye öyle olmak zorundadır. Niye böyle olması gerektiğini iki çizgide ilerleyerek açıklayabiliriz. 1) Çoğunluk yönetiminin fiili anlamı ve pratiği üzerinde durarak 2) çoğunluk-azınlık ilişkisini daha geniş bir platformda analiz ederek. Demokrasiyi bir çoğunluk yönetimi olarak tanımlamak adettendir ama bu çoğunluk daha çok kâğıt üzerinde ve inanısta vardır. Sahadaki durum farklı olmaktadır; zira, çoğunluğun azınlığı yönetmesi bir imkânsızlık durumudur. Zaten, yönetme fiili, kaçınılmaz olarak, bir azınlığın bir çoğunluğu sevk ve idare etmesi anlamına gelir. Bu fikri çoğunluğun hem kendini hem de azınlığı yönetme hakkına sahip olduğunu söyleyerek eleştirmek mümkün olsa da sonuç değişmez. Demokrasilerde kimin yöneteceğini fiilen seçmen tabakaları belirler ve seçmenlerin tercihleri sonucu seçim kazanan siyasi partiler neredeyse her zaman, kaçınılmaz olarak toplumda, hatta seçmen kitlesi içinde, diğer gruplara nispetle daha geniş de olsa, bir azınlığa tekabül eder.

Bir örnek verelim: 80 milyon nüfuslu bir ülkede 50 milyon seçmen olsa bir seçim seçmenlerin % 80'i katılsa (40 milyon). Oylar şöyle dağılsa: A partisi 21 milyon, B partisi 14 milyon, C partisi 5 milyon. Şimdi A partisi seçimi kazanmış, birinci parti olmuş ve yönetim hakkını hakkıyla elde etmiş oldu. Ancak onun seçmen tabanının genel nüfusa oranı 21/80 ve toplam seçmen sayısına oranı 21/50'dir. Yani, A partisi ne toplumun ne de hatta seçmen kitlesinin mutlak çoğunluğudur. Şüphe yok ki A partisi B ve C partilerine göre bir çoğunluktur, onun yönetme hakkına sahip olması meşru ve adildir. Ama bu hakkın tam bir çoğunluğa dayandığı şüphelidir. Hele bir de siyasi katılımın oy vermeyle ve seçim zamanıyla sıkı bir şekilde sınırlı olduğu bir ülke söz konusuysa, yönetme işinin niteliği de düşünüldüğünde, A partisinin yönetme hakkını sınırsız bir şekilde kullanmasının birçok sıkıntı doğurması ihtimali iyice kuvvetlenir. Bu durumda, yönetme hakkı sadece çoğunluk (veya çoğunluğun temsilcisi) olmaya dayanarak meşrulaştırılamaz.

Demokrasi bir çoğunluk yönetimidir, ama sadece bir çoğunluk yönetimi değildir. Yönetme hakkı sınırsız bir şekilde kullanılamaz ve sadece çoğunluğun temsilcisi olmaya dayandırılarak meşrulaştırılamaz.

D İ K K A T

Bu meselenin, çoğunluk-azınlık ilişkileri açısından da ele alınması gerekir. Diyelim ki seçmenlerin % 50'sini aşan bir çoğunluğa fiilen ulaşıldı. Bu ne demektir? Bu çoğunluğun azınlığı tamamen yok sayarak veya kendi iradesine ve fikirlerine tam manasıyla tabi kılarak yönetme işlevini üstlenebileceği anlamına gelir mi?

Sfır toplamı oyun:

Taraflardan biri kazanıyorsa diğerinin mutlaka kaybettiği sosyal, ekonomik, toplumsal ilişki durumu.

Başka bir deyişle, siyaset **sfır toplamı bir oyun**, mutlak kazan-mutlak kaybet oyunu mudur? Taraflardan biri (çoğunluk) kazanıyorsa diğeri (azınlık) mutlaka kaybetmeye mi mahkûmdur? Eğer oyun buysa bu oyun sürdürülemez. Yani demokrasi işlemez. Öyle ya, azınlık durumunda olanlar niye çoğunluğun sınırsız ve mutlak iradesini ve idaresini kabul etmek ve onlara uymak zorunda olsun? Onlar böyle bir durumda ya çoğunluktan ayrılarak kendi yollarına gitmeyi ya da bunu yapmalarına izin verilmiyorsa çarpışarak ölmeyi tercih edebilirler. Bu tehlikenin ortaya çıkmaması için demokrasinin çoğunluk yönetimini kabul eden ama bunu çoğulculuğu boğmayacak şekilde yapılmak şartına bağlayan bir siyasi rejim olması gerektiği söylenmelidir.

İnsan toplumlarında hem benzeşme hem farklılaşma eğilimleri birlikte yaşar. İnsanlar insan olmak sebebiyle birbirine benzer hayatlar sürdürür. Aynı problemlerle yüzleşir ve aynı sıkıntılarla kıvrınır. İnsan toplumlarının hacmi küçüldükçe benzeşme eğilimi artar. Toplum genişledikçe farklılaşma dinamikleri güçlenir ve insanlar birbirinden farklılaşmaya başlar. Açık veya geniş toplum adı verilen günümüz toplumlarında muazzam ve muhteşem bir beşerî farklılık, çeşitlilik ve renklilik vardır. İnsanlar dil, din, etnik köken, zevk, tercih, tarz, mutluluğu anlayış ve arayış biçimi, kılık kıyafet vs. bakımlarından farklı farklıdır. Bir başka farklılıkta menfaatler alanında ortaya çıkar. Bu farklılıklar hem şanslar hem gerilimler yaratır. Siyaset gerilimleri çözme yollarından biridir ama her gerilime müdahil olması düşünülemez. Çünkü siyasi çözüm eninde sonunda gerekirse bireyselliğin bastırılmasını içerir. Bu yüzden, çoğunlukların gücünün azınlık üzerinde zora ve zorbalığa dönüşmesi tehlikesi vardır. Bunun çözümü demokrasinin çoğulculuğa dayanan ve çoğulculuğu korumakla mükellef bir siyasi yönetim biçimi olduğunun kabul edilmesinde ve çoğunluğun yetkilerinin sınırlandırılmasında yatar.

Demokrasi bir **çoğulculuk** rejimidir. Bu çoğulculuk elbette hem siyasi hem sosyolojik çoğulculuğu kapsar. Siyasi çoğulculuğun anlamı, siyasi çoğunluğun, çoğunluk olmasına dayanarak siyasi azınlıkları yok edemeyeceği veya onların mensuplarını temel siyasi hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakamayacağıdır. Hiçbir siyasi çoğunluk o mevkiye ebediyen elde tutacağı bir yer olarak bakamaz. Siyasi çoğunluklar bir gün azınlık, azınlıklar bir gün çoğunluk olabilir. Azınlık olmak ne bir suçtur ne de eşit vatandaşlık statüsünü edinmeye ve kullanmaya bir engeldir. Azınlıklar parti kurma, fikir geliştirme, propaganda yapma ve eleştirme haklarından mahrum edilemez. Toplumlarda bir de sosyolojik anlamda, yani dil, din, etnisite vb bakımlardan azınlıklar bulunabilir. Sosyolojik azınlıklarla siyasi azınlıklar şu veya bu ölçüde iç içe geçebilir de geçemeyebilir de. Sosyolojik ve siyasi çoğunluğun önemli ölçüde çakışması hâlinde azınlıkların korunması daha önemli hâle gelir.

Çoğulculuk: Toplumun dil, din, inanç, hayat tarzı, zevk ve tercihler bakımından farklı yerlerde duran gruplardan müteşekkil olduğunu kabul etme.

Resim 6.2

Çoğulcu demokrasiler toplumun farklı dil, din, inanç, etnisite, hayat tarzı vb. tercihlere sahip olduğunu kabul ederek, bu farklılıkları korumayı amaçlar.

Demokrasi bir çoğulculuk rejimidir. Bu çoğulculuk hem siyasi hem de sosyolojik çoğulculuğu kapsamak durumundadır.

DİKKAT

Azınlıkların korunması o denli önemlidir ki modern demokrasi azınlıkların korunmasına vurgu yaparak tanımlanan bir siyasi rejim olarak tanınma durumuna gelmiştir. Buna şüphe yok. Ancak, azınlıkların korunmasının bir başka boyutu daha vardır. Bu boyut tanınmadan demokrasi eksik kalır. Demokrasi madem ki azınlıkların çoğunluklara karşı korunduğu siyasi yönetim biçiminin adıdır; bu nasıl yapılacaktır? Başka bir deyişle, çoğunluk iktidarının sınırlanmasına nasıl razı edilecektir? Bunun cevabı, çoğunluğun bir gün azınlık olabileceği ve böyle bir durumda ve haksız muamelelerle karşılaşmak istemiyorsa kendisinin de şimdi haksızlık yapmamasının icap ettiğidir. Öyleyse azınlıkların korunmasına ve dolayısıyla çoğunluğun iktidarının sınırlanmasına rehberlik edecek ilkeler nelerdir? Bu soruya cevap arayışı bizi bireye ve **birey haklarına** götürür. Azınlıklar birey haklarının korunmasından işe başlayan bir yöntemle korunabilir. Zaten en küçük azınlık tekil bireydir. Teorik olarak bir toplumda muhalif bir tek birey bulunurken, geri kalan herkes çoğunluğun içinde yer alıyor olabilir. Bu durumda azınlığın korunması bireyin korunması anlamına gelir. Buna neyin rehberlik edebileceği ise aşikârdır: Birey hak ve özgürlükleri. Bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla azınlıklar korunur. Bunun tersi de doğrudur. Azınlıkların haklarının ihlâli bireylerin haklarının ihlâliyle başlar.

Birey hakları: Bireylerin doğuştan sahip olduğu, devredilmez, vazgeçilmez ve devleti önceleyen haklar.

Günümüzde yaygın kabul gören bu olgunun bir boyutunu bilhassa vurgulamak gerekir. Birey haklarının önemli fakat teoride ve popüler söylemde ihmal edilen bir parçası mülkiyet haklarıdır. Mülkiyet hakları diğer haklarla iç içedir ve mülkiyet hakkını reddeden bir toplumsal ve siyasal ortamda uzun vadede hiçbir insan hakkı muhafaza edilemez. Mülkiyet hakları olmadan bireyin başkalarının keyfî müdahalelerinden masun olması gereken mahrem alanları, yani özgürlükleri tanımlanamaz, teşhis edilemez, korunamaz. Bütün mülklerin devlet sahipliğinde olduğu toplumlarda sivil toplum yaşayamaz ve birey devleşen devlet otoritesine karşı korumasız kalır.

Mustafa Erdoğan'ın *Anayasal Demokrasi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, s. 139-194) adlı kitabında çoğulculuk, insan hakları ve azınlıkların korunması hakkında daha fazla bilgi bulabilirsiniz.

K İ T A P

SIYASİ PARTİLER VE SEÇİMLER

Siyasi partileri, parti sistemlerini ve partilerin fonksiyonlarını özetlemek

Bütün demokrasilerde parti fikrine, çok sayıda siyasi partiye ve büyük bir olay olarak yaşanan seçimlere rastlanır. Partilerin varlığının teşhis edilemediği ve periyodik çok partili seçimlerin yapılmadığı rejimler, kendilerine demokrasi kelimesini (eski Demokratik Alman Cumhuriyeti gibi) isim olarak seçseler de demokrasi olamazlar.

Parti kavramı ortalama insanın kafasında olumlu bir çağrışım yapmaz. Particilik, partizanlık hoş karşılanmayan tavırlardır. Bu çerçevede “parti siyaseti” gütmek de bazen aşağılanır. Buna rağmen **siyasi partiler** demokrasinin vazgeçilmez unsurları arasında yer alır. Aslında günümüzde parti, demokratik olsun anti-de-

Siyasi parti: Hükûmeti kurma yetkisini rakiplerini geçip kazanma amacıyla, bir siyasi program etrafında bir araya gelerek örgütlenmiş bir insan grubu.

mokratik olsun bütün siyasi sistemlerde var olan bir siyasi organizasyon türüdür. Partilerin kötülüğünden ve zararlarından söz edenler bile bunları önlemek veya gidermek için yine parti kurmaya çalışır.

DİKKAT

Demokrasilerde mutlaka birden çok parti olmalıdır. Birden çok parti yoksa, orada demokrasiden söz edilemez.

Bir parti bir insan grubunun içinde toplandığı bir organizasyondur. Bu bakımdan diğer organizasyonlarla benzer. Hiyerarşik bir yapısı, bu yapı içinde görev ve yetki dağılımı vardır. Ancak, parti başka organizasyonlardan amacı bakımından farklıdır. Bir parti, bir program etrafında toplanan ve siyasi iktidarı ele geçirmeye çalışan insan grubudur. Demokrasilerde başka hiçbir organizasyon meşru olarak aynı hedefi benimseyemez.

Siyasi partilerin üç karakteristik özelliği vardır:

- Siyasi karar oluşturma gücünü tek başına veya bir koalisyonla ele geçirme doğrultusunda bilinçli bir hedef tercihi
- Bu amaç doğrultusunda seçimler yoluyla halk desteği arayışı
- Daimî bir örgüt yapısı

Partiler oy hakkının genişlemesine ve parlamento dışında bir siyasi yapılanma ihtiyacının belirlenmesine cevap olarak doğmuşlardır. İskandinav ülkeleri ve İngiltere'de partiler parlamentodaki kliklerin uzantısı olarak ortaya çıkmış ve geleneksel elitleri temsil etmiştir. Diğer ülkelerdeki partilerin çoğu parlamento dışından olup parlamentoda bulunma, onun parçası olma ve orada temsil edilme hedefiyle oluşmuştur. Bu partiler parlamentodan dışlanmış veya orada temsil edilmeyen kitlelere dayanmışlardır. Avrupa'da işçi sınıfını temsil iddiasıyla boy gösteren partiler bu partilere örnek teşkil eder.

Demokratik sistemlerde partilerin belli başlı fonksiyonları şunlardır:

- İnsanlarla, devlet arasında köprü olma

Partiler vatandaşların ihtiyaç ve isteklerinin devlet tarafından duyulmasına, devlete iletilmesine aracılık eder. Partiler olmazsa vatandaşlar siyasi alanda tek başına kalır, güçsüz olur ve devlet tarafından kolayca ihmal edilir. Parti kurarak veya kurulmuş partilerde çalışarak vatandaşlar siyasi sistemin işleyişine tesirde bulunma imkânına kavuşur. En azından, partiler insanlara yalnız ve güçsüz olmadıkları hissini verir. Böylece, demokratik devletin meşruiyetini kazanmasına ve muhafaza etmesine yardımcı olur.

- Menfaatlerin birleştirilmesi

Partiler grup çıkarlarını birleştirir, tadil eder, birbirine uydurur, bütünleştirir. Böylece partizan grup menfaati arayışlarını evcilleştirir ve sisteme zarar verici olmaktan çıkartır.

- Vatandaşların siyasi sisteme entegre edilmesi

Partiler grup menfaatlerini birleştirir ve vatandaşları yalnızlıktan kurtarırken sistem dışında kalmış kişi ve grupları da sistemin içine çeker. Partiler yeni kişi ve grupların parti yapısına katılmasını ister ve onlara parti örgütünde, parti platformlarında yer verir. Bu, kişi ve gruplarda bir rahatlama ve sisteme aidiyet duygusu yaratır.

- Siyasal sosyalleşme

Partiler üyelerine siyasetin nasıl yapılması gerektiğini öğretir. Adayları vatandaşlara tanıtır ve parti adaylarına ve görevlilerine toplum önünde konuşmayı, nutuk çekmeyi, toplantı organize etmeyi, uzlaşmayı, çatışmayı idare etmeyi öğretir.

Partiler liderler için de eğitim platformu sağlar. Mill, demokratik süreçlerin iyi bir kamusal eğitim aracı olduğunu uzun zaman önce vurgulamıştı.

- Seçmenlerin mobilizasyonu

Partiler seçmenleri oy vermeye teşvik eder. Adaylarının seçilmesi için taraftarlarını mobilize eder. Partilerin seçim kampanyaları olmasa birçok seçmen seçimleri ihmal edebilir. Parti organizasyonlarının güçlü olduğu yerlerde (İsveç gibi) seçimlere katılma oranının, güçlü parti yapılarının bulunmadığı yerlerdeki (ABD) nispetle daha yüksek olduğu görülmektedir.

- Hükûmetin kurulması ve devletin çalıştırılması

Demokrasilerde yarışmacı seçimleri kazanan parti iktidara gelir ve devlet politikasını kendi görüşleri istikametinde değiştirmeye çalışır. Bunun için kilit mevkilere kendine yakın kimseleri yerleştirir. Bu bakımdan ülke sistemleri arasında farklar vardır. ABD’de yeni başkan yalnızca 3 bine yakın yeni atama yaparak yönetime damgasını vurur ve devlet teşkilâtını istediği doğrultuda işletir. Parlamento sistemde ise başbakan hem yürütmeyi hem yasamayı kontrol edebildiğinden hayli güçlüdür ve partiler tüm devlet yapısına nüfuz etmeye çalışır. Bununla beraber, hiçbir sistemde iktidar partisi devleti tam olarak kontrol edemez, bunun ana sebebi bürokrasinin ciddi bir güç odağı olmasıdır.

Siyasal partiler yapıları açısından ikiye ayrılır: **Kadro Partileri** ve **Kitle Partileri**. Fransız siyaset bilimcisi M. Duverger’e dayandırılan bu ayrıma göre, kadro partileri, yaygın bir toplumsal destek sağlama peşinde koşmayan, onun yerine, seçimlerde etkili olmak için, mahallî seçkinleri ve nüfuzlu kimseleri partiye kazandırmaya çalışan siyasi yapılarıdır. Bu partiler üye sayısını artırmaya çalışmaz. Etkili kişileri saflarında toplayıp seçim kazanmaya gayret eder. Buna paralel olarak yaygın parti örgütü kurmadığı gibi siyasi faaliyetlerini de seçim döneminde yoğunlaştırır. ABD’deki Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti kadro partilerinin tipik örnekleridir. Kitle partileri birçok bakımdan kadro partilerinin tersi özelliklere sahiptir. Yaygın ve yoğun şekilde teşkilatlanır ve olabildiğince çok üye kaydetmeye çalışır. Faaliyetleri de buna paralel olarak geniş ve devamlıdır. Mümkün olduğunca geniş bir toplumsal tabana oturmaya çabalar. Duverger ayrıca Hitler yönetimindeki Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (Nazi Partisi) gibi bir kişi etrafında yapılanan adanmış partilerden de söz eder. Bu tür partilere belki kitle partisi gibi olmaya çalışan ideolojik partiler adı verilebilir.

Siyasi partiler yapıları yanında işlevleri açısından da gruplandırılır. S. Neumann tarafından geliştirilen böyle bir tasnife göre partiler bireysel temsil veya sosyal bütünleşme partileri olabilir. İlk gruptaki partilerin ana gayesi iktidara gelmeye yetecek çoğunluğu elde etmektir. Bu yüzden faaliyetleri büyük ölçüde seçim kampanyaları, parlamento ve hükûmet ile sınırlıdır. Bundan dolayı yapıları gevşektir, disiplin seviyesi düşüktür ve üyeleriyle olan bağları zayıftır. İkinci gruba giren partiler adeta parti siyasetini aşan bir amaca sahiptir. Bu amaç üyelerini siyasal toplumla bütünleştirmektir. Bunun olabilmesini sağlamak için üyeleriyle çok sıkı bağlar kurarlar, onları ideolojik olarak eğitirler ve aynı çatı altında tutmaya çalışırlar. Avrupada sosyalist partiler ile Katolik partiler, bu tipe yakın partilerdir.

Siyasal partiler günümüzde siyasette o kadar temel ve öylesine önemli kurumlardır ki siyasal rejimler parti sayısına göre de adlandırılır. Buna göre başlıca parti sistemleri tek parti sistemi, hâkim parti sistemi, iki parti sistemi ve çok parti sistemidir. Tek parti sistemi genellikle sol veya sağ totaliteryen sistemlere tekabül eder ve büyük ölçüde 20. yüzyılda ortaya çıkmış bir fenomendir. Sovyetler Birliği, Çin, Afrika ve Asya’daki birçok ülkenin siyasi rejimi tek parti rejimiydi. Aslında bu tür

Kadro partisi: Daimi yaygın destek peşinde koşmayan, tanınmış adaylarla seçim zamanı hareketlenip seçim kazanmaya çalışan parti.

Kitle partisi: Geniş destek arayan, her zaman işbaşında olan yaygın bir parti örgütü bulunan parti.

rejimlerdeki tek partilere parti adını vermenin ne kadar doğru olacağı da tartışmalıdır. Zira, parti demek parça demektir ve her parti toplumun bir parçasını temsil etmek durumundadır. Oysa, bu rejimlerdeki partiler herkesi temsil iddiasındadır. Gerçekte bu partiler toplumsal hayatın tamamını, mahallî-merkezî yatay ve dikey bütün iktidar katmanlarını kontrol eder. Bu sistemlerde başka partilere hukuken ve fiilen müsaade edilmez. Buna rağmen bu tip partilerin liderleri demokratik olduklarını iddia etmekten geri kalmaz. Bunun gerekçesi olarak halkın gerçek ihtiyaçlarını ve taleplerini temsil ettiklerini öne sürerler. Bu sistemlerde çok partili, adil ve hür seçimler olmaz, zaten başka partilerin varolmasına izin verilmez.

Hakim parti sisteminde de bir parti baskın ve güçlüdür. Rakip partiler hukuken ve fiilen serbesttir fakat seçim kazanmaları nadiren mümkün olur. Bazı demokratik ülkeler hayli uzun süre hakim-parti sistemine sahip olmuştur. Hindistan'ın Kongre Partisi 1947'deki bağımsızlıktan beri, arada sırada muhalefete düşmesine rağmen, ülkeyi yöneten ana güç olma vasfını kaybetmemiştir. Buna benzer bir durum Japonya'da ortaya çıkmış ve Liberal Demokrat Parti uzun süre iktidarı elinde tutmuştur. Hâkim parti sistemini tek parti sistemiyle karıştırmak gerekir. İkincisinde sistem tek parti yönetimi olarak dizayn edilir. İlkinde ise özgür seçmen tercihleri bir partiyi sistemin uzun ömürlü başat siyasi gücü hâline getirir.

İki parti sisteminde siyasi sistemde iki ana partinin kesin ağırlığı vardır. Bu partilerin toplumsal tabanının büyüklüğü birbirine yakındır. İktidar iki parti arasında el değiştirir durur. ABD'deki parti sistemi ve son yıllardaki sapmalara rağmen İngiltere'deki parti sistemi böyle bir sistemdir. Bu sistem bir görüşe göre siyasette istikrarın sağlanmasını kolaylaştırır. Bir başka görüşe göreyse bu sistem partileri statikleştirir, yeni görüşlerin ve tarzların ortaya çıkmasını zorlaştırır.

Çok parti sisteminde birbiriyle rekabet eden çok sayıda parti bulunur. Bu modelin ılımlı çok parti sistemi ve aşırı-kutuplaşmış çok parti sistemi olarak iki alt türü vardır. ılımlı çok parti sisteminde etkin partiler arasında temel değerler üzerinde bir görüş birliği, bir başka deyişle ideolojik akrabalık bulunur. Partiler ana ideolojik eksenlerde -sol ve sağ bloklar olarak- bir araya gelebilir ve birlikte çalışabilir. Hollanda, İsveç, Norveç parti sistemleri böyledir. Aşırı kutuplaşmış çok parti sisteminde ise sistemin temel değerleri ve kurumları üzerinde mutabakat zayıftır. Partiler birbirine çok zıt ideolojik kutuplarda yer alır. Bu kutuplaşma siyasal istikrarsızlığa yol açabilir. Hâlihazırda İtalya, 1920'lerdeki Almanya (Weimar Cumhuriyeti) ve İspanya bu parti sisteminin örnekleridir.

Bir ülkede hangi parti sisteminin doğacağı, ülkenin siyasi sistem tercihinine, tarihine, siyasi kültürüne ve seçim sistemine bağlıdır. Demokratik olmayı seçen bir ülkede tek-parti sistemi olamaz. Yani, tek parti sistemi anti demokratik, çok parti sistemiye demokratik sistemin nişanesidir. Daha sonra, tarihi tecrübe, siyasi kültür ve diğer faktörler parti-sisteminin belirlenmesinde rol oynar.

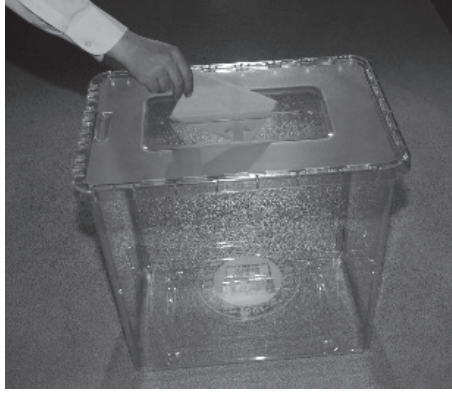
Demokrasinin seçimlerden ve sandıklara oy atmaktan ibaret olmadığı haklı olarak sık sık söylenir. Ancak bundan, demokrasilerde seçimlerin öneminin olmadığı veya en önemsiz unsuru teşkil ettiği sonucu çıkartılamaz. Seçimler demokraside hem bir son hem bir başlangıçtır. Demokratik değer, kurum ve süreçlerin hem sonucu hem başlangıcıdır. Bu yüzden, demokrasilerde seçimin yerini başka hiçbir şey alamaz. En az iki defa yarışmacı, adil ve hür seçimler yapmamış ve sonuçlarına saygı göstermemiş bir ülke demokratik ülkeler sınıfına dahil olamaz.

Seçim dönemleri vatandaşların siyasal katılımının zirveye ulaştığı zamanlardır. Birçok kimsenin siyasal katılımı seçimle başlar ve yine seçimle biter. Daha aktif katılımcılar ise seçimle katılımında zirve yapar. Seçimler hem basit hem de karmaşık olaylardır. Bir seçimin demokratik olabilmesi için seçime birden çok partinin katılması; tek insan tek oy ilkesine uyulması; seçimlerin periyodik olması ve bağımsız, tarafsız, dürüst bir gözetim ve denetim altında yapılması gerekir.

Seçimlerin ne sonuç vereceği (oyların dağılımı) seçmenlerin bireysel tercihlerine, temsilcilerin dağılımıysa (vekilliklerin paylaşılması), ilkinin yanında, uygulanan *seçim sistemine* bağlıdır. Bu yüzden, her demokraside seçim sistemi ciddiye alınır ve belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde düzenlenir.

Bütün demokrasilerde seçmen olma hakkı yaşa ve akıl sağlığına bağlanır. İnsanlar arasında bu bakımdan dil, din, ırk, cinsiyet, sosyal ve ekonomik statü temelli ayrımlar yapılmaz. Her insanın tek oyu vardır, yani insanlar siyasi bakımdan eşittir. Bazı ülkelerde (Belçika, İtalya gibi) oy vermek mecburidir. Bazılarında isteğe bağlıdır. Oylar gizli verilir, aleni sayılır. **Seçim sistemleri**, kullanılan oyların seçime katılan partiler arasındaki dağılımının temsilciliklerin belirlenmesinde değerlendirilmesi için kullanılan matematik usuller dizisidir. Başlıca iki ana seçim sistemi vardır: **Çoğunlukçu seçim sistemi** ve **nispi temsil sistemi**. Ama pratikte bu sistemlerin belli özelliklerini birleştiren birçok karma seçim sisteminin uygulandığı görülür.

Çoğunlukçu seçim sistemi bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların çoğunluğunu alan adayın milletvekilliğini kazanması veya birden fazla aday varsa çoğunluğu alan partinin bütün milletvekilliklerini kazanması esasına dayanır. İki şekilde işler. İlkinde seçim bölgesinde tek, ikincisinde birden çok milletvekilliği bulunur. Seçim bölgesi, tek milletvekili varsa dar, birden çok milletvekili varsa sayıya bağlı olarak geniş olacaktır. Tek milletvekilliğine dayalı seçim bölgeleri (dar bölge) sistemi tek turlu veya iki turlu olabilir. Tek turlu sistemde basit çoğunluğu alan, yani geçerli oyların nispi olarak en çoğunu toplayan aday milletvekilliğini kazanır. Bu, tipik İngiliz sistemidir. İki turlu dar bölge sisteminde adayların milletvekili olabilmek için geçerli oyların salt çoğunluğunu (yarısından bir fazlasını) alması gerekir. İlk turda bu sonuca ulaşamazsa ikinci tura gidilir. İkinci tur aday sayısının düşmesine ve genellikle oyların iki adaya yönlendirilmesine yol açar. Bazı ülkelerde uygulanan çoğunlukçu seçim sisteminde yalnızca en yüksek oyu alan iki aday ikinci tura katılabilir.

Resim 6.3

Seçimlerde oy vermek bugün en yaygın siyasal katılma biçimidir. Seçimler demokraside hem bir son hem bir başlangıçtır.

Seçim Sistemi: Seçimde kullanılan oyların seçimde yer alan partiler arasındaki dağılımın temsilciliklerin belirlenmesinde değerlendirilmesi için kullanılan matematik formüller dizisi

Çoğunlukçu seçim sistemi: Tek veya çok üyeli bir seçim bölgesinde oyların çoğunluğunu alan partinin bütün vekillikleri kazandığı sistem.

Nispi çoğunluk sistemi: Vekilliklerin partilere dağılımının partilerin aldığı oy oranına bağlanmasına dayanan sistem.

Çoğunlukçu seçim sisteminin ikinci türü listeli çoğunluk sistemidir. Liste kavramının işaret ettiği üzere, bu sistemde seçim çevreleri dar bölge sistemine nispetle, daha geniş olarak, yani birden çok milletvekili çıkartacak şekilde düzenlenir. Seçim sonunda her bölgede çoğunluğu alan parti o bölgedeki bütün milletvekilliklerini kazanır. Bu sistemde aday kadar parti de öne çıkar ve seçmenler adaylardan çok partileri oylamış olur. Listeli çoğunluk sistemi de tek turlu veya iki turlu olabilir.

Çoğunlukçu seçim sistemi büyük partilere avantaj sağlamaya ve bu suretle bazen çok orantısız sonuçlar doğurmaya yatkındır. Ülkenin tercihi iki partili bir sistemse çoğunluk sisteminin uygulanması beklenir. Bu sistemde üçüncü partiler ya tamamen silinir ya da kolay kolay önemli bir siyasi aktör hâline gelemmez.

Çoğunluk sisteminin büyük partileri ödüllendirerek siyasi istikrarı sağlamayı hedeflemesine karşın, nispi temsil sistemi seçmen tercihlerinin partiler arasında dağılımıyla parlamentonun kompozisyonu arasında uyum sağlamayı gözetir. Nispi temsil sistemi seçim çevrelerinin birden fazla milletvekilliğini kapsamasını gerektirir. Başka bir deyişle nispi temsil ilkesine dayanır. Bu, partilerin her bölgedeki başarısının o bölgenin temsilciliklerinde yansımaları gerektirir. İsrail ve Hollanda'da olduğu gibi tüm ülke bir tek seçim çevresi olarak kabul edilirse nispi temsil mükemmele yakın şekilde gerçekleşir.

Çoğunluk sistemine göre temsilde adaleti daha fazla önemseyen nispi temsil sisteminde, milletvekilliklerinin aldıkları oya göre partilere dağıtılmasından sonra değerlendirilmemiş oyların olması ve bazı milletvekilliklerinin açıkta kalması kaçınılmazdır. Bunun çözülmesi için üç yöntem kullanılır: *En büyük artık sistemi*, *en yüksek ortalama sistemi* ve *barajlı d'Hondt sistemi*.

En büyük artık sisteminde önce milletvekilleri seçmen sayısına göre parti listeleri arasında dağıtılır. Ardından partilerin artan oyları büyüklüklerine göre dizilir ve açıkta kalmış olan sandalyeler büyüklük sırasına göre paylaştırılır. *En büyük ortalama sisteminde*, bütün partilerin ilk adımda kazandığı milletvekili sayısına bir sayı eklenir ve her bir partinin aldığı oy bu sayıya bölünür. Açıkta kalmış olan milletvekilliği bu şekilde ulaşılan en yüksek sayıyı bulan partiye yazılır. Aynı işlem açıkta kalan milletvekillikleri bitinceye kadar yenilenir ve her defasında bölme işlemi bir önceki aşamadaki sayıya "bir" eklemek suretiyle gerçekleştirilir. *d'Hondt sistemindeyse* her partinin seçim çevresinde kazandığı oylar "bir"den başlayarak o çevrenin çıkaracağı milletvekilliği sayısına ulaşıncaya kadar bölme işlemine tabi tutulur. İşlem sonucunda elde edilen rakamlar büyükten küçüğe doğru sıralanır; bu rakamların her biri hangi partinin listesine karşılık geliyorsa o parti o kadar milletvekili çıkarır.

Nispi temsil sistemi, **yönetimde istikrarı** değil **temsilde adâleti** öne koyar. Bu sistemde, partiler, küçük de olsalar parlamentoda temsil edilme imkânı bulurlar. Böylece siyasi sistem daha renkli ve kapsayıcı olur, demokratik siyasi hayat ve siyasi çoğulculuk pekişir. Ancak, nispi temsilin sebep olabileceği aşırı siyasi parçalanma ve kutuplaşma bir yandan sosyolojik parçalılığı teşvik edebilir, bir yandan da siyasi istikrarı zorlaştırır. Tabii tersi de olabilir. Sosyolojik parçalanmışlık varsa nispi temsil sistemi bunun daha da belirginleşmesini sağlar. Birçok ülkede, siyasi aşırı parçalanmayı önlemek için nispi temsil sistemine barajlar yerleştirilir. Barajlar seçim bölgesi veya ulusal ölçekli olabilir veya iki baraj birden uygulanabilir. Ulusal barajlar İsrail'de % 1.5, İspanya'da % 4, Almanya'da % 5'tir. % 10 ile en yüksek baraj oranını uygulayan ülke Türkiye'dir.

Temsilde adalet: Seçime giden partilerin aldıkları oy oranına mümkün mertebe yakın oranda temsilcilik kazanmaları.

Yönetimde istikrar: Seçimlerin ülkede yetki ve sorumlulukları teşhis edilebilir iktidar partileri çıkması sonucunu vermesinin gözetilmesi.

Mustafa Erdoğan'ın, *Anayasa Hukuku* (Ankara: Orion Yayınevi, 2011, s. 118-123) adlı kitabında, seçim sistemleri hakkında daha ayrıntılı bilgi bulabilirsiniz.

K İ T A P

HUKUK DEVLETİ

Hukuk devletinin tanımını, gereklerini ve demokrasideki yerini tanımlamak.

Hukuk devletinin en basit tanımı şudur: Devletin bütün işlem ve icraatlarında hukuk ilkelerine ve hukuk kurallarına uyması. Türkçe'de hukuk devletine hukukun üstünlüğü de denir. Kavramın Almancası *Rechtsstaat*, İngilizcesi ise "rule of law"dır (hukukun hâkimiyeti). Hukuk devletinin bir diğer karşılığı kişilerin değil kuralların yönetimidir. Bir hukuk devletinde, uzun vadede, toplumun mensuplarının aslında kişilere değil kurallara itaat ediyor olduğuna inanılır.

Hukuk devleti ile demokrasi arasında aynılık yoktur. Başka bir deyişle, bir ülkede hukuk devleti olma özelliğinin bulunması için oranın siyasi sisteminin demokrasi olması şart değildir. Hukuk devleti, teorik olarak ve fiilen, demokratik olmayan ülkelerde de bulunabilir. Bunun tipik örneği İngiltere'dir. Bu ülke demokrasi olmadan önce hukuk devletine ulaşmıştır. Demokrasi hukuk devletini yaratmamış, zaten var olan hukuk devletinin üzerine oturmuştur.

Ancak bugün, siyasi kültürde hukuk devleti ile demokrasi neredeyse özdeşleştirilir veya birbirinden ayırdedilemez ikili olarak görülür. Nitekim, hukuk devleti olmak, bütün liberal demokrasilerin temel ilkesi, hedefi ve iddiasıdır. Hukuk kavramının büyük itibarından dolayı hukuk devleti ilkesinin hukuki bir ilke olduğu sanılır. Oysa, hukuk devleti, özünde, siyasi bir ilke veya idealdir. Bir devletin altında yatan siyasi felsefe, devletin bilinen, açık ve en azından bir kısmı devletten önce veya devlet olsa da olmasa da var olan hukuk kurallarına uymasını esas alıyorsa, orada hukuk devleti doğabilir. Tersi söz konusuysa, yani siyasi felsefe devletin kendi iradesinden başka hiçbir ilke ile sınırlanmamasını öngörüyor ve devleti hukukun ana ve yegâne kaynağı sayıyorsa hukuk devletinin doğma ve yaşama şansı yoktur. Bu yüzden, hukuk devletinin tersi keyfi yönetimdir ve keyfi yönetimin bir monarkın mı yoksa organize bir grubun mu keyfi yönetimi olduğunun bir önemi yoktur.

Hukuk devleti neden önemlidir ve hukuk devletinin amacı nedir?

SIRA SİZDE

Hukuk devletini hukuk devleti olmayan devletten ayıran, egemenlik veya zor kullanma tekeli değildir. Esasen egemenlik ve zor kullanma tekeli açısından devletler arasında bir fark bulunmaz. Her ülkede egemenlik ve zor tekeli vardır. Yalnızca hukuk devletinde devletin egemenliği ve zor kullanma tekeli hukukla sınırlanır ve şartlarla kurallara bağlanır. Hukuk devletinde ne bir devlet organı, ne bir devlet amacı ne de bir devlet görevlisi hukuk kurallarının dışında ve üstünde olabilir.

Böyle bir ülkede hukuk devletinin var olabilmesi için, genel olarak hukukun özel olarak onun parçalarının (kanunlarının) şekille ve muhtevayla ilgili bazı özelliklere sahip bulunması gerekir. Şekille ilgili şartlar şunlardır:

- 1) Hukuk kuralları genel, soyut ve eşit olmalıdır. Bunun anlamı kuralların insanlar arasında dil, din, cinsiyet, renk, ırk, sosyo-ekonomik statü bakımından pozitif veya negatif ayrımcılık yapmaması, belli kişi ve grupları hedef almaması ve herkese eşit olarak uygulanmasıdır.

- 2) Hukuk kuralları geriye yürümemelidir. Bir kural, bireyler için, varlık alanına girdiği andan sonra ve gelecek için yükümlülük ve mükellefiyetler yaratabilir. Geçmiş kapsamaz.
- 3) Hukuk kuralları birey-birey ve birey-kamu organları ihtilaflarının çözümünde yasama veya yürütme tarafından değil, bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından uygulanmalıdır. Yargının bağımsız olması demek, yargı teşkilatını, şeklen devlet çatısı altında görülse bile, devletin uzantısı olmaması, devlet adına değil toplum adına işlev üstlenmesi demektir. Yargı mensupları hiçbir kişi ve kurumdan talimat almamalıdır. Ancak, yargının bağımsızlığıyla tarafsızlığı iç içedir. Tarafsız olmayan yargı bağımsız da olamaz. Bu tarafsızlık yargıçların vatandaşlar arasında şu veya bu sebeple ayırım yapmamasını gerektirir. Yargının bağımsızlık ve tarafsızlığının bir anlamı ve gereği, **kuvvetler ayrılığının** bulunmasıdır. Yargıçlar devlete ve devlet ideolojisine karşı olduğu gibi kendi ön yargılarına karşı da tarafsız olmalıdır.
- 4) Mahkemeler kendi başına harekete geçememeli, savcılık veya vatandaşların başvuruları tarafından harekete geçirilmelidir. Mahkemelere ulaşmak hem usul hem maliyet bakımından sıradan vatandaş engelleyecek ölçüde kolay olmalıdır.
- 5) Hukukun yalnızca hukuk yapma organının (parlamentonun) ürünü olmadığı, genel-evrensel bir hukukun devlet hukukunu (pozitif hukuku) her zaman öncelediği kabul edilmelidir. Bunun pratik anlamı, hukuk yapma organının hukuk yapma yetkisinin sınırlı olmasıdır. Başka bir şekilde ifade edersek, hukuk devleti fikri, pozitif hukuktan önce gelen bir hukukun (**doğal hukukun**) varlığının kabul edilmesine dayanır. *Doğal hukuku* devletler (hatta teşhis edilebilir insanlar ve insan grupları) yaratmaz. O zaten vardır. Doğal hukuka uymayan, onun özünü çiğneyen “kanunlar” kanun adını haketmez.
- 6) Kanunlar aleni, açık, kolay anlaşılır, net olmalıdır. Gizli kanun olmamalıdır.
- 7) Kanunsuz suç olmamalıdır. Kanunen suç ilan edilmemiş hiçbir şey hiç kimse tarafından suç olarak görülemez.

Hukuk devletinde hukukun muhtevasının da bazı özellikler taşıması gerekir. Kural-

lar insan hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi, onları hiçbir şey adına yok edecek şekilde çiğnememeyi, görmezden gelmemeyi esas almalıdır. Demokratik bir iradenin ve demokratik işleyişin ürünü de olsa devletin yapacağı kurallar temel insan hak ve özgürlüklerini geçersizleştiremez. Tam da tersine, hukuk kurallarının amacı bireylerin hak ve özgürlüklerini hem saldırgan bireylere hem de özellikle devlet iktidarına karşı koruma altına almaktır. Hukuk devletinin amacı, Türkiye’de büyük ölçüde olduğu gibi, devleti bireye karşı korumak değil, bireyi devlete karşı korumaktır.

Doğal Hukuk: Pozitif hukukun yapılmasından önce var olan ve pozitif hukuk kurallarının kendilerine uymaları beklenen kurallar demeti.

Resim 6.4

Hukuk kurallarının amacı bireylerin hak ve özgürlüklerini özellikle devlet iktidarına ve saldırgan bireylere karşı koruma altına almaktır.

DİKKAT

Hukuk Devletinin amacı, devleti bireye karşı korumak değil, bireyi devlete karşı korumaktır.

SIRA SİZDE

2

Bir ülkede hukuk devleti ilkesinin doğması, yerleşmesi ve yaşaması hangi şartlara bağlıdır?

Özet

Egemenlik ve özgürlük kavramlarını tanımlamak ve aralarındaki ilişkiyi açıklamak.

Egemenlik her devlette bulunan kanunları yapma ve uygulama yetkisidir. Demokrasilerde egemenlik halka aittir ama bu egemenliğin insan hak ve özgürlükleriyle sınırlı olması gerekir. Özgürlüğün varlığı ve korunaklılığı buna bağlıdır. Özgürlüğün esası negatif özgürlüktür. Bu kavram bireyin dışından gelen keyfi engellere ve zorlamalara maruz kalmadan hayatını kendi istek ve tercihleri doğrultusunda yaşayabilmesi ve düzenleyebilmesi anlamına gelir.

Demokraside katılımın türlerini ve önemini özetlemek.

Siyasi katılım vatandaşların temel siyasi kararların alınmasına katılmasıdır. Bütün vatandaşlar bu bakımdan eşittir. Antik Yunan demokrasi-sinde veya bugünkü kavramsallaştırmayla doğrudan demokraside vatandaşlar siyasete bizzat ve bilfiil katılırlardı. Çağımızdaki toplumların geniş hacmi bunu imkânsızlaştırdığından, vatandaşlar siyasi karar süreçlerine bizzat katılmak yerine, bunu kendi adlarına yapacak temsilcileri seçerek, yani temsilciler aracılığıyla katılırlar. Gerçek katılım yalnızca demokrasilerde olur.

Çoğunluk yönetimi ile çoğulculuk arasındaki farkı açıklamak.

Toplumlardaki ana sosyolojik bölünmenin yönetenlerle yönetilenler arasında olması, “kim yönetmeli?” sorusunu ortaya çıkartır. İki cevap vardır: Azınlık veya çoğunluk. Çoğunluğun (daha doğrusu çoğunluk temsilcilerinin) yönetme hakkına sahip olması, daha mantıklı, adil ve meşrudur. Ancak, çoğunluk yönetimi çoğulculuğu korumak için sınırlanmalıdır. Yani, bireyden başlayarak siyasi ve sosyolojik azınlıklar çoğunluk iktidarına karşı insan hak ve özgürlüklerini koruma yol ve yöntemleriyle korunmalıdır.

Siyasi partileri, parti sistemlerini ve partilerin fonksiyonlarını özetlemek.

Demokrasilerde mutlaka birden çok parti bulunur. Hangi parti tipine girerlerse girsinler birden çok parti bulunmadan demokrasi işletilemez. Partilerin siyasal sosyalleşme ve sistemin meşrulaştırılması açısından birçok yararı vardır. Her demokraside periyodik, yarışmacı ve adil seçimler yapılmalıdır. Seçimlerin sonuçları hem oy dağılımına hem seçim sistemine bağlıdır. İki ana seçim sistemi çoğunluk ve nispi temsil sistemidir. Fiiliyatta ise çoğu zaman karma sistemler karşımıza çıkar. Seçim sistemi düzenlemelerinde temsilde adalet ve yönetimde istikrar bağdaştırılmaya çalışılır.

Hukuk devletinin tanımını, gereklerini ve demokrasideki yerini tanımlamak.

Hukuk devleti, devletin çalışanları ve organlarıyla, bütün işlem ve icraatlarında, önceden bilinen, açık hukuk kurallarıyla bağlı olmasıdır. Bir ülkede hukuk devletinin olması için kuvvetler ayrılığının bulunması ilk şarttır. Sonra, kanunlar genel, soyut, eşit olmalı ve geriye yürümemelidir. Bağımsız ve tarafsız bir yargı bulunmalıdır. Hukuk devletinin doğması ve yaşayabilmesi için hukuk yapma gücüne sahip organın, bu organ yasama faaliyetine (yasama) başlamadan önce var olan hukuk kurallarıyla (doğal hukuk) sınırlı olmayı ve ona uymayı baştan kabul etmesi gerekir. Hukuk devleti toplumsal düzenin ve ekonomik refahın ön şartıdır.

Kendimizi Sınyalım

1. Egemenlik kavramının modern siyasi teorideki anlamını kazanmasında hangi filozof büyük ölçüde etkili olmuştur?

- Jean Baudrillard
- Jean Bodin
- Friedrich August von Hayek
- Ernest Renan
- John Locke

2. John Stuart Mill'in geliştirmiş olduğu "birinin özgürlüğünü kullanması başka birine zarar veriyorsa veya verdiğı noktada onun özgürlüğünün sınırlanması gerekir" şeklindeki ilkenin adı nedir?

- Mill ilkesi
- Özgürlük ilkesi
- Yarar ilkesi
- Zarar ilkesi
- Özgürlük ilkesi

3. Bir siyasal toplumda tüm bireylerin siyasal yöneticileri seçme ve yöneticilerin kendi istekleri/menfaatleri doğrultusunda karar almalarını sağlama amacıyla gösterdikleri her türlü davranış ve eylemlere ne ad verilir?

- Seçim
- Karar alma
- Siyasal Katılım
- Negatif Özgürlük
- Doğrudan Demokrasi

4. Toplumun dil, din, inanç, hayat tarzı, zevk ve tercihler bakımından farklı gruplardan oluştuğunu kabul etmeye ne denir?

- Çoğunluk yönetimi
- Çoğunlukçuluk
- Farklılık
- Asimilasyon
- Farkındalık

5. Duverger, yaygın destek peşinde koşmayan, tanınmış adaylarla seçim zamanı hareketlenip seçim kazanmaya çalışan partilere ne ad verir?

- Kitle Partisi
- Elit parti
- Kadro partisi
- Popüler parti
- Demokratik Parti

6. % 10 ile en yüksek seçim barajını uygulayan ülke aşağıdakilerden hangisidir?

- Almanya
- İspanya
- İsveç
- Türkiye
- İsrail

7. Tek veya çok üyeli bir seçim bölgesinde oyların çoğunluğunu alan partinin bütün vekillikleri kazandığı sisteme ne ad verilir?

- Demokratik seçim sistemi
- Nispi seçim sistemi
- Barajlı d'Hondt sistemi
- En büyük artık sistemi
- Çoğunlukçu seçim sistemi

8. Aşağıdaki ifadelerden hangisi nispî temsil sistemi için doğru bir ifade **değildir**?

- Nispî temsil sistemi, temsilde adâleti öne çıkarır.
- Nispî temsil sistemi, yönetimde istikrarı hedefler.
- Nispî temsil sisteminde partiler, küçük de olsalar parlamentoda temsil edilme imkânı bulurlar.
- Nispî temsil sisteminde siyasi sistem daha renkli ve kapsayıcı olur
- Nispî temsil sisteminde, demokratik siyasi hayat ve siyasi çoğulculuk pekişir.

9. Pozitif hukukun yapılmasından önce var olan ve pozitif hukuk kurallarının kendilerine uyması beklenen kurallar demetine ne ad verilir?

- Mutlak hukuk
- Nispi hukuk
- Doğal hukuk
- Pozitif hukuk
- Hukuk hakimiyeti

10. Devletin bütün işlem ve icraatlarında hukuk ilkele- rine ve hukuk kurallarına uymasına ne denir?

- Hukuk devleti
- Sosyal devlet
- Anayasal Devlet
- Cumhuriyet
- Laik devlet

Okuma Parçası

Kanun ve Yasama

Asla “ıcat edilmemiş” olmayan hukukun kendisine benze-meksizin, yasamanın icadı insanlık tarihinde nispeten geç ortaya çıkmıştır. O, insanların eline, bazı iyi şeyler elde etmek için ihtiyaç duydukları, fakat kötülük üret-meyecek tarzda kontrol etmeyi henüz öğrenmedikleri büyük bir güç aleti vermiştir. (...) Onun sadece kötü in-sanlar tarafından kullanılması halinde zarar vereceği-ni düşündüğümüz sürece, çok tehlikeli bir güç olarak kalacaktır.

Zorunlu davranış kuralları anlamında hukuk, şüphe-siz, toplumla yaşıttır; sadece ortak kuralların gözetil-mesi toplumda bireylerin asude varlığını mümkün kı-lar. (...) Bu gibi kurallar bir anlamda bilinmiyor olabi-lirler veya hâlâ keşfedilmek mecburiyetinde olabilirler; çünkü “nasıl davranacağını bilmek” veya bir kimsenin eylemlerinin kabul edilmiş usullere uymadığını bilmek ile, bu gibi kuralları kelimelerle ifade etmek arasında yine de uzun bir mesafe vardır. Fakat, benimsenmiş kuralların neler olduğunun keşfedilmesi veya onla-rın ifade edilmesinin (yahut onlara göre hareket edil-diğinde tasvip edilecek kuralların kelimelerle telaffuz edilmesinin) özel bilgelik gerektiren bir görev olduğu genel olarak kabul edilmiş olmasına rağmen, hiç kimse hukuku insanların istediği zaman keyfine göre yapabi-leceği bir şey olarak tasavvur etmemiştir.

“Kanun” kelimesini hâlâ hem tabiatı yöneten değişmez kurallar ve hem de insanların davranışlarını yöneten kurallar için kullanmamız tesadüf değildir. Her ikisi de başlangıçta insan iradesinden bağımsız biçimde mevcut bir şey olarak düşünülmüşlerdir. (...) Bu iki tür kanun insanın keşfetmeye çalışabileceği fakat değiştiremeyece-ği ezeli ve ebedi hakikatler olarak telâkki edildiler.

Diğer taraftan, insan davranışını yöneten bütün ka-nunların yasama faaliyetinin mahsulü olduğu inan-cı çağdaş insana öylesine aşikâr görünür ki, kanunun kanun yapma etkinliğinden daha eski olduğu fikri ne-redeyse paradoksal bir görünüme sahiptir. Lâkin, ka-nunun, insanın aklına kanunu yapabileceği veya onu değiştirebileceği gelmeden önce asırlar boyunca var bulunduğu hususunda hiçbir şüphe mevcut olamaz. İnsanın kanunu yapabileceği inancı Antik Yunan’dan önce belirmemiştir (...)

Kaynak: Hayek, F. A. (1996). *Hukuk, Yasama ve Özgür-lük: Kurallar ve Düzen*, Çev. Atilla Yayla, Ankara: TİB Kültür Yayınları, s. 111-112.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise “Egemenlik ve Özgürlük” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise “Egemenlik ve Özgürlük” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise “Katılım ve Temsil” konu-sunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise “Çoğunluk Yönetimi ile ço-ğulculuk” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise “Siyasi Partiler ve Seçimler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise “Siyasi Partiler ve Seçimler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e	Yanıtınız yanlış ise “Siyasi Partiler ve Seçimler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise “Siyasi Partiler ve Seçimler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise “Hukuk Devleti” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise “Hukuk Devleti” konusunu yeniden gözden geçiriniz

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hukuk devletinin ana amacı bireyleri, hak ve özgürlük sahibi özneler olarak devlet iktidarına, devlet organları-na ve devlet görevlilerine karşı korumaktır. Devlet ikti-darına sahip olanlar, kendilerini sıradan (sivil) bireyler karşısında kahredici bir güçle donatan devlet iktidarını, keyfi amaçlarla, kötü niyetlerle veya kendi menfaatleri-ne olacak şekilde kullanmak isteyebilirler. Hukuk devleti bunun önüne çeşitli şekillerde engeller koyar. İlk olarak yönetenleri yönetilenlerin tabi olduğu kanunların aynı-sına tabi kılmak suretiyle bunu yapar. Bunun yöneticile-ri vicdansız ve merhametsiz olmaktan uzaklaşmaya zor-layacağına inanılır. Zira, yönetenler, böylece, kural koyar ve uygularken onların muhtemel etkilerini kendi nefis-leri üzerinde hissetme pozisyonuna girer. İkinci olarak vatandaşlara, kendilerine haksızlık yapıldığına kani ol-maları hâlinde, yargıya giderek haksızlığı-yanlışlığı telafi ettirmeye çalışma imkânı sağlar.

Hukuk devleti ilkesi vatandaşların ve toplumun haya-tına istikrar getirir. Hukuk devleti sayesinde insanlar hangi eylem ve icraatlarında hangi kanunlarla muhatap olabileceklerini ve bunun ne gibi sonuçlar verebileceğini doğruluk ihtimali kuvvetli olacak şekilde bilebilirler. Bu yüzden, davranışlarını kurallara uydururlar. Herkes aynı

şeyi yapacağı için insanlar, milyonlarca birbirini tanımayan insanın yaşadığı toplumlarda düzenli ve güvenli şekilde hareket edebilirler. Sosyal ve ekonomik teşebbüslere girişebilirler.

Sıra Sizde 2

Bir ülkede hukuk devleti ilkesinin doğması, yerleşmesi ve yaşaması birkaç şarta bağlıdır. Uzun vadede en önemlisi, insanların hak ve özgürlük sahibi özneler oldukları yolunda siyasi ve hukukî bir bilinç geliştirmesidir. İkincisi, hukuk mevzuatının, anayasadan başlayarak hukuk devleti ilkesiyle uyumlu ve tutarlı hâle getirilmesidir. Üçüncüsü, yargı organlarının ve yargı görevlilerinin, kendilerinin devletin değil hukukun elemanı ve hizmetkârı olduğuna inanması ve buna uygun davranmayı alışkanlık hâline getirmesidir. Dördüncüsü, özellikle kanaat önderlerinin ve medyanın, ayırım yapmaksızın, vatandaşları rahatsız eden her türlü hukuk devletine ters devlet icraatlarını teşhir ve tenkit etme sağduyusunu kazanmasıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Barry, N. P. (2004). **Modern Siyaset Teorisi**, Çev. Mustafa Erdoğan - Yusuf Şahin, Ankara: Liberte.
- Butler, E. (2001). **Hayek**, Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Ankara: Liberte Yay.
- Dursun, D. (2010). **Siyaset Bilimi**, İstanbul: Beta Yay.
- Erdoğan, M. (2003). **Anayasal Demokrasi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2011). **Anayasa Hukuku**, Ankara: Orion Yayınevi.
- Heywood, A. (2011). **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Ankara: Adres Yayınları.
- Roskin, M. G., R. L. Cord, J. A. Medeiros, W. S. Jones. (2000). **Political Science: An Introduction**, New Jersey: Prentice Hall.
- Swanepoel, M. (2007). **Sefaletten Zenginliğe**, Çev. Atilla Yayla - Orhan Çakmak, Ankara: Liman Kitapları.
- Yayla, A. (2004). **Siyaset Teorisine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yayla, A. (2011). **Liberalizm**, Ankara: Liberte Yay.